ЛЕНИН

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

* * *

УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
УКРАЇНИ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ЛЕНІН

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ

14

ИНСТИТУТ МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА при ЦК КПСС

В.И.ЛЕНИН

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

ИЗДАНИЕ ПЯТОЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА · 1968

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ЦК КП УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ при ЦК КПРС

В. І. ЛЕНІН

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ

Переклад з п'ятого російського видання

ВИДАВНИЦТВО
ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВ · 1971

В. І. ЛЕНІН

ТОМ

14

Вересень 1906 — лютий 1907

ПЕРЕДМОВА

До чотирнадцятого тому Повного зібрання творів В. І. Леніна входять твори, написані ним у вересні 1906 — лютому 1907 року.

Політична обстановка, що склалася на той час у Росії, характеризувалась дальшим спадом революції і розгортанням наступу контрреволюції. Після розгону І Думи і придушення липневих повстань у Свеаборгу і Кронштадті царський уряд посилив репресії, запровадив військово-польові суди для розправи з революційними робітниками і селянами. Об'єднані сили урядової і буржуазної реакції обрушилися в першу чергу на пролетаріат і на його революційний авангард — партію більшовиків. Капіталісти повели рішучий наступ на робітничий клас шляхом проведення масових локаутів. Промислова депресія, переслідування урядом робітників привели до зменшення страйкового руху. В останній чверті 1906 року кількість страйкарів зменшилась до 63 тисяч, що становило 13% у порівнянні з кількістю страйкарів у другій чверті того ж року. Одночасно спостерігався спад і селянського руху: у травні — серпні повітів, охоплених рухом, було 250, а у вересні — грудні — 72.

Буржуазно-демократична революція йшла на спад, але вона не була ще остаточно придушена. Трудящі маси Росії, які піднялися на боротьбу, відступали з боями. В складній обстановці відпливу революції спостерігалось часткове пожвавлення революційного руху, були спроби робітників і селян припинити відступ.

Ленін, більшовики розглядали умови, що змінилися, як тимчасове затишшя перед новим революційним піднесенням.

Ховаючись від переслідувань царського уряду, Ленін живе в цей час у Фінляндії і веде велику роботу по керівництву партією. Він спрямовує роботу Петербурзького комітету партії, підтримує зв'язок з іншими комітетами, виступає на партійних конференціях і нарадах, керує більшовицькою нелегальною і легальною пресою.

Том починається статтею «Партизанська війна», де Ленін, аналізуючи досвід революції в Росії, узагальнив різні форми революційного руху — від розрізнених економічних страйків робітників до Всеросійського політичного страйку, від мирної парламентської боротьби до масового збройного повстання. У цій праці Ленін сформулював найважливіші положення, якими повинен керуватися кожен марксист при розгляді питання про форми революційної боротьби. Ленін показав, що марксизм не обмежує революційного руху якою-небудь однією певною формою, а визнає найбільш різні форми боротьби, різноманітність яких визначається зростанням революційного руху і політичної свідомості мас, загостренням економічної і політичної обстановки. Ленін розкрив важливе марксистське положення про необхідність конкретно-історичного підходу до розгляду питання про форми боротьби. У зв'язку з цим він дав глибокий аналіз партизанської війни, як однієї з форм збройної боротьби пролетаріату. Суворій критиці піддав Ленін ставлення до партизанської війни меншовиків, що, як і західноєвропейські опортуністи, оголосили революційну партизанську війну анархізмом, бланкізмом, тероризмом, діями відірваних від мас одиночок, які дезорганізують робітничий рух. Ленін підкреслював, що партизанська війна не має нічого спільного з тероризмом, що її ведуть не інтелігенти-змовники, а організовані робітники-бойовики. Викриваючи ліберально-буржуазну суть меншовицької оцінки партизанської війни, Ленін показав, що меншовики намагались відвести соціал-демократію від керів-

ництва партизанською боротьбою; що дезорганізують революційний рух не партизанські виступи, а неорганізованість, невміле керівництво цими виступами. Треба навчитись воювати, писав Ленін. У той же час він попереджав, що партія пролетаріату ніколи не може вважати партизанську війну єдиним або головним засобом боротьби, партизанська війна повинна бути підпорядкована іншим формам боротьби. Стаття Леніна «Партизанська війна» має велике значення для міжнародного робітничого руху, для пролетарських партій, які борються за національну незалежність і демократію.

Влітку 1906 року царський уряд розпустив І Державну думу, яка не справдила його сподівань, і оголосив про своє рішення скликати незабаром II Думу. У новій обстановці більшовики вирішили взяти участь у II Думі, щоб використати її трибуну для революційної агітації і викриття самодержавства та контрреволюційної буржуазії.

Питання про ставлення революційної соціал-демократії до парламентської боротьби набувало особливого значення. Всебічне розроблення цього питання Леніним було великим вкладом у теорію марксизму. В ряді статей, які входять до тому, і особливо у праці «Соціал-демократія і виборчі угоди» Ленін роз'яснив, що більшовики, визнаючи необхідним використання парламентської форми боротьби, підпорядковують її загальним інтересам робітничого руху і окремим завданням пролетаріату в революції, використовують парламентську боротьбу як засіб політичного освічення мас і викриття політики самодержавства та буржуазії. На відміну від західноєвропейських держав у Росії не було конституції, не було усталеного парламентського режиму, вся повнота влади зберігалася в руках царського уряду. Тому Ленін підкреслював, що в умовах самодержавства не можна вирвати владу з рук поміщиків і буржуазії парламентським шляхом. Завдання більшовиків полягало в тому, щоб роз'яснювати робітникам і селянам, що головною формою залишається, як і раніше, революційна боротьба широких народних мас. Більшовики нещадно викривали «парламентський кретинізм»

меншовиків, які вважали парламентаризм єдиним і головним при всяких умовах засобом політичної боротьби.

Ленін учив партію суворо враховувати тенденції всіх діючих у політиці сил для того, щоб правильно визначити свою тактику. Зміна співвідношення класів у ході революції, складна обстановка думської боротьби вимагали від соціал-демократії чіткого визначення свого ставлення до непролетарських партій. У статтях «Спроба класифікації російських політичних партій», «Готується новий державний переворот!», «Як голосувати на виборах у Петербурзі?» та інших Ленін показав розстановку класових сил, що склалася в результаті революції, справжні прагнення й інтереси різних класів і партій. Даючи наукову класову характеристику найбільш значним політичним партіям у Росії, Ленін особливо підкреслював виняткову роль революційної соціал-демократії, єдиної робітничої партії, яка і за своїм складом і за своєю суворо витриманою пролетарською точкою зору тільки одна є партією свідомого пролетаріату, що веде боротьбу, партією, яка захищає інтереси трудящих.

Велике місце у працях Леніна приділено характеристиці «трудових» партій (Трудової групи, есерів, енесів). Ленін показав, що в такій дрібнобуржуазній, селянській країні, як Росія, неминуче утворення ідейно хитких дрібнобуржуазних «трудових» партій, політична нестійкість яких відображає нестійке становище дрібної буржуазії. Таким партіям властиве прагнення злити пролетаря з дрібним виробником, затушувати їх класову відмінність, спертися тільки на селянство. Основна маса трудовиків ішла на боротьбу з поміщиками і царським самодержавством за землю, за демократію, але йшла невпевнено, легко піддаючись впливові ліберально-монархічної буржуазії. «Трудові» партії неспроможні були створити скільки-небудь стійкої і масової організації, неспроможні були діяти самостійно. Відзначаючи, що результат революції в Росії багато в чому залежить від політичної поведінки дрібних виробників, Ленін надавав великого значення правильній

тактиці пролетарської партії щодо дрібнобуржуазних партій, закликав більшовиків всіляко впливати на них у пролетарському дусі.

З особливою силою Ленін викривав кадетів — партію ліберально-монархічної буржуазії, яка прагнула зруйнувати єдність революційно-демократичних сил і покінчити з революцією. Ленін показав, що кадет — це типовий буржуазний інтелігент і ліберальний поміщик, усі прагнення його спрямовані на увічнення буржуазних порядків, припинення революції шляхом угоди з монархією. Зрадницька, контрреволюційна політика кадетів, які лицемірно кричали про «демократичні свободи» і таємно домовлялися з царським урядом, остаточно визначилась у ході революції. «Столипінська військово-польова репресія і кадетські «реформи», це — дві руки одного гнобителя»,— писав Ленін (Твори, 4 вид., том 12, стор. 178). Важливим завданням пролетаріату Ленін вважав нещадне викриття брехливого демократизму кадетів, цих «освічених» зрадників російської революції. Ленін указував, що в усіх без винятку капіталістичних країнах буржуазні політикани завжди обманюють народ, висуваючи перед виборами радикальні лозунги і програми, які забувають на другий же день після виборів. Вони називають себе «і лібералами, і прогресистами, і демократами, і навіть «радикалами-соціалістами», *тільки для того,* щоб дістати голоси і обманути народ» (цей том, стор. 131).

Ленін дав точну і вичерпну характеристику правим партіям — октябристам і чорносотенцям. Він показав, що типовий октябрист — це великий буржуа-ділок, він не ідеолог буржуазного суспільства, а його безпосередній господар. Заінтересовані якнайпряміше у капіталістичній експлуатації, октябристи відкидають будь-які властиві кадетам претензії на «демократизм». Захист необмеженого панування царської влади згуртовує їх з чорносотенцями — відкритими ворогами народу. Чорносотенці, писав Ленін, є прямими захисниками уряду військово-польових судів, вони з усіх сил борються за збереження темноти, неосвіченості і забитості російського народу. Процес утворення і діяльність політичних

партій в Росії давали блискуче підтвердження марксистського положення щодо антинародного характеру буржуазно-поміщицьких партій.

Основний зміст тому становлять твори, в яких Ленін розвинув і конкретизував більшовицьку тактику у виборчій кампанії по виборах до II Державної думи і піддав гострій критиці опортуністичну тактику меншовиків. До цих творів відносяться статті «Про блоки з кадетами», «Підроблення урядом Думи і завдання соціал-демократії», «Політичне становище і завдання робітничого класу», «Як ставляться до виборів у Думу партії буржуазні і партія робітнича?», брошури «Соціал-демократія і вибори до Думи», ««Почуєш дурня суд»... (Із заміток с.-д. публіциста)» та інші. В них Ленін показав, що виборча кампанія чітко відобразила дві тактичні лінії: революційну і опортуністичну. Більшовики вважали своїм завданням у виборчій кампанії роз'яснення масам програмних положень партії про необхідність боротьби за повалення царизму. Думська тактика більшовиків була спрямована на завоювання гегемонії пролетаріату в загальнодемократичній боротьбі. Керівним принципом участі у виборчій кампанії більшовики вважали збереження повної організаційної та ідейної самостійності партії революційного пролетаріату. У прямій, принципіальній політиці Ленін бачив найкращий засіб дійсно тривкого привернення до соціал-демократії симпатій і довір'я мас. Тільки своєю самостійністю, витриманістю і твердістю пролетаріат міг завоювати на свій бік хитку, нестійку дрібнобуржуазну демократію.

Відстоюючи повну самостійність партії при виборах до Думи, Ленін висунув тактику «лівого блоку», тактику тимчасових угод у період виборів і в самій Думі з трудовиками і есерами як партіями, що за ними йшли тоді значні верстви революційно настроєних селян і міської дрібної буржуазії. Проведенням «лівоблокістської» тактики більшовики ставили завдання звільнити демократичні елементи села і міста з-під впливу ліберальної буржуазії і стати на чолі масового народного руху. Ленінська ідея «лівого блоку» випливала

з загальної оцінки характеру і рушійних сил революції 1905—1907 років як буржуазно-демократичної революції, що її здійснював пролетаріат в союзі з селянством при ізоляції буржуазії. У статтях «Пролетаріат і його союзник в російській революції», «Завдання робітничої партії і селянство» Ленін указував, що зміцнення союзу робітників і селян повинно бути основою більшовицької виборчої тактики.

Ленін приділяв велику увагу питанням правильного, принципіально витриманого проведення тактики «лівого блоку» на виборах до II Думи. На першій стадії виборів більшовики не допускали ніяких угод з іншими партіями. Виступ пролетарської партії на виборах перед масами, підкреслював Ленін, повинен бути самостійним. Більшовики допускали часткові угоди лише на другій стадії виборів (на зборах уповноважених і виборщиків) для розподілу місць і тільки з партіями, які визнають необхідність збройного повстання і борються за демократичну республіку. Обгрунтовуючи політику більшовиків відносно народницьких або «трудових» партій, Ленін рішуче підкреслював, що спільні дії з цими партіями повинні виключати всяку можливість яких би то не було відступів від більшовицької програми і тактики, що ідейно-політичним змістом угод повинно бути послідовне відстоювання соціалістичних цілей, суворо класової позиції пролетарської партії.

Пізніше, у 1920 році, аналізуючи і узагальнюючи досвід більшовицької партії, Ленін у книзі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» відзначав гнучкість тактики більшовиків, їх уміння використати будь-яку, хоча б найменшу, можливість «дістати собі масового союзника, нехай навіть тимчасового, хиткого, непевного, ненадійного, умовного» (Твори, 4 вид., том 31, стор. 49).

У творах, що ввійшли до тому, Ленін крок за кроком викриває зрадницьку, опортуністичну тактику меншовиків у період виборів до II Державної думи. Ленін показав, що тактика меншовиків випливала з невіри в сили робітничого класу і трудящих мас селянства, в перемогу російської революції. Меншовики йшли в Думу не для боротьби за дальше розширення революції,

а для «законодавчої» роботи в ній, розглядаючи Думу як установу, здатну обмежити, приборкати царський уряд. Вони захищали у виборчій кампанії блоки з кадетами, посилаючись на небезпеку посилення чорносотенних партій. Ленін показав всю неспроможність доводів меншовиків про необхідність блоків з кадетами. Виборча кампанія переконливо показувала, що праві партії не користуються авторитетом серед трудящих мас. Сила і живучість ідейного впливу реакції на маси полягала не стільки в чорносотенному, скільки в кадетському впливі. Тому, щоб на ділі розбити реакцію, вказував Ленін, партія революційного пролетаріату повинна звільнити маси від ідейного впливу кадетів.

Ленін викрив спроби меншовиків затушувати корінну класову відмінність між завданнями пролетаріату і ліберально-монархічної буржуазії у виборчій кампанії. Він показав, що, проводячи в Думу кадетів, меншовики не тільки не ведуть боротьбу з чорносотенною небезпекою, а, навпаки, затемнюють справжнє значення цієї небезпеки. Тактика меншовиків у період виборів до II Державної думи була продовженням їх тактики підтримки кадетів у I Думі, де кадети розбещували маси конституційними ілюзіями, висуваючи лозунг створення думського, тобто кадетського, міністерства. Ленін відзначав, що підтримка меншовиками лозунга кадетського міністерства, так само як захист прямих блоків з кадетами, була відмовленням від революційної боротьби, передачею керівництва революцією в руки ліберально-монархічної буржуазії. Політика меншовиків, писав Ленін, не є бойовою політикою, «а є іграшково-конституційний бій, є парламентський кретинізм» (стор. 105).

У працях, що входять до тому, Ленін глибоко розкриває справжню суть опортунізму, його типові і характерні риси. «Опортунізм,— писав він,— є принесення тривалих і істотних інтересів партії в жертву її хвилинним, минущим, другорядним інтересам» (стор. 33). Твори Леніна, спрямовані проти опортунізму, допомагають комуністичним і робітничим партіям викривати суть сучасного ревізіонізму і вести боротьбу проти всіх його проявів.

Включені до тому доповідь і виступи Леніна на Другій конференції РСДРП («Першій Всеросійській»), яка відбулася в листопаді 1906 року у Таммерфорсі, а також на конференціях петербурзької партійної організації розкривають наполегливу боротьбу більшовицької партії за марксистську тактику і політику у виборчій кампанії до II Думи проти опортуністичної лінії меншовиків. Більшість делегатів Другої конференції РСДРП не обиралась місцевими партійними організаціями, а була підібрана меншовицьким ЦК. Цим і пояснювалась перевага на конференції меншовиків. Ленін виступив на конференції на захист більшовицької лінії, проти угоди з кадетами. На противагу меншовицькій резолюції, прийнятій конференцією, Ленін від імені 14 делегатів конференції вніс «Окрему думку». У цьому документі, який мав значення більшовицької платформи, були коротко сформульовані основні завдання і лозунги революційної соціал-демократії у виборчій кампанії. Ленін запропонував роз'яснити народові повну непридатність Думи для здійснення корінних вимог робітників і селян, неможливість завоювання політичної свободи, поки реальна влада перебуває в руках царського уряду. В «Окремій думці» більшовиків підкреслювалося, що скинути самодержавство можна тільки шляхом збройного повстання. У статтях «Про блоки з кадетами» і «Боротьба з кадетствуючими с.-д. і партійна дисципліна» Ленін затаврував меншовицьку резолюцію про блоки з кадетами і показав, що вона яскраво виявила фізіономію меншовиків як опортуністичного крила робітничої партії.

У січні 1907 року Ленін виступив з доповіддю на загальноміській і губернській конференції петербурзької організації РСДРП, яка повинна була розв'язати питання про виборчі угоди на виборах до II Державної думи. Переконавшись, що конференція відкине блоки з кадетами, меншовики залишили її. Проте конференція продовжувала роботу. У своєму виступі Ленін піддав гострій критиці опортуністичну тактику меншовиків і підкреслив необхідність тимчасової угоди з «трудовими» партіями для організації мас на боротьбу проти

чорносотенців і кадетів в ім'я дальшого розвитку революції.

У брошурах «Соціал-демократія і вибори до Думи», «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика», у статтях «Виборча кампанія робітничої партії в Петербурзі», «Виборна кампанія соціал-демократії в Петербурзі», «Протест 31-го меншовика» та інших Ленін повністю викрив дезорганізаторські і розкольницькі дії меншовиків. Ленін показав, що меншовики залишили конференцію з тим, щоб не підкоритися більшості петербурзької організації, вчинити розкол напередодні виборів і тим самим розв'язати собі руки для блоку з кадетами. Зрадницька поведінка меншовиків відповідала прагненню ліберальної буржуазії розколоти робітничу партію і посилити свій вплив у виборчій кампанії.

Через те, що участь у Думі була більш складною, обхідною тактикою, ніж бойкот, вона вимагала величезної організаторської і ідейної роботи в масах, чуйного реагування на всі політичні і виборчі маневри самодержавства та різних політичних партій. Ленін учив більшовиків, як краще, доступніше, швидше освічувати маси, підвищувати їх свідомість, розвивати їх самостійність. Щоб довести передову роль пролетаріату в революції, писав Ленін у брошурі «Соціал-демократія і виборчі угоди», не досить тільки викласти соціалістичне вчення і загальну теорію марксизму. Для цього треба вміти показати на ділі, при розгляді питань, які хвилюють маси, що члени робітничої партії послідовніше, правильніше, рішучіше і вміліше від усіх захищають інтереси революції до повної її перемоги. Ленін учив соціал-демократів говорити у виборчій кампанії перед трудящими просто і ясно, рішуче відкидаючи геть «важку артилерію мудрованих термінів», іноземних слів, заучених, готових, але ще незрозумілих для маси лозунгів; уміти без зайвих фраз, з фактами і цифрами в руках роз'яснювати питання соціалізму і питання революції. Вказівки Леніна про форми і методи роз'яснювальної роботи в масах мають актуальне значення для практичної діяльності марксистських робітничих партій.

Масову виборну кампанію до Думи більшовики розпочали ленінськими документами — «Проект звернення до виборців» і листівкою «Кого обирати до Державної думи?», надрукованою в листопаді 1906 року у вигляді додатка до газети «Пролетарий». У них в дуже стислій, популярній і політично гострій формі дано характеристики політичних партій, які ведуть боротьбу на виборах до Думи, роз'яснювались справжня мета і завдання цих партій. Листівка «Кого обирати до Державної думи?», написана у формі питань і відповідей, є яскравим зразком того, як треба коротко, дохідливо пояснювати масам складні питання політичного життя. Листівка закликала голосувати за соціал-демократів; вона дістала масове поширення і великою мірою сприяла успіхові більшовиків на виборах до Думи.

Деякі статті, які включені до тому, присвячені підведенню підсумків виборчої кампанії в Петербурзі, що проходила в столиці з особливою гостротою і, за висловом Леніна, стала «...значним і самостійним етапом в історії російської революції» (стор. 340). У статтях «Вибори по робітничій курії в Петербурзі», «Значення виборів у Петербурзі», «Підсумки виборів у Петербурзі» та інших Ленін показав, що вибори до II Думи підтвердили правильність революційної тактики більшовиків. У період виборів обрисувались як ніколи справжня природа і суть буржуазних партій. Вибори до Думи принесли успіх тактиці «лівого блоку». Незважаючи на всі труднощі передвиборної агітації революційна соціал-демократія при підтримці трудовиків і есерів зуміла вирвати з-під впливу кадетів значну кількість виборців. Лівий блок у Петербурзі одержав 25% загальної кількості голосів. II Дума виявилась за складом лівішою, ніж перша. Тільки штрейкбрехерська політика меншовиків, їх зрада робітничого класу зірвала повну перемогу лівого блоку в Петербурзі.

Ленінська тактика у виборчій кампанії до II Думи стала зразком нової, революційно-марксистської парламентської тактики, вона озброїла пролетаріат Росії та інших країн досвідом поєднання легальних і нелегальних, парламентських і непарламентських форм

боротьби для згуртування всіх революційно-демократичних сил з метою розвитку і перемоги революції.

Твори, які публікуються в томі, глибоко пройняті ідеєю боротьби за зміцнення революційної марксистської партії, за чистоту її ідеологічних й організаційних принципів, за єдність її рядів. Показуючи логічний зв'язок між опортуністичною тактикою меншовиків та їх опортунізмом в організаційних питаннях, Ленін викрив меншовицький план скликати так званий «робітничий з'їзд» з участю соціал-демократів, есерів і анархістів для створення широкої «безпартійної партії». У статтях «Криза меншовизму», «Обивательщина в революційному середовищі», «Замітки з приводу № 1 «Социал-Демократа»», «Про скликання екстреного партійного з'їзду», «Робітничий з'їзд і злиття з есерами» Ленін затаврував ідею скликання «робітничого з'їзду» як опортуністичну затію, спрямовану на те, щоб розчинити передовий загін робітничого класу в дрібнобуржуазному середовищі. Робити так, як роблять меншовики, писав Ленін,— це значить бажати того, щоб партію пролетаріату наводнити безхарактерними, боязкими, невпевненими в собі міщанами, що занепадають духом при всякому повороті подій до реакції, зробити ядром партії обивателя. Ленін показав, що метою меншовиків є бажання легалізувати партію ціною усунення з її програми найважливіших революційних вимог, перебудувати партію за типом західноєвропейських реформістських соціалістичних партій. «Краще маленька, сіра, убога, але спокійна законність,— писав Ленін про тактику меншовиків,— ніж бурхлива зміна революційних поривів і контрреволюційного шаленства» (стор. 42). Уже тоді Ленін побачив у меншовицькій ідеї скликання «робітничого з'їзду» зародок майбутнього «ліквідаторства»— цього відкритого зрадництва меншовиків. На противагу меншовицькому плану створення «безпартійної партії», Ленін висунув лозунг значного розширення соціал-демократичної партії переважно за рахунок пролетарських елементів і виключно під ідейним прапором марксизму, відстояв принципи самостійної революційної

партії робітничого класу. Скарги меншовиків на те, що в партії робітничого класу переважає молодь, Ленін розцінював як прояв хвостизму, бажання меншовиків мати не «партію-авангард», а важку на підйом партію-ар'єргард. Ленін підкреслив, що партією революційного пролетаріату може бути тільки партія сміливих новаторів, які самовіддано борються з «старим гниллям», відкидають сліпе догматичне схиляння перед уже віджилими шаблонами.

Ленін звертає особливу увагу більшовиків на значення єдності дій пролетаріату, партійної дисципліни й організаційного зміцнення партії. Партійна дисципліна, роз'яснював Ленін, вимагає нещадної ідейної боротьби проти опортуністів. Тільки дисципліна, основана на свободі обговорення і критики, гідна демократичної партії передового класу.

В сучасних умовах, коли ревізіоністи знову витягають меншовицькі «теорії», виступають проти керівної ролі марксистсько-ленінських партій, проти ленінських принципів партійного будівництва, історичний досвід боротьби більшовиків за збереження і зміцнення партії набуває особливого значення для комуністичних і робітничих партій усіх країн.

Опортуністична думська тактика меншовицького ЦК і ліквідаторська ідея скликання «робітничого з'їзду» були гостро засуджені переважною більшістю місцевих партійних організацій. Обстановка, що склалася всередині партії, вимагала негайного скликання партійного з'їзду. Всупереч протидії ЦК агітація за скликання з'їзду розгорнулася так широко, що вже до жовтня рішення Петербурзького комітету про необхідність скликання з'їзду підтримав ряд великих організацій — Московський комітет, Обласне бюро соціал-демократичних організацій центральної Росії, Головне правління Соціал-демократії Польщі і Литви, Центральний Комітет Соціал-демократії Латиського краю. За з'їзд висловились також комітети: Брянський, Курганський, Мінський, Нижегородський, Омський, Уральський та інші. Під тиском місцевих організацій Друга конференція РСДРП («Перша Всеросійська»),

незважаючи на перевагу на ній меншовиків, ухвалила скликати з'їзд 15 (28) березня 1907 року.

У доповіді на конференції петербурзької організації в питанні про думську кампанію і думську тактику (лютий 1907 року), в статті «Про скликання екстреного партійного з'їзду» та інших працях Ленін, послідовно відстоюючи внутріпартійні принципи демократичного централізму, наполегливо захищає необхідність екстреного скликання з'їзду партії. Найважливіше завдання партійного з'їзду полягало в тому, щоб визначити основні завдання пролетаріату і його партії, виробити єдину тактику соціал-демократії в переживаний момент буржуазно-демократичної революції. Будь-яка затримка нового партійного з'їзду, вказував Ленін,— «є тепер не тільки прямим порушенням всього духу і всього смислу демократичної організації партії, але також найнебезпечнішою перешкодою найближчій думській і загальнореволюційній боротьбі пролетаріату» (стор. 59).

До тому включено передмову Леніна до російського видання листів К. Маркса до Л. Кугельмана. У передмові Ленін вказує на величезне теоретичне і політичне значення листів Маркса. Вивчення цих листів, опублікованих вперше російською мовою, давало можливість російським соціал-демократам ближче ознайомитися з найважливішими положеннями марксизму з питань революційної боротьби пролетаріату. В листах Маркса більшовики знаходили багато важливих вказівок, застосовних до безпосередніх завдань російської революції. Ленін використовує листи Маркса як теоретичну зброю в боротьбі з опортунізмом меншовиків. Він показав, як Маркс у найтяжчий для робітничого руху час умів передбачити близькість революції і підвищувати свідомість пролетаріату до передових, революційних завдань. Оцінку Маркса Паризької Комуни як прояву історичної ініціативи мас Ленін назвав «вінцем» листів до Кугельмана. Сповнені революційної пристрасті слова Маркса про героїзм робітників Комуни він протиставляє меншовицькій невірі в сили революції. Російським меншовикам, писав Ленін, слід би повчитися у Маркса «віри в революцію, вміння кликати робітничий клас до

відстоювання до кінця своїх безпосередньо-революційних завдань, твердості духу, яка не допускає малодушного хникання після тимчасових невдач революції» (стор. 348). Ленін підкреслював, що у ставленні Маркса до революції яскраво проявилась характерна риса марксизму — поєднання революційної теорії з революційною політикою, нерозривна єдність теорії і практики класової боротьби пролетаріату.

Тільки більшовики — представники і ідеологи революційного пролетаріату — твердо і мужньо боролись під революційними лозунгами. «Ми будемо пишатися тим,— писав Ленін,— що *перші* стали на шлях повстання і *останні* покинули цей шлях, якщо він справді став неможливий» (стор. 156). Узагальнюючи досвід революційної боротьби, Ленін високо оцінював героїчну ініціативу російських робітників і селян в революції 1905—1907 років; його твори пройняті безмежною вірою в сили російського робітничого класу, в його революційну творчість і неминучість перемоги. «Робітничий клас Росії,— писав Ленін,— довів уже раз і доведе ще не раз, що він здатний «штурмувати небо»» (стор. 353).

* * *

До чотирнадцятого тому включені доповідь, заключне слово і виступи Леніна на Другій конференції РСДРП («Першій Всеросійській»), які публікуються вперше. Вперше у томі друкуються повний текст «Окремої думки», внесеної Леніним на конференцію, стаття «Робітничий з'їзд і злиття з есерами» і доповідь Леніна на загальноміській і губернській конференції петербурзької організації РСДРП у січні 1907 року.

Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС

ПАРТИЗАНСЬКА ВІЙНА

Питання про партизанські дії дуже цікавить нашу партію і робітничу масу. Ми вже торкалися не раз цього питання мимохідь і тепер маємо намір приступити до обіцяного нами більш цільного викладу наших поглядів *.

I

Почнемо з початку. Які основні вимоги повинен поставити кожний марксист до розгляду питання про форми боротьби? По-1-е, марксизм відрізняється від усіх примітивних форм соціалізму тим, що він не зв'язує руху з якоюсь однією певною формою боротьби. Він визнає найбільш різні форми боротьби, причому не «вигадує» їх, а лише узагальнює, організовує, надає свідомості тим формам боротьби революційних класів, які виникають самі собою в ході руху. Безумовно ворожий усяким абстрактним формулам, усяким доктринерським рецептам, марксизм вимагає уважного ставлення до *масової* боротьби, яка триває і яка з розвитком руху, із зростанням свідомості мас, з загостренням економічних і політичних криз породжує все нові і все різноманітніші способи оборони і нападу. Тому марксизм безумовно не зарікається ні від яких форм боротьби. Марксизм ні в якому разі не обмежується можливими і існуючими тільки в даний момент формами боротьби, визнаючи

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 342. *Ред.*

неминучість нових, незнаних для діячів даного періоду форм боротьби із зміною даної соціальної кон'юнктури. Марксизм в цьому відношенні *вчиться,* коли можна так висловитися, у масової практики, далекий від претензій *учити* маси форм боротьби, що їх вигадують кабінетні «систематики». Ми знаємо,— говорив, наприклад, Каутський, розглядаючи форми соціальної революції,— що прийдешня криза принесе нам нові форми боротьби, яких ми не можемо передбачити тепер.

По-2-е, марксизм вимагає безумовно *історичного* розгляду питання про форми боротьби. Ставити це питання поза історично-конкретною обстановкою значить не розуміти азбуки діалектичного матеріалізму. В різні моменти економічної еволюції, залежно від різних умов політичних, національно-культурних, побутових і т. д., різні форми боротьби висуваються на перший план, стають головними формами боротьби, а в зв'язку з цим, у свою чергу, видозмінюються і другорядні, побічні форми боротьби. Намагатися відповісти так чи ні на питання про певний засіб боротьби, не розглядаючи детально конкретної обстановки даного руху на даному ступені його розвитку — значить покидати зовсім грунт марксизму.

Такі є два основні теоретичні положення, якими ми повинні керуватися. Історія марксизму в Західній Європі дає нам безліч прикладів, що підтверджують сказане. Європейська соціал-демократія вважає в даний час парламентаризм і професійний рух головними формами боротьби, вона визнавала повстання в минулому і цілком готова визнати його, із зміною кон'юнктури, в майбутньому,— всупереч думці ліберальних буржуа, як-от російські кадети [1] і беззаглавці [2]. Соціал-демократія заперечувала загальний страйк у 70-х роках, як соціальну панацею, як засіб одразу повалити буржуазію неполітичним шляхом,— але соціал-демократія цілком визнає масовий політичний страйк (особливо після досвіду Росії в 1905 р.), як *один* із засобів боротьби, необхідний при *певних* умовах. Соціал-демократія визнавала вуличну барикадну боротьбу в 40-х роках XIX століття,— відкидала її на підставі певних даних в

кінці XIX століття,— висловлювала повну готовність переглянути цей останній погляд і визнати доцільність барикадної боротьби після досвіду Москви, яка висунула, за словами К. Каутського, нову барикадну тактику.

II

Встановивши загальні положення марксизму, перейдемо до російської революції. Пригадаємо історичний розвиток висунутих нею форм боротьби. Спочатку економічні страйки робітників (1896—1900), потім політичні демонстрації робітників і студентів (1901—1902), селянські бунти (1902), початок масових політичних страйків у різних комбінаціях з демонстраціями (Ростов 1902, літні страйки 1903, 9-е січня 1905), всеросійський політичний страйк з місцевими випадками барикадної боротьби (жовтень 1905), масова барикадна боротьба і збройне повстання (1905, грудень), парламентська мирна боротьба (квітень — червень 1906), військові часткові повстання (червень 1905 — липень 1906 рр.), селянські часткові повстання (осінь 1905 — осінь 1906 років).

Такий є стан справ на осінь 1906 р. з точки зору форм боротьби взагалі. «Зустрічною» формою боротьби самодержавства є чорносотенний погром, починаючи від Кишинева навесні 1903 року і кінчаючи Сєдлецем восени 1906 року[3]. За весь цей період організація чорносотенного погрому і побиття євреїв, студентів, революціонерів, свідомих робітників все більше прогресує, вдосконалюється, об'єднуючи з насильством підкупленої черні насильства чорносотенного війська, доходячи до застосування артилерії в селах і містах, зливаючись з каральними експедиціями, каральними поїздами і так далі.

Такий є основний фон картини. На цьому фоні вирисовується,— безперечно, як щось часткове, другорядне, побічне,— те явище, вивченню і оцінці якого присвячена ця стаття. Що являє собою це явище? які його форми? його причини? час виникнення і ступінь поширення? його значення в загальному ході революції? його відношення до організовуваної і керованої

соціал-демократією боротьби робітничого класу? Такі є питання, до яких ми повинні тепер перейти від змалювання загального фону картини.

Явище, яке цікавить нас, є *збройна* боротьба. Ведуть її окремі особи і невеликі групи осіб. Почасти вони належать до революційних організацій, почасти (в деяких місцевостях Росії *здебільшого*) не належать ні до якої революційної організації. Збройна боротьба має дві *різні* цілі, які треба *строго* відрізняти одну від одної;— саме, ця боротьба спрямована, по-перше, на убивство окремих осіб, начальників і підлеглих військово-поліцейської служби;— по-друге, на конфіскацію коштів як в уряду, так і приватних осіб. Конфісковувані кошти почасти йдуть на партію, почасти спеціально на озброєння і підготовку повстання, почасти на утримання осіб, що ведуть характеризовану нами боротьбу. Великі експропріації (кавказька в 200 з лишком тисяч карбованців, московська 875 тисяч карбованців)[4] йшли саме на революційні партії в першу чергу,— дрібні експропріації йдуть насамперед, а іноді й цілком на утримання «експропріаторів». Широкого розвитку й розповсюдження набула ця форма боротьби, безперечно, лише в 1906 році, тобто після грудневого повстання. Загострення політичної кризи до ступеня збройної боротьби і особливо загострення нужди, голодування та безробіття в селах і в містах відігравали велику роль серед причин, що викликали описувану боротьбу. Як переважну і навіть *виключну* форму соціальної боротьби, цю форму боротьби сприйняли босяцькі елементи населення, люмпени і анархістські групи. Як «зустрічну» форму боротьби з боку самодержавства слід розглядати воєнний стан, мобілізацію нових військ, чорносотенні погроми (Сєдлець), військово-польові суди.

III

Звичайна оцінка розглядуваної боротьби зводиться ось до чого: це — анархізм, бланкізм[5], старий терор, дії відірваних від мас одиночок, дії, що деморалізують робітників, відштовхують від них широкі кола населення,

дезорганізують рух, шкодять революції. Приклади, що підтверджують таку оцінку, легко підшукуються з подій, про які сповіщається щодня в газетах.

Але чи доказові ці приклади? Щоб перевірити це, візьмемо місцевість з *найбільшим* розвитком розглядуваної форми боротьби — Латиський край. Ось як скаржиться на діяльність Латиської соціал-демократії газета «Новое Время» [6] (від 9-го і 12-го вересня). Латиська соціал-демократична робітнича партія (частина РСДРП) правильно випускає в 30 000 примірниках свою газету [7]. В офіціальному відділі друкуються списки шпигунів, знищення яких є обов'язок кожної чесної людини. Ті, хто сприяє поліції, оголошуються «противниками революції» і підлягають страті, відповідаючи крім того своїм майном. Гроші для партії с.-д. наказують населенню передавати лише по пред'явленні квитанції з печаткою. В останньому звіті партії серед 48 000 крб. доходу за рік значиться 5600 крб. від Лібавського відділу на зброю, добуті шляхом експропріації.— «Новое Время» рве і мече, зрозуміло, проти цього «революційного законодавства», цього «грізного уряду».

Назвати анархізмом, бланкізмом, тероризмом цю діяльність латиських с.-д. ніхто не зважиться. Але чому? Тому, що тут *ясний* зв'язок нової форми боротьби з повстанням, яке було в грудні і яке назріває знов. У застосуванні до всієї Росії цей зв'язок не так ясно видно, але він існує. Поширення «партизанської» боротьби саме після грудня, зв'язок її з загостренням не тільки економічної, але й політичної кризи безсумнівні. Старий російський тероризм був справою інтелігента-змовника; тепер партизанську боротьбу веде, за загальним правилом, робітник бойовик або просто безробітний робітник. Бланкізм і анархізм легко приходять в голову людям, схильним до шаблонів, але в обстановці повстання, такій ясній у Латиському краї, непридатність цих заучених ярличків б'є в очі.

На прикладі латишів яскраво видно цілковиту неправильність, ненауковість, неісторичність такого звичайного у нас аналізу партизанської війни поза зв'язком

з обстановкою повстання. Треба взяти до уваги цю обстановку, подумати про особливості проміжного періоду між значними актами повстання, треба зрозуміти, які форми боротьби породжуються при цьому неминуче, а не відбуватися завченим добором слів, однакових і у кадета і у нововременця: анархізм, грабіж, босяцтво!

Кажуть: партизанські дії дезорганізують нашу роботу. Застосуємо це міркування до обстановки після грудня 1905 р., до епохи чорносотенних погромів і воєнних станів. Що більше дезорганізує рух в *таку* епоху: чи відсутність відсічі чи організована партизанська боротьба? Порівняйте центральну Росію із західною її окраїною, з Польщею і Латиським краєм. Безперечно, що партизанська боротьба значно більше поширена і вище розвинута на західній окраїні. І так само безперечно, що революційний рух взагалі, с.-д. рух особливо *більш дезорганізовані* в центральній Росії, ніж у західній окраїні її. Звичайно, нам на думку не спадає робити звідси висновок, що польський і латиський с.-д. рух менш дезорганізовані *завдяки* партизанській війні. Ні. Звідси випливає тільки, що партизанська війна не винна в дезорганізації с.-д. робітничого руху в Росії 1906 року.

Тут нерідко посилаються на особливість національних умов. Але це посилання видає особливо яскраво слабість ходячої аргументації. Якщо справа в національних умовах, значить справа не в анархізмі, бланкізмі, тероризмі — гріхах загальноросійських і навіть спеціально руських,— а в чомусь іншому. Розберіть це щось інше *конкретно,* панове! Ви побачите тоді, що національний гніт або антагонізм нічого не пояснюють, бо вони були завжди на західних окраїнах, а партизанську боротьбу породив тільки даний історичний період. Є багато місць, де є національний гніт і антагонізм, але немає партизанської боротьби, яка розвивається іноді без всякого національного гніту. Конкретний розгляд питання покаже, що справа не в національному гніті, а в умовах повстання. Партизанська боротьба є неминуча форма боротьби в такий час, коли масовий рух уже дійшов на ділі до повстання і коли настають більш-

менш значні проміжки між «великими боями» у громадянській війні.

Дезорганізують рух не партизанські дії, а слабість партії, яка не вміє *взяти в руки* ці дії. Ось чому звичайні у нас, росіян, анафеми проти партизанських виступів поєднуються з таємними, випадковими, неорганізованими партизанськими діями, які дійсно дезорганізують партію. Безсилі зрозуміти, які історичні умови викликають цю боротьбу, ми безсилі і паралізувати її погані сторони. А боротьба проте йде. Її викликають могутні економічні і політичні причини. Ми не в силі усунути ці причини і усунути цієї боротьби. Наші скарги на партизанську боротьбу, це — скарги на нашу партійну слабість у справі повстання.

Сказане нами про дезорганізацію стосується і до деморалізації. Деморалізує не партизанська війна, а *неорганізованість,* безладність, безпартійність партизанських виступів. Від цієї *найбезсумнівнішої* деморалізації нас анітрохи не звільняють осуди і прокляття на адресу партизанських виступів, бо ці осуди і прокляття абсолютно безсилі спинити явище, яке викликається глибокими економічними і політичними причинами. Заперечать: якщо ми безсилі спинити ненормальне і деморалізуюче явище, то це не довід за перехід *партії* до анормальних і деморалізуючих засобів боротьби. Але таке заперечення було б уже суто ліберально-буржуазним, а не марксистським, бо вважати *взагалі* анормальною і деморалізуючою громадянську війну або партизанську війну, як одну з її форм, марксист не може. Марксист стоїть на грунті класової боротьби, а не соціального миру. В певні періоди гострих економічних і політичних криз класова боротьба дорозвивається до прямої громадянської війни, тобто збройної боротьби між двома частинами народу. В такі періоди марксист *повинен* стояти на точці зору громадянської війни. Всякий моральний осуд її зовсім недопустимий з точки зору марксизму.

В епоху громадянської війни ідеалом партії пролетаріату є *воююча партія.* Це абсолютно незаперечно. Ми цілком припускаємо, що з точки зору громадянської

війни можна доводити і довести *недоцільність* тих чи інших форм громадянської війни в той чи інший момент. Критику різних форм громадянської війни з точки зору *воєнної доцільності* ми цілком визнаємо і безумовно погоджуємось, що ухвальний голос в *такому* питанні належить практикам с.-д. кожної окремої місцевості. Але в ім'я принципів марксизму ми безумовно вимагаємо, щоб від аналізу умов громадянської війни не відбувалися заяложеними й шаблонними фразами про анархізм, бланкізм, тероризм, щоб безглузді прийоми партизанських дій, застосованих такою-то пепеесівською організацією [8] в такий-то момент, не висувались як пугало в питанні про саму участь с.-д. у партизанській війні взагалі.

До посилань на дезорганізацію руху партизанською війною треба ставитися критично. *Всяка* нова форма боротьби, зв'язана з новими небезпеками і новими жертвами, неминуче «дезорганізує» непідготовлені до цієї нової форми боротьби організації. Наші старі гуртки пропагандистів дезорганізовував перехід до агітації. Наші комітети дезорганізовував згодом перехід до демонстрацій. Всяка воєнна дія на якій завгодно війні вносить певну дезорганізацію в ряди воюючих. Звідси не можна робити висновок, що не слід воювати. Звідси треба робити висновок, що слід *навчитися* воювати. Тільки й усього.

Коли я бачу соціал-демократів, які гордовито і самовдоволено заявляють: ми не анархісти, не злодії, не грабіжники, ми вищі за це, ми відкидаємо партизанську війну, тоді я питаю себе: чи розуміють ці люди, що вони кажуть? По всій країні відбуваються збройні сутички і бої чорносотенного уряду з населенням. Це явище абсолютно неминуче на даному ступені розвитку революції. Населення стихійно, неорганізовано — і саме тому часто в невдалих і *поганих* формах — реагує на це явище теж збройними сутичками і нападами. Я розумію, що ми через слабість і непідготовленість нашої організації можемо відмовитися в даній місцевості і в даний момент від партійного керівництва *цією* стихійною боротьбою. Я розумію, що це питання повинні вирішувати місцеві практики, що переробка слабих і непідготовлених ор-

ганізацій справа нелегка. Та коли я бачу у теоретика чи публіциста соціал-демократії не почуття суму з приводу цієї непідготовленості, а гордовите самовдоволення і нарцисівськи-захоплене повторення заучених в ранній молодості фраз про анархізм, бланкізм, тероризм, тоді я почуваю образу за приниження найреволюційнішої в світі доктрини.

Кажуть: партизанська війна наближає свідомий пролетаріат до занепалих пропияк, босяків. Це правильно. Але звідси випливає тільки те, що ніколи партія пролетаріату не може вважати партизанську війну єдиним чи навіть головним засобом боротьби; що цей засіб повинен бути підпорядкований іншим, повинен бути узгоджений з головними засобами боротьби, облагороджений освітнім і організуючим впливом соціалізму. А без цієї *останньої* умови *всі,* абсолютно всі засоби боротьби в буржуазному суспільстві наближають пролетаріат до різних непролетарських верств угорі чи внизу від нього і, будучи полишені стихійному ходові речей, заяложуються, перекручуються, проституюються. Страйки, полишені стихійному ходові речей, обертаються в «Alliances» — угоди робітників з хазяями *проти* споживачів. Парламент обертається в публічний дім, де зграя буржуазних політиканів торгує гуртом і вроздріб «народною свободою», «лібералізмом», «демократією», республіканізмом, антиклерикалізмом, соціалізмом та всіма іншими ходовими товарами. Газета обертається в загальнодоступну звідницю, в знаряддя розбещення мас, грубих лестощів низьким інстинктам юрби і т. д., і т. д. Соціал-демократія не знає універсальних засобів боротьби, таких, що відгороджували б пролетаріат китайською стіною від верств, які стоять трохи вище або трохи нижче за нього. Соціал-демократія в різні епохи застосовує різні засоби, *завжди* обставляючи застосування їх *строго* визначеними ідейними і організаційними умовами *.

---

* Більшовиків с.-д. часто обвинувачують у легковажно-небезсторонньому ставленні до партизанських виступів. Тому не зайвим буде нагадати, що в проекті резолюції про партизанські дії (№ 2 «Партийных Известий» [9] і доповідь Леніна про з'їзд [10]) та *частина* більшовиків, яка їх захищає, висувала такі умови їх визнання: «екси» приватного майна не допускались

IV

Форми боротьби в російській революції відрізняються гігантською різноманітністю в порівнянні з буржуазними революціями Європи. Каутський почасти передбачив це, говорячи в 1902 році про те, що майбутня революція (він додавав: за винятком, *може,* Росії) буде не стільки боротьбою народу з урядом, скільки боротьбою між двома частинами народу. В Росії ми бачимо, безперечно, ширший розвиток цієї *другої* боротьби, ніж у буржуазних революціях Заходу. Вороги нашої революції з народу нечисленні, але вони організовуються все більше й більше з загостренням боротьби і дістають підтримку реакційних верств буржуазії. Тому цілком природно і неминуче, що в *таку* епоху, в епоху всенародних політичних страйків, *повстання* не зможе вилитися в стару форму одиничних актів, обмежених дуже коротким проміжком часу і дуже невеликою місцевістю. Цілком природно і неминуче, що повстання набуває більш високих і складних форм тривалої громадянської війни, яка охоплює всю країну, тобто збройної боротьби між двома частинами народу. Таку війну не можна собі уявляти інакше, як ряд небагатьох, відділених великими порівняно проміжками часу, значних боїв і безліч дрібних сутичок протягом цих проміжків. Коли це так,— а це безперечно так,— то соціал-демократія неодмінно повинна ставити своїм завданням створення таких організацій, які б у найбільшій мірі здатні були керувати масами і в цих значних боях і, по можливості, в цих дрібних сутичках. Соціал-демократія в епоху боротьби класів, що загострилася до громадянської війни, повинна ставити своїм завданням не тільки участь, але й провідну роль у *цій громадянській війні.* Соціал-демократія повинна

зовсім; «екси» казенного майна не рекомендувались, а тільки *допускались* з умовою *контролю партії* і обернення коштів *на потреби повстання.* Партизанські дії у формі терору *рекомендувались* проти насильників уряду і *активних* чорносотенців, але при умовах: 1) зважати на настрій широких мас; 2) брати до уваги умови робітничого руху даної місцевості; 3) дбати про те, щоб сили пролетаріату не розтрачались марно. Практична відмінність від цього проекту тієї резолюції, яка була прийнята на Об'єднавчому з'їзді, полягає *виключно* в тому, що не допущені «екси» казенного майна.

виховувати і підготовляти свої організації до того, щоб вони дійсно виступали, як *воююча сторона*, що не пропускає жодної нагоди завдати втрат силам ворога.

Це — важке завдання, що й казати. Його не можна розв'язати відразу. Як перевиховується і учиться в боротьбі весь народ у ході громадянської війни, так і наші організації повинні бути виховані, повинні бути на підставі даних досвіду перебудовані для того, щоб відповідати цьому завданню.

Ми не маємо ні найменших претензій на те, щоб нав'язувати практикам яку-небудь вигадану форму боротьби, чи навіть на те, щоб розв'язувати з кабінету питання про роль тих чи інших форм партизанської війни в загальному ході громадянської війни в Росії. Ми далекі від думки бачити в конкретній оцінці тих чи інших партизанських виступів питання *напряму* в соціал-демократії. Але ми бачимо своє завдання в тому, щоб допомогти в міру сил правильній *теоретичній* оцінці нових форм боротьби, які висуває життя; — в тому, щоб боротися нещадно з шаблонами і передсудами, які заважають свідомим робітникам правильно поставити нове і важке питання, правильно підійти до його розв'язання.

*«Пролетарий» № 5,
30 вересня 1906 р.*

*Друкується за текстом
газети «Пролетарий»*

ГОТУЄТЬСЯ НОВИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ!

Лист Гучкова до Трубецького [11] довго цікавив і почасти ще й тепер цікавить нашу політичну пресу, якщо можна назвати цим іменем рептильні і небагато уцілілих ліберальних газет. Лист цей дійсно має певне значення. Він знаменує великий крок у розвитку контрреволюційного напряму серед широких верств російської великої буржуазії. Для цих верств уже жовтневий політичний страйк [12] відіграв роль рішучого поворотного пункту. Великий буржуа відразу сказав: «годі!» після 17-го жовтня[13]. І тому оригінальною — і дуже характерною — рисою російської революції виявилось те, що датою конституційного маніфесту скористались, як назвою партії, великобуржуазні елементи, що стали на сторону царського уряду, який взявся пристосовувати нову конституцію до самодержавства. Жовтень — дата єдиної досі часткової перемоги революції в Росії. Октябристами [14] — називається у нас партія контрреволюційної великої буржуазії.

Класові суперечності російської революції рельєфно виявляються в цьому суперечливому зіставленні. Пояснення йому дає марксистський погляд на сучасну революцію в Росії. Це — революція буржуазна. Вона в усякому разі очищає грунт для більш широкого і швидкого розвитку капіталізму. Вважати перемогою «трудового начала», переходом до «соціалізації», повне торжество революційного селянства в боротьбі за землю є цілковита дрібнобуржуазна ілюзія. Але неминуче очищення

грунту для капіталізму може піти двома великими лініями. Перетворення кріпосної Росії в буржуазну можливе при умовах, що забезпечують найбільший мислимий при капіталізмі добробут мас селянства і пролетаріату. Воно можливе також при умовах, що забезпечують найбільше інтереси імущих класів, поміщиків і капіталістів. Досі наша революція йде другим шляхом. І якщо вона не здобуде більше ні одної великої перемоги, то не може бути сумніву, що душоприкажчиками російської революції стануть контрреволюційні буржуа октябристи,— подібно до того, як душоприкажчиком половинчатої німецької революції 1848 року став юнкер Бісмарк.

Пан Гучков — людина не зовсім дурна. Він уже наперед смакує цю приємність взяти в руки, після остаточної поразки революції, кермо правління і поєднати діловий, гешефтмахерський буржуазний «лібералізм» з нещадною військово-поліцейською репресією проти невдоволених «низів». Як практичний, безідейний буржуазний ділок, п. Гучков краще схопив дійсне політичне становище, ніж багато які філософи і фразери нашої буржуазної інтелігенції. (L'ignorance est moins éloignée de la vérité que le préjugé! — неуцтво менш далеке від істини, ніж передсуд.) Пан Гучков зводить на землю буржуазні ідеали кадетів. У цьому відношенні особливо знаменне таке місце його листа, не оцінене нашою рабською пресою:

«Тепер безперечно,— пише Гучков до Трубецького,— що торжество революції чи навіть нове загострення революційної кризи поховає і нашу молоду політичну свободу, і рештки нашої культури й добробуту».

Це — надзвичайно правильна і надзвичайно влучна оцінка теперішнього політичного становища з точки зору інтересів капіталіста і поміщика. Пан Гучков бере бика за роги. Найголовніше в теперішньому політичному становищі дійсно є те, чи буде у нас *нове загострення революційної кризи*. Ми дякуємо вам за одвертість, п. Гучков! Ми цілком розуміємо, що буржуазним професорам і дипломатам з «Речи» не подобається ваша рішучість, прямота, швидкість і

натиск, ваша — пробачте за вульгарний вислів — здатність «ляпати», але ми, соціалісти, дуже захоплені цією здатністю. Нам вона на руку.

Отже, хто хоче серйозно поставити питання про сучасне політичне становище, той повинен цілком ясно визначити своє ставлення до *нового загострення революційної кризи*. Пан Гучков так і робить. «Я проти», заявляє він усім своїм листом. Я підпорядковую все і вся інтересам боротьби з цим загостренням, інтересам придушення всього, що веде до нього. Причина ясна. Нове загострення загрожує *торжеством революції*, яке, в свою чергу, загрожує «решткам»... поміщицьких маєтків пп. Гучкових, Романових, Столипіних і усієї зграї погромників, «решткам» буржуазних привілеїв, здатних бути захистом від дальшої боротьби пролетаріату, одним словом, «решткам *нашого* (Гучкових, Романових, Столипіних) добробуту».

Правильно міркує п. Гучков, значно правильніше і послідовніше, ніж кадети, які галасують нині проти нього і які в особі різних Виноградових, Струве, Ізгоєвих, Бердяєвих, Мілюкових сотні раз оплакували прийдешній похорон «свободи і культури» при торжестві «стихії безумства».

І революціонерам теж не вадить повчитись у реакції вміння послідовно ставити питання про сучасне політичне становище, *тобто* про «нове загострення революційної кризи». Це загострення неминуче означатиме ще більш масовий виступ, ніж раніше, збагачений досвідом великого року великої російської революції. А досвід цього року, починаючи з жовтневого страйку через груднеове повстання [15], через мирну Думу і розгон її [16], веде до наступального всеросійського збройного повстання із страйком, як побічним і підсобним засобом боротьби.

Уряд всю свою політику пристосував до цього нового загострення революційної кризи, що його всі чекають. Безперечно, він навмисне не призначив строку виборів до нової Думи, щоб залишити собі вільними руки, щоб спробувати в разі сильного загострення всенародної боротьби роздробити її раптовим призначенням виборів. Безперечно також, що саме питання про те, чи скликати

нову Думу і *чи залишати старий виборчий закон,* уряд якнайуважніше вивчає тепер з тієї самої точки зору. І до цього питання соціал-демократія найменше має право поставитись безтурботно.

Перед урядом стоїть дилема: спробувати ще раз скликати Думу на підставі чинного виборчого закону, при посиленні репресій, тиску на вибори, організації чорносотенців,— або змінити *перед* другою Думою виборчий закон так, щоб напевно забезпечити «працездатну», тобто чорносотенну Думу. Реакція в середовищі поміщицького класу, перемоги чорносотенних поміщиків у земстві, явне зростання невдоволення в народі,— все це прямо підказує урядові негайне скасування чинного виборчого закону, обмеження виборчого права в дусі повернення від віттевської Думи до булигінської [17], а то і ще гірше, або просто скликання виборних від земств до другої Думи. Рептилії нашої преси пробовкуються вже про такі плани у «сферах», тобто серед придворної зграї, і підготовляють грунт, доводячи «право» самодержавства видати без Думи новий виборчий закон.

Розглянемо, який з цих «курсів» урядової політики імовірніший. За збереження виборчого закону 11-го грудня [18] говорить конституційна «законність», політична обережність, лояльність. Як бачите, це все «ідеальні» міркування, на які плювати звикли Романови і Побєдоносцеви. Та й смішно, справді, думати, що подібними міркуваннями стануть керуватися з ніг до голови вкриті кров'ю і брудом люди, які відстоюють в останній, одчайдушній боротьбі свої рабовласницькі права. Смішно думати, щоб царську зграю спиняла «законність», коли зграю не спиняло ні видання того ж закону 11-го грудня, закону 20 лютого [19] і т. д., не спиняє і теперішня цілковита наруга над «законом». Ні, всі ці доводи мізерні!

Думка Європи? Необхідність дістати позику? Ця необхідність — найбільш настійна. І європейський капітал дасть гроші лише під гарантією «порядку». Але який це «порядок»,— капіталові байдуже, і навіть порядок кладовища для нього симпатичніший. А друга кадетська

(чи, боронь боже, чи лівіша!) Дума обіцяє ж нові фінансові викриття, новий «безпорядок»! Ні, саме з точки зору європейської позики урядові повна вигода скасувати теперішній виборчий закон, щоб забезпечити чорносотенну Думу і прийняття нею всіх і всіляких позик.

Звичайно, не можна забувати того, що по суті справи угода між самодержавством і ліберально-монархічною буржуазією *необхідна* в силу найглибших економічних і політичних причин. Невдача першої спроби угоди через першу Думу аж ніяк ще не свідчить і не може свідчити про невдачу всіх таких спроб, — а їх буде ще дуже й дуже багато. Але саме через кадетську Думу угоду тепер не можна вважати (і самодержавство не може вважати) особливо імовірною.

Революціонери вчаться у досвіду революції, але й самодержавство теж вчиться у нього і вчиться дуже уважно. Надії на правіший склад Думи при існуючому виборчому законі зовсім незначні, це всі бачать. Час скликання другої Думи припадає якраз на кінець зими, коли голод, безробіття, нужда широких народних мас досягають звичайно особливого загострення. Партії, які стоять лівіше кадетів, безперечно, далеко менше будуть схильні тепер, ніж раніше, йти на поводі у ліберально-монархічної буржуазії, далеко більше будуть здатні до самостійних, рішучих і активних політичних дій. Ні! Ми не повинні робити собі ілюзій, уявляти ворога зовсім уже нерозумним, недогадливим, необачним. Ми не повинні сумніватися в тому, що «богатирі думки й діла» чорносотенного уряду напружують тепер усі зусилля, щоб зробити неможливим повторення досвіду кадетської Думи.

Розгон Думи показав урядові, що негайного повстання, широкого і всенародного не сталося. Підготовлений в тиші і в тайні coup d'état (державний переворот) сподобався «сферам». Вони перебувають під найсильнішим враженням того, що їм здається вдалим і сміливим натиском на революцію. Вони не можуть не помишляти тепер про повторення такого ж натиску *заздалегідь,* як попередження «нового загострення революційної кризи». Царські придворні — люди військові. Перейти в

наступ, взяти в свої руки ініціативу воєнних дій, — перевагу такої тактики вони чудово розуміють. Боятись повстання? Але в тій чи іншій мірі воно неминуче — робітничі страйки, військові і селянські повстання *довели* це протягом цілого року. Друга кадетська Дума створить ще вигіднішу для народу ситуацію для повстання: остаточний провал політики «військово-польового лібералізму», втомлення населення репресіями і т. д., і т. д. Якщо «нове загострення революційної кризи» неминуче, то *ми* повинні напасти перші,— так міркує Ігнатьєв, напевно, так. І він нападе,— цар скасує напередодні виборів виборчий закон 11-го грудня і видасть новий закон, який *забезпечить* чорносотенний склад Думи.

Ми не маємо претензії бути пророками і врахувати всякі можливі виходи з теперішнього, дуже складного політичного становища. Але соціал-демократія повинна строго зважувати тенденції всіх діючих у політиці сил, щоб розумно спрямовувати свою тактику. Таке зважування приводить до непохитного висновку: робітники! будьте готові до того, що уряд запровадить до часу виборів чорносотенний виборчий закон! Селяни! знайте, що уряд обмірковує план змінити порядки виборів так, щоб селянські депутати, щоб трудовики *не могли* попасти в Думу!

Ми не повинні дозволити урядові захопити себе зненацька. Ми повинні повести найенергійнішу агітацію в масах з роз'ясненням загрожуючої небезпеки,— ми повинні розвіювати наївну віру в тривкість виборчого закону, як «конституційного» установлення,— ми повинні руйнувати конституційні ілюзії,— ми повинні нагадувати приклади європейських революцій з їх частими змінами виборчих законів,— ми повинні всіма силами розвивати свідомість того, що криза, яка загострюється тепер, є не парламентська, не конституційна, а революційна криза, яку розв'яже тільки сила, яку розплутає тільки переможне збройне повстання.

«Пролетарий» № 5,
30 вересня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПАРТИЗАНСЬКУ ВІЙНУ[20]

Ми вважаємо цю резолюцію принципіально правильною і відзначаємо солідарність її з положеннями, які ми розвинули в статті «Партизанська війна». В самий текст резолюції ми б запропонували лише кілька другорядних поправок і додатків. В п. 3 мотивів ми б сказали: «революція, не будучи в силі *в даний момент*» і т. д. У власне-резолютивній частині ми б додали заперечення «ексів», згідно з постановою з'їзду, потім вказівку, що партизанські виступи треба узгодити з настроєм широких мас і з умовами робітничого руху. А втім ясно, що московські товариші вважають це само собою зрозумілим.

«Пролетарий» № 5,
30 вересня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ РОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Об'єднавчий з'їзд РСДРП, як відомо, ухилився від завдання класового аналізу політичних партій в Росії і визначення пролетарського ставлення до них. Загальне підтвердження амстердамської резолюції [21] є ніщо інше, як форма ухилення. А тим часом революція вимагає від нас все більш і більш настійно застосування марксистського методу і марксистської теорії до висвітлення того глибокого і надзвичайно цікавого процесу утворення партій, який відбувається в Росії, із зрозумілих причин, швидше і гостріше, ніж де б то не було.

Звичайно, цей процес далеко-далеко не закінчився і не дав ще ніяких цілком стійких результатів. Але ж закінчитися цей процес і не може *ніколи* в капіталістичному суспільстві, а «стійкими» результати його могли б стати лише при застої революції, як крутої ломки всієї старої політичної надбудови. Тому відкладати завдання аналізу буржуазних партій ми ніяк не можемо, тим більше, що період жовтневих свобод, з одного боку, і період першої Думи, з другого, дали вже, безперечно, *значні* результати, на які не можна не зважати. І відкрита революційна боротьба у формі страйку, повстання і т. п., і нова виборча кампанія вимагатимуть від нашої партії ясного й чіткого визначення своїх відносин до різних партій, а це можливе лише на підставі наукового, тобто класового аналізу їх.

Почнемо з переліку скільки-небудь значних політичних партій (або, мабуть, *типів* * партій) в порядку від

* Ми говоримо про *типи* партій, по-1-е, тому, що за всіма дрібними поділами неможливо угнатися, та й не важливі вони (напр., відмінність

«правих» до «лівих». 1) Союз руського народу [25], монархісти [26] і т. п. 2) Правопорядці. 3) Октябристи. 4) Мирнооновленці [27]. 5) Партія демократичних реформ [28]. 6) Кадети. 7) Вільнодумні [29], радикали [30], беззаглавці і т. п. 8) Трудові народні соціалісти [31]. 9) Соціалісти-революціонери [32]. 10) Максималісти [33]. 11) Соціал-демократи — меншовики і більшовики. Анархістів ми не рахуємо, бо назвати їх (та, мабуть, і максималістів) політичною партією було б надто рисковано.

З цієї строкатої низки партій явно виділяється *п'ять* основних *типів* наших політичних партій: 1) чорносотенці; 2) октябристи; 3) кадети; 4) трудовики і 5) соціал-демократи. Правильність такого групування доводиться розглядом класової природи тієї чи іншої партії.

Необхідність виділення в окремий тип соціал-демократії не підлягає сумніву. Це загальноєвропейський тип. Це в Росії єдина *робітнича* партія, партія *пролетаріату* і за своїм складом і за своєю строго витриманою пролетарською точкою зору.

Далі, не менш очевидна необхідність виділити в окремий тип *трудовиків*. Сюди належать: «трудова народно-соціалістична партія», есери власне і, нарешті, максималісти. Вони всі стоять на принципіальній точці зору «трудового начала». Їм усім властиве прагнення об'єднати і злити пролетаря з дрібним виробником в одну «Трудову групу». Вони прагнуть спертися переважно на селянство. І Державна дума, виділивши в Трудову групу [34] більшість селянських депутатів, довела фактично, що вказаним напрямам удалося (в тій чи іншій мірі) дійсно покласти початок політичній організації селянства.

Правда, політичні партії цього типу незмірно менш оформлені і закінчені у своєму утворенні, в порівнянні з с.-д. Номінально партії максималістів не існує, хоча розкол їх з соц.-рев. є доконаний факт, який документується самостійністю і літературних і терористичних

якої-небудь прогресивно-промислової партії [22] або диску [23] від партії правового порядку [24] зовсім незначна), по-2-е, помилково було б зважати тільки на партії, які формально виступили, опускаючи політичні течії, що цілком намітились. Досить будь-якої найменшої зміни політичної атмосфери, і ці течії за кілька тижнів наберуть форми *партій*.

виступів. В Державній думі есери не утворили своєї фракції, діючи за спиною *частини* трудовиків. «Трудова народно-соціалістична партія» теж тільки збирається народитися, хоч літературно вона вже виступає не тільки в блоці з чистими есерами, але й цілком самостійно; в Думі її лідери теж діяли почасти разом з есерами, почасти незалежно від них. «Протоколи першого з'їзду партії с.-р.» (Париж, 1906) теж показують виступ цих трудових народних соціалістів, як окремої «*групи*», що тримається незалежно від партії с.-р. Одним словом, в цьому таборі ми бачимо (1) конспіративну партію (с.-р.), яка зовсім неспроможна створити скільки-небудь стійкої і скільки-небудь масової організації,— неспроможна діяти самостійно під своїм прапором ні в Держ. думі, ні в літературі періоду свобод; (2) легальну партію, що *має* народитися (тр. н.-с.), що виступила, як група, на з'їзді с.-р. (грудень 1905 р.), не будучи досі спроможна навіть почати утворення масової організації і діючи в літературі і в Держ. думі здебільшого у блоці з с.-р-ами.

Той факт, що після двох періодів відносної свободи («жовтневий» і «думський» періоди) трудовики і далі лишаються все ще неоформленими політично, звичайно, не можна пояснити випадковістю. Безперечно, тут впливає менша здатність дрібної буржуазії (особливо в селах) до організації, порівняно з пролетаріатом. Безперечно, що ідейний розбрід трудовиків теж відбиває надзвичайно нестійке становище в сучасному суспільстві дрібного виробника: крайнє праве крило трудовиків («трудова народно-соціалістична партія» з пп. Пєшехоновими на чолі її) дуже мало відрізняється від кадетів, бо усуває з програми і республіку і вимогу всієї землі; крайня ліва трудовиків, максималісти, зовсім мало відрізняються від анархістів.

Ці дві крайності намічають, так би мовити, амплітуду політичних хитань трудової дрібної буржуазії. Економічно можна цілком пояснити, що саме дрібна буржуазія проявляє таку нестійкість. Безперечно, що найближче майбутнє російської революції скоріше посилить, ніж ослабить, цю нестійкість. Але, констатуючи

і пояснюючи її, ми, звичайно, не повинні забувати про величезне політичне значення партій типу трудовиків. Справжня політична свобода *найбільше* посилить *саме ці* партії, тому що при відсутності політичної свободи їх здатність до організації слабша, ніж у буржуазії, слабша також, ніж у пролетаріату. З другого боку, в такій переважно дрібнобуржуазній і селянській країні, як Росія, цілком неминуче утворення ідейно-хитких і політично-нестійких, але надзвичайно великих дрібнобуржуазних або «трудових» партій.

В такій країні, як Росія, результат буржуазної революції найбільше залежить від політичної поведінки дрібних виробників. Що велика буржуазія зрадить, це безперечно (вона вже на дві третини зрадила). Що пролетаріат буде найвірнішим борцем, цього у відношенні до російських робітників не треба навіть доводити, після жовтня і грудня. А дрібна буржуазія є саме та змінна величина, яка визначить результат. Тому до її теперішнього політичного хитання між кадетською лояльною убогістю і сміливою, нещадною революційною боротьбою соціал-демократи повинні особливо уважно придивлятися. І не тільки придивлятися до цього процесу, звичайно, а також посильно впливати на нього в пролетарському дусі.

Підемо далі. Необхідність виділення в окремий тип кадетів безсумнівна. Партія демократичних реформ справа від них, вільнодумні, радикали і т. п. зліва — не більше, як зовсім незначні відгалуження. Для сучасної політичної епохи кадети — самостійний політичний тип. Його відмінність від трудовика ясна. Типовий трудовик, це — свідомий селянин. Йому не чужі прагнення до угоди з монархією, до заспокоєння на *своєму* клаптику землі в рамках буржуазного ладу, але тепер його головна сила йде на боротьбу з поміщиками за землю, на боротьбу з кріпосницькою державою за демократію. Його ідеал — знищення експлуатації; тільки мислить він це знищення по-дрібнобуржуазному, і тому *на ділі* з його прагнення виходить не боротьба з усякою експлуатацією, а тільки боротьба з поміщицькою і великофінансовою експлуатацією. Кадет — типовий

буржуазний інтелігент і почасти навіть ліберальний поміщик. Угода з монархією, припинення революції — його основне прагнення. Нездатний зовсім до боротьби, кадет — справжній маклер. Його ідеал — увічнення буржуазної експлуатації в упорядкованих, цивілізованих, парламентарних формах. Його політична сила — об'єднання величезної маси буржуазної інтелігенції, необхідної в усякому капіталістичному суспільстві, але, звичайно, абсолютно нездатної скільки-небудь серйозно впливати на дійсну зміну порядків цього суспільства.

Типовий октябрист — не буржуазний інтелігент, а великий буржуа. Він — не ідеолог буржуазного суспільства, а його безпосередній хазяїн. Заінтересований якнайпряміше в капіталістичній експлуатації, він зневажає всяку теорію, плює на інтелігенцію, відкидає всякі, властиві кадетам, претензії на «демократизм». Це — буржуа-ділок. Він теж прагне, як і кадет, до угоди з монархією, але розуміє під цією угодою не ту чи іншу політичну систему, не парламентаризм, а угоду кількох осіб або ватажків з придворною камарильєю в інтересах прямого підкорення правлячій буржуазії неповороткого, тупоумного і азіатськи-продажного російського чиновника. Октябрист, це — кадет, який застосовує в діловому житті свої буржуазні теорії. Кадет, це — октябрист, який мріє у вільні від грабежу робітників і селян години про ідеальне буржуазне суспільство. Октябрист трошки ще навчиться парламентарного поводження і політичного лицемірства з грою в демократизм. Кадет трошки ще навчиться ділового буржуазного гешефтмахерства, — і вони зіллються, неодмінно і неминуче зіллються, цілком незалежно від того, чи вдасться саме в теперішній момент і саме теперішнім «мирнооновленцям» здійснити це злиття.

Але не будемо говорити про майбутнє. Наша справа— навчитися розуміти сучасне. При збереженні всієї повноти влади за зграєю придворної наволочі цілком природно, що самі вже демократичні фрази кадетів та їх «парламентська» опозиція служили *на ділі* значно більше

елементам, які лівіше від них стоять. Природно і те, що октябрист, безпосередньо ворожий цим елементам, сердито відстороняється від кадета і підтримує (на виборах до першої Думи) урядових чорносотенців.

Чорносотенці утворюють останній тип наших політичних партій. Вони хочуть не «конституції 17-го жовтня», як пп. Гучкови, а збереження і формального відновлення самодержавства. В їх інтересах — увесь той бруд, темнота і продажність, які процвітають при всевладді обожнюваного монарха. Їх згуртовує шалена боротьба за привілеї камарильї, за можливість, як і раніше, грабувати, насильничати і затикати рота всій Росії. Захист що б то не стало теперішнього царського уряду згуртовує їх часто-густо з октябристами, і через це про яких-небудь правопорядців так важко сказати, де тут кінчається чорносотенець і де починається октябрист.

Таким чином, російська революція в найкоротший час намітила значні типи політичних партій, що відповідають усім основним класам російського суспільства. Ми маємо партію свідомого, соціалістичного пролетаріату,— партії радикальної або радикальничаючої дрібної буржуазії і насамперед сільської, тобто селянства,— партії ліберально-буржуазні,— партії реакційно-буржуазні. Невідповідність політичних утворень до економічних, класових поділів полягає тільки в тому, що двом останнім групам протистоять не дві, а три групи політичних партій: кадети, октябристи і чорносотенці. Але ця невідповідність цілком пояснюється тимчасовими особливостями нинішнього моменту, коли надзвичайно загострилась революційна боротьба, коли практично дуже важко відокремити захист самодержавства від захисту що б то не стало монархії, коли групування за економічною ознакою (за прогресивний і за реакційний капіталізм) природно перехрещується політичним групуванням (за теперішній уряд і проти нього). Але спорідненість кадетів і октябристів надто очевидна, і неминучість утворення великої і «ділової» ліберально-буржуазної партії навряд чи може хтось заперечувати.

Підсумок: процес утворення політичних партій в Росії дає найблискучіше підтвердження теорії марксизму.

P. S. Стаття написана до розколу в «Союзе 17-го октября». Тепер вихід Шипова і майбутнє утворення поміркованої-ліберальної партії (ліві октябристи, мирнооновленці і праві кадети) остаточно обіцяють звести всі російські політичні партії до чотирьох основних типів усякої капіталістичної країни.

«Пролетарий» № 5,
30 вересня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ЗАМІТКИ З ПРИВОДУ № 1 «СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТА» [35]

Стаття «Партизанські виступи» в № 1 «Социал-Демократа» (*видання* ЦК РСДРП), який ми щойно одержали, підтвердила якнайкраще сказане нами в № 5 «Пролетария» [36] про шаблонність і неісторичність ходячих, обивательських міркувань на цю тему *. Автор громить грабежі, анархізм, бланкізм, ткачевізм [37], розбій на великій дорозі («дорожніх розбійників», як говориться в поганому перекладі з німецької), громить цілком так само, як роблять це ліберали. Ліберали вірні собі, коли вони під виглядом «анархії» відкидають *всяку* збройну боротьбу з урядом. Соціал-демократ, який на словах не заперечує такої боротьби, але на ділі не розглядає питання *з цієї точки зору*, переходить фактично на позицію лібералізму. Ось характерний приклад. «Оскільки революційні партії самі беруть під своє покровительство анархію, вони спрямовують озлоблення буржуазних і дрібнобуржуазних класів проти себе і тим самим грають на руку реакції». Отже, або брати під покровительство *анархічну* збройну боротьбу, або відсторонитися зовсім від збройної боротьби! Іншого виходу, за автором, немає. Організованої, планомірної, ідейної, політично виховуючої збройної боротьби він *не припускає*. Який же у нього бідний вибір!

«Один з видів партизанських виступів революціонерів: експропріації приватного і казенного майна, уже

* Див. цей том, стор. 1—11. *Ред.*

Перша сторінка
рукопису В. І. Леніна
«Замітки з приводу № 1
«Социал-Демократа»».—
1906 р.

Зменшено

<u>Заметки по поводу №1 „Социалдемократа".</u>

Статья „Партизанские выступления" в только-что полученном нами №1 „Социалдемократа" (<u>издание</u> Ц.К. Р.С.Д.Р.П.) подтверждает как нельзя лучше сказанное нами в №5 „Пролетария" о <u>шаб</u>лонности и неподвижности ходячих, обывательских рассуждений на эту тему. Автор ставит грабежи, анархизм, бланкизм, пугачевщину, разбой на большой дороге („дорожных разбойников", как гласит плохой перевод с немецкого), ставит совершенно также, как ставят это либералы. Либералы верны себе, когда они под видом „анархии" отвергают <u>всякую вооруженную</u> борьбу с правительством. Социалдемократы, на словах не отрицающие такой борьбы, но на деле не разбирающие вопроса <u>с этой точки зрения</u>, переходят фактически на позицию либерализма. Вот характерный пример. „Поскольку революционные партии сами берут под свое покровительство анархию, они направляют озлобление буржуазных и мелкобуржуазных классов против себя и тем самым играют на руку реакции". Итак либо покровительствовать <u>анархической</u> вооруженной борьбе либо отказаться вовсе от вооруженной борьбы! Другого выхода, по автору, нет. Организованной,

похований життям». Адже ж це пряма неправда, товаришу! Не може бути, щоб ви не знали таких *меншовицьких* організацій, які *після* Об'єднавчого з'їзду брали участь, прямо чи посередньо, в казенних ексах, в *«утилізації» здобичі* і т. п. Коли у соціал-демократа слово розходиться з ділом, це вже зовсім погано. Це веде до лицемірства. Це залежить або від нечистої совісті (таке пояснення ми відкидаємо), або від непродуманої, незв'язної теорії.

Тов. Аксельрод сердито відповідає нам у «Социал-Демократе» на замітку в № 1 «Пролетария» *. Півтори шпальти петиту присвячуються сумнівам, вигукам, запевненням, докорам на нашу адресу за те, що ми назвали його агітацію за робітничий з'їзд «прихованою» від партії. Аксельрод ніяк не може зрозуміти, що це значить. І в той же час він сам говорить: «Я в близькому майбутньому *скористаюся* нею (можливістю, яка є в мене) для винесення питання про робітничий з'їзд *на арену політичного обговорення*» (курсив наш). Ну, от давно б так! Треба було *почати* з «винесення питання на арену *політичного* обговорення», а не гурткового шептання. Тоді ваша агітація була б партійно-правильною, відкритою, гідною революційного класу. Тоді буржуазна преса не могла б вносити смуту в соціал-демократію і принижувати її престиж, подаючи сенсаційні замітки про це гурткове шептання і породжуючи тисячі сумнівів. Дуже сумно, що навіть тепер у своєму запізнілому і надзвичайно обширному «листі до редакції» Аксельрод *обминає* суть питання, *ні слова* не кажучи про те, який саме з'їзд він пропонує, коли, на яких началах, ким скликуваний, з якою саме метою. Аксельрод відбувається фразами, на зразок такої: робота по підготовці з'їзду справить живлющий вплив на соціал-демократію «саме у тій мірі, в якій ця робота пройнята буде дійсно соціал-демократичним змістом, тобто оскільки гурткові інтереси і фракційні розрахунки витіснені будуть в ній соціально-політичними

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 345. *Ред.*

питаннями і завданнями, що мають найбезпосередніше відношення до життєвих інтересів робітничого класу».

Змилуйтеся, товаришу! Адже ж це зовсім пустишка, одягнена у важні слова. Підготовка з'їзду оживить соціал-демократію саме в тій мірі, в якій буде дійсно соціал-демократична! І нове і розумне. «Фракційні розрахунки» повинні бути витіснені соціально-політичними питаннями і завданнями,— а різне розуміння цих питань і завдань якраз і розділило партію на фракції! Справжня казка про білого бичка.

А поруч Плеханов грубо і пошло інсинуює про мотиви боротьби за партійний з'їзд і так само грубо вихваляє «щасливу думку» Аксельрода про скликання *«якомога скоріше»* робітничого з'їзду. Так, так... що може бути, справді, щасливіше за ту думку, що дійсно соціал-демократична робота оживляє соціал-демократію?

У редакційній передовиці «Социал-Демократа» читаємо: «Тепер, як і після II з'їзду, обидві фракції (більшовики і меншовики), мабуть, однаково сильні щодо чисельності» і трохи нижче вдруге: «Тепер, як і після II з'їзду, обидві фракції однаково впливові в партії». Думка автора ясна. В передовій статті офіціального «видання ЦК» вона набуває важливого значення. Партія робітничого класу повинна знати точно, з кого складаються її «фракції» і яка їх сила. На чому ж основана думка про їх рівність?

Одно з двох: або автор має на увазі тільки руську частину партії (плюс Кавказ), або він приєднує поляків, латишів і Бунд[38]. Коли прийняти перше тлумачення, то, значить, автор визнає величезне посилення «більшості» за рахунок «меншості» після IV (Об'єднавчого) з'їзду, бо на цьому з'їзді було представлено близько 13 000 більшовиків і близько 18 000 меншовиків. Але таке тлумачення неймовірне, бо національні соціал-демократичні партії вже більше місяця всі об'єдналися з РСДРП. Значить, треба взяти друге тлумачення. Тоді очевидно, що автор відносить поляків і латишів до більшовиків, а *Бунд до меншовиків.* Рахуючи, за даними

останніх з'їздів національних соціал-демократичних партій, близько 40 000 поляків і латишів, близько 33 000 членів Бунду, ми матимемо тоді дійсно приблизну рівність обох фракцій.

Але, постає питання, чи правильно залічувати Бунд до меншовиків? Звичайно, якщо ЦК твердить це, ми повинні йому вірити. Але вияснити собі значення такого групування необхідно. В галузі тактики воно не підтверджується взятими в сукупності останніми резолюціями Бунду. Отже, пояснення треба шукати в *організаційній* позиції Бунду. Очевидно, видання ЦК враховує, як *реальний* факт, ту обставину, що Бунд не вимагає екстреного з'їзду. Хто хоче дійсно змінити політику партії, як цілого, тобто політику ЦК, той повинен вимагати з'їзду; хто не вимагає, той не хоче серйозно змінювати,— така суть цього ходу думки.

Ця аргументація неспростовна, і ми вважаємо за свій обов'язок сприяти усвідомленню і правильній оцінці її всіма організаціями нашої партії. Справді, в демократичній організації нейтралітет майже неможливий і утримування часто дорівнює дії. Результат цієї «дії» наявний. Видання ЦК пропагує найтуманніші ідеї щодо «робітничого з'їзду» і займає виразно і послідовно меншовицьку позицію в тактиці. Якими наслідками загрожує це для всієї партії на випадок виборної кампанії або нових закликів до виступів, досить показали «лозунги» ЦК під час Думи і після її розгону. Своїм теперішнім «утримуванням» Бунд дійсно зробив себе співучасником меншовицької тактики і політики ЦК.

Написано на початку жовтня 1906 р.

Вперше надруковано в 1931 р. в «Ленинском сборнике» XVI

Друкується за рукописом

РОСІЙСЬКИЙ РАДИКАЛ МУДРИЙ ПО ШКОДІ!

В «Товарище» [39] від 20-го вересня вміщено надзвичайно повчальну «розмову» кадета з якимсь лівішим політиком (трудовиком?), який висловлює точку зору співробітника цієї газети, п. В. В. Х—ова. Ось як радикал вичитує кадетові:

«Хіба не навпаки?» — питає він кадета, який ораторствує про те, що тільки певність у своєму праві здатна створити силу. «Не сила дає певність у непорушності права?» «Діяльність вашої партії... я вважаю політичним донкіхотством... Ви зміцнювали фікції»... «Винні ваші конституційні ілюзії... Те, що ви говорили і як говорили, створювало надмірну віру у всемогутність Думи. А це не сприяло нагромадженню суспільних сил... Мені хотілося завжди, коли я слухав ваші думські і позадумські промови, щоб ви перестали вважати Думу конституційним органом, а бачили б у ній лише орган громадської волі, яка воює з іншою волею... Стан справи найбільше вимагав організації своїх сил... Дума повинна була всіх зусиль вжити для того, щоб самій створити апарат, якого не дав їй закон... Ви виявляєте свою ахіллесову п'яту — конституційні ілюзії... Я завжди переконувався лише в тому, як міцно в'їлись у вашу партію конституційні фікції... Я лаю (вас, кадетів), бо ви переставали відчувати себе стороною, що веде боротьбу, а були якимись ліквідаторами боротьби. Ви пропонували, між іншим, те, що в інших країнах з'явилося вже в результаті боротьби сторін».

Чи не правда, які повчальні розмови? Даремно тільки наш бравий бернштейніанець [40] «вивів» дуже вже дурного кадета, щоб побити його в «розмові». Є все-таки розумніші. Є такі, що стежать уважно за меншовицькою літературою і особливо за писаннями Плеханова.

Такий кадет інакше відповідав би своєму співрозмовникові.

Він сказав би: мій любий радикале! Qui prouve trop, ne prouve rien. Хто надто багато доводить, той нічого не доводить. А ви доводите, безперечно, *надто* багато чого з точки зору вашої власної позиції. Чи не ви підтримували нас на виборах до Думи і боролися з бойкотистами? А вибори ж *зобов'язували*. Ці вибори *цілком* ішли під знаком того, що ви тепер називаєте «конституційними ілюзіями» (фі! фі! чи не начиталися ви більшовицьких творів?). Адже я б міг показати вам, любий радикале, таке містечко — і не одно! — у вашій власній газеті «Товарищ», де ви (не обов'язково ви особисто, а ваші однодумці) запевняли довірливого російського обивателя, що поганим міністрам доведеться піти у відставку, якщо переможе на виборах партія «народної свободи». А? Що? Ви забули це, мій любий радикале? А ми це пам'ятаємо, дуже добре пам'ятаємо. Не можна було вибирати, вельмишановний, не даючи обіцянок бути лояльним, не клянучись застосовувати самі тільки конституційні прийоми боротьби. А ми, ми, партія народної свободи, ми даємо обіцянки тільки для того, єдино для того, щоб їх виконувати!

Ви кажете, що ми надто вірили у всемогутність Думи, що це не сприяло нагромадженню «власних» сил? Але прочитайте ж, бога для, що писав Плеханов, письменник, для вас безумовно авторитетний. Адже саме ви, ваші однодумці, а вже ж ніяк не кадети, люблять заявляти в інтимних розмовах, що вони, власне, зовсім, зовсім соціал-демократи і оголосили б себе такими, якби... якби соціал-демократія цілком стала на точку зору Плеханова. А чи не Плеханов говорив на Об'єднавчому з'їзді РСДРП, що кричати про конституційні ілюзії можуть тільки анархісти? Чи не Плеханов пропонував резолюцію, в якій Дума не тільки названа була *владою* — і ця назва затверджена Об'єднавчим з'їздом с.-д.!! — але притому владою, «самим царем викликаною до життя і законом ствердженою»? Чи не Плеханов писав у шановному органі меншовиків,— а ви ж, панове з «Нашей Жизни» [41], завжди хвалили ці тенденції меншовиків! —

що найбільше агітаційне значення має органічна робота в Думі? І ви плескали Плеханову, ви в пресі захоплювались його «мужністю» (так! так! ви саме це говорили!) в боротьбі з «бланкізмом»! Ви в буквальному розумінні слова не зносили черевиків з того часу, як усе це було, і ви вже самі повторюєте сумні бланкістські помилки!!

Якби кадет почав захищатися так, його захист перетворився б у напад, і радикал був би розбитий ущент...

Цей радикал нагадує своїм теперішнім партизанським виступом проти конституційних ілюзій того героя народного епосу, який кричав: «носити вам не переносити», побачивши похоронну процесію. Подумайте, справді: коли важлива була і насущно-необхідна боротьба з конституційними ілюзіями? Очевидно, тоді, коли вони процвітали і могли завдавати, завдавали на ділі, *широкої* шкоди, спокушаючи всіляких «малих сих». Інакше кажучи: тоді, коли широкій масі могло і *повинно було* здаватися, що конституція є, а насправді ніякої конституції не було. Саме такий час був у період виборів до першої Думи і на протязі засідань Думи, тобто в березні — червні 1906 року. Саме тоді конституційні ілюзії і завдали *широкої* шкоди. Але тоді з ними боролися систематично самі тільки більшовики с.-д., пливучи проти течії. Тоді пп. Х— ови та інші письменники з «Нашей Жизни» *підтримували* ці ілюзії, «воюючи» з більшовиками, лаючи їх за гостру критику кадетів.

Тепер Дума розігнана. Кадети розбиті. Нікому і не здається, що конституція є. Тепер навіть не дуже благородні тварини можуть брикати кадетів («я лаю їх» — дивись «розмову») і через чотири слова на п'яте проклинати конституційні ілюзії. Ех, панове радикали! Дороге яєчко до великодня!..

Приклад п. Х— ова і К° повчальний зразок того, як люди, що вважають себе освіченими політиками і навіть вільнодумними або радикалами, безпорадно і безідейно, в'яло і безсило, пливуть за течією. В березні— червні 1906 р. вони підтримують конституційні ілюзії, називаючи Думу владою, волочаться в хвості кадетів, гидливо морщать ніс з приводу нещадної критики цієї

модної тоді партії. У вересні 1906 р. вони «лають» кадетів і «воюють» з конституційними ілюзіями, не розуміючи, що вони знову відстали, що тепер не досить цього, а потрібен прямий заклик до визначеної (попереднім історичним розвитком визначеної) форми революційної боротьби.

Добре було б, якби на прикладі таких панів російська інтелігенція, яка народжує багато подібних хлюпиків, навчилась усвідомлювати всю шкідливість опортунізму. Даремно вважають у нас нерідко це слово «просто лайкою», не вдумуючись в його значення. Опортуніст не продає своєї партії, не зраджує її, не відходить від неї. Він щиро і старанно продовжує служити їй. Але його типова і характерна риса — податливість настроєві хвилини, нездатність протистояти моді, політична короткозорість і безхарактерність. Опортунізм є принесення тривалих і істотних інтересів партії в жертву її хвилинним, минущим, другорядним інтересам. Деяке піднесення промисловості, відносне процвітання торгівлі, легке пожвавлення буржуазного лібералізму,— і опортуніст уже кричить: не залякуйте буржуазії, не цурайтеся її, киньте «фрази» про соціальну революцію! Зібралася Дума, повіяло поліцейсько-конституційною «весною»,— і опортуніст уже називає Думу владою, квапиться проклясти «згубний» бойкот, поспішає висунути лозунг про підтримку вимоги думського, тобто кадетського, міністерства. Відхлинула хвиля,— опортуніст так само щиро і так само недоречно починає «лаяти» кадетів і громити конституційні ілюзії.

Ніяка витримана політика, гідна справді революційного класу, яка стійко веде через усі дрібні ухилення і вагання до підготовки рішучого і самовіддано-сміливого бою з ворогом, неможлива при пануванні подібних інтелігентських настроїв. Ось чому свідомий пролетаріат повинен уміти критично ставитись до інтелігенції, яка стає на його сторону, повинен навчитися нещадної боротьби з опортунізмом у політиці.

«Вестник Жизни» № 12,
18 жовтня 1906 р.
Підпис: Н. Ленін

Друкується за текстом журналу «Вестник Жизни»

ДО ПІДСУМКІВ КАДЕТСЬКОГО З'ЇЗДУ [42]

Ми не раз уже з'ясовували, що боротьба самодержавства з пролетарсько-селянською революцією неминуче обрушується і на ліберальну опозицію. Якщо мовчить пролетаріат, уряд погромників не пропустить, звичайно, нагоди придушити і кадета. Він душить тепер мирнооновленця. Він не дуже милостиво поглядає тепер навіть і на октябриста. І якщо завдяки військово-польовому правосуддю навіть змовкне тимчасово тріск браунінгів та бомб і класичне «руки вгору!» припинить свій переклик,— то це нітрохи не буде, звичайно, порукою тому, що кадет і мирнооновленець знайдуть, нарешті, жаданий спокій легальної, конституційної боротьби.

Могло здаватися, що в результаті шаленої реакції керівні кола ліберальної опозиції будуть відкинуті далеко вліво. Розгон Думи підірвав у корені конституційні ілюзії. Немає такого співробітника «Товарища», або «Столичной Почты» [43], який не розумів би тепер цього. Загибель кадетської преси (всієї провінціальної і значної частини столичної), заборона з'їзду, відмова в легалізації партії, віддання до суду всіх, що підписалися під виборзькою відозвою [44], повинні були, здавалося, примусити кадетів покинути точку зору організації громадської думки і стати, нарешті, на точку зору організації громадських сил. І далі, здавалося, що коли у кадетських вождів не вистачить героїчної рішимості гордо піти в підпілля, то армія тут же, на місці, покине цих вождів.

Кадетський з'їзд показав, що ці розрахунки неправильні. Поки що, в усякому разі. З'їзд санкціонував, не зовсім охоче, правда, той «крок на місці», або, вірніше, «ні кроку з місця», яке запропонував йому центральний комітет. З'їзд прийняв резолюцію про організацію громадських сил, але резолюцію цілком платонічну, яка абсолютно нікого ні до чого не зобов'язує, зовсім не вказує навіть тієї справи, для якої і в якій ці сили можуть і повинні зорганізуватися. З'їзд прийняв,— правда, порівняно незначною більшістю,— знаменитий 4 пункт тактичної резолюції, який проголошує пасивний опір партії тому пасивному опорові, що стихійно наростає в народних низах, і що його рекомендує виборзька відозва. З'їзд закінчився, як з'їзд єдиної, неподільної «партії народної свободи».

І так воно, безперечно, й мусило бути. Година розколу кадетської партії ще не пробила. Якщо класові суперечності встигли уже безповоротно втиснути в рамки явної контрреволюції широкі верстви великої буржуазії, то вони не встигли ще розкласти в достатній мірі широкі верстви тієї середньої і дрібної буржуазії, яка голосувала за кадетів на виборах. Немає, поки що, об'єктивних ознак того, що обивательську провінцію охопив перед лицем революції той буржуазний страх, який цілком опанував уже «заплічних гуманістів» гучковського типу.

Розклад цей іде швидко вперед. І самі кадетські вожді не певні, звичайно, в тому, що створений ними строкатий *блок* «народної свободи» витримає пробу дедалі гострішої соціально-політичної боротьби.

В російській революції, безперечно, повинна бути та фатальна межа, за якою розкол цього блоку буде абсолютно неминучий. Її буде досягнуто і перейдено тоді, коли вир пролетарсько-*селянського* повстання безповоротно втягне в себе найширші верстви дрібної, а почасти і *середньої* міської буржуазії. Тоді, але тільки тоді, від величезного кадетського блоку дійсно лишиться тільки та імуща середня буржуазія, якій безперечно на роду написано поділити кінець кінцем з п. Гучковим його буржуазний страх. Тоді розвіється той привид

національної революції, який все ще такий сильний тепер і який багатьом заважає належним чином оцінити справді гігантську творчу роль класових суперечностей в російській революції. На цій межі величезна політична партія, яка базується на організації громадської *думки*, стане давно зжитим анахронізмом, а всі елементи дійсно масового руху, як справа, так і зліва, відведуть силі, голій матеріальній силі, ту велику не тільки руйнівну, але й творчу роль, без якої неможливе, звичайно, дійсне завершення революції. Але там, де матеріальна сила вступає у свої верховні права, там немає місця кадетсько-буржуазній гегемонії. Про це свідчить все минуле нашої боротьби; не треба бути пророком, щоб безпомилково провістити, що те саме станеться, якщо ми маємо пережити нове піднесення революції. Фігура кадета — «законний» учасник у дільбі здобичі революції,— та й тільки.

І ось чому об'єктивно мали рацію ті кадетські вожді, які пропонували визнати виборзьку відозву просто помилкою захоплення, оскільки ця відозва *безпосередньо* закликає до тактики пасивного опору. Бо при теперішній напруженості боротьби немає і не може бути такого масового пасивного опору, який не переходив би безпосередньо в активний наступ. Пан Струве має цілковиту рацію, кажучи, що такий культурний спосіб боротьби (на протилежність, бачите, способові суто революційному, наступальному) доречний тільки проти культурного, конституційного уряду. Хто хоч на хвилину візьме під сумнів те, що столипінська банда рушить свої каральні експедиції при перших же ознаках масового неплатежу податей і масового недавання рекрутів. А хто спинить тоді населення від переходу до оборони, до активного наступу із зброєю в руках?

І виборзька відозва, навіть у самий момент її підписання в суто кадетському розумінні, була в кращому разі погрозою такого переходу на адресу уряду, а зовсім не практичним лозунгом. І пп. Мілюкови і Струве зовсім не відповідальні в даному разі за політичну наївність тих провінціальних кадетів, які прийняли цю відозву за практичний лозунг. Доля відозви в провін-

ції свідчить про це. Тероризована преса говорила про цю долю дуже мало і дуже глухо, але те, що вона говорила, показує, здається нам, що партія «народної свободи», як партія, посилено практикувала проголошений цією відозвою принцип пасивного опору щодо самої ж відозви. Коли це так, то з'їзд міг тільки закріпити цю позицію кадетів. Меншість з'їзду, яка побушувала була проти цього закріплення, кінець кінцем здалася і лишилася в партії.

А з глибини країни щодня надходять вісті про те, що ідея пасивного опору знайшла собі відгук серед народних мас. Неплатіж податей, недавання рекрутів, бойкот властей починають ставати дійсно практичним лозунгом. Ніхто не закриває очей на ті величезні організаційні прогалини, при яких наростає цей рух. Ніхто не заперечує неминучість хаотичності в ньому. Але цей хаос створює порядок — порядок революції, цей вищий ступінь хаотичних, стихійних народних вибухів. Ненависть, яка кипить тепер в народних масах під гігантським тиском військово-польової конституції, не може не прориватися і дійсно проривається то тут, то там спалахами відкритої збройної боротьби. У нас немає даних, на підставі яких можна було б безпомилково сказати наперед, що в момент набору і збору податей спалахне загальнонародне повстання, хоча б навіть у формі зовсім пасивного опору, але що прояви цієї боротьби будуть, це неминуче. І кадети вчасно відходять набік. «Совість не дозволяє санкціонувати цю небезпечну експертизу», заявив кадетський з'їзд устами пані Тиркової, члена центрального комітету партії.

Але посилання на совість не міняє, звичайно, справи. Коли б події, що насуваються, навіть з математичною точністю говорили про близьке торжество народної революції, керівні кола кадетів не поставилися б до справи інакше. Все минуле кадетської партії порукою тому, і переговори з погромниками про міністерські портфелі були кульмінаційним пунктом в історії кадетської партії; вони були для неї об'єктивно незрівнянно характерніші, ніж виборзька відозва. І один з найавторитетніших представників партії, професор Гредескул,

якнайвиразніше свідчить нам про це («Речь» № 180) [45]: «Ми жили з нашим народом,— говорить він,— ми ділили його бурхливі пориви». Але це був час «бурхливої, гарячої юності»; тепер прийшов час «упертої і наполегливої зрілості». А паладіум цієї зрілості — виборча кампанія, з адресом-відповіддю Думи на тронну промову як платформою.

«Бурхливих поривів» кадетська партія ніколи з народом не ділила і не могла ділити, шановний професор просто бовкнув це для красного слівця. Але кадетська партія, в особі її з'їзду, не відійшла і вправо. Вона лишилася на місці. Вона, як і раніше, має намір брати участь у нинішній революційній кризі лише остільки, оскільки вона може виродитися в кризу *суто парламентську*.

Ми можемо тільки вітати ту виразність, ту ясність, якої з'їзд надав своїм постановам у цьому розумінні. Звичайно, він повинен дуже розчарувати тих, що бачили у виборзькій відозві «початок лівішання» кадетів і яскраву ознаку національного характеру російської революції, який складається.

Заявивши, що він уявляє революцію лише як парламентську боротьбу, з'їзд тим самим поставив руба перед широкою масою демократії питання про відкриту боротьбу за владу. Весь хід російської революції говорить за те, що демократія відповість на це питання не по-кадетському. І соціал-демократія повинна готуватися до того, щоб до моменту цієї відповіді міська і сільська біднота знайшла саме в ній, в соціал-демократії, свого природного гегемона в періоді революції.

«Пролетарий» № 6,
29 жовтня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ОБИВАТЕЛЬЩИНА В РЕВОЛЮЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Контрреволюційні періоди знаменуються, між іншим, поширенням контрреволюційних ідей не тільки в грубій і прямій формі, але також більш тонкій, саме у вигляді зростання обивательського настрою серед революційних партій. Під цією останньою назвою тов. Мартов у своїй новій брошурі «Політичні партії в Росії» об'єднує партії с.-д. і с.-р. Ми сподіваємось іншим разом вернутися до цікавої брошури Мартова, який критикує кадетів з прямотою і виразністю, незвичайними в меншовицькій літературі, але дає в той же час зовсім неправильну, немарксистську класифікацію наших політичних партій і виявляє основну помилку меншовизму, відносячи партії типу октябристів до партій «центру».

Але це мимохідь. Тепер нас цікавлять деякі інші новинки в літературі с.-д. і с.-р. Ми маємо намір відмітити найбільш значні прояви, вірніше, відображення контрреволюційних настроїв у цьому середовищі. Після поразки грудневого повстання найзначнішим виявом контрреволюційних настроїв в демократії був поворот кадетів, які викидали за борт лозунг установчих зборів і всіляко ганьбили й обливали гряззю на сторінках «Полярной Звезды» [46] і т. п. видань учасників і ідеологів збройного повстання. Після розгону Думи і невдачі липневих народних рухів [47] новинкою щодо контрреволюційних настроїв в демократії було остаточне відокремлення від есерів їх правого крила, утворення напівкадетської, «народно-соціалістичної» партії. Після першого і великого піднесення, у жовтні — грудні, від бойової, войовничої демократії відпали кадети.

Після другого, малого піднесення, у травні — червні, від неї стали відпадати енеси.

В № 4 «Пролетария» ми змалювали основні риси ідейно-політичної фізіономії цих енесів *. З того часу вони встигли виступити цілком формально, опублікували програму «трудової (народно-соціалістичної)» партії— перероблення есерівської програми з революційної в опортуністичну, міщансько-легальну,— опублікували склад організаційного комітету нової партії. Правда, серед 17-ти членів цього організаційного комітету (пп. Анненський, Єлпатьєвський, Мякотін, Пєшехонов та ін.) фігурує всього-на-всього *один* колишній член Думи з «Трудової групи», п. Крюков, викладач реального училища і публіцист-письменник. Жодного скільки-небудь визначного імені із *справжніх* «трудовиків» серед засновників нової трудової партії не значиться! Недивно, що енесів дехто називає самозваними трудовиками. Недивно, що в газетах з'явилися вже звістки про інші трудові партії. «Товарищ» повідомляв, що п. Сєдельников, який є, звичайно, далеко більш видатним і знайомим народові по думській діяльності «трудовиком», ніж зовсім невідомий п. Крюков, засновує *народно-трудову* партію. На багатолюдних зборах, про які оповідав «Товарищ», п. Сєдельников одверто і прямо захищав свої ідеї, не претендуючи на назву соціаліста і підносячи прапор «демократичної монархії». Прямота і одвертість трудовика з народу викликала, за тим же повідомленням, величезний гнів трудовика з журналістики, п. Мякотіна, який відстоював у запереченні погляди енесів.

Подробиці цього сімейного спору нам нецікаві. Нам важливо відмітити лише різні прояви опортуністичних тенденцій серед вчорашніх есерів і деяких «трудовиків». Пан Пєшехонов «прогресує» в цьому відношенні (у есерів є далеко сміливіші «новатори-прогресисти», ніж у нас) більше за всіх. У вересневій книжці «Русского Богатства» [48] він іде далі і далі своїм шляхом від революціонерів до кадетів. Він намагається стерти різницю

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 372—381. *Ред.*

між революційним «взяти» і кадетським «одержати». «Довівши» в серпні, що не можна взяти ні всієї волі, ні всієї землі, він «доводить» тепер, що не можна «взяти волю знизу». Ce n'est que le premier pas qui coûte * або по-нашому: перша чарочка колом, друга — соколом, а решта — дрібними пташечками. Новокадетський [публіцист] громить на сторінках легального журналу ідею збройного повстання, ідею тимчасового революційного уряду, не називаючи, звичайно, речей прямо на ім'я, не наводячи повністю «спростовуваного» ним маніфесту революційних партій, перекручуючи і спрощуючи на свободі думки тих, хто в нелегальній пресі захищав ідею повстання, ідею тимчасового революційного уряду. І справді, для чогось легалізували ж свою партію пп. енеси! Звичайно, вони легалізували її не для того, щоб захищати ідею повстання, а для того, щоб спростовувати її!

В літературі с.-д. значною новинкою щодо відображення контрреволюційних настроїв був московський щотижневик «Наше Дело» [49]. Кадетська преса протуркала вже всі вуха про цей новий і великий «прогрес» меншовиків; — вони прогресують, як відомо, від революціонерів до кадетів. «Речь» вмістила окрему привітальну статтю, «Товарищ» повторив із захопленням головні думки «Нашего Дела», «Речь» повторила відзиви «Товарища», «Товарищ» підтвердив свої погляди посиланням на «Речь», — одним словом, освічене товариство освічених зрадників російської революції незвичайно захоплено заворушилося. «Речь» довідалася навіть від когось, що на чолі «Нашего Дела» стоять видатні меншовики, пп. Маслов, Череванін, Громан, Валентинов.

Ми не знаємо, чи правильні ці відомості «Речи», хоч вона й виступає звичайно з великими претензіями на поінформованість в усіх меншовицьких справах. Але ми знаємо передовицю Череваніна в № 1 «Нашего Дела». Варто процитувати місце, яке обрадувало кадетів:

«Було б безглуздям і безумством для пролетаріату намагатися, як це пропонує дехто, разом з селянством

* Буквальний переклад: важкий є тільки перший крок. *Ред.*

вступити в боротьбу і з урядом і з буржуазією за повновладні і всенародні установчі збори» (с. 4). «Треба наполягати на тому, щоб нову Думу було скликано». Міністерство повинно бути з думської більшості. «І на більше, при теперішній повній неорганізованості і страшенній темряві селянства, важко й розраховувати» (с. 6). Як бачите, це одверто... до святості. Товариш Череванін відійшов значно далі вправо, лишаючись всередині революційної партії, ніж п. Пєшехонов, який заснував нову «легальну партію». Пан Пєшехонов від лозунга установчих зборів *ще не* відмовляється і вимогу думського міністерства *все ще* критикує за її недостатність.

Не бажаючи ображати наших читачів, ми не будемо, звичайно, спростовувати позиції Череваніна. Він і то вже став «притчею во язицех» у всіх с.-д. без різниці фракцій. Але ми закликаємо читачів якнайсерйозніше вдуматися в причини, які пояснюють це неймовірно легке перетворення видатного і відповідального меншовика в ліберала. Неважко осудити і відкинути «крайність», яка впадає в очі, «ексцес» опортунізму. Значно важливіше виявити джерело помилок, які змушують червоніти соціал-демократа. Ми закликаємо читачів вдуматися, чи глибша насправді різниця між Череваніним і нашим ЦК, ніж між Сєдельниковим і Пєшехоновим?

Підкладка прагнень у всієї цієї «четвірки» одна й та сама. Люди обивательського, дрібнобуржуазного типу стомлені революцією. Краще маленька, сіра, убога, але спокійна законність, ніж бурхлива зміна революційних поривів і контрреволюційного шаленства. Зсередини революційних партій це прагнення виявляється в бажанні перетворити ці партії. Нехай основним ядром партії стане обиватель: «партія повинна бути *масовою*». Геть нелегальщину, геть конспірацію, яка заважає конституційному «прогресові»! Треба легалізувати старі революційні партії. А для цього потрібна корінна реформа їх програм у двох основних напрямах: політичному і економічному. Треба викинути вимогу республіки і конфіскації землі, викинути чітко-ясний, непримиренно-

різкий, відчутний виклад соціалістичної мети, виставити соціалізм «перспективою, що йде в далечінь», як це висловив з незрівнянною граціозністю п. Пєшехонов.

Різні представники взятої нами «четвірки» висловлюють з різних приводів у різній формі саме ці прагнення. Демократична монархія Сєдельникова; — «прогрес» від трудовика до кадета у «народно-соціалістичної» партії; — усунення революційної боротьби за установчі збори у Череваніна; — робітничий з'їзд Аксельрода і Плеханова; — лозунг «за Думу» у нашого ЦК; — міркування в № 1-му видаваного тим же Центральним Комітетом «Социал-Демократа» про консервативність конспірації і підпілля, про прогресивність переходу до «загальнонаціональної буржуазної революції» — все це прояви одного загального основного прагнення, все це один потік обивательщини, яка підводить голову, в революційних партіях.

З точки зору легалізації партії, «наближення» її до маси, угоди з кадетами, зближення з загальнонаціональною буржуазною революцією Череванін *цілком логічно* оголосив «безглуздям і безумством» боротьбу за установчі збори. Ми вже в № 1 «Пролетария» вказали *, що наш ЦК кричуще суперечить сам собі, проповідуючи в своїх знаменитих «Листах до партійних організацій» (№№ 4 і 5) союз із середньою буржуазією, офіцерством і т. п. і виставляючи в той же час *неприйнятний* для них лозунг установчих зборів. Череванін в цьому відношенні послідовніший і міркує правильніше, або чесніше, одвертіше, ніж пп. Пєшехонови чи наш ЦК. Цекістський «Социал-Демократ» або лукавить, або проявляє разючий недомисел, коли з одного боку громить «маршрути, які спрямовують пролетаріат в сторону від загальнонаціонального руху», «які прирікають його на політичну ізольованість», а з другого боку підтримує лозунг установчих зборів і говорить: «треба готуватися до повстання».

Візьміть робітничий з'їзд. Недавно (6 жовтня) кадетська газета «Товарищ» розбовкала, нарешті, секрет

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 327—341. *Ред.*

цього з'їзду. Ось що сказав, за відомостями цієї газети, «один з найстаріших вождів соціал-демократії, який висунув питання про робітничий з'їзд», у прочитаній ним цими днями доповіді: «Вони (члени «робітничого з'їзду») можуть прийняти всю програму с.-д. з деякими, може, змінами, тоді партія вийде із своєї підпільної організації». Справа ясна. Найстаріші вожді соромляться прямо сказати, що їм хочеться змін у програмі партії для переходу її на легальне становище. Ну, скажемо, викинути республіку, установчі збори і згадку про соціалістичну диктатуру пролетаріату, додати, що партія бореться тільки законними засобами (як це стояло в програмі німецьких с.-д. до виняткового закону [50]) і т. п. «*Тоді партія вийде із своєї підпільної організації*» — мріють «найстаріші вожді», тоді завершено буде перехід від «консервативної» нелегальщини, революційності, підпілля до «прогресивної» конституційної законності. Саме така є соромливо приховувана суть робітничого з'їзду. Робітничий з'їзд, це — хлороформ, який найстаріші вожді прописують «консервативним» с.-д., щоб зробити над ними безболісно операцію, пророблену пп. Пєшехоновими над партією с.-р. Різниця тільки та, що пп. Пєшехонови — практичні, діловиті і знають, куди йдуть, а про наших найстаріших вождів гріх було б сказати це. Вони не розуміють, що при теперішній політичній обстановці робітничий з'їзд — самі пусті слова; коли ця обстановка зміниться в сторону революційного піднесення, робітничий з'їзд принесе з собою аж ніяк не перемогу обивательськи-заспокоєної законності, якщо тільки розширення революційної с.-д. партії не зробить тоді зайвим робітничий з'їзд, а якщо сучасна обстановка зміниться в сторону повної і тривкої перемоги реакції, то тоді робітничий з'їзд зможе *урізати* с.-д. програму до розмірів, які злякають навіть Аксельрода.

Що кадетська преса всіма силами підтримує ідею робітничого з'їзду, це цілком зрозуміло, бо вона чуттям схоплює обивательські і опортуністичні тенденції цієї затії. Недаром п. Португалов — кадет, який вважає себе безпартійним соціалістом,— захоплюється «мудрою

позицією» Аксельрода, підхоплює його презирливі слова про партію, як «гурткову організацію» («гурток» — в 100—150 тисяч членів, тобто, за європейським масштабом, від одного до півтора мільйонів голосів на виборах!), і питає з важним виглядом: «клас для партії чи партія для класу?». Ми відповімо на це мудре запитання теж запитанням на адресу буржуазних письменників: голова для черева чи черево для голови?

Візьміть, нарешті, міркування цекістського «Социал-Демократа». Той же самий п. Португалов правильно схопив їх суть, процитувавши місце, яке варте славнозвісності не менше, ніж заяви Череваніна. «Вона (меншовицька течія) старалася йти назустріч неминучому перетворенню підпільної революційної боротьби інтелігенції, яка спирається на передові верстви пролетаріату, в загальнонаціональну буржуазну революцію». Пан Португалов коментує: «Ще недавно такі загрози (? друкарська помилка? такі ідеї?) неухильно оголошувались єрессю «буржуазно-демократичного» походження. Нині «буржуазним демократам» нічого не лишається додавати до цих зауважень».

Пан Португалов має рацію. І недавно, і тепер, і завжди міркування передовика «С.-Д.» оголошувалось, оголошується і буде оголошуване плодом буржуазно-демократичних ідей. Подумайте, справді, над цим міркуванням. Підпільна боротьба може перетворитись у відкриту; інтелігентська в народну або масову; боротьба передових верств класу в боротьбу всього класу; але перетворення підпільної революційної боротьби в загальнонаціональну буржуазну революцію є просто тарабарщина. Реальне ж значення цього міркування є підміна точки зору пролетаріату точкою зору буржуазної демократії.

«Два роки громадянської війни створили у нас національну революцію. Це факт...», говорить передовик «С.-Д.». Це не факт, а фраза. Громадянська війна в Росії, коли брати це слово в серйозному розумінні, двох років не налічує. У вересні 1904 р. ніякої громадянської війни не було. Непомірно розширяти поняття громадянської війни вигідно тільки тим, хто ігнорує

особливі завдання робітничої партії в період *теперішньої* громадянської війни. Російська революція була загальнонаціональною значно більше до 17 жовтня 1905 р., ніж тепер. Досить вказати на перехід поміщиків на сторону реакції. Досить згадати утворення контрреволюційних партій типу «октябристів» і безсумнівне посилення контрреволюційних рис у кадетів літа 1906 року порівняно з освобожденцями літа 1905 року. Освобожденці рік тому не говорили і не могли говорити про припинення революції. Струве ставав на сторону революції. Кадети тепер прямо говорять, що їх мета — припинити революцію.

До чого ж зводиться таким чином на ділі це перетворення підпільної революційної боротьби в загальнонаціональну буржуазну революцію? До ігнорування або затемнення класових суперечностей, уже виявлених ходом російської революції. До перетворення пролетаріату з передового борця, який веде *самостійну* революційну політику, в придаток тієї фракції буржуазної демократії, яка найбільше на видноті, найбільше претендує на представництво «загальнонаціональних» прагнень. Звідси зрозуміло, чому буржуазний ліберал і мусив сказати: нам нічого не лишається додати до цього, ми цілком згодні, ми відстоюємо саме перетворення пролетарської боротьби в загальнонаціональну. Перетворити в загальнонаціональну боротьбу (або, все одно, в загальнонаціональну революцію) значить взяти те, що є спільного у кадетів і інших, лівіших, партій, і визнати це спільне обов'язковим; а все інше відкинути, як «таке, що прирікає пролетаріат на політичну ізольованість». Інакше кажучи: приєднатися до вимог кадетів, бо всякі інші вимоги не будуть уже «загальнонаціональні». Звідси, природно, випливають лозунги половинчатого с.-д. опортунізму: «за Думу, як орган влади, який скликає установчі збори», або за Думу, як «підойму для завоювання установчих зборів» (№ 1 «Социал-Демократа»). Звідси лозунг послідовного с.-д. опортунізму: безглуздя і безумство боротися за установчі збори, бо вимога установчих зборів «прирікає пролетаріат на політичну ізольованість», виходить за

межі «загальнонаціональної буржуазної революції» і т. п.

Революційні с.-д. повинні міркувати інакше. Замість надто загальних фраз про «загальнонаціональну буржуазну революцію», фраз, що надто легко піддаються буржуазному перекрученню, ми повинні аналізувати конкретне становище точно визначених класів і партій в різні моменти революції. В 1900 і 1901 рр. стара «Искра» [51] і «Заря» [52] з повним правом говорили про соціал-демократію, як носительку ідей загальнонаціонального визволення, як про передового борця, що привертає на свій бік всіх аж до ліберальних предводителів дворянства. Тоді це була правда, бо в політиці уряду не було ще нічого, абсолютно нічого, що могло б задовольнити найскромніший буржуазний лібералізм. Жовтневий всеросійський страйк довів цю правоту, бо пролетарська боротьба стала тоді центром притягання всілякого, в тому числі і найскромнішого, буржуазного лібералізму.

Після 17-го жовтня це стало і повинно було стати інакше. Ліберально-монархічна буржуазія (даремно тов. Мартов називає її «ліберально-демократичною» [53]) повинна була стати на захист монархії і поміщицького землеволодіння, стати прямо (октябристи) чи посередньо (кадети), бо дальші перемоги революції серйозно і безпосередньо загрожували цим милим установам. Глибоко помиляються ті, хто забуває, що з прогресом революції, із зростанням її завдань змінюється також склад класів і елементів народу, здатних брати участь в боротьбі за здійснення цих завдань. Пролетаріат іде через буржуазну революцію до соціалізму. Тому в буржуазній революції він повинен піднімати і залучати до революційної боротьби все більш і більш революційні верстви народу. В 1901 році він будив земських лібералів. Тепер його головним завданням, в силу об'єктивних умов, стало будити, освічувати, залучати до боротьби революційне селянство, всіляко звільняючи його з-під ідейної і політичної опіки не тільки чистих кадетів, але й трудовиків пєшехоновського типу. Якщо революція може перемогти, то *виключно* завдяки союзові

пролетаріату з справді-революційним, а не опортуністичним селянством. Тому коли ми всерйоз говоримо, що стоїмо за революцію (а не за конституцію тільки), всерйоз говоримо про «нове революційне піднесення», то ми повинні рішуче боротися з усякими спробами викинути зовсім лозунг установчих зборів чи ослабити його шляхом обов'язкового приєднання Думи (Дума, як орган влади, який скликає установчі збори, чи Дума, як підойма для завоювання установчих зборів і т. п.), шляхом приниження завдань пролетаріату до рамок кадетської чи ніби загальнонаціональної буржуазної революції. З селянської маси обов'язково стане опортуністичним і навіть згодом реакційним тільки заможне і середнє селянство. Але це меншість селянства. Селянська біднота разом з пролетаріатом є переважна більшість народу, нації. *Ця* більшість *може* перемогти і переможе цілком в буржуазній революції, *тобто взяти всю волю і всю землю,* здійснити максимум можливого добробуту робітників і селян у капіталістичному суспільстві. Коли хочете, можна таку революцію більшості нації назвати загальнонаціональною буржуазною революцією, але всякому ясно, що звичайне значення цих слів зовсім інше, що дійсне їх значення в даний час є значення кадетське.

Ми — «консервативні» с.-д. в тому розумінні, що стоїмо за стару революційну тактику. «Пролетаріат повинен провести до кінця демократичний переворот, приєднуючи до себе масу селянства, щоб роздушити силою опір самодержавства і паралізувати нестійкість буржуазії» («Дві тактики»)*. Це писано в 1905 році влітку. Тепер ставка в боротьбі більша, завдання трудніше, битва має бути гостріша. Треба паралізувати нестійкість всякої, в тому числі інтелігентської, в тому числі і селянської, буржуазії. Треба приєднати до пролетаріату масу здатної на рішучу революційну боротьбу селянської бідноти. Не наші бажання, а об'єктивні умови *поставлять* перед «новим піднесенням революції» *саме*

* Див. Твори, 5 вид., том 11, стор. 83. *Ред.*

ці високі завдання. Свідомий пролетаріат повинен виконати свій обов'язок до кінця.

P. S. Цю статтю було вже здано до друку, коли ми прочитали листа т. Мартова в «Товарище». Л. Мартов відрікається від Череваніна в питанні про блок з кадетами. Це дуже добре. Але дивно і надзвичайно сумно, що Л. Мартов *не відрікається* від череванінського відкриття: «безглуздя і безумство боротися за установчі збори», хоч з цитованого ним № 73 «Товарища» він *не міг не знати* цього відкриття. Невже і Мартов спрогресував уже до Череваніна?

«Пролетарий» № 6,
29 жовтня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ВИСТУП МАРТОВА І ЧЕРЕВАНІНА В БУРЖУАЗНІЙ ПРЕСІ [54]

РОЗПОВІДЬ ПРО ТЕ, ЯК ДЕХТО З С.-Д. КОРИСТУЄТЬСЯ БУРЖУАЗНИМИ, КАДЕТСЬКИМИ ГАЗЕТАМИ, НА ЗРАЗОК «ТОВАРИЩА», А ЧЕРЕЗ НЬОГО І «НОВОГО ПУТИ» [55], ДЛЯ ПОШИРЕННЯ БРЕХЛИВИХ ВІДОМОСТЕЙ ПРО РЕВОЛЮЦІЙНУ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЮ.— СПРОСТУВАННЯ.— ОЦІНКА.— ВИСНОВКИ

НЕПРАВДА, ЯКУ ПОШИРЮЄ Л. МАРТОВ ЧЕРЕЗ БУРЖУАЗНУ ПРЕСУ

В буржуазній, кадетській газеті «Товарищ» від 12-го жовтня (№ 85) *передруковано,* без всякого застереження, слова кадетської ж газети «Новый Путь»: «Ми («Новый Путь») не можемо не визнати, що, наполягаючи на постійному блоці з крайніми лівими (про це ми довідуємося з листа п. Мартова), вони (більшовики) послідовніші, ніж п. Мартов».

Отже, «Новый Путь» прямо посилається на Л. Мартова для підтвердження свого брехливого повідомлення про більшовиків.

Необхідно відновити факти.

В № 1 «більшовицького» «Пролетария» в статті «Про бойкот» сказано було (стор. 3): «Ми скличемо п'ятий з'їзд партії; ми постановимо на ньому, що в *разі виборів* необхідна виборча угода на кілька тижнів з трудовиками (без скликання п'ятого з'їзду партії дружна виборча кампанія неможлива, а всякі «блоки з іншими партіями» безумовно заборонені постановою четвертого з'їзду). І ми розіб'ємо тоді кадетів ущент» *.

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 323. *Ред.*

Ось *усе,* що є поки що у відомій нам с.-д. літературі про ставлення більшовиків до виборчих угод. Ясно, що «Новый Путь» введений в оману Л. Мартовим. *Ніколи* більшовики не тільки не наполягали, а навіть і не згадували про «постійний блок з крайніми лівими». Це перше. Друге: для *будь-яких* «блоків» більшовики вимагали *перегляду* на новому з'їзді постанови, що вже відбулася. Це даремно замовчують ті, кому *страшний* новий з'їзд с.-д. робітничої партії. Це даремно також замовчують буржуазні газети, які дають своїм читачам брехливі відомості або викликають хибне враження, ніби у с.-д. *немає* формальної заборони *всяких* блоків.

Третє: Л. Мартов, що пише в буржуазних газетах, навмисне, або з недбальства, або з неуцтва, прищеплює через кадетську газету «Товарищ» ту думку читачам, що більшовики допускають угоди і *на нижчій* виборчій стадії, тобто в агітації *перед масами,* тоді як сам він, Л. Мартов, визнає за доцільні тільки «часткові угоди на вищих стадіях нашої багатоступневої виборчої системи».

Ніяких даних для цього твердження Л. Мартов *не має*. Л. Мартов поширює через буржуазну пресу *неправду,* бо *тільки* для вищих стадій і пропонували більшовики угоду, і *тільки* з трудовиками, і тільки на кілька тижнів, і *тільки з дозволу п'ятого з'їзду*.

Для поширення цієї *неправди,* яка легко може проникнути в маси при відомій усім схильності кадетських газет співчувати меншовикам і співчутливо передруковувати все, що цим останнім заманеться набрехати на більшовиків,— Л. Мартов скористався «*скороченою*» передачею поглядів «Пролетария». Хоча всі ці погляди цілком уміщуються на п'яти друкованих рядках, наведених вище повністю, проте Л. Мартов визнав за потрібне *скоротити* їх, та при цьому ще *передати своїми словами*. І читач бачить, що скорочена передача Л. Мартова дорівнює *цілковитому перекрученню*.

В п'яти рядках «Пролетария» питання зачеплено мимохідь. Ні про нижчі, ні про вищі ступені, стадії виборів спеціально тут не згадується. Може, мені заперечать через це, що я також не маю ніяких даних

твердити, що в цих п'яти рядках немає мови про угоди на першій стадії? Це заперечення могла б зробити, однак, тільки людина, яка хоче причепитися до букви і перекрутити явний смисл чужого міркування.

Безперечно, що у викладі питання на п'яти рядках є багато прогалин, але чи дає можливість загальний дух статті і весь її зміст тлумачити недоговорене в розширювальному (щодо угод), а не в обмежувальному розумінні?

Та й «буква» наведеної цитати (коли її не «скорочувати» à la Л. Мартов) говорить безумовно проти розширювального тлумачення, бо кожний, трошечки обізнаний з виборами, розуміє, що угода на *першій* стадії *не може* обмежитися «кількома тижнями», а вимагає *місяців*. Досить вказати, що в Петербурзі *уже тепер* називають партії, які хочуть блокуватися на виборах з кадетами, *уже тепер* передають приблизні розподіли депутатських місць міста Петербурга між кадетами і цими партіями. Вибори передбачені, кажуть, на 17-е грудня. За два місяці люди, які дійсно хочуть угоди на нижчій стадії, уже починають, прямо або через посередників, зговорюватися. Візьміть до уваги, далі, тривалість самих виборів, додайте час на *партійне* розв'язання питання, на передачу *партійних* директив з центру по всій Росії,— і ви побачите, що угода між партіями на нижчій стадії виборів вимагає *місяців,* а за «кілька тижнів» можна якраз тільки провести угоду на вищих стадіях, тобто розподіл місць після боротьби, на підставі підрахунку сил, виявлених голосуванням безпосередньо самих виборців.

Нарешті, коли вже мене змусили висловлюватись у пресі в даному питанні, я вважаю незручним утримуватись від викладу моєї особистої думки. При даній політичній ситуації я захищав би на п'ятому з'їзді ось що: ніякі блоки і угоди ні з якими іншими партіями безумовно недопустимі для с.-д. на нижчій стадії виборів. Виступ наш перед масами під час виборів повинен бути абсолютно самостійним. На вищих стадіях допустимі угоди з трудовиками виключно про пропорціональний розподіл місць, причому безпартійних трудо-

виків ми повинні «*робити*» партійними, протиставлячи опортуністів з їх числа і напівкадетів (енеси, н.-с., «народно-соціалістична партія» і т. п.) революційним буржуазним демократам.

МАРТОВ І ЧЕРЕВАНІН

Л. Мартов у «Товарище» спростовував Череваніна, який говорив про угоду з кадетами. Череванін у тому ж «Товарище» роз'яснює тепер «непорозуміння». З цих роз'яснень випливає, що в 1-му номері «Нашего Дела» Череванін власне нічого цілком виразного не сказав про те, на нижчому чи вищих ступенях допускає він угоди. По суті ж справи він висловлюється за *допущення* угод і *на нижчих ступенях як у селах, так і в містах.* З якими партіями допускає угоду Череванін, про це він не говорить. Для нього (як, мабуть, і для Мартова) не існує різниці між революційною і опортуністичною буржуазією, між с.-р. і к.-д., між трудовиками типу думських «33-х» [56] і трудовиками типу «енесів» і т. п. Мало того, Череванін допускає навіть *вотування без угоди за буржуазні кандидатури на нижчих ступенях!*

Позиція Череваніна вияснюється таким чином цілком. Цей не тільки видатний (як його атестувала буржуазна преса), але й відповідальний меншовик, який стоїть до того ж на чолі щотижневого видання «Наше Дело», схвалює всілякі блоки, схвалює навіть голосування соціал-демократів за буржуазні кандидатури. Отже, більшовики мали цілковиту й безумовну рацію, говорячи, що меншовики перетворюють робітничий клас у прихвосня ліберально-монархічної буржуазії, зводять соціал-демократію до ролі кадетського підголоска.

Нехай же не помиляється тепер ніхто щодо справжнього значення звичайного меншовицького лозунга: за *Думу,* як орган або підойму або знаряддя і т. п. революції. Щоб підтримати революцію, меншовики підтримують «Думу» взагалі. А щоб підтримати Думу взагалі,

вони готові вотувати, навіть без угоди, за кандидатури кадетської партії, яка хоче припинити революцію!

Згадайте таких французьких соціалістів, як-от Мільєран, Вівіані, Бріан, які тепер, з Клемансо на чолі, благополучно управляють архібуржуазною Францією, посилають війська проти страйкарів і т. д. Щоб підтримати соціалізм, вони кликали підтримувати республіку взагалі, республіку, як таку. Щоб підтримати республіку, вони голосували, і за угодою і без угоди, за звичайнісіньких буржуазних політиканів, за опортуністів. І вони дійшли таким чином, поступово і неухильно, до того, що самі перетворилися зовсім у таких же звичайнісіньких прихильників буржуазного гноблення.

На велику дорогу, на второвану дорогу вийшли Череванін і іже з ним!

А Мартов? Він проти угод на нижчих ступенях. Він спростував Череваніна. Це надзвичайно відрадно. Тільки... тільки подивіться, *як* він його спростував. Кожний розумний політик завжди підпорядковує свою виборчу тактику своїй загальній політичній тактиці. Тактика Череваніна відома тепер, завдяки послужливості кадетських газет, всім: «Було б безглуздям і безумством для пролетаріату намагатися, як це пропонує дехто, разом з селянством вступити в боротьбу і з урядом і з буржуазією за повновладні і всенародні установчі збори». Це знамените положення Череваніна *було цитоване* і в тому номері «Товарища», на який «відповідав» Л. Мартов. І от, спростовуючи виборчу тактику Череваніна, Л. Мартов *ні слова* не промовив проти цього основного положення *всієї* політичної тактики Череваніна.

Хто ж з цих двох послідовніший? Хто міцніше стоїть на ногах? За Думу чи за революцію? За Думу взагалі — значить: за кадетів — значить: проти установчих зборів. За революцію — значить: лише за певну частину Думи на певних умовах — значить: проти кадетів — значить: безглуздо і безумно відкидати геть чи навіть ослабляти тепер лозунг установчих зборів.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИ В БУРЖУАЗНИХ ГАЗЕТАХ

Чи дозволенно соціал-демократові брати участь в буржуазних газетах?

Ні. І теоретичні міркування, і політична пристойність, і практика європейської соціал-демократії говорять проти такої участі. Відомо, що на одному з недавніх з'їздів німецьких с.-д. це питання порушувалось і обговорювалось [57]. Відомо, що наші німецькі товариші *суворо осуджують* участь с.-д. в буржуазній пресі, рішуче борються за те, щоб партія революційного пролетаріату і в цій галузі не допускала ні блоків, ні угод, а зберігала самостійність, щоб літератори робітничої партії *на ділі,* а не на словах тільки, були організовані, підпорядковані контролеві, одним словом, були строгопартійні.

Чи маємо ми право відступити від цих правил у нас в Росії?

Нам заперечать: виняток з правила завжди можливий.— Це безперечно. Не можна осудити засланця, який звертається в будь-яку газету. Важко осудити *іноді* с.-д., який працює заради заробітку в якому-небудь другорядному відділі буржуазної газети. Можна виправдати вміщення спішного і ділового спростування і т. д. і т. п.

Але подивіться, що вийде у нас. Під виглядом спростування «непорозумінь», що їх викликає *соціал-демократичне* «Наше Дело», Л. Мартов пише майже дві шпальти в кадетській газеті, викладаючи спокійнісінько погляди одних с.-д., полемізуючи з іншими с.-д., перекручуючи погляди невгодних йому с.-д., не зважаючи зовсім на ту втіху, яку він дає своїм літераторським «блоком» з кадетами всім ворогам пролетаріату. Кадетські газети підхоплюють статтю Л. Мартова в кадетській пресі, благовістять про неї, додають від себе дещо до пущеної ним у хід брехні про революційних с.-д., плескають Мартова по плечу («Речь») і т. д. Черванін спокушений. Якщо Мартов у «Товарище» спростовував «непорозуміння» Череваніна і говорив при цьому про тисячу речей і про багато інших, то чому ж і Череваніну не зайнятися теж у «Товарище» спростуванням

«непорозумінь» Л. Мартова? А до речі, чому б не скористатися цим випадком, щоб не почати в кадетській пресі (у соціал-демократичній все ж соромно!) обговорення питання про те, чи не слід соціалістам вотувати навіть без угоди за буржуазні кандидатури *?

І от, при кадетських газетах відкрито окремий відділ: сімейно-літературне листування соціал-демократичних опортуністів. Тому що предмет його — допустимість блоків з к.-д. і навіть голосування за к.-д., то кадети охоче дають куток безпритульним «прогресивним» с.-д., які відходять геть від «консервативних» правил революційної соціал-демократії.

Меншовицькі генерали від літератури влаштовуються на два доми. В чистій половині вони розмовляють з хорошими панами про блоки з к.-д., та до речі розповідають анекдоти про революційних с.-д. На чорній половині — в якій-небудь там робітничій газеті чи в соц.-дем. виданні, чи в листівці, чи що,— там вони підносять робітникам «безпартійний робітничий з'їзд» і освічують їх щодо безглуздості і безумства боротьби за установчі збори. Нехай уже робітники трошки підождуть та потерплять: коли в кадетській газеті «Товарищ» скінчиться соціал-демократична дискусія про блоки соціалістів з буржуазією, тоді і робітники про щось довідаються... І, керуючись житейським правилом одного тургенєвського персонажа [58], наші прихильники робітничого з'їзду пишуть листа за листом до «Товарища», примовляючи: наша партія — партія інтелігентська...

Невже робітники соціал-демократи не втрутяться, щоб покласти край цьому неподобству? Невже це байдуже для всіх членів нашої партії взагалі?

Написано в жовтні,
пізніше 13 (26), 1906 р.

Надруковано в жовтні 1906 р.
в Петербурзі окремою брошурою
видавництвом «Пролетарское дело»

Друкується за текстом брошури

---

* Ф. Дан переселився в «Товарищ» навіть і не для спростування «непорозумінь», а просто так, за компанію.

ПРО СКЛИКАННЯ ЕКСТРЕНОГО ПАРТІЙНОГО З'ЇЗДУ

В обох номерах видаваного Центральним Комітетом «Социал-Демократа» вміщено статті проти скликання надзвичайного з'їзду, які належать Плеханову і Мартову. Статті написані в такому збудженому, злобному тоні, в них стільки гіркоти, роздратування, особистих натяків, запідозрювань, які відразу воскрешають атмосферу найгіршої епохи емігрантських чвар. Вміщаючи ці і *тільки* ці статті про з'їзд у *своєму* виданні, ЦК нашої партії ставить себе прямо-таки в непристойне становище. Подумайте, справді: відповідальне міністерство демократично організованої робітничої партії зовсім роздратоване, втрачає всяке самовладання з приводу агітації за новий з'їзд! Та це ж прямо непристойно, товариші. Адже саме тим, що ви сердитесь і лаєтесь з приводу агітації за перегляд *ваших* повноважень і *вашої* тактики, ви самі виносите собі найжорстокіший осуд. З точки зору зловтіхи інший прихильник з'їзду не міг би бажати нічого кращого, як перевидання і широкого розповсюдження статей Плеханова і Мартова!

Постає питання, чому від імені ЦК виступають проти з'їзду люди, які можуть говорити тільки в тоні образи і майже із схлипуваннями? Тому, що надто вже ясні і прості два основні факти, які викликали неминучість агітації за новий з'їзд. Один з цих фактів стосується до складу партії, другий — до її тактики.

За своїм складом наша партія під час Об'єднавчого з'їзду включала 13 000 більшовиків і 18 000 меншовиків.

ЦК і ще більше редакція ЦО виражають волю 18 000 чоловік. Тепер увійшли в партію 14 000 латишів, 26 000 поляків і 33 000 бундівців *. У передовій статті № 1 «Социал-Демократа» двічі і цілком категорично визнається, що тепер обидві фракції в партії приблизно рівні. Така думка грунтується, очевидно, на заліченні поляків і латишів до більшовиків, а Бунду до меншовиків. Припустимо, що залічення Бунду до меншовиків правильне. Навіть і тоді ясна кричуща ненормальність того, що меншовицький ЦК представляє *всю* нашу партію (в ЦК сім меншовиків, три більшовики, один латиш, два бундівці; один поляк вважається на правах члена ЦО; в усіх політичних питаннях беруть участь ще з правом ухвального голосу п'ять меншовиків, редакторів ЦО).

Щодо тактики, то за 5—6 місяців після з'їзду партія пережила два значні періоди нашої революції: думський період і «міністерство розгону Думи». Думська тактика нашого ЦК зводилась до підтримки всієї (кадетської) Думи в цілому. Апогеєм цієї тактики був лозунг підтримки вимоги і призначення думського (тобто кадетського) міністерства. Що більшість партії не визнала цієї тактики і цього лозунга,— це факт. Протягом думського періоду партія с.-д. *боролася* з тактикою *свого* ЦК. Коментувати цей факт і говорити про його значення зайва річ.

Далі, після розгону Думи ЦК висловився за організацію часткових масових проявів протесту. Лозунгом загальної тактики стало: за Думу, як орган влади, який скликає установчі збори. І знов-таки безсумнівний історичний факт, що партія не прийняла, у величезній своїй більшості, ні конкретного лозунга, ні загальної тактики свого ЦК. А хто уважно читає №№ 1—2 «Социал-Демократа», той не може не бачити, що ця загальна тактика захищається, виправдується і обгрунтовується в них (за Думу, як підойму для скликання установ-

* В газеті «Товарищ» від 11 жовтня дано, за відомостями ніби від ЦК, нові цифри, які, однак, не міняють основних співвідношень. За цими цифрами число членів нашої партії тепер близько 150 000. З них близько 33 000 більшовиків, 43 тис. меншовиків, 13 тис. латишів, 28 тис. поляків і 33 тис. Бунду.

чих зборів; кадети — прогресивна в порівнянні з селянством міська буржуазія і т. д.).

Звідси ясно, що перед партією стоїть в разі нової думської кампанії — боротьба з думськими лозунгами ЦК, а в разі близьких революційних виступів — роздроблення сил і дезорганізація боротьби внаслідок того, що ЦК не представляє волі більшості партії. Значить, будь-яка затримка нового партійного з'їзду є тепер не тільки прямим порушенням всього духу і всього смислу демократичної організації партії, але також найнебезпечнішою перешкодою найближчій думській і загальнореволюційній боротьбі пролетаріату.

P. S. №№ 3—5 «Социал-Демократа», що вийшли після того, як написано цю замітку, ще більше підтверджують все сказане. В питанні про виборчі угоди у меншовиків виявляється цілковитий розкол, і їх ЦК хитається від Мартова до Череваніна. Мартов публічно спростував Череваніна. Плеханов пішов співробітничати в кадетську газету, щоб підтримувати Череваніна. Передовиця в № 4 «Социал-Демократа» доводить, що ЦК уже збирається знову виставляти проти партії свої лозунги про підтримку Думи в цілому і про підтримку вимоги призначити думське міністерство.

«Пролетарий» № 7,
10 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ЯК ПИШЕТЬСЯ ІСТОРІЯ...

Це стара історія: про бойкот Державної думи. В № 3 «Социал-Демократа» один товариш меншовик пише її ось як (ст. «Ситуація чи позиція?»):

«Коли історія нам піднесла проект булигінської Думи, ми рекомендували, виходячи з нашої загальної принципіальної позиції, організацію паралельних самочинних виборів до народної думи, на противагу булигінській, в яку доступу не мали. Коли ж, після грудневого повстання, ми стали...»

Стійте, шановний історику,— одну хвилину! Що ви стрибаєте через факти від булигінського проекту до грудневого повстання — це ще нічого, це стрибок тільки хронологічний. Але що ви стрибаєте через свою тактику і «принципіальну позицію» — це вже не те, це стрибок, щонайменше... дипломатичний. Ви рекомендували *тільки* «самочинні вибори»? ви ставилися до булигінської Думи *тільки* як до такої, в яку «доступу не мали»? Ви, значить, збиралися в ім'я своєї, народної думи, бойкотувати булигінську? або ігнорувати її? А не вели ви тоді боротьби проти певних бойкотистів? Не наполягали на позитивній участі в очікуваній «булигінській» виборчій кампанії? не вимагали, щоб партія підтримувала на виборах лівих лібералів і т. д.? Як же ви забули все це?

«Коли після грудневого повстання ми стали»... Стійте, ще пропустили одну дрібницю. Росія збойкотувала булигінську Думу, а народної думи і досі нема... Що ж, визнали ви помилковою свою тодішню тактику? Ні, ви відповідали бойкотистам, що ваша булигінсько-дум-

ська тактика була хороша, але тільки революція перешкодила їй проявитися в усьому блиску... От тепер, згадавши *все це,* пишіть далі вашу історію.

«Коли ж, після грудневого повстання, ми стали перед фактом скликання нової, віттевської Думи, ми пропонували брати участь у перших стадіях виборів, зважаючи на дві можливості: або самий факт нашої участі викличе революційне піднесення, яке змете віттевську Думу...»

Стійте, шановний історику, стійте, що це з вами? «Факт нашої участі *викличе* революційне піднесення»... Ні, ви, мабуть, просто пожартували! Ви завжди обвинувачували більшовиків у наївному перебільшуванні наших сил — і щоб ви стали серйозно говорити про те, що революційне піднесення — та ще яке: «яке змете»... і т. д.— могло бути *викликане* «фактом нашої участі». Ні, звичайно, не серйозно.

Отже: «...або самий факт нашої участі викличе революційне піднесення, яке змете віттевську Думу і покличе до життя сприятливішу для нас представницьку установу; або ж революційне піднесення безпосередньо не настане,— і тоді ми не тільки матимемо можливість, тоді ми самим станом речей будемо змушені йти в Думу, як це сталося в Лефортовському районі в Москві».

Дозвольте, але про це друге «або» ви, пригадується, тоді нічого не говорили?

Так, не говорили,— відповідає наш історик.

«Правда, ми в брошурі, виданій об'єднаною редакцією, заявили, що ми не рекомендуємо обирати безпосередньо до Думи. Але ми зробили це, ми зв'язали собі наперед руки тільки заради компромісу, сподіваючись на яку-небудь угоду з бойкотистами для вироблення єдиної тактики. Це був з нашого боку «опортунізм», а саме — свідоме пристосування до відсталих і короткозорих поглядів товаришів-бойкотистів, і в цьому ми щиросердно каємося».

Так от воно що! Ви говорили одно, а думали інше. І говорили перед лицем пролетаріату і всього революційного народу... Ви «каєтеся» в цьому! А чи знаєте ви вислів: «Раз збрехавши, хто тобі повірить?» А що, коли ваше «каяття» теж викликане «пристосуванням» до чиїх-небудь «відсталих» або «короткозорих» поглядів? Де межа такому «опортунізмові», таким «компромісам»?

Як ставитись до будь-якого вашого лозунга, коли ви самі заявляєте, що ваш лозунг в одному з найважливіших тактичних питань був даний не щиро? Та дехто ж тепер подумає, мабуть, що і соціал-демократами ви себе називаєте тільки заради «пристосування до відсталих і короткозорих поглядів» революційного пролетаріату.

Ні, я повинен заступитися за вас. В запалі полеміки ви жорстоко обмовили себе. Ви були щирими бойкотистами на третій стадії виборів, як ми були щирими бойкотистами на всіх стадіях. Але ж *бойкотистами* ми були разом. Nebst gefangen, nebst gehangen. Разом спійманий, разом повішений. Вам тепер хочеться «повісити» нас за те, що ми були бойкотистами. Але тоді, дорогі товариші, вам доведеться повісити і себе: і ви спіймані на тому ж самому. «Але ми покаялись!» — заявляєте ви. Що ж, це, дійсно, пом'якшує вашу вину. Але це не виправдує вас і не звільняє від кари. Ну, не повісять вас, а, наприклад, висічуть, чи що. Цього добиваєтесь?

А от ми — так і не покаялись. Ми говорили і говоримо: бойкот, не-бойкот — питання не принципу, а доцільності. Бойкот першої Думи був доцільний. Він дав народним масам у живій, конкретній формі пролетарську оцінку Думи, як установи безсилої розв'язати корінні питання революції. Тепер розгін Думи і все, що за ним сталося, підтверджує цю оцінку; народні маси ясно бачать, що пролетаріат і тут виявився їх природним вождем в революції, заздалегідь попередивши їх про безплідність конституційних ілюзій. Бойкот відтягнув на себе увагу і сили уряду — і допоміг тим перемозі буржуазної опозиції на виборах. Бойкот згуртував широкі пролетарські маси в єдиному акті революційного протесту. Його агітаційне і організаційне значення було величезне.

Бойкот зробив велике діло — але він *уже* зробив його. Оцінку Думи дано, думським ілюзіям завдано рішучого удару — нема чого ще раз робити це. Сил уряду бойкот тепер не відтягнув би — уряд зумів, звичайно, зрозуміти урок минулих виборів. Агітаційну

і організаційну роботу можна виконати на грунті участі у виборах не гірше, ніж на грунті бойкоту — якщо тільки не буде ще значно погіршено виборчий закон. А в цьому останньому випадку, може, доведеться бойкотувати знову. Так само може бути не до виборів у Думу, якщо почнуться знову великі революційні битви.

Таким чином, бойкот і надалі лишається для нас питанням доцільності. Ми тільки не бачимо *поки що* достатніх підстав для бойкоту.

Хто почуває себе винним, той може каятися. Але при цьому нехай він посипає попелом свою *голову* і роздирає *свою* одежу, а не чужу. Перекручувати ж історію і робити наклепи в пориві каяття,— навіть і на себе,— аж ніяк не слід.

«Пролетарий» № 7,
10 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ПОСТСКРИПТУМ ДО СТАТТІ «СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І ВИБОРЧА КАМПАНІЯ» [59]

Ця стаття була вже написана, коли в газеті «Товарищ» з'явився «Відкритий лист до свідомих робітників» Г. В. Плеханова. В цьому листі Плеханов, «маневруючи» між лівим крилом буржуазії і правим крилом соціал-демократії, остаточно пориває і з принципами міжнародної революційної соціал-демократії, і з рішеннями Об'єднавчого з'їзду партії. З'їзд партії формально заборонив будь-які блоки з буржуазними партіями. Свідомий, організований пролетар на своїх партійних зборах називає всякі блоки з буржуазією «зрадою справи пролетаріату»; в своїй статті в «Товарище» і в листі до партійних організацій Л. Мартов, стаючи на більшовицьку, тобто послідовно-революційну точку зору, рішуче висловлюється проти всяких блоків на першій стадії. «В першому питанні («блоки» чи угоди в ході виборів) — пише Мартов, — я б рекомендував відстоювати, *спираючись на резолюцію з'їзду, повну самостійність* нашої участі *в першій стадії* виборів, тобто там, де ми виступаємо перед масами». Така постановка питання здається Плеханову проявом «хибного розуміння непримиренності». «Там, де ми не можемо бути певні в перемозі нашого кандидата,— пише Плеханов,— *ми повинні увійти в угоду з іншими партіями, які бажають боротися з нашим старим порядком»* *. Таким чином, допускаючи, всупереч рішенню з'їзду, угоди з буржуазними партіями, Плеханов, проте, у сво-

* Курсив Плеханова.

її «політичній мудрості» передбачає випадки, коли в такі угоди нам не треба вступати. «Там,— пише він,— де не можна сумніватися в тому, що нам удасться *провести свого власного кандидата* *, ми можемо і повинні діяти *незалежно* від інших партій». Дивна «політична мудрість»! Де ми певні, що проведемо самі свого кандидата, там ми його проводимо самі. Де не певні, там звертаємось до допомоги... «бажаючих боротися з старим порядком», або там допомагаємо цим «бажаючим» провести свого кандидата. А там, де ці «бажаючі боротися» певні, що вони самі проведуть своїх кандидатів, як ви думаєте, о співробітнику кадетських газет, Плеханов, будуть вони добиватися угоди з нами? Адже, коли мова йде про угоди, то всякому політичному немовляті ясно, що угоди потрібні тільки в таких випадках, коли партія не певна в тому, що власними силами проведе своїх кандидатів. Але ми і в таких випадках проти всяких угод. А Г. В. Плеханов, як справжній рицар свободи, б'є на сполох у кадетському «Товарище» і скликає всіх «бажаючих боротися»... Приходьте, всі «бажаючі»! Пролетаріат бореться, ви — «бажаєте» боротися! І прекрасно... Якщо і цього пролетареві мало, тоді, звичайно, він «ворог свободи».

Так, мало-помалу, з щабля на щабель, улюблений кадетами вождь меншовиків, забувши сказане ним після розгону Думи, опускається до... Череваніна... З властивими йому «швидкістю, натиском і окоміром» Плеханов поспішає до найправіших з нашого правого крила. Далеко лишається позаду Мартов; ледве встигає за своїм ідейним вождем «Социал-Демократ». Ще орган Центрального Комітету після довгих міркувань про класовий характер нашої виборчої кампанії пропонує нам складну систему угод, будує драбинку, якою соціал-демократія має спускатися до кадетів. Спочатку, пропонує «Социал-Демократ», самостійний, тобто класовий, виступ там, де ми маємо шанси на успіх; немає шансів на успіх — ми об'єднуємось з буржуазними партіями, «які прагнуть разом з нами скликання установчих

* Курсив Плеханова.

зборів»; не хочуть ці партії установчих зборів — тим гірше — (це — останній, третій, антикласовий і антидемократичний щабель) — ми об'єднаємось і з ними. Як умудряється Центральний Комітет, обраний з'їздом для проведення в життя рішень з'їзду,— порушувати ці рішення,— це його таємниця. Факт той, що тепер перед нами розігрується найганебніше для соціал-демократії видовище, коли в редакції одного і того ж керівного, центрального органу «рак сунеться назад».., а «лебідь рветься аж до хмар», коли в такому важливому для нас питанні, як виборча тактика, не тільки в партії, але навіть у «керівній» фракції немає ні єдності думки, ні єдності дій. В якій країні і яка соціалістична партія, крім хіба найбільш опортуністичних, допустила б таке політичне розбещення? І знаменно, що саме всі ці раки, щуки й лебеді, ці Мартов і Плеханов, які побивають один одного, саме вони ведуть найзапеклішу кампанію проти скликання екстреного з'їзду партії, з'їзду, який потрібен нам тепер більше, ніж будь-коли.

«Пролетарий» № 7,
10 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І ВИБОРЧІ УГОДИ [60]

Написано у другій половині жовтня 1906 р.

Надруковано в листопаді 1906 р. в Петербурзі окремою брошурою видавництвом «Вперед»

Друкується за текстом брошури

Питання про виборну кампанію до другої Думи дуже цікавить тепер робітничу партію. Особливо багато уваги приділяється при цьому «блокам», тобто постійним і тимчасовим виборчим угодам с.-д. на виборах з іншими партіями. Буржуазна, кадетська преса — і «Речь», і «Товарищ», і «Новый Путь», і «Око» [61], і т. д.—всіляко переконують робітників у необхідності «блоку» (виборчої угоди) між с.-д. і кадетами. С-д. меншовики почасти висловлюються за такі блоки (Череванін у «Нашем Деле» і «Товарище»), почасти проти (Мартов у «Товарище»). Більшовики с.-д. висловлюються проти блоків, допускаючи лише на вищих ступенях виборчої кампанії часткові угоди про розподіл місць на підставі сили революційних і опозиційних партій у первісному голосуванні виборців.

Спробуємо викласти коротко основи цієї останньої точки зору.

I

Соціал-демократія дивиться на парламентаризм (участь у представницьких зборах), як на один із засобів освічення, виховання і організації пролетаріату в самостійну класову партію, як на один із засобів політичної боротьби за визволення робітників. Цей марксистський погляд рішуче відділяє соціал-демократію, з одного боку, від буржуазної демократії, з другого боку, від анархізму. Буржуазні ліберали і радикали бачать у парламентаризмі «природний» і єдино нормальний, єдино законний спосіб ведення державних справ

взагалі, заперечуючи класову боротьбу і класовий характер сучасного парламентаризму. Буржуазія всіма силами, всякими способами і з усяких приводів старається надіти шори на очі робітників, щоб вони не бачили, яким чином парламентаризм є знаряддям буржуазного гноблення, щоб вони не усвідомлювали історично-умовного значення парламентаризму. Анархісти теж не вміють оцінити парламентаризм в його історично-визначеному значенні, відмовляючись взагалі від такого засобу боротьби. Тому соціал-демократи в Росії рішуче борються і з анархізмом і з намаганням буржуазії *закінчити* якнайшвидше революцію за допомогою угоди із старою владою на грунті парламенту. Всю свою парламентську діяльність вони цілком і безумовно підпорядковують загальним інтересам робітничого руху і особливим завданням пролетаріату в сучасній, буржуазно-демократичній, революції.

Звідси випливає насамперед, що участь с.-д. в думській кампанії має зовсім не той характер, як участь інших партій. На відміну від них ми ніякого самодовліючого чи навіть першорядного значення за цією кампанією не визнаємо. На відміну від них ми підпорядковуємо цю кампанію інтересам класової боротьби. На відміну від них ми лозунгом цієї кампанії ставимо не парламентаризм заради парламентських реформ, а революційну боротьбу за установчі збори і притому боротьбу в її вищих формах, які випливають з історичного розвитку форм боротьби за останні роки *.

II

Який висновок випливає із сказаного щодо виборчих угод? Насамперед той, що нашим головним і основним завданням є розвиток класової свідомості і самостійної

* Ми не торкаємось тут питання про бойкот, бо це не входить у тему брошури. Зауважимо лише, що не можна оцінювати його поза *конкретною* історичною обстановкою. Бойкот булигінської Думи був *вдалий*. Бойкот віттевської Думи був необхідний і *правильний*. Революційна с.-д-тія повинна *перша* ставати на шлях найбільш рішучої і найбільш прямої боротьби і *остання* приймати більш обхідні способи боротьби. Бойкот столипінської Думи неможливий у старій формі і був би неправильний після досвіду першої Думи.

класової організації пролетаріату, як єдиного до кінця революційного класу, як єдиного можливого вождя переможної буржуазно-демократичної революції. Тому класова самостійність всієї виборчої і всієї думської кампанії — наше найважливіше загальне завдання. Інші, часткові завдання не заперечуються цим, але вони повинні бути завжди підпорядковані йому, узгоджені з ним. З цієї загальної посилки, яку підтверджує і теорія марксизму і весь досвід міжнародної соціал-демократії, ми безумовно повинні виходити.

Може здатися, що особливі завдання пролетаріату в російській революції відразу перевертають цю загальну посилку. Саме, велика буржуазія вже зрадила революцію в особі октябристів або поставила собі мету за допомогою конституції спинити революцію (кадети); перемога революції можлива тільки при підтримці пролетаріату найбільш передовою і свідомою частиною селянської маси, яку її об'єктивне становище штовхає на боротьбу, а не на угоду, на завершення, а не на притуплення революції. Звідси — можуть зробити висновок — обов'язкові угоди с.-д. з селянською демократією на протязі всіх виборів.

Але такий висновок ще ніяк не можна зробити з цілком правильної посилки, що повна перемога нашої революції можлива тільки у вигляді революційно-демократичної диктатури пролетаріату і селянства. Треба ще довести, що блок з селянською демократією на весь час виборів можливий і вигідний з точки зору даних партійних відносин (селянська демократія представлена у нас уже тепер не однією, а різними партіями) і з точки зору даної виборчої системи. Треба ще довести, що за допомогою блоку з тією чи іншою партією ми краще виразимо і відстоїмо інтереси справді революційного селянства, ніж за допомогою повної самостійності нашої партії у критиці *таких-то* селянсько-демократичних партій, у *протиставленні* одних елементів селянської демократії іншим. З посилки про найбільшу близькість пролетаріату з революційним селянством у даній революції випливає безумовно загальна політична «лінія» с.-д.: разом з селянською демократією

проти зрадницької великобуржуазної «демократії» (кадетів). Але чи випливає звідси *зараз* виборчий блок з енесами (н.-с.— народно-соціалістична партія) або з есерами, цього ще не можна сказати, не розібравши відмінності *цих* партій одна від одної і від к.-д., не розібравши *теперішньої* виборчої системи з її багатоступневістю. Звідси випливає безпосередньо і *безумовно* тільки одно: ні в якому разі ми не можемо в нашій виборчій кампанії обмежуватись голим і абстрактним протиставленням пролетаріату буржуазній демократії взагалі. Навпаки, ми повинні всю увагу спрямувати на точне, виведене з *даних історії* нашої революції, розрізнення ліберально-монархічної і революційно-демократичної буржуазії, на відмінність між кадетами, енесами і есерами, коли говорити конкретніше. Тільки за допомогою такого розрізнення ми найправильніше визначимо своїх найближчих «союзників». Ми не забудемо при цьому, по-перше, що с.-д. за *всяким* союзником з буржуазної демократії повинні наглядати, як за ворогом. А по-друге, ми ще окремо розберемо, що нам вигідніше: чи зв'язати собі руки *спільним* блоком з якими-небудь енесами (для прикладу скажемо), чи зберегти цілковиту самостійність, щоб у рішучу хвилину мати завжди можливість розколоти безпартійних «трудовиків» на опортуністів (н.-с.) і революціонерів (с.-р.), *протипоставити* першим других і т. п.

Таким чином, міркування про пролетарсько-селянський характер нашої революції не дає ще право зробити висновок про необхідність угод з тією чи іншою селянсько-демократичною партією на тому чи іншому ступені виборів до другої Думи. Це міркування аж ніяк ще не достатнє навіть для обмеження пролетарсько-класової самостійності на виборах взагалі, не кажучи вже про заперечення цієї самостійності.

III

Щоб підійти ближче до розв'язання нашого завдання, ми повинні, по-перше, подивитись на основне партійне групування при виборах до другої Думи, а, по-друге, вникнути в особливості даної виборчої системи.

Виборчі угоди бувають між партіями. Які ж головні типи партій, що боротимуться на виборах? Чорносотенці, безперечно, об'єднаються разом ще тісніше, ніж на виборах до першої Думи. Октябристи і «меони» (партія м. о.— мирного оновлення) або приєднаються до них, або до кадетів, або (найпевніше) хитатимуться між чорносотенцями і кадетами. В усякому разі вважати октябристів «партією центру» (як робить Л. Мартов у новій брошурі: «Політичні партії в Росії») є корінна помилка: в *справжній* боротьбі, яка повинна вирішити остаточно результат нашої революції, *центром* є *кадети*. Кадети — організована партія, яка самостійно йде у вибори, будучи притому сп'яніла від успіху на виборах до першої Думи. Але ця партія з дисципліною не із суворих і із згуртованістю не з міцних. Ліві кадети невдоволені поразкою в Гельсінгфорсі [62] і будирують. Частина їх (недавно п. Алексінський у Москві) відходить до енесів. У першій Думі траплялися такі «винятково-рідкісні» кадети, які підписувалися навіть під проектом 33-х про знищення всякої приватної власності на землю (Бадамшин, Зубченко, Ложкін). Отже, відколоти хоча б і незначну частинку цього «центру» на сторону лівих не безнадійно. Кадети відчувають прекрасно свою слабість серед народних мас (недавно кадетський «Товарищ» сам мусив визнати це [63]) і охоче пішли б на блоки з лівими. Недаром кадетські газети з радісним зворушенням відкривали шпальти соціал-демократам Мартову і Череваніну для обговорення питання про блок с.-д. з к.-д. Ми, звичайно, не забудемо ніколи й роз'яснимо масам під час виборчої кампанії, що кадети не виконали своїх обіцянок у першій Думі, заважали трудовикам, гралися в конституційні іграшки і т. д., і т. д., аж до замовчання чотирихвістки [64], до каторжних законопроектів та ін.

Далі йдуть «трудовики». Цього типу, тобто дрібнобуржуазні і переважно селянські, партії розпадаються на *безпартійну* «Трудову групу» (яка недавно мала свій з'їзд), енесів і есерів (п. п. с.— «партія польська соціалістична» і т. п. відповідають більш або менш есерам). Скільки-небудь послідовні і рішучі революціонери

і республіканці тільки есери. Енеси — опортуністи значно гірші за наших меншовиків, напівкадети, строго кажучи. Безпартійна «Трудова група», може, впливовіша і за тих і за других в селянській масі, але сту́пінь рішучості її демократизму визначити важко, хоч вони, безперечно, значно лівіші за кадетів і належать, видимо, до революційної демократії.

Соціал-демократія — єдина партія, яка виступить на виборах, незважаючи на свої чвари, дисципліновано до кінця,— яка має цілком певний і строго класовий базис,— яка об'єднала всі с.-д. партії всіх народів Росії.

Але як укладати спільний блок з трудовиками при окресленому вище *складі* цього типу партій? Де гарантії за *безпартійних* трудовиків? Хіба можливий блок партії з безпартійними? Звідки ми знаємо, що пп. Алексінські завтра не вернуться від енесів до кадетів?

Ясно, що *дійсно* партійна угода з трудовиками *неможлива.* Ясно, що ми ні в якому разі не можемо допомагати об'єднанню опортуністів н.-с. і революціонерів с.-р., а повинні розколювати і протиставляти їх. Ясно, що при наявності безпартійної Трудової групи нам вигідніша в усіх відношеннях повна самостійність для впливу на них в дусі безумовно революційному, ніж зв'язування собі рук і затушовування відмінностей між монархістами і республіканцями і т. д. Таке затушовування для с.-д. *абсолютно недопустиме,* і вже з одного цього міркування треба безумовно відкинути блоки, коли *наявне* групування партій об'єднує безпартійних трудовиків, н.-с. і с.-р.

Чи справді вони можуть бути об'єднані і об'єднуються? Можуть бути об'єднані безумовно, бо дрібнобуржуазний класовий базис один. Об'єднувались на ділі в першій Думі, і в газетах періоду жовтня, і в газетах періоду думського, і в голосуваннях серед студентства (si licet parva componere magnis — якщо дозволенно порівняти маленьке з ве́ликим). Справді, це — дрібний, але характерний, в зв'язку з іншими, симптом, що в голосуваннях «автономного» студентства стикалися часто три списки: к.-д., блок трудовиків, енесів, есерів та п. п. с. і, нарешті, с.-д.

З точки зору пролетаріату ясність класового групування партій стоїть вище за все, а вигода самостійного впливу на безпартійних (або тих, що хитаються від н.-с. до с.-р.) трудовиків очевидна в порівнянні із спробами угоди партії з безпартійними. Дані про *партії* мимоволі наштовхують на висновок: ніяких безумовно угод на нижчій стадії, в агітації перед масами; на вищих стадіях усі зусилля спрямувати до того, щоб при розподілі місць розбити кадетів за допомогою часткової угоди с.-д. і трудовиків,— розбити енесів за допомогою часткової угоди с.-д. і есерів.

Нам заперечать: поки ви, невиправні утопісти-більшовики, мрієте про те, щоб розбити кадетів, вас усіх розіб'ють чорносотенці, бо ви *розіб'єте голоси!* Есдеки, трудовики і кадети разом напевно розбили б чорносотенців ущент, а діючи нарізно, ви можете дати легку перемогу спільному ворогові. Припустимо, у чорних 26 голосів із 100, у трудовиків і кадетів по 25, у есдеків 24. Пройде чорносотенець, якщо не буде блоку с.-д., трудовиків і к.-д.

Це заперечення часто приймають за серйозне, і його треба уважно розібрати. А щоб його розібрати, треба розглянути *дану,* тобто теперішню, російську виборчу систему.

IV

Вибори до Думи у нас не прямі, а багатоступневі. При багатоступневих виборах роздроблення голосів небезпечне тільки на нижчому ступені. Тільки тоді, коли на вибори йдуть первісні виборці, ми не знаємо, як розіб'ються голоси; тільки в агітації перед масами ми діємо «втемну». На вищих стадіях, при виборах через виборних, генеральний бій уже скінчений, лишається розподіл місць за частковою угодою партій, які *знають* точну кількість своїх кандидатів і своїх голосів.

Нижчий ступінь виборів є обрання виборщиків у містах, обрання десятидвірників у селах, обрання уповноважених у робітничій курії.

У містах ми виступаємо в кожній виборчій одиниці (дільниця і т. п.) перед великою масою виборців. Не-

безпека роздроблення голосів, безперечно, є. Безперечно, що в містах чорносотенні виборщики можуть подекуди пройти *тільки* через відсутність «блоку лівих», тільки через відтягнення, для прикладу скажемо, есдеками частини голосів від кадета. Пригадується, в Москві Гучков одержав щось близько 900 голосів, кадети — близько 1400. Досить було б есдекові відбити у кадета 501 голос, і Гучков вийшов би переможцем. І не підлягає сумніву, що обивательська публіка врахує цю нехитру механіку, буде боятися роздроблення голосів, буде заради цього тільки схильна подавати голоси за найпоміркованішого з опозиції. Вийде те, що в Англії називається «трикутними» виборами, коли міська дрібнота боїться голосувати за соціаліста, щоб не відняти голосів у ліберала і цим не дати перемогти консерваторові.

Який може бути засіб проти цієї небезпеки? Тільки один: угоди на нижчій стадії, тобто *спільний список* виборщиків, в якому партійні кандидати підібрані в кількості, визначеній договором між партіями *до боротьби*. Всі партії, які увійшли в угоду, закликáють тоді всю масу виборців голосувати саме за один цей спільний список.

Розберемо доводи за і проти застосування такого прийому.

Доводи за: агітацію можна вести строго партійну. Нехай с.-д. критикують скільки завгодно кадетів перед масою, тільки нехай додають: а все ж вони кращі за чорносотенців, і ми погодилися щодо спільного списку.

Доводи проти: спільний список буде кричущою суперечністю з усією самостійною, класовою політикою с.-д. Рекомендуючи масі спільний список к.-д. і с.-д., ми неминуче сплутуємо вкрай ясність класових і політичних поділів. Ми підриваємо принципіальне і загальнореволюційне значення нашої кампанії заради виграшу містечка в Думі ліберралові! Ми підпорядковуємо класову політику парламентаризмові замість того, щоб підпорядкувати парламентаризм класовій політиці. Ми позбавляємо себе можливості зробити під-

рахунок *своїх* сил. Ми втрачаємо те, що тривале і міцне в усіх виборах: розвиток свідомості і згуртованості соціалістичного пролетаріату. Ми набуваємо те, що минуще, умовне і невірне: перевагу кадета перед октябристом.

І заради чого ми наражаємо на небезпеку витриману роботу соціалістичного виховання? Заради небезпеки чорносотенних кандидатур? Але всі міста Росії дають всього 35 депутатських місць у Думі з 524 (СПБ.— 6, Москва — 4, Варшава і Ташкент — по два, решта 21 місто — по одному). Отже, міста самі по собі ні в якому разі не можуть змінити скільки-небудь істотно фізіономії Думи. А потім не можна ж обмежитись самим формальним міркуванням про арифметичну можливість роздроблення голосів. Треба розглянути, чи велика політична імовірність цього. І такий розгляд показує, що чорносотенці навіть на виборах до першої Думи мали зовсім незначну меншість, що випадки, подібно до наведеного вище «гучковського» випадку, є винятком. За даними «Вестника к.-д. партии»[65] (1906, 19/IV, № 7), в 20 містах, які послали 28 депутатів у Думу, з 1761 виборщика було 1468 к.-д., 32 прогресисти і 25 безпартійних. Октябристів — 128, торг.-пром.— 32 і правих — 76, тобто всього правих 236, менше 15%. В 10 містах не пройшло *ні одного* виборщика з правих, у 3-х містах — не більше, ніж по 10 виборщиків (з 80) з правих. Чи розумно при таких умовах відмовитися від боротьби за свої, класові, кандидатури заради перебільшеного страху перед чорносотенцями? Чи не буде така політика грішити, крім принципіальної нестійкості, короткозорістю навіть з вузькопрактичної точки зору?

А блок з трудовиками проти кадетів?— заперечать нам. Але ми вже показали ті особливості партійних відносин серед трудовиків, які роблять такий блок небажаним і *недоцільним*. В містах, де найбільше сконцентровано робітниче населення, ми *без крайньої потреби* ніколи не повинні відмовлятися від цілком самостійних с.-д. кандидатур. А цієї крайньої потреби немає. Трохи менше, трохи більше кадетів чи трудовиків (особливо

енесівського типу!), це не має серйозного політичного значення, бо сама Дума в кращому разі здатна відіграти лише підсобну, другорядну роль. Політично вирішальне значення у визначенні результату думських виборів має селянство, мають губернські збори виборщиків, а не міста *. А в губернських зборах виборщиків ми здійснимо наш загальнополітичний союз з трудовиками проти кадетів значно краще і правильніше, без всяких порушень строгої принципіальності, ніж на нижчій стадії виборів у селі. До виборів у селах ми й перейдемо тепер.

V

У великих містах політична партійна організованість подекуди змела, як відомо, один із ступенів виборів. За законом, вибори були двоступневі. На ділі вийшли вибори іноді прямі, або майже прямі, бо виборці знали ясно характер партій, що ведуть боротьбу, знали навіть в окремих випадках *осіб,* яких дана партія має намір провести в Думу. В селах, навпаки, ступенів так багато, скупченість виборців така мала, перешкоди відкритому виступові партій такі величезні, що вибори відбувалися до першої Думи і відбуватимуться до другої надзвичайно «прикрито». Інакше кажучи: тут дуже часто, навіть в більшості випадків партійна агітація говоритиме про партії взагалі, *навмисне* не згадуючи осіб, ради страху поліцейського. Навмисне ховатимуться радикальні і революційні селяни (та й не одні селяни) за кличку безпартійності. На виборах десятидвірників вирішить знання людини, довір'я такому-то особисто, співчуття *його* соціал-демократичним промо-

* Зрозуміло, невеликі міста теж впливають на склад губернських виборчих зборів через міські з'їзди. Кадети і прогресисти теж мали повну перевагу тут: напр., з 571 виборщиків від міських з'їздів було 424 к.-д. і прогресистів, 147 правих («Вестн. к.-д. п.», 1906, № 5, 28/III). По окремих містах коливання, звичайно, дуже великі. При такому стані справи нам удалося б, мабуть, в дуже багатьох випадках дати самостійний бій кадетам, не боячись випадковостей роздроблення голосів і не ставлячи себе в залежність ні від однієї несоціал-демократичної партії.— Про блоки на нижчій стадії виборів у робітничій курії, мабуть, ні один с.-д. не стане й говорити серйозно. Серед робітничої маси особливо необхідна повна самостійність с.-д-тів.

вам. Соціал-демократів, які спираються на *місцеву* партійну організацію, у нас буде тут зовсім незначна кількість. Але соціал-демократів, які привертають на свій бік співчуття місцевого сільського населення, може виявитися незрівнянно більше, ніж можна б думати за даними про нижчі осередки нашої партії.

Дрібнобуржуазні романтики, на зразок енесів, що мріють про відкриту соціалістичну партію при наших порядках, не розуміють того, як посилюють довір'я і співчуття до конспіративної партії її витриманий бойовий дух, якому чужі компроміси, і в той же час невловимість її організації, яка впливає на маси далеко не через самих тільки партійних людей. Справді революційна, загартована в огні нелегальна партія, яка звикла до пп. Плеве і не зважає ні на які строгості пп. Столипіних, може виявитись в епоху громадянської війни здатною до ширшого впливу на маси, ніж якась легальна партія, здатна «з жовторотою наївністю» ставати на «строго конституційний шлях».

Соціал-демократи, які входять у партію, і с.-д., які не входять у неї, матимуть багато шансів на успіх при виборах десятидвірників і уповноважених. Для успіху на цих стадіях виборів на селі зовсім неважливий буде блок з трудовиками або спільний список. З одного боку, виборчі одиниці тут надто дрібні. З другого боку, дійсно партійні, чи такі, що хоч скільки-небудь наближаються до партійних, трудовики будуть дуже рідкі. Строга партійність есдеків, їх безумовна підкореність партії, яка зуміла роки і роки триматися нелегально, дійшовши до 100—150 тисяч членів усіх національностей, яка одна з крайніх лівих виставила партійну ж фракцію в першій Думі, ця партійність буде величезною рекомендацією і гарантією в очах усіх тих, хто не боїться рішучої боротьби, а всією душею хоче її, не зовсім довіряючи своїм власним силам, боячись взяти ініціативу на себе, боячись виступити відкрито. Цю вигідну сторону строгої, «нелегальної», партійності ми всіляко повинні використовувати, і нам зовсім невигідно хоч скільки-небудь ослабляти її будь-яким постійним блоком. Єдиним теж партійним і теж рішуче,

нещадно-революційним конкурентом нашим могли б бути тут тільки есери. Але блок з ними на *першій* стадії сільських виборів був би можливий на началах дійсної партійності лише як виняток: досить уявити собі реально і конкретно умови виборів на селі, щоб переконатися в цьому *. Оскільки ж безпартійно-революційні селяни діятимуть, не приєднуючись навмисне ні до одної партії виключно, остільки нам вигідніше в усіх відношеннях вплинути на них у бажаному для нас розумінні в напрямі строгої партійності. Безпартійність союзу, агітації не може зв'язати партійного есдека, бо виключити його революційні селяни ніколи не захочуть, а брати участь у безпартійно-революційному союзі дозволяє йому спеціально резолюція Об'єднавчого з'їзду про підтримку селянського руху. Таким чином, ми, зберігаючи свою партійність, відстоюючи її до кінця, здобуваючи всю величезну моральну і політичну користь з неї, можемо в той же час пристосуватися цілком до роботи в безпартійно-революційному селянському середовищі, в безпартійно-революційних союзах, гуртках, зборах, до роботи за допомогою безпартійно-революційних зв'язків і т. д. Замість блоку з есерами, який обмежує і зв'язує нашу строгу партійність, есерами, які охоплюють організаційно зовсім незначну частку революційного селянства, ми використаємо ще ширше і ще вільніше і нашу партійну позицію і всі вигоди роботи в безпартійному середовищі «трудовиків».

Висновок звідси той, що на нижчих стадіях виборчої кампанії в селах, тобто на виборах десятидвірників і уповноважених (іноді обрання уповноважених зведеться, мабуть, на ділі до ролі *першої* стадії виборів), нам немає потреби ні в *яких* виборчих угодах. Політично визначених людей, придатних у кандидати на посаду десятидвірника і уповноваженого, такий незначний процент, що есдеки, які викликали довір'я і повагу селян (а без цієї умови ніяка серйозна кандидатура неможлива), мають всі шанси майже *поголовно* попасти

* Не випадкова ж, звичайно, та обставина, що в першій Думі есери зовсім не змогли виступити партійно, більше не змогли, ніж не захотіли. І есерам в Думі здалося, як і есерам в університеті, вигідніше сховатися за *безпартійних* трудовиків або блокуватися з ними.

в десятидвірники і уповноважені, не потребуючи ніяких угод з іншими партіями.

А в зборах уповноважених можна вже буде спиратися на точні результати первісних виборних боїв, що передрішили всю справу. Тут можливі і потрібні... не блоки, звичайно, не тісні, не постійні угоди, а часткові угоди про розподіл місць. Тут, а ще більше в зборах виборщиків для обрання депутатів до Думи, ми повинні з трудовиками розбити кадетів, разом з есерами розбити енесів, і т. д.

VI

Отже, розгляд діючої виборчої системи показує, що блоки на нижчих стадіях виборів особливо небажані в містах і не потрібні. У селах на нижчих стадіях (тобто при виборах десятидвірників і уповноважених) блоки і небажані і зовсім не потрібні. Вирішальне політичне значення мають повітові збори уповноважених і губернські збори виборщиків. Тут, тобто на вищих стадіях, часткові угоди потрібні і можливі без небажаного порушення партійності, бо боротьба перед масами закінчена, ніякого виступу перед народом з прямим або посереднім захистом (чи хоча б допущенням) безпартійності для цього не потрібно, ні найменшого затемнення строго класової самостійної політики пролетаріату від цього не загрожує *.

Розглянемо тепер спочатку з формального, арифметичного, так би мовити, боку, якого роду будуть ці часткові виборчі угоди на вищих стадіях.

Візьмемо приблизні процентні відношення, тобто розподіл виборщиків (і уповноважених, які маються на увазі в дальшому викладі) по партіях всередині кожної сотні виборщиків. Щоб перемогти у зборах виборщиків, треба мати за певного кандидата не менше 51

* Цікаво відзначити, що і в практиці міжнародної с.-д-тії є досвід розрізнення угод на нижчій і на вищих стадіях. У Франції вибори сенаторів двоступневі: виборці обирають департаментських (губернських) виборщиків, а ці останні обирають сенаторів. Революційні французькі с.-д., гедисти [66], не допускали ніколи ніяких угод, ніяких спільних списків на нижчій стадії, допускаючи часткові угоди на вищій стадії, тобто для розподілу місць у зборах департаментських виборщиків. Опортуністи, жоресисти [67], йшли на угоди і на нижчій стадії.

голоса з 100. Загальне правило тактики с.-д. виборщиків виходить звідси таке: треба старатися залучити на свою сторону таку кількість буржуазно-демократичних виборщиків, які найбільш близькі до с.-д. або які найбільше заслуговують підтримки, щоб разом з ними побити решту і, отже, провести почасти соціал-демократичних, почасти *кращих* з буржуазно-демократичних виборщиків *.

Ілюструємо це правило простими прикладами. Припустимо, 49 виборщиків з 100 — чорносотенці, 40 — кадети, 11 — есдеки. Необхідною є часткова угода с.-д. і к.-д. для проведення повністю спільного списку депутатів у Думу на основі, звичайно, пропорціонального розподілу думських місць за кількістю виборщиків (тобто, в даному прикладі, п'яту частину думських мандатів від усієї губернії, скажемо два з десяти, одержали б с.-д., а чотири, вісім з десяти, к.-д.). Якщо буде 49 кадетів, 40 трудовиків і 11 с.-д., то ми повинні прагнути до угоди з трудовиками, щоб розбити кадетів і завоювати п'яту частку мандатів собі, а чотири п'ятих трудовикам. У такому випадку ми мали б прекрасну можливість перевірити послідовність і рішучість демократизму трудовиків: чи погодяться вони відвернутися цілком від кадетів і розбити їх разом з виборщиками робітничої партії чи захочуть «врятувати» того або іншого кадета, захочуть навіть, може, блоку не з с.-д., а з к.-д. Тут ми зможемо і повинні будемо на ділі довести і показати всьому народові, в якій мірі ті чи інші дрібні буржуа тягнуть до монархічної буржуазії або до революційного пролетаріату.

В останньому прикладі трудовикам є груба вигода блокуватися з с.-д., а не з к.-д., бо вони одержують тоді $^4/_5$, а в другому випадку тільки $^4/_9$ загальної кількості мандатів. Ще цікавіші були б через це протилежні випадки: 11 к.-д., 40 трудовиків, 49 с.-д. Груба вигода

* Заради простоти, ми припускаємо суто партійний і виключно партійний розподіл виборщиків. На ділі, звичайно, траплятиметься багато безпартійних виборщиків. Завдання с.-д. виборщика полягає тоді в тому, щоб добитися якомога більшого вияснення політичної фізіономії всіх, особливо буржуазно-демократичних виборщиків, і зуміти об'єднати «ліву більшість» з с.-д. і найбільш бажаних для с.-д. буржуазних кандидатів. Про основні ознаки для розрізнення партійних тенденцій ми говоритимемо далі.

в подібному випадку штовхала б трудовиків до блоку з к.-д.: тоді «ми», мовляв, здобудемо більше містечок в Думі для себе. А принципіальна вірність демократизмові і інтересам дійсно трудящих мас вимагала б безумовно блоку з с.-д., хоча б ціною пожертвування кількома містечками в Думі. Представники пролетаріату повинні уважно враховувати всі такі і подібні випадки, роз'яснюючи і виборщикам і всьому народові (необхідним є опублікування результатів угод у зборах уповноважених і виборщиків до загального відома) *принципіальне* значення цієї виборчої арифметики.

Далі, в останньому прикладі, ми бачимо такий випадок, коли есдеків і груба вигода і принципіальні міркування штовхають до того, щоб розколоти трудовиків. Якщо серед них є, припустимо, двоє цілком партійних есерів, то ми повинні спрямувати всі зусилля на те, щоб приєднати їх до себе і розбити 51-м голосом всіх кадетів і всіх інших, *менш революційних,* трудовиків. Якщо з трудовиків 2 есери і 38 енесів, то ми дістали б можливість перевірити відданість есерів інтересам демократизму і інтересам трудящих мас: за республіканців-демократів, сказали б ми, проти енесів, що допускають монархію,— за конфіскацію поміщицької землі проти енесів, що допускають викуп,— за прихильників озброєння всього народу проти енесів, що допускають постійну армію. І ми подивилися б, кому віддадуть перевагу есери: соціал-кадетам * чи соціал-демократам.

Ми підійшли таким чином до принципіально-політичної сторони і значення цієї виборчої арифметики. Наш обов'язок тут — протипоставити погоні за містечками бездоганно стійке і послідовне відстоювання точки зору соціалістичного пролетаріату і інтересів повної перемоги нашої буржуазно-демократичної революції. Ні в якому разі і ні при яких умовах не повинні наші с.-д.

* Так назвала енесів «Сознательная Россия» [68]. Між іншим. Перший і другий випуски цього видання дали нам найживішу втіху. Пп. Чернов, Вадимов та ін. *прекрасно* розбивають і Пєшехонова і Таг — іна. Особливо добре спростування Таг — іна з точки зору теорії товарного виробництва, яке розвивається через капіталізм в соціалізм.

уповноважені і виборщики замовчувати наших *соціалістичних* цілей, нашої строго класової позиції, як *пролетарської* партії. Але не досить самого повторення слова «класовий» для того, щоб довести роль пролетаріату, як авангарду в *сучасній* революції. Не досить викласти наше соціалістичне вчення і загальну теорію марксизму, щоб довести передову роль пролетаріату. Для цього треба ще уміти показати *на ділі* при розгляді пекучих питань *сучасної* революції, що члени робітничої партії послідовніше за всіх, правильніше за всіх, рішучіше за всіх, майстерніше за всіх захищають інтереси *цієї* революції, інтереси її *повної* перемоги. Це — нелегке завдання, і в підготовці до нього полягає основний і головний обов'язок кожного с.-д., що йде на виборчу кампанію.

Розрізнення партій і партійних відтінків на зборах уповноважених, виборщиків (а також в усій виборчій кампанії, це зрозуміло само собою) буде маленькою, але не марною практичною справою. На цій справі, між іншим, життя перевірить багато спірних питань, які хвилюють с.-д. робітничу партію. Праве крило її, починаючи від крайніх опортуністів «Нашего Дела» і кінчаючи поміркованими опортуністами «Социал-Демократа», на всі лади стирає і перекручує відмінність трудовиків і кадетів, не помічаючи, певно, і нового, дуже важливого явища: поділу трудовиків на н.-с., с.-р. і тяжіючих до тих чи других. Звичайно, вже історія першої Думи та її розгону дала документальні дані, які безумовно вимагають розрізнення кадетів і трудовиків, доводять більш послідовний і рішучий демократизм цих останніх. Виборча кампанія перед другою Думою повинна ще наочніше, точніше, повніше, ширше довести і показати це. Виборча кампанія *сама навчить,* як ми старалися показати на прикладах, правильного *розрізнення* соціал-демократами тих чи інших буржуазно-демократичних партій і фактично спростує або, точніше, відсуне набік ту глибоко помилкову думку, яка кадетів вважає головними чи хоча б серйозними представниками нашої буржуазної демократії взагалі.

Відзначимо ще, що у виборчій кампанії взагалі і в справі укладання на вищих стадіях виборчих угод с.-д.

повинні уміти говорити просто і ясно, доступною масі мовою, відкинувши рішуче геть важку артилерію мудрованих термінів, іноземних слів, заучених, готових, але незрозумілих ще масі, незнайомих їй лозунгів, визначень, висновків. Треба уміти без фраз, без вигуків, з фактами і цифрами в руках *розтлумачити* питання соціалізму і питання теперішньої російської революції.

При цьому два основні питання цієї революції висунуться самі собою: питання про волю і питання про землю. На цих корінних питаннях, які хвилюють всю масу, ми повинні сконцентрувати і суто соціалістичну проповідь,— відмінність точки зору дрібного хазяйчика і точки зору пролетаріату,— і розрізнення партій, що борються за вплив на народ. Чорносотенці, до октябристів включно, проти волі, проти віддання землі народові. Вони хочуть *припинити* революцію *насильством,* підкупом, обманом. Ліберально-монархічна буржуазія, кадети, *теж* прагне *припинити* революцію за допомогою ряду поступок. Вона *не хоче* дати народові ні всієї волі, ні всієї землі. Вона хоче *зберегти* поміщицьке землеволодіння за допомогою викупу і утворення місцевих земельних комітетів не на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування. Трудовики,— тобто дрібна буржуазія, особливо сільська,— хочуть добитися всієї землі і всієї волі, але йдуть до цієї мети нетвердо, несвідомо, невпевнено, хитаючись між опортунізмом соціал-кадетів (н.-с.), які виправдують гегемонію ліберальної буржуазії над селянством, підносять її до теорії, і між утопізмом зрівняння, можливого нібито при товарному виробництві. Соціал-демократія повинна послідовно стояти на точці зору пролетаріату, очищаючи *революційну* самосвідомість селянства від енесівського опортунізму і від утопізму, який заслоняє дійсно насущні завдання *сучасної* революції. А робітничий клас, як і весь народ, тільки при *повній* її перемозі можуть *по-справжньому*, швидко, сміливо, вільно і широко *взятися* за розв'язання основного завдання всього цивілізованого людства: визволення праці від гніту капіталу.

І на питанні про *засоби* боротьби ми теж спинимось уважно у виборчій кампанії і в справі укладання часткових угод між партіями. Ми з'ясовуватимемо, що таке установчі збори, і чому кадети бояться їх. Ми спитаємо ліберальних буржуа, кадетів, які заходи мають вони намір відстоювати і *самостійно проводити* в життя, щоб з народними представниками не міг ніхто повестися так, як «повелися» з депутатами «першого призову». Ми пом'янемо кадетам і роз'яснимо якомога ширшій масі їх підло-зрадницьке ставлення до жовтнево-*грудневих* форм боротьби минулого року. Ми питатимемо всіх і всяких кандидатів, чи мають вони намір *підпорядкувати* цілком всю свою думську діяльність інтересам *позадумської* боротьби, інтересам широкого народного руху за землю і за волю. Ми повинні використати виборчу кампанію для *організації революції*, тобто для організації пролетаріату і *справді* революційних елементів буржуазної демократії.

Такий є *позитивний* зміст, який треба постаратися внести в усю виборчу кампанію і зокрема в справу укладання часткових угод з іншими партіями.

VII

Підведемо підсумки.

Вихідним пунктом загальної виборчої тактики соціал-демократії повинна бути повна самостійність класової партії революційного пролетаріату.

Відступи від цього загального положення можливі тільки в разі крайньої потреби і при особливо-обмежувальних умовах.

Особливості російської виборчої системи і політичних угруповань серед переважної маси населення, селянства, не викликають цієї крайньої потреби на нижчих стадіях виборчої кампанії, тобто при виборах виборщиків у великих містах, десятидвірників і уповноважених у селах. У великих містах немає цієї потреби, бо вибори тут важливі *зовсім* не за кількістю депутатів у Думу, а за виступом с.-д. перед найбільш широкими, найбільш сконцентрованими, «найбільш соціал-

демократичними» за всім своїм становищем верствами населення.

У селах політична нерозвиненість маси, політична неоформленість її, роздробленість, рідкість населення і зовнішні умови виборів викликають особливий розвиток безпартійних (і безпартійно-революційних) організацій, союзів, гуртків, зборів, поглядів, прагнень. При таких умовах блоки на нижчих стадіях зовсім не потрібні. Строга партійність с.-д-тів в усіх відношеннях є найправильніша і найдоцільніша.

Загальне положення про необхідність союзу пролетаріату і революційного селянства веде, таким чином, до визнання необхідності лише часткових угод (за типом: з трудовиками проти кадетів) на вищих стадіях виборчої системи, тобто у зборах уповноважених і виборщиків. Особливості політичних поділів серед трудовиків говорять за таке ж розв'язання питання.

В усіх цих часткових угодах с.-д. повинні строго розрізняти буржуазно-демократичні партії і відтінки між ними за ступенем послідовності і рішучості їх демократизму.

Ідейно-політичним змістом виборчої кампанії і часткових угод буде з'ясування вчення соціалізму і самостійних лозунгів с.-д. в сучасній революції як щодо її завдань, так і в питанні про шляхи і засоби здійснення цих завдань.

Ця брошура написана до виходу п'ятого номера «Социал-Демократа». До цього номера наша партія мала цілковиту підставу сподіватися, що недопустимих для соціалістів угод на першій стадії з буржуазними партіями ЦК нашої партії безумовно не схвалює. Ми повинні були так думати, бо такий впливовий меншовик, як тов. Л. Мартов, висловився *рішуче* проти *будь-яких* угод на першій стадії, висловився не тільки в «Товарище», але і в розісланому по організаціях від ЦК листі (Мартова) в питанні про підготовку до виборчої кампанії.

Тепер виявилось, що наш ЦК повернув до Череваніна або принаймні похитнувся. Передовиця № 5 «Социал-

Демократа» *допускає* блоки *на першій стадії,* не застерігаючи навіть точно, з якими саме буржуазними партіями! Сьогоднішній (31 жовтня) лист Плеханова, який переселився для захисту блоку з кадетами в кадетську газету «Товарищ», показує всім, під чиїм впливом похитнувся ЦК. А Плеханов віщає, як звичайно, з виглядом оракула; вирікає найбанальніші загальники; обминає зовсім класові завдання соціалістичного пролетаріату (мабуть з люб'язності до буржуазної газети, що дала йому притулок) і не пробує навіть доторкнутися до конкретних даних і доводів.

Невже цього «окрику» з Женеви буде досить, щоб ЦК від Мартова скотився... до Череваніна?

Невже рішення Об'єднавчого з'їзду, яке забороняє будь-які угоди з буржуазними партіями, буде зірване обраним на з'їзді ЦК?

Дружній виборчій кампанії с.-д. загрожує величезна небезпека.

Соціалістичній робітничій партії загрожують угоди на першій стадії з буржуазними партіями, угоди, що розкладають її і гублять справу класової самостійності пролетаріату.

Хай же згуртуються всі революційні с.-д. і оголосять нещадну боротьбу опортуністичній смуті і хитанням!

ДРУГА КОНФЕРЕНЦІЯ РСДРП («ПЕРША ВСЕРОСІЙСЬКА») [69]

3–7 (16–20) ЛИСТОПАДА 1906 р.

«Окрема думка» надрукована 23 листопада 1906 р. в газеті «Пролетарий» № 8

Доповідь і виступи друкуються вперше, за протокольним записом; «Окрема думка»— за текстом газети

1

ДОПОВІДЬ ПРО ВИБОРЧУ КАМПАНІЮ ДО II ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ

4 (17) ЛИСТОПАДА

Резолюція Петербурзького і Московського комітетів, ПСД і латишів [70]

1. Тільки з вини зрадницької буржуазії ми повинні були прийняти боротьбу на грунті Думи.

2. В основу виборчої кампанії треба поставити протиставлення революційної і «мирної» боротьби, показати, наскільки небезпечна гегемонія кадетів у визвольному русі. Звідси питання: чи допустимий блок з кадетами (угода на першій стадії).

3. На першому ступені соціал-демократія повинна виступати самостійно, як загальне правило; як виняток — угоди на першій стадії з партіями, які визнають установчі збори, збройне повстання тощо; на другій стадії — технічний характер, тільки для пропорціонального розподілу мандатів. Немає нічого небезпечнішого, як говорити масам: голосуйте разом з нами за угодовців. Крушеван не тим небезпечний, що сидить у Думі, а тим, що він — кусочок чорносотенної організації, яка підтримує уряд. Ви заради окремих дрібних винятків підтримуєте гегемонію кадетів і порушуєте всю нашу принципіальну позицію (Кавказ, Москва, Петербург, Польща не хочуть угод). Коли пройдуть чорносотенці, то Дума буде тільки різкіша. Чому ви вірите, що соціал-демократи винні в тому, що пройдуть чорносотенці, а не кадети — при поділі голосів?

2

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО ПО ДОПОВІДІ ПРО ВИБОРЧУ КАМПАНІЮ ДО ІІ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ

4 (17) ЛИСТОПАДА

Угоди на виборах — це блок (do ut des *, ви говорите масам). Ми говоримо: з революційною буржуазією ми йдемо іноді, з опортуністичною і зрадницькою — ніколи. Виборча кампанія йтиме між 2 межами: 400 кадетів + 100 соціал-демократів (шляхом угоди) і 200 чорносотенців + 250 кадетів + 20 або 50 соціал-демократів (без угод). Висувати і ходатая і борця — значить бити свою позицію. При угодах чорносотенці будуть розбиті, але й соціал-демократи будуть розбиті (морально).

---

* — даю, щоб ти дав. *Ред.*

3

ВИСТУП ПРИ ОБГОВОРЕННІ МЕНШОВИЦЬКОЇ ВИБОРЧОЇ ПЛАТФОРМИ

6 (19) ЛИСТОПАДА

Я тільки сказав, що в платформі є протиставлення революційних методів мирним та й тільки, решта не задовольняє. Не сказано, чим соціал-демократи відрізняються від інших груп «трудящих» (есерів), як у декларації думської соціал-демократичної фракції [71]. Немає протиставлення наукового соціалізму вульгарному.

Не сказано, що треба розрізняти позицію пролетаріату і позицію дрібного хазяїна. Платформа не захищає блоку, але вона є блок, бо під нею може підписатися і дрібний буржуа. Ми не можемо в платформі нічого не говорити про інші партії, а тут про них нічого нема, є тільки невиразна вказівка: «рішучіші» тощо.

4

ВИСТУПИ В ПИТАННІ ПРО СКЛИКАННЯ «РОБІТНИЧОГО З'ЇЗДУ»

7 (20) ЛИСТОПАДА

1

Ленін наполягає, що питання про «робітничий з'їзд» болюче і його слід обговорити!

2

Ленін вказує на опублікування листів Плеханова, Мартова та ін. в буржуазній пресі, на те, що, наприклад, Костров не вніс у думську фракцію пропозиції про вимогу кадетського міністерства (що виходила від ЦК) і тим порушив партійну дисципліну, і добре зробив. Агітацією за «робітничий з'їзд» нам кидають палки під колеса партійної діяльності. У нас є орган ЦК, але немає Центрального Органу, чому? Гроші є, орган ЦК виходить акуратно, але немає організації і тому немає ЦО.

5

ОКРЕМА ДУМКА, ПОДАНА НА ВСЕРОСІЙСЬКУ КОНФЕРЕНЦІЮ РСДРП ВІД ІМЕНІ ДЕЛЕГАТІВ С.-Д. ПОЛЬЩІ, ЛАТИСЬКОГО КРАЮ, С.-ПЕТЕРБУРГА, МОСКВИ, ЦЕНТРАЛЬНО-ПРОМИСЛОВОЇ ОБЛАСТІ І ПОВОЛЖЯ

Делегати Бунду винесли на конференцію резолюцію, яка майже цілком повторює резолюцію VII з'їзду Бунду і виражає історичну оцінку бойкоту Думи[72]. Нижчепідписані делегати конференції утрималися при голосуванні цієї резолюції з таких причин. Відокремлювати питання про те, *чому* ми йдемо в Думу, від питання про те, *як* ми йдемо туди, неправильно і неможливо. Визнання правильності бойкоту означає, що основний характер усієї нашої тактики лишається цілком тим самим при теперішній участі у виборах, яким він був при бойкоті першої Думи. Визнавати, що кадетська більшість першої Думи заважала діяльності революційних елементів, і разом з тим схвалювати на першій стадії виборів угоди кадетів і соціал-демократів, значить побивати свої загальні посилки своєю практичною політикою. Визнавати і підтримувати гегемонію кадетів в агітації перед масами висуненням спільних списків і засуджувати цю гегемонію потім в окремій додатковій резолюції — це значить компрометувати якнайбільше всю тактику і всі принципи революційної соціал-демократії. На цих підставах ми виносимо перед усією РСДР Партією таку окрему думку.

«Тактика бойкоту Державної думи, яка сприяла правильній оцінці народними масами безвладдя і несамостійної ролі даної установи, знайшла собі цілковите виправдання в комедії законодавчої діяльності Держ. думи і в її розгоні.

Але контрреволюційна поведінка буржуазії та угодовська тактика російського лібералізму перешкодили безпосередньому успіхові бойкоту і змусили пролетаріат прийняти боротьбу з поміщицькою та буржуазною контрреволюцією також і на грунті думської кампанії.

Цю боротьбу поза Думою і в самій Думі соціал-демократія повинна вести в інтересах розвитку класової свідомості пролетаріату, дальшого викривання перед усім народом конституційних ілюзій і розвитку революції.

З огляду на такий стан речей і з цією метою, Рос. с.-д. робітнича партія повинна взяти найенергійнішу участь у нинішній думській кампанії.

Основними завданнями соціал-демократичної виборчої і думської кампанії є, по-1-е, з'ясування народові цілковитої непридатності Думи, як засобу здійснити вимоги пролетаріату і революційної дрібної буржуазії, особливо селянства. По-2-е, з'ясування народові неможливості здійснити політичну свободу парламентським шляхом, поки реальна влада лишається в руках царського уряду, з'ясування необхідності збройного повстання, тимчасового революційного уряду і установчих зборів на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування. По-3-є, критика першої Думи і з'ясування банкротства російського лібералізму, а особливо з'ясування того, наскільки небезпечна і згубна для справи революції була б першорядна і керівна роль у визвольному русі ліберально-монархічної партії к.-д.

Як класова партія пролетаріату, соціал-демократія повинна в усій виборчій і думській кампанії лишатися безумовно самостійною, не зливаючи і тут ні в якому разі ні своїх лозунгів, ні своєї тактики ні з якою іншою опозиційною або революційною партією.

Тому на першому ступені виборчої кампанії, тобто перед масами, вона повинна за загальним правилом виступати безумовно самостійно і висувати тільки партійні кандидатури.

Винятки з цього правила допустимі тільки у випадках крайньої потреби і тільки з партіями, які цілком приймають основні лозунги нашої безпосередньої політич-

ної боротьби, тобто визнають необхідність збройного повстання і борються за демократичну республіку. При цьому такі угоди можуть поширюватись тільки на висування спільного списку кандидатів, ні в чому не обмежуючи самостійності політичної агітації соціал-демократії.

В робітничій курії с.-д. партія виступає безумовно самостійно, не вступаючи в угоди ні з якою іншою партією.

На вищих ступенях виборів, тобто в зборах виборщиків у містах, уповноважених і виборщиків у селах, допустимі часткові угоди виключно для пропорціонального розподілу місць за кількістю голосів у партій, які укладають угоду. При цьому соціал-демократія розрізняє щодо демократичної послідовності і рішучості такі основні типи буржуазних партій: а) с.-р., п. п. с. і подібні до них республіканські партії *; б) н.-с. і трудовики подібного типу **; в) к.-д.».

---

* Сюди, можливо, входять і с.-с. (сіоністи-соціалісти)[73].

** Сюди, можливо, входять деякі єврейські демократи. Про ці питання ми, без єврейських с.-д., не компетентні судити.

ПРОЕКТ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИБОРЦІВ

Товариші робітники і всі громадяни Росії! Наближається час виборів до Держ. думи. Партія робітничого класу, соціал-демократія, кличе всіх вас взяти участь у виборах, щоб допомогти згуртуванню сил, здатних справді боротися за свободу.

Народні маси в нашій революції борються проти панування чиновників і поліції, поміщиків і капіталістів, а насамперед проти самодержавного царського уряду. Маси борються за землю і волю, за скинення тієї зграї погромників і катів, яка підкупом, обманом, звірячим насильством, тюрмами і військово-польовими судами відповідає на вимоги мільйонів і десятків мільйонів.

Жовтневим страйком 1905 року робітники всієї Росії вирвали у царя силою обіцянку свободи і законодавчих прав Думи. Царський уряд порушив ці обіцянки. Виборчий закон урізав права селян і робітників на користь поміщиків і капіталістів. Права самої Думи були зведені майже до нуля. Але і це ще не головне. Головне — те, що всі свободи і права лишалися пустим папірцем, бо справжня влада, справжня сила була, як і раніше, цілком в руках царського уряду. Ніяка Дума не може дати і не дасть землі і волі народові, поки справжня влада буде в руках погромників і катів свободи.

Ось чому революційні робітники разом з більшістю свідомих борців за свободу з інших верств народу бойкотували Думу. Бойкот Думи був спробою відняти у погромників справу скликання народних депутатів.

Бойкот Думи був попередженням народові не вірити пустим папірцям, був закликом до боротьби за справжню владу. Бойкот не вдався, тому що справу свободи зрадила ліберальна буржуазія. Партія «народної» свободи, кадети, ця партія ліберальних поміщиків і «освічених» буржуазних балакунів, відвернулась від геройської боротьби пролетаріату, назвала безумством повстання селян і кращої частини війська і пішла на вибори, що їх влаштували погромники. Через зрадництво кадетської буржуазії, всьому народові доводиться на якийсь час зважати на закони і вибори, що їх погромники влаштували, погромники підробили, погромники перетворили в знущання з народу.

Але, беручи тепер участь у виборах, ми можемо і повинні розкрити очі народові на необхідність боротьби за владу, на марність кадетської гри в конституцію. Громадяни всієї Росії! Подумайте над тим уроком, який дала нам перша Дума!

Борці за свободу і за землю для селян були перебиті, відправлені на заслання, посаджені в тюрми. Більшість в Думі належала кадетам. Ці ліберальні буржуа боялись боротьби, боялись народу, обмежувались промовами і клопотаннями, закликáли до терпеливого чекання, прагнули угоди, зговору з урядом погромників. І цар, бачачи, що перед ним не борці, а плазуючі буржуа, прогнав їх геть за невгодні промови.

Робітники, селяни і всі трудящі! Не забувайте цього великого уроку! Пам'ятайте, що коли восени 1905 року на чолі народу, який вів боротьбу, стояли революційні робітники, коли до страйку робітників, до повстання робітників приєднувались повстання селян і свідомих солдатів,— тоді уряд ішов на поступки. А коли навесні і влітку 1906 року на чолі народу стала ліберально-монархічна буржуазія, кадети, партія хитань між владою народу і владою погромників, тоді замість поступок депутати дістали удар поліцейської ноги, яка розігнала Думу.

Розгін Думи показує всім, які марні й безплідні кадетські клопотання, яка необхідна підтримка пролетарської боротьби. Робітничий клас жовтневим страйком

вирвав обіцянку свободи. Він збирається тепер з силами, щоб за допомогою всенародного повстання вирвати на ділі свободу з рук ворога, щоб скинути царський уряд, встановити республіку, виборність всіх без винятку властей у державі, і скликати через тимчасовий революційний уряд всенародні установчі збори на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування.

Борючись за свободу, робітничий клас добивається того, щоб вона служила не багатим тільки і знатним, а всьому народові. Робітникам потрібна свобода, щоб розгорнути широку боротьбу за повне визволення праці від гніту капіталу, за знищення всякої експлуатації людини людиною, за соціалістичний устрій суспільства. Ніяка рівність, навіть рівність дрібних хазяїв, селян, у користуванні загальнонародною землею, не врятує народ від злиднів, безробіття і гноблення, поки існує панування капіталу. І тільки згуртування всіх робітників, при підтримці їх масами трудящих, може скинути ярмо капіталу, який душить робітників усіх країн. В соціалістичному суспільстві свобода і рівність не будуть обманом; трудящі не будуть роздроблені дрібним відособленим господарюванням; нагромаджене спільною працею багатство буде служити масі народу, а не гнобити її; панування трудящих знищить усяке гноблення будь-якої національності, релігії чи однієї статі другою.

Товариші робітники і всі громадяни Росії! Користуйтеся виборами, щоб зміцнити справжніх борців за свободу і за соціалізм, щоб відкрити очі всім і кожному на справжні цілі і істинний характер різних партій!

Крім соціал-демократів, три головні групи партій беруть участь у виборах: чорносотенці, кадети, трудовики.

Чорносотенці, це — партії, що підтримують уряд. Вони стоять за самодержавну монархію, за поліцейську владу, за збереження всієї поміщицької землі. Це — партія монархістів, союз руського народу, партія правового порядку, торгово-промислова партія, «союз 17-го октября», партія мирного оновлення. Все це — прямі

вороги народу, прямі захисники уряду погромників, уряду, який розігнав Думу, уряду військово-польових судів.

Кадети (к.-д., або «партія народної свободи») —головна партія ліберально-монархічної буржуазії. Ліберальні буржуа хитаються між народом і урядом погромників. На словах вони — проти уряду; на ділі вони більш за все бояться боротьби народу; на ділі вони хочуть угоди з монархією, тобто з погромниками, проти народу. Кадети пропонували в Думі каторжні закони проти преси і проти зборів. Кадети були в Думі проти передачі питання про землю місцевим комітетам, обраним загальним, прямим, рівним і таємним голосуванням. Кадети, це — ліберальні поміщики, що бояться того, як би селяни самі не розв'язали питання про землю по-своєму. Хто не хоче, щоб народних депутатів могла розганяти поліцейська влада, хто не хоче, щоб селянам нав'язали такий же розорний викуп, як у 1861 році[74],— той нехай подбає про те, щоб друга Дума не могла бути знову кадетською Думою.

Трудовики, це — партії і групи, які виражають інтереси і погляди дрібних хазяїв, переважно дрібних селян. Найбільш боязка з цих партій — «трудова народно-соціалістична партія»; вона небагато чим краща за кадетів. Далі йде думська «Трудова група», кращі члени якої, як-от Онипко, йшли після розгону Думи на допомогу до повстаючого народу. Найреволюційніша з трудових партій — «соціалісти-революціонери» (есери, с.-р.). Трудовики схильні рішуче,— іноді аж до повстання,— відстоювати інтереси селянської маси в боротьбі за землю і волю, але вони далеко не завжди вміють звільнитися від впливу ліберальних буржуа і від буржуазних поглядів в усій своїй діяльності. Дрібний хазяйчик стоїть на роздоріжжі у великій всесвітній боротьбі праці з капіталом: — чи прагнути до того, щоб «вийти в люди» по-буржуазному, щоб самому стати хазяїном, а чи прагнути до того, щоб допомогти пролетаріатові повалити панування буржуазії. Ми, соціал-демократи, скористаємося виборами, щоб сказати селянській масі і всім друзям селянства: селяни тільки тоді

зможуть добитися землі і волі, коли вони будуть діяти не клопотаннями, а боротьбою, коли вони будуть вірити не царю і не обіцянкам ліберальних буржуа, а вірити в силу дружної боротьби пліч-о-пліч з робітничим класом.

Партія соціал-демократів є партія свідомого пролетаріату, який веде боротьбу. Вона не вірить ні в які обіцянки буржуазії, вона шукає порятунку від злиднів і нужди не в зміцненні дрібного господарства, а в згуртованій боротьбі всіх трудящих за соціалізм.

Товариші робітники і всі ви, хто служить у капіталу! Ви бачили всі, що, коли уряд відібрав початки свободи, буржуазія стала відбирати у робітників усі їх завоювання, стала знов подовжувати робочий день, зменшувати заробітну плату, збільшувати штрафи, посилювати всілякі утиски, переслідувати або проганяти свідомих робітників. Тільки перемогою свободи можуть робітники і службовці забезпечити свої завоювання від буржуазії, добитися 8-годинного робочого дня, кращої плати і зносних умов життя. І тільки згуртованою, дружною, самовіддано-сміливою боротьбою на чолі всіх трудящих мас може робітничий клас завоювати справжню свободу всьому народові.

Товариші робітники і всі громадяни Росії! Подавайте голоси за кандидатів Російської соціал-демократичної робітничої партії! Вона бореться за повну свободу, за республіку, за виборність чиновників народом. Вона бореться проти всякого національного гноблення. Вона бореться за *всю* землю для селян, *без всякого викупу*. Вона підтримує всі вимоги свідомих матросів і солдатів, добиваючись заміни постійної армії загальним озброєнням народу.

Товариші робітники і всі громадяни Росії! Голосуйте за кандидатів Російської соціал-демократичної робітничої партії!

«Пролетарий» № 8,
23 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ПРО БЛОКИ З КАДЕТАМИ

Меншовики за допомогою бундівців провели на всеросійській конференції РСДРП допустимість блоків з кадетами. Радіє кадетська преса і розносить добру вість в усі кінці світу, підштовхуючи легенько меншовиків ще щаблем нижче, ще на один крок вправо далі. Читач знайде в іншому місці рішення конференції, окрему думку революційних с.-д. і їх проект звернення до виборців *. Тут же ми спробуємо змалювати загальне і основне політичне значення блоків з к.-д.

Хороший матеріал для такого змалювання дає № 6 «Социал-Демократа» і особливо редакційна стаття «Блок крайньої лівої». Почнемо з одного з найхарактерніших місць цієї статті.

Нам кажуть,— пише «С.-Д.»,— що «меншовики, які ставили собі завданням штовхати на революційний шлях всю Думу, після її розгону покинули свою позицію й уклали блок з революційними партіями і групами, що виявився, по-1-е, у виданні двох спільних прокламацій,— до армії і до селянства,— по-2-е, в утворенні комітету для координування дій з огляду на страйк, що мав бути. Це посилання на прецедент основане на великому непорозумінні. У вказаному випадку наша партія уклала з іншими революційними партіями і групами *не політичний* блок, а *бойову* угоду, яку ми завжди вважали доцільною і необхідною».

* Див. цей том, стор. 95—97, 98—102. *Ред.*

Курсив «Социал-Демократа».

...Не *політичний* блок, а *бойова* угода... Бійтеся ж бога, товариші меншовики! Адже це щось не тільки безглузде, але й просто малограмотне. Одно з двох: або ви під блоком розумієте тільки парламентські угоди, або не тільки парламентські. Якщо перше,— тоді блок є бойова угода для парламентського бою. Якщо друге,— тоді бойова угода є політичний блок, бо «бій», який не має політичного значення, це — не бій, а просто бійка.

Товариші з ЦК! наглядайте ви за своїми редакторами, справді, наглядайте, а то ж соромно стає за соціал-демократію.

— Чи не походить нісенітниця, піднесена читачеві в органі ЦК, від простої помилки на слові? Від невдалого вислову?

— Зовсім ні. Не в тому полягає помилка «Социал-Демократа», що в нього вийшов курйоз, а, навпаки, курйоз вийшов від того, що в основі всіх його міркувань і всієї його позиції є корінна помилка. Безглузде сполучення слів: «*не* політичний блок, *а* бойова угода» *, не випадково, а необхідно і неминуче виникло з того основного «безглуздя» меншовизму, яке полягає в нерозумінні того, що тепер в Росії парламентський бій цілком підпорядкований, і притому найбезпосередніше, умовам і характерові бою позапарламентського. Інакше кажучи: окремий логічний промах виражає загальне нерозуміння меншовиками всієї ролі і всього значення Думи в сучасній революційній обстановці.

Ми, звичайно, не будемо наслідувати меншовиків та їх вождя Плеханова в їх прийомах полеміки з нами в питанні про «бій» і про «політику». Ми не будемо закидати їм те, що вони, вожді с.-д. пролетаріату, здатні укладати *неполітичну* бойову угоду.

Ми звертаємо увагу на таке питання: *чому* повинні були наші меншовики увійти після розгону Думи в блок *тільки з революційними* партіями і групами? Звичайно,

* І треба ж було статися такому казусові, що меншовики, які завжди закидали нам протиставлення «бою» «політиці», *самі* якраз і побудували *все своє міркування* на цьому безглуздому протиставленні!

не тому, що це давно проповідував (виключно з ненависті до меншовиків) якийсь анархо-бланкіст Ленін. Об'єктивні умови *змусили* меншовиків, всупереч усім їх теоріям, укласти саме такий революційний, антикадетський блок. Об'єктивні умови, мимо волі і *мимо свідомості* меншовиків, привели до того, що діалектичний розвиток мирного парламентського бою в першій Думі перетворив його *за кілька днів* у зовсім немирний, непарламентський бій. Не усвідомлений меншовиками (через кадетські шори на їх очах), не укладений формально *політичний блок*, — який виявлявся у спільності бажань і політичних найближчих прагнень, у спільності засобів боротьби за найближчі політичні цілі,— цей неусвідомлений «політичний блок» перетворився *силою речей* в «бойову угоду». І наші мудреці так розгубилися від цієї несподіванки, не передбаченої в плехановських листах епохи першої Думи [75], що закричали: «це *не* політичний блок, *а* бойова угода!».

Тим-то й не годиться нікуди ваша політика, любі товариші, що ви передбачаєте угоди для *такого* «бою», який недійсний, фіктивний, позбавлений вирішального значення, і прогавлюєте умови *такого* «бою», який усім ходом російської революції висувається на сцену з непереборною силою, який виникає навіть з умов, на перший погляд якнайбільш мирних, парламентських, конституційних,— виникає навіть з таких умов, що їх оспівували думські Родичеви в промовах про обожнюваного, невідповідального монарха.

Ви робите саме ту помилку, в якій даремно обвинувачуєте більшовиків. Ваша політика не є бойова політика. Ваш бій не є дійсно-політичний бій, а є іграшково-конституційний бій, є парламентський кретинізм. Для «бою», якого можуть вимагати умови завтра ж, у вас *одна* лінія угод,— для «політики» у вас *друга* лінія угод. І тому ви не придатні ні для «бою», ні для «політики», а тільки для ролі кадетських підголосків.

У нас в партії багато спорять тепер про значення слова «блоки». Один каже: блок — це спільний список. Другий: ні, блок, це — спільна платформа. Дурні всі ці спори, схоластичні. Суть справи анітрохи не міняється

від того, більш тісні чи менш тісні угоди ви назвете блоками. Суть спору зовсім не в тому, чи допустимі тісні або нетісні угоди. Хто думає так, той загрузає в дрібній і дріб'язковій парламентській техніці, забуваючи *політичний зміст* цієї техніки. Суть спору в тому, *по якій лінії* повинен соціалістичний пролетаріат укладати угоди з буржуазією, неминучі, взагалі кажучи, в буржуазній революції. Більшовики можуть розійтися між собою в окремих моментах: чи потрібні угоди на виборах з тією або іншою партією революційної буржуазії, але суть спору між більшовиками і меншовиками зовсім не в цьому. Суть спору все та сама: чи повинен соціалістичний пролетаріат в буржуазній революції йти позаду ліберально-монархічної буржуазії чи попереду революційно-демократичної буржуазії.

Стаття «Блок крайньої лівої» дає безліч зразків того, як збивається думка у меншовиків з політичної суті незгоди на пусті дрібниці. Тактикою блоку автор статті сам називає (стор. 2, шп. 3) і спільну платформу і спільний список. І в той же час він твердить, що ми захищаємо «блок» з трудовиками і есерами, а меншовики захищають не блок, а тільки «часткові угоди» з кадетами. Та це ж хлоп'яцтво, любі товариші, а не аргументація!

Порівняйте резолюцію меншовиків, прийняту на Всеросійській конференції, і резолюцію більшовиків. Друга ставить для угод з есерами більш тісні умови, ніж перша — для угод з кадетами. Це незаперечно, бо, по-1-е, більшовики допустили угоди тільки з партіями, які борються за республіку і визнають необхідність збройного повстання, а меншовики допустили угоди з «опозиційно-демократичними партіями» взагалі. Отже, більшовики визначили поняття революційної буржуазії ясними *політичними* ознаками, а меншовики замість *політичного* визначення дали одно *технічно-парламентське* слівце. Республіка і збройне повстання — виразні політичні категорії. Опозиція — термін тільки парламентський. Цей термін такий неясний, що включає і октябристів, і мирнооновленців, і всіх невдоволених урядом. Правда, додаток: «демократичні» вносить політич-

ний момент, але він невиразний. Під ним розуміються кадети. А це якраз неправда. Назвати «демократичною» *монархічну* партію, партію, яка допускає верхню палату, партію, яка пропонувала каторжні закони про збори і пресу, партію, яка викинула з адреса-відповіді пряме, рівне і таємне голосування, партію, яка заперечувала земельні комітети, обрані всім народом,— значить *обманювати народ*. Це — дуже різке слово, але воно справедливе. Меншовики обманюють народ відносно демократизму кадетів.

По-2-е, більшовики допускають угоди з буржуазними республіканцями тільки як «виняток». Меншовики не вимагають того, щоб блоки з кадетами були лише винятком.

По-3-є, більшовики безумовно забороняють будь-які угоди в робітничій курії (*«ні з якою іншою партією»)*. Меншовики *допускають блоки і в робітничій курії,* бо заборонені тут тільки угоди з групами і партіями, «які не стоять на точці зору класової боротьби пролетаріату». Це не випадковість, бо на конференції були меншовики з пролетарсько-класовим чуттям, які сперечалися проти цього безглуздого формулювання, але були побиті переважною кількістю меншовиків. Вийшло щось зовсім невиразне й туманне, що залишає повний простір усякому авантюризмові. А крім того, вийшла зовсім уже погана для марксиста думка, ніби інша партія, крім соціал-демократичної, *може* бути визнана «такою, що стоїть на точці зору класової боротьби пролетаріату».

Ну як же не назвати після цього щонайменше хлоп'яцтвом спроби довести, що більшовики визнають *більш тісний* блок з республіканською буржуазією, есерами, ніж меншовики з монархічною, з кадетами??

Цілком брехливе міркування про більш і менш тісні блоки служить для затушовування політичного питання про те, *з ким і для чого* допустимі блоки. Візьміть «Проект виборчої платформи», надрукований в № 6 «Социал-Демократа». Цей документ — один з багатьох тих документів меншовицької політики, які доводять наявність *ідейного* блоку меншовиків з кадетами. Резолюція

конференції про необхідні «поправки» до цього проекту виборчої платформи наочно показує це [76]. Подумайте тільки: конференції соціал-демократів довелося нагадувати своєму ЦК, що з нелегального видання не можна опускати лозунг республіки, що не можна обмежитися загальними туманними словами про клопотання і боротьбу, а треба точно назвати і охарактеризувати з пролетарської точки зору різні партії, що треба вказати на необхідність повстання, підкреслити класовий характер соціал-демократії! Нагадувати Центральному Комітетові с.-д. партії про необхідність підкреслити в *першій* виборчій відозві партії її класовий характер,— тільки глибока ненормальність, корінна помилка в поглядах ЦК могла привести до можливості такого нагадування.

Ще невідомо, чи укладатимуться у нас і наскільки широко практичні угоди з к.-д. А ідейна угода, ідейний блок уже є: затушовування в проекті виборчої платформи відмінності точки зору пролетаріату і точки зору ліберально-монархічної буржуазії *. Навпаки, в більшовицькому проекті звернення до виборців ми бачимо вказівку не тільки на цю відмінність, але й на відмінність точки зору пролетаріату і точки зору класу дрібних хазяйчиків.

В питанні про виборчі блоки саме цю принципіальну, ідейну сторону треба висунути на перший план. Даремні всі спроби меншовиків виправдатися: ми, мовляв, будемо самостійні в усій виборчій агітації, ми ні в чому не уріжемо її і лише в останню хвилину вставимо своїх кандидатів у список к.-д.!

Це — неправда. Ми певні, звичайно, що кращі з меншовиків щиро бажають цього. Але справа не в їх баженнях, а в об'єктивних умовах сучасної політичної боротьби. Ці умови викликáють те, що *кожний крок* меншовиків в їх виборчій кампанії *уже забруднений* каде-

* Ця помилка меншовиків — не перша. У знаменній думській декларації РСДРП вони зробили ту саму помилку. Вони обвинувачували більшовиків в есерівщині, а самі стерли відмінність поглядів с.-д. і трудовиків, так що есерівські газети епохи Думи називали думську декларацію с.-д. плагіатом есерівських ідей! Навпаки, в нашому контрпроекті думської декларації наша відмінність від дрібних буржуа була ясно показана.

тизмом, уже характеризується затемненням точки зору с.-д. Ми показали це на прикладі проекту виборчої платформи і покажемо зараз на цілому ряді інших документів і міркувань.

Головний довід меншовиків — чорносотенна небезпека. Перша і основна фальш цього доводу: з чорносотенною небезпекою не можна боротися кадетською тактикою і кадетською політикою. Суть цієї політики — *примирення* з царизмом, *тобто* з чорносотенною небезпекою. Перша Дума достатньо показала, що кадет не бореться з чорносотенною небезпекою, а виголошує неймовірно підлі промови про невинуватість і невідповідальність монарха, *явного вождя чорносотенців*. Тому, проводячи в Думу кадетів, меншовики не тільки не борються з чорносотенною небезпекою, а, навпаки, затуманюють очі народові, затемнюють дійсне значення чорносотенної небезпеки. Боротися з чорносотенною небезпекою проведенням у Думу кадетів, це все одно, що боротися з погромом промовою лакея Родичева: «зухвальство — вважати монарха відповідальним за погром»[77].

Другий гріх ходячого доводу — мовчазне відступлення соціал-демократом кадетові гегемонії в демократичній боротьбі. Чому при роздробленні голосів, яке забезпечує перемогу чорносотенця, *ми* будемо винні в тому, що не вотували за кадета, а не *кадет* буде винний в тому, що не вотував за нас?

— Ми в меншості, — відповідають меншовики, що пройнялися християнським смиренням. — Кадетів більше. Кадети не можуть же оголосити себе революціонерами.

— Так! Але це не довід за те, щоб с.-д. оголошували себе кадетами. Ніде в світі при половинчатому результаті буржуазної революції не було і бути не могло, щоб с.-д. опинялися в більшості проти буржуазних демократів. І *скрізь*, в усіх країнах, *перший* самостійний виступ с.-д. у виборчій кампанії зустрічався галасом і виттям лібералів, *які обвинувачували соціалістів у пособництві чорносотенцям.*

Тому ми дуже спокійно зустрічаємо звичайний вигук меншовика: більшовики проводять чорносотенців. *Усім*

соціалістам кричали це *всі* ліберали. Відмовляючись від боротьби з к.-д., ви залишаєте під ідейним впливом кадетів маси пролетарського і напівпролетарського елементу, що здатний піти за с.-д. * Не сьогодні, так завтра, вам, якщо ви не перестанете бути соціалістами, доведеться піти в самостійний бій, незважаючи на чорносотенну небезпеку. А сьогодні легше і потрібніше зробити правильний крок, ніж завтра. В 3-ю Думу (якщо вона скликатиметься після другої) вам ще важче буде порвати блок з к.-д., ви ще більше заплутаєтесь у протиприродних відносинах до зрадників революції. А *справжня* чорносотенна небезпека, повторюємо,— зовсім не чорні мандати в Думі, а погроми, військово-польові суди. З цією справжньою небезпекою ви утрудняєте боротьбу народові, надягаючи йому на очі кадетські шори.

Третя фальш ходячого доводу: неправильна оцінка Думи та її ролі. В чудовій статті «Блок крайньої лівої» меншовики мусили визнати, на спростування своїх звичайних запевнень, що суть справи не в технічних угодах, а саме в корінній політичній відмінності двох тактик.

В цій статті читаємо:

«Тактика «блоку», свідомо чи несвідомо, розрахована на те, щоб у майбутній Думі утворилася згуртована революційна меншість із стертим с.-д-им забарвленням, яка вела б систематичну війну з думською більшістю так само, як і з урядом, і, в певний момент, поваливши Думу, проголосила б себе тимчасовим урядом. Тактика часткових угод спрямована до того, щоб використати по можливості Думу, як ціле, тобто думську більшість, для боротьби з самодержавним ладом, зберігаючи при цьому в Думі весь час крайню позицію самостійної с.-д-ої фракції».

Щодо «стертого забарвлення» ми вже показали, що саме меншовики винні в цьому, і у виборах в робітничій курії, і у вільнішому допущенні блоків, і в ідейній підміні соціал-демократизму кадетизмом. Щодо «проголошення» тимчасового уряду цілком так само смішне твердження меншовиків, які забувають, що справа не

* Кадети самі починають признаватися, що їм загрожує на виборах *небезпека зліва* (буквальні слова «Речи» у звіті про Петербурзьку губернію). Своїми криками про чорносотенну небезпеку кадети водять за ніс меншовиків, щоб відхилити від себе небезпеку зліва!!

в проголошенні, а в усьому ході і в успіху *повстання*. Тимчасовий уряд, який не є органом повстання, є пусте слово або пуста авантюра.

Але, по суті питання, меншовики ненароком сказали святу істину в наведеній цитаті. Справді, все зводиться саме до того, чи *жертвуємо* ми заради «суцільної» ліберальної Думи («Дума в цілому») *самостійністю* с.-д. виборчої кампанії *чи ні?* Справді, для більшовиків важливіша повна самостійність виборчої кампанії, повна (а не напівкадетська) соціал-демократичність нашої політики і нашої фракції. А для меншовиків важливіша суцільна кадетська Дума з великою кількістю с.-д., які пройшли напівкадетськи. Два типи Думи: 200 чорних, 280 к.-д., 20 с.-д. або 400 к.-д. і 100 с.-д. Ми даємо перевагу першому типові і вважаємо хлоп'яцтвом приймати за усунення чорної небезпеки усунення чорних з Думи.

Для нас лінія скрізь одна: і в бою виборному, і в бою думському, і в бою вуличному — із зброєю в руках. Скрізь: с.-д. з революційною буржуазією проти зрадників кадетів. А меншовики «думський» бій ведуть разом з кадетами (підтримка Думи в цілому і кадетського міністерства), а на випадок повстання міняють політику і укладають «*не* політичний блок, *а* бойову угоду». Тому мав рацію той більшовик, який сказав на конференції: підтримавши блоки з к.-д., бундівці контрабандою провезли підтримку кадетського міністерства.

Виписана нами цитата — чудове підтвердження того, як блоки з кадетами перетворюють в пусту фразу хороші слова меншовицької резолюції про лозунги у виборчій кампанії: «організувати сили революції всередині Думи» (а не організувати придаток до кадетів, дезорганізуючи дійсні сили революції?), — «виявити безсилля Думи» (а не приховати від мас безсилля кадетів?),— «роз'яснювати масам ілюзорність надій на мирний результат боротьби» (а не зміцнювати в масах вплив партії к.-д., яка плодить ілюзії?).

І кадетська преса чудово врахувала *політичне* значення меншовицьких блоків з к.-д. Ми сказали вище: позаду лібералів чи попереду революціонерів. Ми

пошлемося для підтвердження цього на нашу політичну пресу.

Чи знайдете ви скільки-небудь серйозні і масові підтвердження того, що більшовики йдуть позаду буржуазних революціонерів, в залежності від них? Смішно й говорити про це. Вся преса російська показує наочно, і всі вороги революціонерів визнають, що саме більшовики проводять самостійну політичну лінію, ведучи за собою окремі групи і кращі елементи буржуазних революціонерів.

А буржуазні опортуністи? Вони мають вдесятеро більшу пресу, ніж усі с.-д. і с.-р. разом. І саме вони самостійно ведуть політичну лінію, перетворюючи меншовиків і енесів у прості підголоски.

З резолюцій меншовиків *уся* кадетська преса наводить *тільки* місця про блоки і *випускає* «безсилля Думи», «організацію сил революції всередині Думи» та інші речі. Кадети не тільки випускають ці речі, але *прямо лають* їх, говорячи то про «фрази», то про «непослідовність» меншовиків, то про «невитриманість лозунгів меншовизму», то про «згубний вплив більшовиків на меншовиків».

Що це означає? Це означає, що незалежно від нашої волі, всупереч бажанням кращих з меншовиків, політичне життя всмоктує їх *кадетське діло* і відкидає їх *революційні фрази*.

Кадет кладе собі в кишеню допомогу меншовиків, плескає Плеханова по плечу за проповідь блоків і тут же, презирливо, грубо, як купець, що обжерся награбованим прибутком, кричить: мало цього, пп. меншовики! потрібне ще ідейне зближення! (дивись статті «Товарища» з приводу листа Плеханова [78]),— мало цього, пп. меншовики, треба ще припинити або в усякому разі змінити полеміку! (дивись *ліво*-кадетський «*Век*» [79], передову про резолюції нашої конференції). Я вже не говорю про «Речь», яка просто обриває меншовиків, що сумують за кадетами, заявою: «ми йдемо в Думу *законодавствувати*», а не революцію робити!

Бідні меншовики, бідний Плеханов! Їх любовні послання до кадетів прочитані з задоволенням, але їх ще не пускають далі прихожої.

Погляньте на виступ Плеханова в буржуазній, кадетській газеті «Товарищ». З яким захопленням зустріли його п. Прокопович і пані Кускова, ті самі, яких Плеханов у 1900 році вигнав з с.-д. партії за спроби її буржуазного розбещення. Тепер Плеханов прийняв тактику знаменитого прокоповичівського і кусковського «Credo» *,— і бернштейніанці зухвало посилають йому здаля поцілунки, кричачи: ми, *буржуазні демократи*, завжди говорили це!

А Плеханову, щоб попасти в кадетську прихожу, довелося перед усім народом *відректися від своїх вчорашніх заяв*.

Ось вам факти.

В № 6 «Дневника»[80], в липні 1906 р., після розгону Думи, Плеханов писав, що партії, які *беруть участь* в русі, повинні порозумітися. Для того, щоб разом бити, треба *попереду зговоритися*. «*Партії*, ворожі нашому старому порядкові, повинні... погодитися між собою щодо основної ідеї цієї пропаганди. А після розгону Думи такою ідеєю може бути тільки ідея установчих зборів»...

... «*Тільки*» ідея установчих зборів. Такий був план політичного блоку і бойової угоди у Плеханова в липні 1906 р.

Через п'ять місяців, на листопад 1906 р., Плеханов змінює лінію угоди. Чому? Невже змінилося з того часу взаємовідношення партій, які вимагають установчих зборів і які не вимагають їх?

Кадети з того часу, за загальним признанням, пішли ще далі вправо. І Плеханов *іде* в кадетську пресу, *замовчуючи* установчі збори, про які заборонено говорити в ліберальних прихожих.

Невже не очевидно, що цей соціал-демократ посковзнувся?

Але цього мало. В тому ж № 6 «Дневника» Плеханов говорив *прямо* про кадетів. Плеханов роз'яснював *тоді* (це було так давно, давно!) корисливо-класовий характер кадетського недовір'я до ідеї установчих зборів. Плеханов писав тоді про кадетів буквально ось що:

* — символ віри, програма, виклад світогляду. *Ред.*

«Хто відмовиться від пропаганди цієї ідеї (установчих зборів) під тим чи іншим приводом, той дасть ясно зрозуміти, що він, по суті, і не шукає гідної відповіді на дії п. Столипіна і К^0, що він, хоча б і з важким серцем, *примиряється з цими діями;* що він повстає проти них *тільки на словах*, *тільки про людське око*» (курсив наш).

Пішовши тепер у кадетську газету, Плеханов проповідь блоку виборчого почав із здійснення блоку ідейного. В кадетській газеті Плеханов не захотів сказати народові, що кадети *примиряються* із столипінською зграєю, що вони повстають *тільки про людське око*.

Чому не захотів Плеханов у листопаді 1906 р. повторити сказане ним у липні 1906 р.?

Ось що значить «технічні» блоки з к.-д., і ось чому ми ведемо нещадну боротьбу з соціал-демократами, які допускають ці блоки.

Чи не рано радієте, панове кадети? Без блоків обиратимуть с.-д. на Кавказі і на Уралі, в Польщі і Латиському краї, в Московській центральній області і, мабуть, у Пітері.

Ніяких блоків з кадетами! Ніякого примирення з тими, хто примиряється із столипінською зграєю!

«Пролетарий» № 8,
23 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

БОРОТЬБА З КАДЕТСТВУЮЧИМИ С.-Д. І ПАРТІЙНА ДИСЦИПЛІНА

Допущення блоків з кадетами остаточно визначило фізіономію меншовиків, як опортуністичного крила робітничої партії. Проти блоків з кадетами ми розгортаємо і повинні розгорнути найширшу і найнещаднішу ідейну боротьбу. Ця боротьба найкраще виховає і згуртує маси революційного пролетаріату, які в нашій *самостійній* (не на словах тільки, а на ділі, тобто без блоків з кадетами) виборчій кампанії дістануть новий матеріал для розвитку своєї класової самосвідомості.

Постає питання, як сполучити цю нещадну ідейну боротьбу з партійною дисципліною пролетаріату. Питання це треба прямо поставити і відразу ж вияснити цілком, щоб не було *ніяких* непорозумінь і ніяких вагань у практичній політиці революційної соціал-демократії.

Розглянемо спочатку принципіальну, потім практичну сторону цього питання, яка безпосередньо всіх цікавить.

Принципіально ми вже не раз визначали наш погляд на значення дисципліни і на поняття дисципліни в робітничій партії. *Єдність дій, свобода обговорення і критики*,— ось наше визначення. Тільки така дисципліна гідна демократичної партії передового класу. Сила робітничого класу — організація. Без організації мас пролетаріат — ніщо. Організований, він — все. Організованість є єдність дії, єдність практичного виступу. Але, звичайно, всякі дії і всілякі виступи цінні лише тому і остільки, оскільки вони посувають вперед, а не назад,— оскільки вони ідейно згуртовують пролетаріат,

піднімаючи його, а не принижуючи, не розбещуючи, не розслабляючи. Безідейна організованість — нісенітниця, яка на практиці перетворює робітників у жалюгідних прихвоснів власть імущої буржуазії. Тому без свободи обговорення і критики пролетаріат не визнає єдність дій. Тому свідомі робітники ніколи не повинні забувати, що бувають такі серйозні порушення принципів, які роблять обов'язковим розрив усяких організаційних відносин.

Щоб який-небудь літературний наїзник не перетлумачив моїх слів, я перейду зараз же від загальної до конкретної постановки питання. Чи не вимагає допущення с.-д-ами блоків з кадетами цілковитого розриву організаційних відносин, тобто розколу? Ми думаємо, що *ні*, і всі більшовики так думають. По-1-е, меншовики тільки ще стають, нетвердо і невпевнено, на шлях практичного опортунізму en grand *. Ще не висохло чорнило, яким Мартов писав своє відречення від Череваніна, що допускав блоки з к.-д.,—писав у ті часи, коли з Женеви не було ще дано кадетського пароля [81]. По-2-е,— і це ще значно важливіше,— об'єктивна обстановка сучасної боротьби пролетаріату в Росії така, що вона штовхає з непереборною силою до *певних* рішучих кроків. Чи піде революція до великого піднесення (як думали ми), чи до цілковитого занепаду (як думають, боячись сказати це, деякі с.-д.),— в *обох* випадках тактика блоків з к.-д. розлетиться прахом неминуче і в не дуже далекому майбутньому. Не впадаючи в інтелігентську нервозність, ми *повинні* через це зберегти тепер партійну єдність, покладаючись на витримку революційного пролетаріату, на його здоровий класовий інстинкт. По-3-є, нарешті, практично в теперішній виборчій кампанії рішення меншовиків і ЦК на користь блоків не зв'язує місцевих організацій і не нав'язує всій нашій партії в цілому цієї ганебної тактики блоків з к.-д.

Тепер про конкретну постановку питання. Наскільки обов'язкові рішення всеросійської конференції

---

* — у великих масштабах. *Ред.*

РСДРП? — і директиви ЦК? — і наскільки автономні місцеві організації партії?

Ці питання викликали б, безперечно, нескінченні спори в нашій партії, коли б сама конференція не розв'язала їх. Всі члени конференції були згодні в тому, що її рішення *необов'язкові* і нікого ні в чому не зв'язують, бо конференція — установа дорадча, а не ухвальна. Делегати її не обрані демократично, а підібрані Центральним Комітетом від вказаних ним організацій у вказаній ним кількості. *Тому* більшовики, латиші і поляки на конференції не гаяли час на обробку меншовицької резолюції про блоки, не виробляли компромісів (на зразок визнання бойкоту правильним *поряд* з допущенням блоків з монархічною буржуазією!), а прямо *протипоставили* свою платформу, свої лозунги, свою тактику виборчої кампанії. Саме така поведінка більшовиків і була безумовно потрібна на дорадчій конференції, яка мала не заміняти з'їзд, а підготувати його,— не розв'язати питання, а яскравіше і точніше поставити питання,— не закрити, не затушувати внутріпартійну боротьбу, а спрямувати її, зробити більш цільною і більш ідейною.

Підемо далі. Постанови конференції стають (з тими чи іншими змінами) директивами ЦК. Директиви ЦК обов'язкові для всієї партії. В яких межах обов'язкові вони в даному питанні?

Звичайно, в межах постанов з'їзду і в межах визнаної з'їздом автономії місцевих організацій партії. Про ці межі спори знову могли б бути нескінченні і нерозв'язні (бо резолюція Об'єднавчого з'їзду забороняє всякі блоки з буржуазними партіями у виборчій кампанії),— коли б конференція не прийняла, *за згодою і меншовиків, і більшовиків, і членів ЦК,* однієї з своїх найменш каучукових резолюцій. Відсутність фракційних поділів при голосуванні *цієї* резолюції — одна з важливих запорук єдності і бойової здатності робітничої партії.

Ось текст цієї резолюції:

«Конференція висловлює своє переконання, що в межах однієї і тієї самої організації для всіх її членів обов'язково проводити всі рішення відносно виборчої кампанії, прийняті компетентним

органом місцевих організації, в межах *загальних* директив ЦК, *причому ЦК може забороняти місцевим організаціям виставляти не суто соціал-демократичні списки, але не повинен зобов'язувати їх виставляти не суто соціал-демократичні списки*»[82].

Підкреслені нами місця усувають безконечні спори і, можна сподіватися, усунуть небажані і небезпечні тертя. Загальні директиви ЦК не можуть вийти за межі визнання блоків з к.-д. *допустимими*. Всі с.-д. без різниці фракцій оголосили при цьому, що блоки з к.-д. все-таки щось не дуже пристойне, бо забороняти їх ми всі Центральному Комітетові дозволяли, а змушувати до них не дозволяємо.

Висновок ясний. Перед партією дві платформи. Одна — 18-ти делегатів конференції, меншовиків і бундівців. Друга — 14-ти делегатів, більшовиків, поляків, латишів. Компетентні органи місцевих організацій можуть вибирати, видозмінювати, доповнювати, заміняти ці платформи новими. *Після* рішення компетентних органів ми *всі,* члени партії, *діємо як один.* Більшовик в Одесі повинен класти в урну бюлетень з іменем кадета, хоча б навіть більшовика при цьому нудило. Меншовик у Москві повинен класти в урну бюлетень з іменами самих тільки с.-д., хоча б його душа й сумувала за кадетами.

Але вибори ще не завтра. Нехай же згуртовуються тісніше всі революційні с.-д. і розгортають найширшу, найнещаднішу ідейну боротьбу проти блоків з кадетами, блоків, які гальмують революцію, розслабляють пролетарську класову боротьбу, розбещують громадянську свідомість мас!

«Пролетарий» № 8,
23 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ЯК АРМАВІРСЬКІ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИ ВЕДУТЬ ВИБОРЧУ КАМПАНІЮ?

На виборах до першої Думи армавірські с.-д. укладали блоки з кадетами. Про це писала свого часу «Волна»[83], гостро осуджуючи армавірців. З цього приводу писав тоді в Армавір і ЦК нашої партії, зауважуючи тамтешнім товаришам за порушення ними директиви Об'єднавчого з'їзду.

Тепер у армавірських товаришів є, мабуть, практичний досвід відносно того, що значать блоки з кадетами. Принаймні в їх найновішій партійній літературі вони не тільки не проповідують блоків з кадетами, а, навпаки, говорять про кадетів *усю правду прямо*. Ми не станемо чіплятися до літературної форми армавірських видань, це було б дріб'язково і дрібно. Ми наведемо тільки рельєфні місця, які показують тактику армавірців.

Перед нами № 1 газети «Армавирский Пролетарий»[84], видання Армавірського комітету РСДРП, що позначене жовтнем 1906 р. і вийшло в 5000 примірників.

В передовій статті читаємо:

«Нехай кадети, купці, чиновники, поміщики, лібералн танцюють під дудку уряду, пролетаріат не піде на поклін і примирення».

В дальшій статті, спеціально присвяченій закликові готуватися до виборів, говориться:

«Згуртуйтеся, голосуйте, беріть Думу! Досить посиділи на бархатних кріслах Таврійського палацу пани-кадети. Пора мозолистим рукам робітників викинути цих базік і дармоїдів!»

«Поспішайте забезпечити своє пролетарське місце в Думі, щоб з кадетської говорильні зробити її революційним полем битви з катом народу, проклятим самодержавством».

В листку «До виборців», позначеному листопадом 1906 року і виданому в 3000 примірників, Армавірський комітет пише:

«Зрозумів народ, що тільки силою та владою візьме він те, що не дає йому добровільно конаюче самодержавство, що не дала йому безвладна кадетська Дума... Поведемо через неї, через цю Думу, свою революцію, введемо в особі своїх депутатів у Таврійський палац народну міць, розкладемо в новій Думі руками своїх депутатів гаряче багаття революційного полум'я і роздуємо його бурхливим диханням всієї пролетарської і революційної Росії. В нову Думу, в нову Думу!!

...Товариші і громадяни! Наша майбутня Дума не буде чорносотенною, не буде і кадетською — вона буде пролетарською і селянською — нашою повновладною Думою».

Повторюємо, було б дріб'язково чіплятися до форми чи до деталей цих звернень.

Важливий їх дух. Важлива самостійна політика армавірських с.-д., які пройшли через чистилище блоків з балакунами й дармоїдами.

Ось вам надії на с.-д., панове з «Речи» і «Товарища», з «Века» і «Русских Ведомостей»[85]! Ось вам «небезпека зліва», про яку прохопилася цими днями «Речь»!

На боротьбу ж, усі революційні с.-д.! На боротьбу проти блоків з кадетами! Товариші меншовики пройдуть, подібно до армавірців, через чистилище блоків з опортуністами буржуазії і вернуться до революційної соціал-демократії.

«Пролетарий» № 8,
23 листопада 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

КОГО ОБИРАТИ ДО ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ? [86]

ГРОМАДЯНИ! ДОБИВАЙТЕСЯ ТОГО, ЩОБ ВЕСЬ НАРОД ЯСНО ЗРОЗУМІВ, ЯКІ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ БОРЮТЬСЯ НА ВИБОРАХ В С.-ПЕТЕРБУРЗІ І ЧОГО ДОБИВАЄТЬСЯ КОЖНА ПАРТІЯ!

ЯКІ ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ?

Чорносотенці, це — союз руського народу, монархісти, партія правового порядку, «союз 17 октября», торгово-промислова партія, партія мирного оновлення.	*Кадети*, це — партія «народної» свободи або конституційно-«демократична» (на ділі ліберально-монархічна), партія «демократичних» реформ, радикали та ін.	*Соціал-демократи*. Російська соціал-демократична робітнича партія. Це партія свідомих робітників усіх народностей Росії, росіян, латишів, поляків, євреїв, малоросів, вірмен, грузинів, татар та ін.

ЧИЇ ІНТЕРЕСИ ЗАХИЩАЮТЬ ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ?

Чорносотенці захищають теперішній царський уряд, стоять за поміщиків, за чиновників, за владу поліції, за військово-польові суди, за погроми.	Кадети захищають інтереси ліберальних буржуа, ліберальних поміщиків, купців і капіталістів. Кадети — партія буржуазних адвокатів, газетярів, професорів і тому подібне.	Соціал-демократія — партія робітничого класу, яка захищає інтереси всіх трудящих і експлуатованих.

ЧОГО ДОБИВАЮТЬСЯ ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ?

Чорносотенці добиваються збереження старого самодержавства, безправ'я народу, повного панування над ним поміщиків, чиновників, поліції.

Кадети добиваються переходу влади в руки ліберальної буржуазії. Монархія, зберігаючи поліцейську і військову владу, повинна оберігати права капіталістів на пограбування робітників і селян.

Соціал-демократи добиваються переходу всієї влади в руки народу, тобто демократичної республіки. Повна свобода потрібна соціал-демократам, щоб боротися за соціалізм, за визволення праці від гніту капіталу.

ЯКУ ВОЛЮ ХОЧУТЬ ДАТИ НАРОДОВІ ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ?

Чорносотенці не дають народові ніякої волі, ніякої влади. Всю владу — царському урядові. Права народу: платити податі, працювати на багатих, сидіти в кутузці.

Кадети хочуть такої «народної свободи», яка повинна бути підпорядкована, по-1-е, верхній палаті, тобто поміщикам і капіталістам; по-2-е, монархії, тобто царю з безвідповідальною поліцією і військовою силою. Одна третина влади народові, одна третина капіталістам, одна третина царю.

Соціал-демократи хочуть повної свободи і всієї влади народові, виборності всіх чиновників, звільнення солдатів від казарменої каторги і організації вільного народного ополчення.

ЯК ДИВЛЯТЬСЯ ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ НА ВИМОГУ СЕЛЯНАМИ ЗЕМЛІ?

Чорносотенці захищають інтереси поміщиків-кріпосників. Ніякої землі селянству. Тільки багатії нехай купують землю у поміщиків за добровільною угодою.

Кадети хочуть зберегти поміщицьке землеволодіння шляхом поступок. Вони пропонують селянам викуп, який уже одного разу, в 1861 р., розорив селян. Кадети не згодні, щоб питання про землю вирішували місцеві комітети, обрані загальним, прямим, рівним і таємним голосуванням.

Соціал-демократи хочуть знищити наше поміщицьке землеволодіння. Вся земля повинна відійти селянам і неодмінно без викупу. Вирішувати питання про землю повинні місцеві комітети, обрані загальним, прямим, рівним і таємним голосуванням.

ЧОГО МОЖУТЬ ДОБИТИСЯ, ПРИ УСПІХУ ВСІЄЇ ЇХ БОРОТЬБИ, ТРИ ГОЛОВНІ ПАРТІЇ?

Чорносотенці, борючись усіма засобами, можуть добитися того, що народ остаточно розориться, вся Росія остаточно здичавіє від військово-польових судів і погромів.

Кадети, борючись тільки «мирними» засобами, можуть добитися того, що уряд погромників підкупить копійчаними поступками велику буржуазію і сільських багатіїв, а ліберальних балакунів розганятиме за недостатньо лакейські промови про обожню-

Соціал-демократи, борючись усіма засобами, аж до повстання, можуть з допомогою свідомого селянства й міської бідноти добитися повної свободи і всієї землі селянству. А при свободі і з допомогою свідомих робітників усієї Європи російські соціал-демократи

ваного, невідповідального, недоторканного, конституційного монарха.	можуть швидкими кроками піти до соціалізму.

ГРОМАДЯНИ! ГОЛОСУЙТЕ НА ВИБОРАХ ЗА КАНДИДАТІВ РОСІЙСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ!

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І ТРУДОВІ ПАРТІЇ

Громадяни! Хто хоче свідомо брати участь у виборах до Державної думи, той повинен насамперед ясно зрозуміти основну відмінність трьох головних партій. *Чорносотенці* стоять за погроми і насильства царського уряду. *Кадети* стоять за інтереси ліберальних поміщиків і капіталістів. *Соціал-демократи* стоять за інтереси робітничого класу і всіх трудящих та експлуатованих.

Хто хоче свідомо відстоювати інтереси робітничого класу і всіх трудящих, той повинен знати, яка партія дійсно здатна послідовніше і рішучіше за всіх захищати ці інтереси.

ЯКІ ПАРТІЇ БЕРУТЬСЯ ЗАХИЩАТИ ІНТЕРЕСИ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ І ВСІХ ТРУДЯЩИХ?

Партія робітничого класу, Російська соціал-демократична робітнича партія, яка стоїть на точці зору класової боротьби пролетаріату.	Партії трудові, тобто партії, які стоять на точці зору дрібного хазяйчика:	
	Партія соціалістів-революціонерів.	Трудова (народно-соціалістична) партія і безпартійні трудовики.

ЧИЇ ІНТЕРЕСИ ЗАХИЩАЮТЬ НА ДІЛІ ЦІ ПАРТІЇ?

Інтереси пролетарів, яких умови їхнього життя, відбираючи всяку надію на перетворення в хазяїна, змушують прагнути до повної зміни всіх основ капіталістичного суспільного ладу.

Інтереси дрібних хазяйчиків, які борються проти гніту капіталу, але в силу самих умов їхнього життя прагнуть вийти в хазяї, зміцнити своє дрібне господарство, нажитися шляхом торгівлі і наймання робітників.

НАСКІЛЬКИ СТІЙКІ ЦІ ПАРТІЇ У ВЕЛИКІЙ ВСЕСВІТНІЙ БОРОТЬБІ ПРАЦІ З КАПІТАЛОМ?

Соціал-демократія не може допустити ніякого примирення праці з капіталом. Вона організовує найманих робітників для нещадної боротьби з капіталом, для знищення приватної власності на засоби виробництва і побудови соціалістичного суспільства.

Трудові партії мріють про знищення панування капіталу, але в силу умов життя дрібного хазяїна вони неминуче вагаються між боротьбою проти капіталу, спільно з найманими робітниками, і прагненням примирити робітників і капіталістів шляхом перетворення всіх трудящих у дрібних хазяїв, зрівняльно наділених землею або забезпечених кредитом і тому подібне.

ЧОГО МОЖУТЬ ДОБИТИСЯ, ПРИ ПОВНОМУ ЗДІЙСНЕННІ СВОЇХ КІНЦЕВИХ ЦІЛЕЙ, ЦІ ПАРТІЇ?

Завоювання політичної влади пролетаріатом і перетворення капіталістичного виробництва в суспільне велике, соціалістичне виробництво.	Розподіл усієї землі порівну між дрібними хазяями, дрібними селянами, причому серед них знов неминуче буде боротьба і станеться розділення між багатими і бідними, між робітниками і капіталістами.

ЯКОЇ СВОБОДИ ДЛЯ НАРОДУ ДОБИВАЮТЬСЯ ЦІ ПАРТІЇ В ТЕПЕРІШНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ?

Повної свободи і повної влади для народу, тобто демократичної республіки, виборності чиновників, заміни постійного війська загальним озброєнням народу.	Повної свободи і повної влади для народу, тобто демократичної республіки, виборності чиновників, заміни постійного війська загальним озброєнням народу.	З'єднання демократії, тобто повновладдя народу, з монархією, тобто з владою царя, поліції і чиновників. Це таке ж безглузде бажання і така ж зрадницька політика, як у ліберальних поміщиків, кадетів.

ЯК СТАВЛЯТЬСЯ ЦІ ПАРТІЇ ДО ВИМОГИ ЗЕМЛІ СЕЛЯНАМИ?

Соціал-демократи вимагають передачі всіх поміщицьких земель селянам без всякого викупу.	Соціалісти-революціонери вимагають передачі всіх поміщицьких земель селянам без всякого викупу.	Трудовики вимагають передачі всіх поміщицьких земель селянам, але допускають викуп. Допускати викуп, який розорить селян, це така ж зрадницька політика, як і у ліберальних поміщиків, кадетів.

ГРОМАДЯНИ! ГОЛОСУЙТЕ НА ВИБОРАХ ЗА КАНДИДАТІВ РОСІЙСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ!

Надруковано 23 листопада 1906 р. окремою листівкою як додаток до газети «Пролетарий» № 8

Друкується за текстом листівки

НОВЕ СЕНАТСЬКЕ РОЗ'ЯСНЕННЯ

В обстановці скільки-небудь відкритої політичної боротьби життя надзвичайно швидко і надзвичайно яскраво перевіряє кожний тактичний крок. Не всі ще делегати всеросійської конференції РСДРП встигли, мабуть, добратися до своїх місць і дати звіт партійним організаціям, як спірне питання про блоки з к.-д. дістало зовсім нове висвітлення. А це питання стоїть тепер у центрі всіх політичних питань дня.

На конференції РСДРП не виникало ні в кого з делегатів навіть думки про те, щоб с.-д. могли хоч скільки-небудь ослабляти чи навіть взагалі видозмінювати свої самостійні тактичні лозунги у виборчій кампанії. Формально, в резолюції, запропонованій Центральним Комітетом партії і прийнятій 18-ма голосами проти 14 (більшовики, поляки, латиші), повна самостійність платформи і лозунгів РСДРП покладена в основу. Ніякі скільки-небудь постійні союзи з іншими партіями на грунті будь-якого «пом'якшення» нашої платформи безумовно не допускаються. І весь спір між правим і лівим крилом с.-д. йшов виключно про те, чи витримують на ділі праві с.-д. цю принципіальну позицію? чи не заходять вони в суперечність з нею, допускаючи блоки з к.-д.? чи не є штучним, фіктивним, тільки словесним розмежування «технічних» і ідейних угод?

Але... мабуть, і в нашій партії, тобто в її реальній «конституції», є установа на зразок сенату, є можливість шляхом сенатських роз'яснень перетворювати партійні «закони», рішення офіціальних органів партії,

в їх пряму протилежність. Нове сенатське роз'яснення постанов РСДРП з'явилося, як і слід було чекати, з Женеви. Надруковане було воно в кадетській газеті «Товарищ» як «Гласна відповідь» (зовсім як у Лассаля!) Г. Плеханова одному читачеві цієї газети, «який не вважає себе ні за буржуа, ні за соціал-демократа» [87]. Наш партійний майже-Лассаль поспішив на допомогу читачеві газети, яка є фактично органом ренегатів соціал-демократії.

Читач «Товарища» питав Г. Плеханова, між іншим, про те, «яка могла б бути, на його думку, спільна виборча платформа лівих і крайніх лівих партій». Г. Плеханов відповів: «на це запитання нема і не може бути іншої відповіді, крім цих двох слів: *повновладна Дума*».

«Нема і не може бути іншої відповіді»... Цим словам нашого майже-Лассаля судилося, мабуть, стати «історичними», принаймні в гоголівському розумінні цього слова. Г. Плеханов зволив свого часу вислухати доповідь про те, що існує якийсь-то ЦК РСДРП, що збирається якась всеросійська конференція цієї партії, що і ЦК і ця конференція виробляють свою відповідь на питання, які цікавлять не тільки пані Кускову і пана Прокоповича, нинішніх співробітників Г. Плеханова, але й соціалістичних робітників Росії. Нітрохи не бентежачись цим, Г. Плеханов проголосив: «нема *і не може бути* іншої відповіді, крім моєї». І ці високомилостиві слова друкуються в кадетській газеті якраз у такий момент, коли вся читаюча Росія знає вже *іншу* відповідь, дану *всіма* представниками і обласних установ і центральної установи всієї Російської с.-д. робітничої партії.

«Історія» виходить, справді, з числа таких, героєм яких бував не раз Ноздрьов [88].

Але перейдемо до суті єдиної в своєму роді і незрівнянної відповіді нашого незрівнянного Г. Плеханова.

Насамперед, ми бачимо, що він не допускає навіть і думки про можливість угод на першій стадії без спільної виборчої платформи. Нам, більшовикам, цей погляд надзвичайно подобається. Меншовикам, визнаючи це, Г. Плеханов робить ведмежу послугу. Ми завжди вказували на конференції, у спорах з меншовиками

і бундівцями, а також і в № 8 «Пролетария»*, що угоди на першій стадії не можуть не вплинути на наш партійний виступ перед масами, що, отже, ці угоди неодмінно і неминуче, всупереч нашим бажанням і планам, набудуть забарвлення певного ідейного зближення, певного затемнення, ослаблення, притуплення політичної самостійності с.-д. Г. Плеханов, з властивими йому спритністю і партійним тактом, підтримав нашу атаку проти меншовиків. Він прямо визнав навіть більше того, на чому ми наполягали, визнавши *спільну платформу,* тобто прямий *ідейний* блок з к.-д.

Виявляється, що не тільки в російській державі, але і в Російській соціал-демократичній робітничій партії сенатські роз'яснення компрометують того, на чию користь вони пишуться.

Далі. Нехай вдумається читач у безпосередній смисл плехановського «кадетсько-соціал-демократичного» лозунга: «повновладна Дума», — незалежно від ставлення до нього різних партій. Слова «повновладна Дума» означають вимогу повновладдя Думи. Якої Думи? Очевидно, тієї, до якої тепер обиратимуть депутатів, на підставі закону 11 грудня і сенатських роз'яснень, російські громадяни. Для *цієї* Думи Г. Плеханов пропонує вимагати повновладдя. Очевидно, він переконаний, що ця Дума не буде чорносотенною, бо для чорносотенної Думи він не міг би вимагати повновладдя. Висувати лозунг: «повновладна Дума» і в той же час кричати про серйозну небезпеку чорносотенної Думи значить побивати самого себе. Це значить підтверджувати думку більшовиків, що серйозної небезпеки чорносотенної Думи на ділі немає, і що кадети вигадують або перебільшують в окремих випадках цю небезпеку в своїх корисливих цілях, а саме, щоб ослабити у робітників і у всієї революційної демократії віру у власні сили, щоб відхилити від партії к.-д. дійсно загрожуючу їй «*небезпеку зліва*». Сама «Речь», офіціальний орган к.-д., визнала *цю* небезпеку в звіті кадетів про становище виборної кампанії в Петербурзькій губернії.

---

* Див. цей том, стор. 107—108. *Ред.*

Перейдемо до дійсного політичного змісту плехановського лозунга. Винахідник його захоплений ним. «Ця загальна формула,— пише він,— у своєму алгебраїчному вигляді цілком точно виражає найбільш насущне тепер і для лівих і для крайніх лівих політичне завдання», даючи можливість зберегти, без урізок, всю повноту всіх інших своїх вимог. «Кадети не можуть уявляти собі повновладну Думу так, як повинні уявляти її собі соціал-демократи. Але і тим і другим потрібна повновладна Дума. Тому і ті і другі повинні боротися за неї».

З цих слів Плеханова ясно, що він сам усвідомлює неминучість різного розуміння цього лозунга кадетами і соціал-демократами. Лозунг один, «спільний», але кадети *не можуть* «уявляти собі» значення цього лозунга так, як соціал-демократи.

Постає питання, для чого ж тоді спільний лозунг? і для чого взагалі виставляти перед масою лозунги і платформи?

Чи для того, щоб додержати благовидної зовнішності? щоб прикрити щось, що не підлягає роз'ясненню перед масами? щоб за спиною народу пробити парламентський маневр, який обіцяє всякі вигоди? чи для того, щоб підвищити класову самосвідомість мас і дійсно з'ясувати їм їх справжні політичні завдання?

Всім і кожному відомо, що буржуазні політикани скрізь і завжди виставляють перед народом всякі лозунги, програми і платформи для обману народу. Буржуазні політикани завжди називають себе, особливо перед виборами, і лібералами, і прогресистами, і демократами, і навіть «радикалами-соціалістами», *тільки для того,* щоб дістати голоси і обманути народ. Це — безумовно загальне явище всіх капіталістичних країн. Маркс і Енгельс навіть говорили через це про буржуазних депутатів, die das Volk vertreten und zertreten,— що вони представляють народ і подавляють його за допомогою своїх депутатських повноважень [89].

І от «найстаріший» російський соціал-демократ, засновник соціал-демократії, для першої загальнопартійної виборчої кампанії виставляє платформу, яку

безумовно будуть тлумачити кадети в одному, соціал-демократи в іншому розумінні! Що це? Як це?

Адже якщо к.-д. і с.-д. не можуть однаково уявляти собі повновладну Думу,— значить, і в широких народних масах не може бути однакового уявлення про неї, бо і к.-д. і с.-д. виражають певні інтереси тих чи інших класів, певні прагнення або передсуди їх. Плеханов, очевидно, вважає кадетське уявлення про повновладну Думу неправильним, а всяке неправильне уявлення про політичні завдання шкодить народові. Отже, Плеханов виставляє лозунг у такій формі, яка *явно* завдає шкоди народові, залишаючи нерозʼясненим і прикритим деяке неправильне уявлення. Кажучи просто і прямо, це значить обманювати робітників і весь народ заради видимості єдності к.-д. і с.-д.

В чому полягає неправильність уявлення кадетів про повновладну Думу? Плеханов замовчує це. Це замовчування, по-перше, доводить, що Плеханов користується виборчою кампанією (виставлення виборчої платформи є вже крок виборчої кампанії) не для розвитку свідомості народу, а для затемнення її. А, по-друге, це замовчування підриває всякий смисл у плехановського висновку: «і к.-д. і с.-д. потрібна повновладна Дума». Це просто прикрита словесними вивертами нісенітниця: сказати, що двом різним партіям потрібна одна й та сама річ, яку вони розуміють по-різному! Значить, не одна й та сама: перший-ліпший спіймає Плеханова на логічному промаху. Можна, мабуть, назвати і самодержавну монархію і демократичну республіку буквою «*а*» і сказати, що різні партії можуть підставляти різні арифметичні величини під цю загальну алгебраїчну формулу. Це буде суто плехановською логікою або, вірніше, плехановською софістикою.

По суті справи, Плеханов говорить *пряму неправду*, ніби і к.-д. і с.-д. потрібна повновладна Дума або ще більше: повновладне народне представництво, про яке йде мова весь час у другій половині його статті. Повновладне народне представництво є установчі збори, і притому установчі збори, які існують не поруч з монархом, а *після повалення* царського уряду. Якщо Плеханов

забув цю просту істину, то ми порадимо йому прочитати програму РСДРП і особливо останній абзац її, де якраз про це говориться.

Кадетам не потрібне таке, дійсно повновладне народне представництво, воно небезпечне їм і згубне для інтересів, що їх вони представляють. Воно виключає любу їхньому серцю і дорогу для буржуазної кишені монархію. Воно позбавляє їх надії на викуп за поміщицькі землі. Це настільки правильно, що *навіть* Плеханов у № 6 свого «Дневника» говорив про корисливо-класове недовір'я к.-д. до ідеї установчих зборів, про те, що, боячись установчих зборів, кадети *примиряються* із столипінською зграєю.

В № 8 «Пролетария» ми вже процитували ці місця з № 6 «Дневника» Плеханова *, вказавши, що Плеханов мусить тепер відрікатися від своїх вчорашніх заяв. Фраза його: «і кадетам потрібна повновладна Дума» є са́ме таке *відречення* від своїх слів.

З основної *неправди* Плеханова випливає з логічною неминучістю ряд інших. *Неправда,* що «повновладне народне представництво саме́ є попередня умова здійснення всіх інших... вимог усіх передових партій», що «без нього жодна з цих вимог не здійсниться», що боротьба лівих і крайніх лівих почнеться тоді, коли «воно (повновладне народне представництво) буде в наявності». Повновладне народне представництво є завершення революції, доведення її до кінця, є повна перемога її. А кадети хочуть спинити революцію, припинити її поступочками і прямо говорять це. Вселяючи робітникам і всьому народові віру в те, що кадети здатні боротися за повну перемогу революції, Плеханов тричі обманює народні маси.

«У нас є поки що тільки повновладний п. Столипін», пише Плеханов. Не знаємо, чи це помилка на слові чи теж підладжування під кадетів («повновладна Дума = царська Дума з призначеними царем міністрами з думської більшості»), чи викрут заради цензури? Столипін не тільки не повновладний, а зовсім мізерний лакей

---

* Див. цей том, стор. 113—114. *Ред.*

царя і царської придворної зграї чорносотенців. Якщо Плеханова не переконали в цьому думські викриття про погроми, то нехай почитає ліберальні газети про всемогутній вплив «Союзу руського народу».

«Тепер,— говорить Плеханов,— і ліві і крайні ліві партії повинні разом виступати проти тих, які не хочуть повновладного, а, мабуть, і зовсім ніякого, народного представництва».

Отже, повинні виступати проти кадетів, які *не хочуть* повновладного народного представництва.

Плеханов благополучно побив самого себе, показавши нам, під виглядом боротьби з доктринерством, зразок найгіршого, єзуїтського, доктринерства. З точки зору фракційної, більшовики могли б радіти з його виступу, бо сильнішого удару меншовицькій тактиці не можна собі й уявити. Як членам єдиної РСДРП, нам соромно за виступ Г. Плеханова.

Офіціальний орган к.-д. «Речь» відповів Плеханову так, що найлагідніші с.-д. вилікуються тепер, мабуть, від своїх опортуністичних ілюзій. Перша відповідь «Речи», передова в № 226 (25 листопада), є цілковите знущання з Плеханова, що простягнув руку, і притому знущання з боку ліберала, який не забув нападів Плеханова і його колег в «*Искре*» на опортунізм лібералів. «І в даному разі,— писав, сміючись з Плеханова, орган к.-д.,— п. Плеханов вживає варте всякої поваги і визнання зусилля, щоб зрушити своїх товаришів трошки вправо з найправішої із зайнятих ними позицій». Але... але ми все ж мусимо заперечувати.

І заперечення кадета є типова відповідь фабриканта робітникові, який звернувся до нього з просьбою, відокремившись від товаришів робітників, що звертаються спільно з вимогою, підкріпленою страйком.— Ти прийшов з просьбою? Хвалю. Але яка мені користь від тебе, коли твої нерозумні колеги чинять не по-твоєму? Яка мені користь від тебе, коли ти не договорюєш до кінця? Повновладна Дума? Як же! Стану я компрометувати себе в очах людей порядку. Треба сказати: міністерство з думської більшості. Тоді ми погодимось на спільну платформу разом з с.-д.!

Такий є зміст відповіді «Речи», пересипаної тонкими насмішками і з наївної «алгебри» Плеханова і з того, що він у листопаді 1904 р. був у керівній колегії с.-д. (Плеханов був тоді членом редакції ЦО і головою верховної «Ради» РСДРП), колегії, яка відмовилась від «знаменитої паризької угоди» з буржуазною демократією[90]. Тоді був якраз «алгебраїчний знак», іронізує «Речь», а саме: «демократичний режим». Ми розуміли під цим конституційну монархію. Есери, які пішли на угоду, демократичну республіку. Ви відмовились тоді, Г. В. Плеханов! Ви порозумнішали тепер? Ми, кадети, хвалимо вас, але *для діла* ви повинні піти ще вправо.

І «Речь» признається відкрито, що к.-д. з лозунгом «установчі збори» теж водили за ніс народ. Ми, к.-д., хотіли установчих зборів «*із збереженням прерогативи* (тобто прав) *монарха*», а зовсім не республіканських установчих зборів. Нам вигідно було привертати співчуття мас цим обманом, але тепер нам важливіше привернути співчуття царської зграї. Тому геть «небезпечний», «двозначний», «безнадійний» лозунг «повновладна Дума», «що лестить шкідливим революційним ілюзіям». Ми вимагаємо від с.-д. їх попереднього, цекістського, лозунга: підтримка міністерства з думської більшості, і притому «*з наслідками*», які випливають з цього лозунга. А наслідки ці — не ослабляти, а *посилювати* (sic!) кадетську більшість в Думі.

І в наступному номері «Речи» редакційна стаття спеціально роз'яснює чорносотенній царській зграї (під виглядом роз'яснення питання Плеханову), що кадетам *не потрібна* «повновладна» Дума. Оголосити Думу повновладною є державний переворот. На це кадети ніколи не підуть. «До повновладної Думи ми, кадети, анітрохи не прагнемо і не повинні прагнути». «Невже п. Плеханов, всупереч своїй звичайній прозорливості, не здобув з ходу подій» цього уроку?

Так, насмішка кадетів із звичайної прозорливості Плеханова влучила в самісіньке око. З усього ходу подій російської революції Плеханов не навчився розуміти кадетів. Він покараний по заслузі, покараний тим, що кадети з презирством відкинули руку, простягнену

соціал-демократом, який діяв незалежно від своєї партії і всупереч її волі.

Відповідь «Речи» Плеханову має також загальне політичне значення. Кадети правішають не днями, а годинами. Вони не соромлячись кажуть, що увійдуть в угоду з чорносотенною монархією і розіб'ють «шкідливі революційні ілюзії».

Робітники всієї Росії, ми певні, здобудуть для себе немало користі з цього уроку. Замість блоків з к.-д. вони підуть на самостійну виборчу кампанію, перетягнуть до себе революційну буржуазію і зіпхнуть остаточно в яму політичного зрадництва зграю буржуазних політиканів, які обдурюють народ фразерством про «народну свободу»!

«Пролетарий» № 9,
7 грудня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

КРИЗА МЕНШОВИЗМУ

Проповідь безпартійного робітничого з'їзду і блоків з кадетами, безсумнівно, знаменує деяку кризу в тактиці меншовиків. Належачи до числа принципіальних противників усієї їхньої тактики взагалі, ми не могли б, звичайно, самі розв'язувати питання про те, наскільки назріла ця криза для зовнішнього, так би мовити, прояву. Тов. Ю. Ларін прийшов до нас на допомогу у своїй новій, надзвичайно повчальній, брошурі: «Широка робітнича партія і робітничий з'їзд» (М. 1906 р., склад *при* видавництві «Новый Мир»).

Тов. Ю. Ларін говорить нерідко від імені більшості меншовиків. Він називає себе, і з повним правом, відповідальним представником меншовизму. Він працював і на півдні і в Пітері в найбільш «меншовицькому» районі, Виборзькому. Він був делегатом на Об'єднавчому з'їзді. Він писав постійно і в «Голосе Труда» [91], і в «Откликах Современности» [92]. Всі ці факти надзвичайно важливі для оцінки брошури, значення якої в правдивості автора, а не в його логіці,— в його повідомленнях, а не в його міркуваннях.

I

В основу міркувань про тактику марксист повинен покласти оцінку об'єктивного ходу революції. Більшовики, як відомо, намагалися зробити це в запропонованій Об'єднавчому з'їздові резолюції про сучасний момент [93]. Меншовики зняли самі свою резолюцію про це.

Тов. Ларін почуває, мабуть, що знімати таких питань не можна, і намагається розглянути хід нашої буржуазної революції.

Він розрізняє два періоди. Перший, який охоплює весь 1905 рік, є період відкритого масового руху. Другий, з 1906 р.,— болісно-повільна підготовка «фактичного торжества справи свободи», «здійснення народних прагнень». В цій підготовці корінну роль відіграє село, без допомоги якого «роз'єднане місто було зломлене». Ми переживаємо «внутрішнє, зовні наче пасивне, зростання революції».

«Те, що називається аграрним рухом,— постійне заворушення, яке не переходить у повсюдні спроби активного нападу, дрібна боротьба з місцевим начальством, з поміщиками, затримка податків, каральні експедиції,— все це становить шлях найвигідніший для села з точки зору економії, коли не його сил, що сумнівно, то його результатів. Не виснажуючи села остаточно, приносячи йому, загалом, більше полегкостей, ніж поразок, він могутньо розкладає опори старої влади так, що створює умови, при яких вона повинна буде неминуче капітулювати або впасти від першого ж серйозного випробування, коли прийде час». І автор вказує, що за 2—3 роки зміниться особовий склад поліції і війська, заповниться елементами невдоволеного села; «наші сини будуть у солдатах», як сказав авторові один селянин.

Висновок тов. Ларіна двоякий. 1) У нас «село заспокоїтися не спроможне. Австрійський 48 рік у нас повторитися не може». 2) «Російська революція не йде шляхом всенародного збройного повстання в дійсному розумінні цього слова, як північноамериканська або польська».

Спинимось на цих висновках. Перший з них обгрунтований автором дуже фейлетонно і сформульований дуже неточно. Але по суті автор близький до істини. Результат нашої революції дійсно залежить найбільше від стійкості в боротьбі багатомільйонної маси селянства. Буржуазія велика у нас боїться більше революції, ніж реакції. Пролетаріат один перемогти не в силі.

Міська біднота не представляє ні самостійних інтересів, ні самостійного фактора сили в порівнянні з пролетаріатом і селянством. Вирішальна роль за селом, не щодо керівництва боротьбою (про це не може бути й мови), а щодо забезпечення перемоги.

Якби т. Ларін продумав свій висновок і поставив його в зв'язок з усім ходом розвитку ідей соціал-демократії про нашу буржуазну революцію, то він опинився б лицем до лиця із старим положенням ненависного йому більшовизму: переможний результат буржуазної революції в Росії можливий лише як революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства. По суті справи Ларін прийшов саме до цього погляду. Визнати його відкрито заважає йому тільки та якість меншовиків, яку він сам бичує, а саме: непевність і несміливість думки. Досить порівняти міркування на вказану тему Ларіна і цекістського «Социал-Демократа», щоб переконатись у наближенні Ларіна в цьому питанні до більшовиків. Адже «С.-Д.» договорився до того, що кадети — міська безстанова буржуазія, прогресивна, а трудовики — сільська станова, непрогресивна! «С.-Д.» не помітив поміщиків і контрреволюційних буржуа у кадетів, не помітив безстанової міської демократії (низів міської бідноти) у трудовиків!

Далі. Село заспокоїтися не може, говорить Ларін. Чи довів він це? Ні. Він зовсім не врахував ролі селянської буржуазії, яку систематично підкупає уряд. Він мало вдумався і в те, що «полегкості», які дістають селяни (зниження оренди, «скорочення» поміщиків і поліції і т. п.), *посилюють* розпад села на контрреволюційних багатіїв і масу бідноти. Таких великих узагальнень на підставі такого малого матеріалу робити не слід: шаблоном пахне.

Але чи можна довести взагалі положення: «село заспокоїтися не може»? І так, і ні. Так — щодо солідно обгрунтованого аналізу імовірних наслідків. Ні — щодо цілковитої безсумнівності цих наслідків для даної буржуазної революції. Аптекарською вагою не зважиш того, як урівноважуються нові контрреволюційні і нові революційні сили села, що зростають і переплітаються.

Це розкриє до кінця *тільки досвід*. Революція у вузькому розумінні, це — гостра боротьба, і тільки в самій боротьбі, в кінцевому результаті її проявляється і цілком пізнається дійсна сила всіх інтересів, всіх прагнень, всіх задатків.

Завдання передового класу в революції — пізнати вірно *напрям* боротьби і вичерпати *всі* можливості, *всі* шанси перемоги. Такий клас повинен *перший* стати на безпосередньо-революційний шлях і *останній* його покинути для інших, більш «буденних», більш «обхідних» шляхів. Цієї істини зовсім не зрозумів т. Ларін, який міркує дуже багато і (як побачимо далі) дуже нерозумно про стихійні пориви і про планомірну дію.

Перейдемо до другого висновку — щодо збройного повстання. Тут Ларін ще більше винний у несміливості думки. Його думка по-рабському тримається старих зразків: північноамериканського і польського повстання. Поза ними він не хоче знати повстання «в дійсному розумінні слова». Він говорить навіть, що наша революція не йде шляхом «формального» (!) і «форменого» (!!) збройного повстання.

Курйоз: меншовик, який заслужив собі шпори війною з формалізмом, договорився до формального збройного повстання! Нарікайте на себе, тов. Ларін, якщо ваша думка так стиснута формальним і форменим. Більшовики інакше дивилися і дивляться на справу. Задовго до повстання, на III з'їзді, тобто весною 1905 р., вони в окремій резолюції підкреслили *зв'язок масового страйку з повстанням* [94]. Меншовики люблять обминати це мовчанням. Даремно. Резолюція III з'їзду — фактичний доказ того, що ми з максимальним можливим ступенем наближення передбачали особливості народної боротьби в кінці 1905 року. І повстання ми мислили зовсім не «за типом» Північної Америки або Польщі, де й мови не могло бути про масовий страйк.

А після грудня ми вказували (проект резолюції до Об'єднавчого з'їзду [95]) на зміну відношення страйку до повстання, на роль селянства і війська, на недостатність військових спалахів, на необхідність угоди з революційно-демократичними елементами війська.

І події підтвердили ще раз, протягом думського періоду, неминучість повстання в російській визвольній боротьбі.

Міркування Ларіна про формальне повстання — найнепристойніше для с.-д. неуцтво в історії нинішньої революції або ігнорування цієї історії з її особливими формами повстання. Теза Ларіна: «російська революція не йде шляхом повстання» є насмішка з фактів, бо *обидва* періоди свобод в Росії (і жовтневий і думський) показали саме «шлях» *повстань,* звичайно, не американських і не польських, а російських, епохи XX століття. Міркуючи «взагалі» про історичні приклади повстань у країнах з переважанням сільських або міських елементів, про Америку і Польщу, і відмовляючись від найменшої спроби вивчити або хоча б намітити особливості російського повстання, Ларін повторює корінну помилку «непевної і несміливої» думки меншовизму.

Вдумайтесь в його конструкцію «пасивної» революції. Безперечно, тривалі періоди підготовки нового піднесення, нового натиску або нових форм руху цілком можливі. Але не будьте ж доктринерами, панове: погляньте, що значить це «постійне заворушення» села *поряд* з «дрібною боротьбою», «каральними експедиціями» і *зміною* особового складу поліції і війська? Адже ви не розумієте того, що самі говорите. Стан справ, який ви описуєте, є не що інше, як тривала *партизанська війна,* що переривається рядом все більш широких і згуртованих *вибухів солдатських повстань.* Ви повторюєте сердиті і лайливі слова на адресу «партизанів», «анархістів», «анархо-бланкістів-більшовиків» та ін. і самі в той же час малюєте картину революції по-більшовицькому! Зміна особового складу війська, заміна його «елементами невдоволеного села». Що це значить? Чи може не проявлятися назовні це «невдоволення» села, одягненого в матроські куртки і солдатські мундири? Чи може воно не проявлятися, коли в країні відбувається «постійне заворушення» рідного солдатові села? коли в країні відбувається «дрібна боротьба», з одного боку, і «каральні експедиції», з другого? І чи можна уявити собі, в епоху чорносотенних погромів, насильств

уряду, знущання поліції, *інший* прояв цього солдатського невдоволення, як військові повстання?

Повторюючи кадетські фрази («революція наша не йде шляхом повстання», цю фразу пустили в хід саме *кадети* в кінці 1905 року; див. мілюковську «Народную Свободу» [96]),— ви в той же час самі малюєте неминучість нового повстання: «влада впаде від першого серйозного випробування». Чи думаєте ви, що серйозне випробування влади можливе в широкому, строкатому, складному народному русі без попереднього ряду несерйозних і часткових випробувань? що загальний страйк можливий без ряду часткових? загальне повстання без ряду окремих, дрібних, незагальних?

Якщо у війську зростає елемент невдоволеного села і якщо революція загалом іде вперед,— значить неминучим є повстання у формі *найзапеклішої* боротьби з чорносотенним військом (бо чорносотенці теж організовуються і вчаться, не забувайте цього! не забувайте, що є соціальні елементи, які живлять свідоме чорносотенство!), боротьби і народу і частини війська. Значить, треба готуватися, готувати маси, готувати себе до більш планомірного, дружного і наступального повстання, от що випливає з посилок Ларіна, з його кадетської байки про *пасивну* (??) революцію. Меншовики «звалили на хід російської революції власну тугу і зневір'я» (58), признається Ларін. Саме так! Пасивність, це — якість дрібнобуржуазної інтелігенції, а не революції. Пасивні — ті, хто визнає заповнення армії елементами невдоволеного села, неминучість постійного заворушення і дрібної боротьби,— і в той же час з благодушністю Івана Федоровича Шпоньки [97] втішає робітничу партію: «російська революція не йде шляхом повстання».

А «дрібна боротьба»? Ви вважаєте, шановний Ларін, що вона є «найвигідніший шлях для села з точки зору результатів»? Ви підтримуєте цю думку, незважаючи на каральні експедиції, включаючи навіть ці експедиції теж у найвигідніший шлях? А чи подумали ви хоч трошечки, чим відрізняється дрібна боротьба від партизанської війни? Нічим, шановний тов. Ларін.

За поганими прикладами Америки і Польщі ви прогледіли ті особливі форми боротьби, які породило російське повстання, більш затяжне, упертіше, з довшими проміжками між великими боями, ніж повстання старого типу.

Тов. Ларін зовсім заплутався і не звів кінців з кінцями. Якщо підгрунтя революції на селі є, якщо революція шириться і черпає нові сили, якщо армію заповнює невдоволений мужик, а на селі йде і затягується постійне заворушення і дрібна боротьба, то це значить, що мають рацію більшовики, які борються проти усунення питання про повстання. Ми зовсім не проповідуємо повстання в будь-який момент, при всяких умовах. Але ми вимагаємо того, щоб думка с.-д. не була непевна і несміслива. Якщо ви визнаєте *умови* для повстання,— визнавайте і самé повстання,— визнавайте особливі завдання партії в зв'язку з повстанням.

Називати дрібну боротьбу «*найвигіднішим шляхом*», тобто найвигіднішою формою боротьби народу в особливу епоху нашої революції,— і в той же час відмовлятися визнати *активні* завдання партії передового класу на грунті цього «найвигіднішого шляху», значить не вміти мислити або нечесно мислити.

II

«Теорія пасивності» — так можна б назвати міркування Ларіна про «пасивну» революцію, яка підготовляє «падіння старої влади від першого серйозного випробування». І ця «теорія пасивності», природний продукт несміливості думки, накладає відбиток на всю брошуру нашого покаянного меншовика. Він ставить питання: чому наша партія, при величезному ідейному впливі, така слаба організаційно? Не тому, відповідає Ларін, що наша партія інтелігентська. Це старе «казенне» (слівце Ларіна) пояснення меншовиків нікуди не годиться. Тому, що для переживаної епохи об'єктивно не потрібна була інша партія і не було об'єктивних умов для іншої партії. Тому, що для «політики стихійних поривів», якою була політика пролетаріату на

початку революції, і не потрібна була партія. Потрібен був лише «технічний апарат для обслуговування стихії» і «стихійних настроїв», для пропагандистсько-агітаційної роботи між двома поривами. Це була не партія в європейському розумінні слова, а «вузьке — 120 тисяч на 9 мільйонів — об'єднання молодих робітників конспіраторів»; сімейних робітників мало; більшість готових на громадську діяльність робітників поза партією.

Тепер минає пора стихійних поривів. Розрахунок заступає місце простого настрою. Замість «політики стихійних поривів» виростає «політика планомірної дії». Потрібна «партія європейського типу», «партія об'єктивно-планомірної політичної дії». Замість «партії-апарату» потрібна «партія-авангард», «куди було б зібране все, що може висунути з себе придатного для активного політичного життя робітничий клас». Це — перехід до «європейської партії дії на основі розрахунку». На зміну «офіціальному меншовизмові з його половинчатою і непевною практикою, з його занепадом духу і нерозумінням свого становища» «приходить здоровий реалізм європейської соціал-демократії». «Голос його досить явно звучить уже не з сьогоднішнього дня в устах Плеханова і Аксельрода,— єдиних, власне кажучи, європейців у нашому «варварському» середовищі»... І, звичайно, зміна варварства європеїзмом обіцяє зміну невдач удачами. «Де панує стихійність, там неминучі помилки в оцінці, невдачі на практиці». «Де стихія,— там утопізм, де утопізм,— там невдача».

У цих міркуваннях Ларіна знову впадає в очі кричуща невідповідність між малесеньким ядром правильної, хоча й не нової, думки і величезним лушпинням прямо вже реакційного недомислу. Меду — ложка, дьогтю — бочка.

Цілком безсумнівно і незаперечно, що робітничий клас усіх країн — в міру того, як розвивається капіталізм, в міру того, як нагромаджується досвід буржуазної революції або буржуазних революцій, а також невдалих соціалістичних,— зростає, розвивається, вчиться, виховується, організовується. Інакше кажучи: він іде в напрямі від стихійності до планомірності,—

від керівництва самим тільки настроєм до керівництва об'єктивним становищем усіх класів, від поривів до витриманої боротьби. Все це так. Все це таке ж старе, як світ, і таке ж застосовне до Росії XX століття, як і до Англії XVII століття, до Франції 30-х років XIX століття і до Німеччини кінця XIX століття.

Але в тім-то й лихо Ларіна, що він зовсім неспроможний перетравити того матеріалу, який дає соціал-демократові наша революція. Протиставлення поривів російського варварства європейській планомірності захоплює його цілком, як нова картинка дитину. Висловлюючи трюїзм, який стосується до всіх епох взагалі, він не розуміє, що наївне застосування цього трюїзму до епохи безпосередньо-революційної боротьби перетворюється у нього під рукою в *ренегатське* ставлення до революції. Це було б трагікомічно, коли б щирість Ларіна не усувала всяких сумнівів щодо того, що він *несвідомо* підспівує ренегатам революції.

Стихійні пориви варварів, планомірна дія європейців... Це суто кадетська формула і кадетська ідея, ідея зрадників російської революції, що захоплюються «конституційністю» в дусі Муромцева, який оголосив: «Дума — частина уряду», або лакея Родичева, який покликáв: «Зухвальство — вважати монарха відповідальним за погром». Кадети створили цілу літературу ренегатів (Ізгоєви, Струве, Прокоповичі, Португалови et tutti quanti *), які ганили *безумство стихії,* тобто революцію. Ліберальний буржуа, як відома тварина в байці, неспроможний звести вгору погляд і зрозуміти, що тільки завдяки «поривові» народу і тримається у нас хоча б тінь свободи.

І Ларін, з наївною відсутністю критики, плентається за лібералом. Ларін не розуміє, що в зачепленому ним питанні є дві сторони: 1) протиставлення стихійної боротьби планомірній боротьбі такого ж розмаху, таких же форм і 2) протиставлення революційної (у вузькому розумінні) епохи контрреволюційній або «тільки-конституційній». Логіка у Ларіна надзвичайно погана.

---

* — і іже з ними. *Ред.*

Стихійний політичний страйк він протиставить не планомірному політичному страйкові, а планомірній участі, скажемо, в булигінській Думі. Стихійне повстання не планомірному повстанню, а планомірній професійній боротьбі. І тому його марксистський аналіз збивається на міщансько-банальний апофеоз контрреволюції.

Європейська соціал-демократія є «партія об'єктивно-планомірної політичної дії», захоплено лепече Ларін. Дитина! Він не помічає, що захоплюється особливо вузькою «*дією*», якою змушені були обмежуватись європейці в епохи відсутності безпосередньо-революційної боротьби. Він не помічає, що захоплюється планомірністю *підзаконної* боротьби і ганить стихійність боротьби *за силу і владу,* які визначають межі «підзаконного». Він порівнює стихійне повстання росіян у грудні 1905 р. не з «планомірними» повстаннями німців у 1849 р. [98], французів у 1871 р. [99], а з планомірністю зростання німецьких професійних спілок. Він порівнює стихійний і невдалий загальний страйк росіян у грудні 1905 р. не з «планомірним» *і невдалим* загальним страйком бельгійців у 1902 році [100], а з планомірною промовою Бебеля або Вандервельда в рейхстагу.

Через це того всесвітньо-історичного прогресу в масовій боротьбі пролетаріату, який знаменують собою страйк у жовтні 1905 р. і повстання в грудні 1905 р., Ларін не розуміє. А той *регрес* російської революції (*тимчасовий,* за його *власним* поглядом), який виявляється в необхідності *підзаконної* підготовчої дії (професійні спілки, вибори і т. п.), він підносить на рівень *прогресу* від стихійного до планомірного, від настрою до розрахунку і т. д.

Через це замість моралі революційного марксиста (замість стихійного політичного страйку потрібен планомірний політичний страйк; замість стихійного повстання потрібне планомірне повстання) виходить мораль ренегата-кадета (замість «безумства стихії»: страйки, повстання, потрібне планомірне підкорення столипінським законам і планомірна угода з чорносотенною монархією).

Ні, товаришу Ларін, якби ви засвоїли собі дух марксизму, а не самі тільки слова, ви знали б відмінність революційного діалектичного матеріалізму від опортунізму «об'єктивних» істориків. Згадайте хоча б сказане Марксом про Прудона [101]. Марксист не зарікається від підзаконної боротьби, від мирного парламентаризму, від «планомірного» підкорення рамкам історичної роботи, визначеним Бісмарками і Беннігсенами, Столипіними і Мілюковими. Але марксист, використовуючи *всякий,* навіть реакційний *грунт* для боротьби за революцію, не опускається до апофеозу реакції, не забуває про боротьбу за *найкращий можливий грунт діяльності.* Тому марксист *перший* провидить настання революційної епохи і починає будити народ і дзвонити в дзвін ще тоді, коли філістери сплять рабським сном вірнопідданих. Тому марксист *перший* стає на шлях прямої революційної боротьби, йде до безпосереднього бою, викриваючи примиренські ілюзії всяких соціальних і політичних недоумків. Тому марксист *останній* покидає шлях безпосередньо-революційної боротьби, покидає лише тоді, коли вичерпано всі можливості, коли нема й *тіні* надії на коротший шлях, коли заклик готуватися до масових страйків, до повстання і т. п. явно втрачає грунт. Тому марксист відповідає презирством тим незліченним ренегатам революції, які кричать йому: ми «прогресивніші» за тебе, ми раніше відмовилися від революції! ми раніше «підкорилися» монархічній конституції!

Одно з двох, товаришу Ларін. Чи думаєте ви, що немає вже грунту для повстання і для революції в тісному розумінні взагалі? Тоді скажіть це прямо і доведіть нам по-марксистському, економічним аналізом, врахуванням політичних прагнень різних класів, розглядом значення ідейних течій. Довели? Тоді ми оголошуємо фразерством розмови про повстання. Тоді ми кажемо: у нас *була* не велика революція, а велика дуля в кишені. Робітники! буржуазія і міщани (селяни в тому числі) зрадили і покинули вас. Але ми на створеному *ними,* всупереч *нашим* зусиллям, грунті працюватимемо наполегливо, терпеливо і витримано для *соціалістичної*

революції, яка не буде така половинчата і убога, така багата на фрази і бідна на творчість, як революція буржуазна!

Чи ви дійсно вірите в те, що кажете, товаришу Ларін? Ви вірите в те, що революція зростає, що дрібна боротьба і глухе заворушення готують через яких-небудь 2—3 роки нову невдоволену армію і нове «серйозне випробування»? що «село не може заспокоїтися»? Тоді ви повинні визнати, що «пориви» виявляють собою силу загальнонародного обурення, а не силу відсталого варварства,— що наш обов'язок перетворювати стихійне повстання у планомірне, працюючи витримано й наполегливо, протягом довгих місяців, хоча б навіть років, над таким перетворенням, а не відрікатися від повстання, як роблять усякі Іуди.

А теперішня ваша позиція, т. Ларін, є саме «туга і зневір'я», «непевність і несміливість» думки, звалювання своєї пасивності на нашу революцію.

Са́ме це, і тільки це, означає ваше радісне оголошення бойкоту помилкою. Це короткозоре і пошле радіння. Якщо «прогресивним» є відречення від бойкоту, то прогресивніші за всіх праві кадети з «Русских Ведомостей», які воювали з бойкотом булигінської Думи, кликали студентів «учитися, а не бунтувати». Ми не заздримо цій прогресивності ренегатів. Ми думаємо, що оголошувати «помилкою» бойкот віттевської Думи (у скликання якої не вірив ніхто за які-небудь 3—4 місяці) і *замовчувати* помилку тих, хто кликав брати участь у булигінській Думі, значить заміняти матеріалізм революційного борця «об'єктивізмом» професора, який плазує перед реакцією. Ми думаємо, що краще становище тих, хто *останній,* випробувавши дійсно *все* на шляху прямої боротьби, пішов у Думу, пішов обхідним шляхом, ніж становище тих, хто кликав у булигінську Думу перший, напередодні народного повстання, яке змело цю Думу.

А для Ларіна тим більш непростима ця кадетська фраза про помилковість бойкоту, що він *правдиво* говорить про те, як меншовики «*придумували всякі мудрі й хитрі штуки, починаючи від виборного начала і земської кампанії і аж до збирання партії шляхом участі у виборах*

з метою бойкоту Думи» (57). Меншовики кликали робітників обирати до Думи, самі не вірячи в те, що можна йти в Думу. Чи не правильніша була тактика тих, хто, не вірячи в це, бойкотував Думу? хто оголошував обманом народу найменування Думи «владою» (це найменування раніше за Муромцева дали їй меншовики в резолюції Об'єднавчого з'їзду)? хто пішов у Думу лише тоді, коли буржуазія остаточно зрадила прямий шлях бойкоту і змусила нас іти в обхід, але не з тією метою і не так, як ідуть кадети?

III

Протиставлення партії-апарату і партії-авангарду, яке робить Ларін, або партії борців з поліцією партії свідомих політичних борців, здається глибоким і повним «суто пролетарського» духу. На ділі це цілком такий же інтелігентський опортунізм, як і відповідне протиставлення, що робилося в 1899—1901 роках робочомисленцями і акімовцями[102].

З одного боку, коли є об'єктивні умови для безпосередньо-революційного натиску мас, тоді «обслуговування стихії» є *найвище* політичне завдання партії. Протиставити *таку* революційну роботу «політиці» значить зводити політику до політиканства. Це значить звеличувати політику думської боротьби, ставлячи її вище політики мас у жовтні і грудні,— тобто саме переходити з пролетарсько-революційної на інтелігентсько-опортуністичну точку зору.

Всяка форма боротьби вимагає відповідної техніки і відповідного апарату. Коли головною формою боротьби через об'єктивні умови стає парламентська боротьба, в партії неминуче посилюються риси апарату для парламентської боротьби. Навпаки, коли об'єктивні умови породжують боротьбу мас у вигляді масових політичних страйків і повстань, партія пролетаріату *повинна* мати «апарати» для «обслуговування» *саме цих* форм боротьби, і само собою зрозуміло, що це повинні бути особливі «апарати», несхожі на парламентські. Організована партія пролетаріату, яка б визнавала

наявність умов для народних повстань і не дбала про відповідний апарат, була б партією інтелігентських базік; робітники відійшли б від неї в анархізм, буржуазний революціонізм і т. п.

З другого боку, склад політично керівного авангарду кожного класу, пролетаріату в тому числі, теж залежить і від становища цього класу і від головної форми його боротьби. Ларін скаржиться, наприклад, на те, що у нас переважає в партії робітнича молодь, що сімейних робітників у нас мало, що вони відходять від партії. Ця скарга російського опортуніста нагадала мені одно місце у Енгельса (чи не в «Житловому питанні», «Zur Wohnungsfrage»). Заперечуючи якомусь пошлому буржуазному професорові, німецькому кадетові, Енгельс писав: хіба не природно, що у нас, партії революції, переважає молодь? Ми партія майбутнього, а майбутнє належить молоді. Ми партія новаторів, а за новаторами завжди охочіше йде молодь. Ми партія самовідданої боротьби з старим гниллям, а на самовіддану боротьбу завжди першою піде молодь.

Ні, полишимо краще кадетам добирати «втомлених» старців у 30 років, революціонерів і ренегатів соціал-демократії, «що порозумнішали». Ми завжди будемо партією молоді передового класу!

І у Ларіна самого проривається одверте признання про те, чому йому так жаль втомлених від боротьби сімейних людей. Понабирати б таких втомлених більше в партію, це зробило б її «важчою на підйом, підриваючи грунт під політичною авантюрою» (с. 18).

От так-то краще, добрий Ларін! Навіщо лукавити і обманювати самого себе. Вам потрібна не партія-авангард, а *партія-ар'єргард,* щоб важча була на підйом. Так і треба говорити прямо!

...«Підривати грунт під політичною авантюрою»... Бували поразки революції і в Європі, бували червневі дні в 1848, травневі в 1871 роках, але соціал-демократів, комуністів, які бачили б своє завдання в тому, щоб оголошувати «авантюрою» виступи мас в революції,— цього ще не бувало. Для цього треба було, щоб у революційні марксисти записалися (треба сподіватися, нена-

довго) безхарактерні і полохливі, невпевнені в собі і занепадаючі духом при всякому повороті подій до реакції російські міщани, яких називають, з дозволу сказати, «інтелігенцією».

...«Підривати грунт під авантюрою»! Але якщо так, то перший *авантюрист* — сам Ларін, бо він називає «дрібну боротьбу» *найвигіднішим* шляхом революції, бо *вселяє масам* віру в *зростання революції*, в заповнення армії через 2—3 роки невдоволеним селом, у прийдешнє «падіння старої влади» від «першого ж серйозного випробування»!

Але Ларін — авантюрист ще і в іншому, значно гіршому і дрібнішому розумінні. Він — захисник робітничого з'їзду і «безпартійної партії» (його слівце!). Замість соціал-демократії потрібна «Всеросійська робітнича партія»,— тому «робітнича», що в неї треба взяти дрібнобуржуазних революціонерів, с.-р., п. п. с., білоруську громаду [103] та ін.

Ларін — поклонник Аксельрода. Але послугу він зробив йому ведмежу. Він так звеличив його «юнацьку енергію», його «істинну партійну мужність» у боротьбі за робітничий з'їзд, він так палко його обняв, що... задушив у своїх обіймах! Туманна «ідея» Аксельрода про робітничий з'їзд убита на смерть наївним і правдивим практиком, який одразу взяв і випалив усе те, що треба було приховати для успішної пропаганди робітничого з'їзду. Робітничий з'їзд — значить «зняття вивіски» (с. 20 у Ларіна, для якого соціал-демократизм — сама тільки вивіска), значить *злиття з есерами* і з професійними спілками.

Правильно, тов. Ларін! Спасибі хоч за правдивість! Робітничий з'їзд справді значить все це. Саме до цього повів би він навіть проти волі скликувачів. І саме тому робітничий з'їзд тепер є дрібна опортуністична авантюра. Дрібна, бо ніякої широкої ідеї тут немає в підкладці, а тільки втома інтелігента від упертої боротьби за марксизм. Опортуністична — з тієї ж причини і тому, що в робітничу партію впускають тисячі дрібних буржуа, які далеко не визначилися ще остаточно. Авантюра, бо при сучасних умовах така спроба принесла б не мир,

не позитивну роботу, не співробітництво есерів і есдеків, яким Ларін відводить люб'язно роль «пропагандистських товариств всередині широкої партії» (с. 40), а безмежне збільшення боротьби, чвар, розколів, сплутаності ідейної, дезорганізації практичної.

Одна річ — провістити, що есерівський «центр», після того, як відпадуть енеси і максималісти, *мусить* прийти до есдеків *. Інша річ — лізти за яблуком, яке тільки зріє, але ще не дозріло. Або шию зламаєте, вельмишановний, або шлунок зіпсуєте сирими фруктами.

Ларін аргументує «від Бельгії» — зовсім так, як у 1899 році Р. М. (редактор «Рабочей Мысли») і п. Прокопович (коли він переживав «стихійні пориви» соціалдемократа і не «порозумнішав» ще настільки, щоб стати «планомірно діючим» кадетом). До книжечки Ларіна акуратненько прикладено акуратненький переклад статуту бельгійської робітничої партії! Добрий Ларін забув перевести в Росію промислові умови і історію Бельгії. *Після* ряду буржуазних революцій, *після* десятиліть боротьби з дрібнобуржуазним квазісоціалізмом Прудона, *при* гігантському, чи не найвищому в світі, розвитку промислового капіталізму,— робітничий з'їзд і робітнича партія в Бельгії були переходом від непролетарського соціалізму до пролетарського. В Росії, в розпалі буржуазної революції, яка плодить *неминуче* дрібнобуржуазні ідеї і дрібнобуржуазних ідеологів, при наявності зростаючої «трудовицької» течії в суміжних верствах селянства і пролетаріату, при наявності *Соціал-демократичної* робітничої партії з десятилітньою майже історією, робітничий з'їзд є погана вигадка, злиття з есерами (хто їх знає? може, 30 тисяч, а може й 60 тисяч — каже Ларін простодушно) є інтелігентська примха.

Так, так, історія вміє користуватися іронією! Роки й роки трубили меншовики про близькість більшовиків до есерівщини. І от більшовики відкидають робітничий з'їзд між іншим *саме тому,* що він затемнив би відмінність точок зору пролетаря і дрібного хазяйчика (див.

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 374—375. *Ред.*

резолюцію ПК [104] в № 3 «Пролетария»). А *меншовик* стоїть за *злиття з есерами* в зв'язку із захистом робітничого з'їзду. Це незрівнянно.

— Я не хочу розчинити партію в класі,— виправдується Ларін.— Я хочу об'єднати тільки авангард, 900 тисяч з 9 мільйонів (с. 17 і с. 49).

Беремо офіціальні цифри фабрично-заводської статистики за 1903 рік. Всього фабрично-заводських робітників — 1 640 406. В тому числі у заводах, які мають понад 500 робітників,— 797 997; у заводах, які мають понад 100 робітників,— 1 261 363. Число робітників у найбільших заводах (800 тис.) — не набагато нижче за цифру Ларіна для об'єднаної з есерами робітничої партії!

Отже, Ларін не надіється на те, щоб ми в Росії, маючи вже тепер до 150—170 тисяч членів соціал-демократичної партії, при 800 тисячах робітників у найбільших заводах, при великих гірничих підприємствах (які не увійшли в цей підсумок), при великій кількості суто пролетарських елементів у торгівлі, в сільському господарстві, в транспорті і т. д.,— щоб ми могли незабаром завоювати для соціал-демократії 900 тисяч *пролетарів,* як членів партії?? Це потворно, але це факт.

Але невіра Ларіна є тільки несміливість думки інтелігента.

Ми цілком віримо у здійсненність такого завдання. На противагу авантюрі «робітничого з'їзду» і «безпартійної партії» ми висуваємо лозунг: *розширення* вп'ятеро і вдесятеро нашої *соціал-демократичної партії,* але тільки переважно і *майже виключно* суто пролетарськими елементами і виключно під ідейним прапором революційного марксизму *.

Тепер, після року великої революції, при швидкості розвитку всяких партій, пролетаріат виділяється в

* Включення професійних спілок у партію, яке пропонує Ларін, нераціональне. Це звузить робітничий рух і його базу. Для боротьби з хазяями ми завжди об'єднаємо далеко більшу кількість робітників, ніж для соціал-демократичної політики. Тому (всупереч *неправильному* твердженню Ларіна, що більшовики висловлювались проти безпартійних профспілок) — тому ми за безпартійні профспілки, як був за них *ще в 1902 році* автор «якобінської» (на думку опортуністів, якобінської) брошури: «Що робити?». (Див. Твори, 5 вид., том 6, стор. 104—105. *Ред.*)

самостійну партію швидше, ніж будь-коли. Вибори до Думи допоможуть цьому (звичайно, коли не йти на опортуністичні блоки з к.-д.). Зради буржуазії взагалі і дрібної особливо *(енеси)* зміцнять революційну соціал-демократію.

Ми доб'ємося ларінського «ідеалу» (900 тис. членів партії) — ми навіть переженемо цей ідеал наполегливою роботою на тому ж шляху, а не авантюрами. Розширяти партію *пролетарським* елементом тепер справді треба. Це ненормально, що в Пітері всього 6 тисяч членів партії (81 тисяча робітників в СПБ. губернії на заводах з 500 і більше робітниками; всього 150 тис. робітників), — що в Центральному промисловому районі всього 20 тис. членів партії (377 тис. робітників у заводах з 500 і більше робітниками; всього 562 тисячі робітників). Робітників треба *уміти* включати * в партію в таких центрах вп'ятеро і вдесятеро більше. В цьому Ларін цілком і безумовно має рацію. Але ми не повинні впадати в інтелігентську малодушність і інтелігентську нервозність. Ми доб'ємося цього на нашому *соц.-дем.* шляху, без авантюр.

IV

Єдиним «відрадним явищем» у брошурі т. Ларіна є його палкий протест проти блоків з к.-д. В іншій статті цього номера нашої газети читач знайде докладні цитати щодо цього, в зв'язку з характеристикою всіх хитань меншовизму в цьому важливому питанні [105].

Тут же нас цікавить загальна характеристика меншовизму таким «авторитетним» свідком, як меншовик Ларін. Саме з приводу блоків з к.-д. він протестує проти «*спрощено-казенного меншовизму*». «Меншовизм казенний», пише він, здатний бажати «самовбивчого об'єднання з противниками с.-д-тії з буржуазного табору».

---

* Говоримо: «уміти включати», бо кількість робітників — соціал-демократів, безперечно, в багато разів перевищує в таких центрах кількість членів партії. У нас є рутина, треба боротися з нею. Треба уміти пристосувати, де слід, lose Organisationen — більш вільні, широкі, доступні *пролетарські* організації. Наш лозунг: *розширення соціал-демократичної робітничої* партії проти безпартійного робітничого з'їзду і безпартійної партії!

Ми не знаємо, чи зуміє Ларін проявити у відстоюванні своїх поглядів проти Плеханова більше характеру, ніж Мартов. Але Ларін повстає проти «офіціального» й «казенного» меншовизму не тільки з приводу блоків з к.-д. «Все відживаюче, говорить, наприклад, Ларін на адресу меншовизму, набуває казенного відбитку»!! (с. 65). Меншовизм відживає, поступаючись місцем «європейському реалізмові». «Звідси вічна туга, половинчатість, невпевненість меншовизму» (с. 62). Про розмови з приводу робітничого з'їзду він пише: «Якоюсь недоговореністю, несміливістю думки, яка, може, просто не зважується голосно висловити те, що вже назріло всередині, позначені всі ці розмови» (с. 6) і т. п.

Ми знаємо вже підкладку цієї кризи меншовизму, цього виродження його в казенщину *: — невпевненість дрібнобуржуазного інтелігента в можливості дальшої революційної боротьби, боязнь визнати революцію закінченою, боязнь визнати, що реакція остаточно перемогла. «Меншовизм був лише інстинктивною напівстихійною тугою за партією», говорить Ларін. Меншовизм — стихійна туга інтелігента за куцою конституцією і мирною законністю, скажемо ми. Меншовизм, це — ніби об'єктивна апологія реакції, апологія, що виходить з революційного середовища.

Більшовики з самого початку, ще в женевській газеті «Вперед» [106] (січень — березень 1905 р.), ще в брошурі «Дві тактики» (липень 1905 р.) ставили питання зовсім інакше. Анітрохи не помиляючись щодо суперечливості інтересів і завдань різних класів у буржуазній революції, вони тоді ж прямо заявляли: можливо, що російська революція скінчиться конституційним

---

* Знов іронія історії! Меншовики кричали про «формалізм» і «бюрократизм» більшовиків з 1903 року. Відтоді у них в руках були весь час загальнопартійні «бюрократичні» і «формальні» прерогативи. І тепер *меншовик* констатує виродження меншовизму в *казенщину*. Кращої реабілітації для себе більшовики не могли б і бажати. Ларін не там шукає казенщини меншовизму, де вона дійсно корениться. Джерело казенщини — це той опортунізм, який під виглядом європеїзму вселяють у меншовиків Аксельрод і Плеханов. Європеїзму у відображеній ідеології і звичках швейцарського міщанина нема й сліду. Міщанська Швейцарія, це — лакейська справжньої Європи, Європи революційних традицій і загостреної класової боротьби широких мас. А казенщина позначилась цілком хоча б у тій постановці питання про робітничий з'їзд у Плеханова (робітничий з'їзд проти партійного з'їзду), проти якої так палко і щиро протестує Ларін.

викиднем *. Як прихильники і ідеологи революційного пролетаріату, ми виконаємо свій обов'язок до кінця,— ми через всі зради і підлоти лібералів, через всі хитання, через всю несміливість і невпевненість дрібних буржуа пронесемо наші революційні лозунги,— ми вичерпаємо дійсно до кінця *всі* революційні можливості,— ми будемо пишатися тим, що *перші* стали на шлях повстання і *останні* покинули цей шлях, якщо він справді став неможливий. І тепер ми далеко, далеко не визнаємо ще всіх революційних можливостей і перспектив вичерпаними. Ми прямо і відкрито проповідуємо повстання і уперту, наполегливу, тривалу підготовку до нього.

А коли ми вйзнаємо революцію скінченою, ми прямо і відкрито скажемо це. Ми знімемо з нашої платформи перед усім народом всі наші безпосередньо-революційні лозунги (як-от установчі збори). Ми не будемо обманювати себе і інших єзуїтськими софізмами (як-от плехановська «повновладна Дума» *для кадетів* **). Ми не будемо виправдувати реакції, називати реакційний конституціоналізм грунтом для здорового реалізму. Ми скажемо і доведемо пролетаріатові, що зради буржуазії і хитання дрібних хазяйчиків погубили революцію буржуазну, і що сам пролетаріат підготує і проведе тепер нову, соціалістичну революцію. І тому на грунті занепаду революції, тобто цілковитої зради буржуазії, ми вже ні в якому разі не підемо ні в які блоки не тільки з опортуністичною, але навіть і з революційною буржуазією,— бо занепад революції означав би перетворення буржуазного революціонізму в пусту фразу.

От чому нас анітрохи не зачіпають ті сердиті слова, яких так багато кидає Ларін на нашу адресу, кричачи про близьку кризу більшовизму, про те, що він видихався, що ми волочились завжди за меншовиками і т. д. Всі ці намагання кольнути і ущипнути викликáють тільки поблажливу посмішку.

Від більшовиків відпадали і відпадатимуть окремі особи, але в нашому напрямі *не може бути* кризи.

---

* Див. Твори, 5 вид., том 11, стор. 22. *Ред.*

** Див. цей том, стор. 129. *Ред.*

Справа в тому, що ми з самого початку (див. «Крок вперед, два назад» *) заявляли: ніякого окремого «більшовицького» напряму ми не створюємо, ми відстоюємо лише скрізь і завжди точку зору *революційної соціал-демократії.* А в соціал-демократії, аж до соціальної революції, неминуче будуть опортуністичне і революційне крило.

Досить побіжного погляду на історію «більшовизму», щоб переконатися в цьому.

1903—1904 рік. Меншовики проповідують демократизм в організації. Більшовики називають це інтелігентською фразою, аж до відкритого виступу партії. Меншовик *Рабочий* у женевській брошурі (1905 р.) [107] *визнає,* що на ділі ніякого демократизму у меншовиків не було. Меншовик Ларін *визнає,* що їх «розмови про виборне начало» були «придумуванням», були спробою «обманути історію» і що на ділі в меншовицькій «СПБ. групі виборного начала не було ще і восени 1905 року» (с. 62). А після жовтневої революції більшовики *перші* відразу оголосили в «Новой Жизни» [108] перехід до демократизму в партії *на ділі* **.

1904 рік, кінець. Земська кампанія. Меншовики тягнуться за лібералами. Більшовики не заперечують (всупереч часто поширюваній байці) «хороших демонстрацій» перед земцями, але відкидають «погані міркування інтелігентів» ***, які говорили, що на арені боротьби *дві* сили (цар і ліберали), що виступ перед земцями є демонстрація вищого типу. Тепер меншовик Ларін сам визнає, що земська кампанія була «придумуванням» (стор. 62), була «мудрою і хитрою штукою» (с. 57).

1905 рік, початок. Більшовики відкрито і прямо ставлять питання про повстання, про підготовку до нього. В резолюції III з'їзду вони провіщають *з'єднання страйку з повстанням.* Меншовики виляють, відговорюються

---

* Див. Твори, 5 вид., том 8, стор. 179—395. *Ред.*

** Див. Твори, 5 вид., том 12, стор. 77—87. *Ред.*

*** В №1 женевського «Вперед» (січень 1905 р.) фейлетон, присвячений критиці «плану земської кампанії», мав заголовок: «Про хороші демонстрації пролетарів і погані міркування деяких інтелігентів». (Див. Твори, 5 вид., том 9, стор. 130—135. *Ред.*)

від завдань повстання, говорять про озброєння мас пекучою потребою самоозброєння.

1905 р., серпень — вересень. Меншовики (Парвус в новій «Искре» [109]) кличуть брати участь у булигінській Думі. Більшовики кличуть до активного бойкоту її, до безпосередньої проповіді повстання.

1905 р., жовтень — грудень. Народна боротьба у формі страйків і повстань змела булигінську Думу. Меншовик Ларін визнає у писаній заяві на Об'єднавчому з'їзді, що меншовики в епоху найвищого піднесення революції діяли по-більшовицькому. В зачаткових органах тимчасового уряду ми, с.-д., беремо участь разом і поряд з революційною буржуазією.

1906 р., початок. Меншовики в тузі. В Думу не вірять і в революцію не вірять. Вони кличуть обирати до Думи для бойкоту Думи (*Ларін,* с. 57). Більшовики виконують свій обов'язок революціонерів, роблячи все можливе для бойкоту другої Думи, якій не вірив *ніхто* в революційних колах.

1906 р., травень — червень. Думська кампанія. Бойкот не вдався через зраду буржуазії. Більшовики ведуть революційну роботу на новому, хоч і гіршому грунті. Під час Думи наша тактика, революційних с.-д., ще ясніше відділяється від опортунізму в очах всього народу: критика к.-д. в Думі, боротьба за звільнення трудовиків від впливу к.-д., критика думських ілюзій, проповідь революційного зближення лівих груп Думи.

1906 р., липень. Розгін Думи. Меншовики мечуться, висловлюючись за негайний страйк-демонстрацію і за часткові виступи. Більшовики протестують. *Ларін, говорячи про це, замовчує протест 3-х членів ЦК, надрукований для членів партії.* Ларін говорить неправду про цей інцидент. Більшовики вказують на безглуздість демонстрації, стоять за *більш пізнє* повстання *. Меншовики підписують заклики до повстання разом з революційною буржуазією.

1906 р., кінець. Більшовики визнають, що зради буржуазії змушують піти обхідним шляхом, піти в Думу.

* Див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 306—307. *Ред.*

Геть усякі блоки! Геть особливо блоки з кадетами! Меншовики за блоки.

Ні, товаришу Ларін, нам не доводиться соромитися такого ходу боротьби між революційним і опортуністичним крилом Російської соціал-демократії!

*«Пролетарий» № 9,
7 грудня 1906 р.*

*Друкується за текстом
газети «Пролетарий»*

РОБІТНИЧИЙ З'ЇЗД І ЗЛИТТЯ З ЕСЕРАМИ

(ЗАМІТКА)

Як відомо вже нашим читачам з № 9 «Пролетария» [110], меншовик Ю. Ларін висловлюється в своїй брошурі за безпартійний робітничий з'їзд і за злиття соціал-демократичної партії з есерами, п. п. с. і взагалі з усіма «соціалістичними» партіями. При цьому Ю. Ларін сам вказує, що кількість членів у партії есерів невідома. Соціалісти-революціонери, як він говорить, вважають, що їх партія налічує 50—60 тис. членів. Припускаючи тут перебільшення, Ю. Ларін говорить, що менше 30 тис. членів у есерів не буде.

Ми не знаємо, звідки взяв Ларін цифру 50—60 тис. Джерела він не вказує. В есерівській літературі ми таких «даних» не знаходили. Єдині видані повністю протоколи першого з'їзду партії есерів (у грудні 1905 р.) *не мають у собі ніяких* даних про кількість членів с.-р. партії. Таких даних і не могло бути, бо вибори на партійний з'їзд усіма членами партії і до того ж пропорціонально певній кількості членів партії ніколи ніяка партія крім соціал-демократичної в Росії не проводила. Тільки соціал-демократична партія проголосила цей принцип у листопаді 1905 р. в газеті «Новая Жизнь» від імені ЦК більшовиків [111], причому Всеросійська конференція більшовицьких організацій у грудні 1905 р.[112] складалася вже з представників, обраних по одному від кожних 300 членів партії. Вперше на Об'єднавчому (Стокгольмському) з'їзді РСДРП було застосоване представництво на згаданих началах щодо всієї партії, причому контролюючим (до певної міри) елементом був склад Організаційного комітету по скликанню з'їзду: порівну від двох фракцій, що ведуть боротьбу, більшовиків і меншовиків.

Отже, лишається абсолютно невідомим, звідки взяв Ларін максимальну цифру в 50—60 тисяч. А за допомогою цієї цифри (близько третини кількості членів РСДРП) він прищеплював читачам думку про цілковиту забезпеченість переважання соціал-демократів над есерами при злитті обох партій. У фейлетоні № 9 «Пролетария» вже говорилося про помилку Ларіна і вказувалося, що на ділі замість «миру і позитивної роботи» вийшло б від такого злиття лише збільшення чвар, не кажучи вже про принципіальну недопустимість злиття. Цікавим підтвердженням сказаного нами тоді була стаття Леона Ремі у французькій соціалістичній газеті «L'Humanité» [113] від 17 грудня 1906 р. (н. ст.). *З слів офіціального* закордонного органу партії есерів «Tribune Russe» [114], Леон Ремі повідомляє, що «Рада» партії есерів «вважає, що в партії есерів є близько 150 000 організованих членів, а коли додержуватися трохи ширшого тлумачення поняття членства, тлумачення, яке дають статутові деякі обласні комітети, то 200 000».

Щоб читачі могли судити про те, як вийшла ця кумедна цифра, наводимо *всі* вміщені в статті Ремі дані по районах. Північний захід — 21 тис.; Поволжя — 14 тис. («а коли лічити всіх, хто приймав програму партії, то майже вдвоє»); Кавказ Північний — 21 тис.; Закавказзя — 17,9 тис.; Центр — 26 тис. (включаючи 5000 у Москві. Дивно, що цих п'яти тисяч досі не можуть розглянути навіть в лупу наші московські товариші); Північ — 20 тис.

Пропонуємо читачеві розв'язати задачу: хто виявив більше легковажності — 1) есери, 2) Ларін чи 3) Плеханов і Аксельрод?

Коли двоє останніх зречуться в питанні про злиття з есерами свого палкого поклонника Ю. Ларіна, то справа від цього нітрохи не поліпшується. Варто тільки подумати про розмежування «всеросійських представників» від робітників промислових і сільських, від батраків або поденників і від селян, від кустарів або ремісників і від робітників і т. д.

«Пролетарий» № 10, 20 грудня 1906 р.

Друкується за текстом газети «Пролетарий»

ПРОЛЕТАРІАТ І ЙОГО СОЮЗНИК В РОСІЙСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Так назвав К. Каутський останній розділ своєї статті в номерах «Neue Zeit» [115], які щойно вийшли: «Рушійні сили і перспективи російської революції». Як і інші праці Каутського, ця стаття вийде, безсумнівно, незабаром у російському перекладі. Обізнатися з нею безумовно треба всім соціал-демократам,— не тому, що від *німецького* теоретика марксизму можна було ждати відповіді на злободенні питання *нашої* тактики (погані були б російські с.-д., коли б вони ждали таких відповідей здалека),— а тому, що Каутський надзвичайно логічно розглядає *основи* всієї с.-д. тактики в буржуазній російській революції. Всім членам нашої партії, всім свідомим робітникам, заваленим дрібною буденною роботою, оглушеним заяложеними пошлостями безпринципних ліберально-буржуазних писак, дуже важливі такі твори вдумливих, знаючих і досвідчених с.-д., які дають можливість піднятися вище буденщини, вникнути в корінні питання тактики пролетаріату, уявити собі ясніше принципіальні тенденції і самі методи мислення різних течій в соціал-демократії.

Найновіша стаття Каутського дуже важлива в цьому відношенні, бо вона дає можливість порівняти *характер* запитань, поставлених Плехановим Каутському (серед інших іноземних соціалістів), із *способом* відповіді Каутського на деякі з цих запитань.

Плеханов, якого кадет Мельгунов влучно назвав сьогодні (10 грудня) в «Товарище» «*колишнім* лідером

і теоретиком російської соціал-демократії», питав Каутського (1) про «загальний характер» російської революції: буржуазна вона чи соціалістична? (2) про ставлення с.-д. до буржуазної демократії і (3) про тактику с.-д. при виборах до Думи.

Вождь російських опортуністів хотів виудити від Каутського схвалення блоків з к.-д. Вождь німецьких революційних с.-д. розгадав, що автор запитань підсовує йому відповідь на те, про що прямо не говориться в запитаннях, і визнав за краще відповісти Плеханову спокійним, докладним, пропагандистськи написаним *роз'ясненням* того, як повинен марксист *ставити* питання про буржуазну революцію і про буржуазну демократію взагалі. Придивимося ж уважніше до цього роз'яснення Каутського.

Поверхово було б розглядати російську революцію як рух, спрямований до повалення абсолютизму. Треба розглядати її як пробудження широких мас народу до самостійної політичної діяльності. Така є основна посилка Каутського.

Це значить ось що. Поверховий був би той аналіз завдань соціал-демократії, який обмежується вказівкою на досягнення політичної свободи (повалення абсолютизму) і «спільність» цього завдання у різних класів. Треба подивитися на становище *мас,* на об'єктивні умови їх життя, на відмінність класів всередині їх, на *реальний зміст* тієї свободи, до якої вони *на ділі* прагнуть. Не з загальної фрази треба виводити єдність інтересів, не від «політичної свободи» *взагалі* висновувати до спільної боротьби різних класів,— а, навпаки, з точного аналізу становища і інтересів різних класів треба виводити, наскільки саме і в чому саме тотожна або збігається (і чи збігається?) їх боротьба за свободу, їх прагнення до свободи. Не по-кадетському, не по-ліберальному слід міркувати, не так, як пп. Прокоповичі і К°, а *по-марксистському.*

Далі. Якщо вихідна точка — інтереси мас, то головне в російській революції — *аграрне* (земельне) питання. Про поразку чи перемогу революції треба робити висновок не на підставі насильств уряду і проявів

«реакції» (яка цілком заповнює увагу багатьох кадетоподібних с.-д.), а на підставі врахування становища маси в боротьбі за землю.

Сільське господарство є основа народного господарства Росії. Землеробство в занепаді, селяни розорені. Навіть ліберали (Каутський цитує кадетів Петрункевича і Мануїлова) усвідомлюють це. Але, вказуючи на спільність *цього* погляду у лібералів і соціалістів, Каутський не задовольняється цим. Він не дозволяє собі зробити звідси кадетський висновок: «значить, с.-д. повинні підтримувати кадетів». Він одразу переходить до аналізу *класових інтересів* і показує *неминучість* половинчатості лібералів в аграрному питанні. Визнаючи занепад землеробства взагалі, ліберали не розуміють капіталістичного характеру землеробства і питання, що випливає звідси, про особливі причини затримки саме капіталістичної, а ніякої іншої, еволюції.

І Каутський докладно розглядає одну з цих особливих причин, а саме недостачу капіталу в Росії. Закордонний капітал відіграє у нас особливо видатну роль. Це затримує капіталістичний розвиток землеробства. Висновок Каутського: «Занепад сільського господарства, поряд із зростанням сил промислового пролетаріату, є головною причиною сучасної російської революції».

Ви бачите: Каутський вивчає, уважно й обережно, особливий характер буржуазної революції в Росії, а не обминає цих особливостей, як кадети і кадетоподібні с.-д., доктринерським посиланням на «загальний характер» всякої буржуазної революції.

Далі Каутський розглядає розв'язання аграрного питання. Він не задовольняється і тут заяложеною ліберальною фразою: от і кадетська Дума за землю для селян (дивись писання Плеханова). Ні. Він показує, що саме тільки збільшення наділу без величезної грошової допомоги селянинові є ніщо. Абсолютизм неспроможний дійсно допомогти селянству. А ліберали? Вони вимагають викупу. А викуп не може не розорити селян. «Тільки *конфіскація* великого землеволодін-

ня» (курсив Каутського) може значно збільшити земельний наділ селянина, не накладаючи на нього нового тягаря. Але ліберали якнайрішучіше противляться конфіскації.

На цьому міркуванні Каутського варто спинитися. Хто скільки-небудь докладно обізнаний з партійними відтінками в революційних колах Росії, той знає, що опортуністи *обох* революційних партій, саме в питанні про викуп, не тільки заразились ліберальним поглядом, але перекручували ще при цьому Каутського. Наші меншовики і на Об'єднавчому з'їзді і на цілому ряді зборів у Петербурзі (наприклад, Дан у своїх літніх звітах про з'їзд перед пітерськими робітниками) вказували на неправильність того пункту аграрної програми, який пройшов за допомогою більшовиків, що зажадали вставити неодмінно конфіскацію замість «відчуження» (дивись первісний проект Маслова). Наші меншовики говорили, що це неправильно, що наполягати на конфіскації може тільки вульгарний революціонізм, що для соціального перевороту не важливо, чи буде викуп чи ні, і при цьому посилались на брошуру Каутського «Соціальна революція», де Каутський у відношенні до соціалістичної революції взагалі роз'яснює допустимість викупу. І есерівські меншовики, напівкадети енеси, цілком так само захищали свій поворот до лібералізму в питанні про викуп (в одному з випусків «Народно-Социалистического Обозрения» [116]) і також посилались на Каутського.

Каутський, мабуть, не знає ні поведінки меншовиків у цьому питанні, ні значення політики енесів та їх групи. Але своєю *постановкою* питання про викуп в російській революції він дав знов-таки всім нашим опортуністам чудове повчання відносно того, як не слід міркувати. Не можна із *загальних* посилок про співвідношення викупу і конфіскації в різних революціях, або в соціалістичній революції взагалі, робити висновок про викуп *в Росії 1905—1906 років*. Треба чинити навпаки. Треба розглянути, які класи у нас в Росії викликали особливості нашої постановки питання про викуп, з інтересів цих класів вивести політичне значення

даного питання в даній революції і тоді вже оцінити правильність чи неправильність поглядів різних партій.

Само собою зрозуміло, що, йдучи таким шляхом, Каутський прийшов не до *затушовування* відмінності між лібералами і революціонерами в питанні про викуп (до чого завжди приходять плехановці і енеси), а до вияснення *глибини* цієї відмінності. Плеханов, ставлячи свої запитання Каутському, прикривав відмінність «опозиційного» і «революційного» руху відстороненням конкретних питань. Каутський скинув геть ці плехановські прикриття, витягнув на світ божий важливе питання про викуп і показав Плеханову, що проти революційного руху селян борються «по-своєму» не тільки чорносотенці, *але і ліберали.*

«Без скасування постійного війська,— пише Каутський,— без припинення будування військового флоту, без конфіскації всього майна царської фамілії і монастирів, без державного банкротства, без конфіскації великих монополій, оскільки вони перебувають ще в руках приватних осіб, залізниць, нафтових джерел, гірничих рудників, залізоробних заводів та ін.— нема звідки взяти ті величезні суми, які необхідні для російського сільського господарства, щоб вирвати його з його жахливого стану».

Пригадайте звичайні меншовицькі розмови про утопізм і фантазерство більшовиків, наприклад, розмови Плеханова на з'їзді з приводу вимоги з'єднати з радикалізмом аграрних вимог радикалізм політичний (скасування постійного війська, виборність чиновників народом і т. д.) [117]. Плеханов хихикав над скасуванням постійного війська і виборністю чиновників народом! Плехановська «Современная Жизнь» [118] *схвалює* напрям «Нашего Дела», називаючи політичний опортунізм «політичним матеріалізмом» (??) і протиставлячи його «революційній романтиці».

Виявляється, що обережний Каутський *іде значно далі* за найбільш крайнього більшовика, висуває значно більш «утопічні» і «романтичні» (з точки зору опортуніста) вимоги *в зв'язку з аграрним питанням!*

Каутський вимагає не тільки конфіскації поміщицьких земель, не тільки скасування постійної армії, але й *конфіскації великих капіталістичних монополій!*

І Каутський цілком послідовно зауважує зараз же після наведеного місця: «Ясно, що ліберали лякаються таких гігантських завдань, таких рішучих змін в існуючих майнових відносинах. По суті, вони хочуть і далі вести теперішню політику, залишаючи недоторканними основи експлуатації Росії іноземними капіталами. Вони твердо стоять за постійне військо, яке в їх очах одно тільки спроможне забезпечити порядок і *зберегти їм їх власність...*»

Плеханов протестує: з ним повелися несправедливо; він питав Каутського тільки про підтримку опозиційних партій на виборах до Думи, а йому відповідають не на тему! Вибори до Думи і — скасування постійного війська! Яка примха анархічної думки фантаста, яка революційна романтика замість «політичного матеріалізму», що його вимагає опортуніст!

А Каутський продовжує собі «безтактно» критикувати лібералів у відповідь на запитання про вибори до Думи. Він обвинувачує їх за те, що вони хочуть видушувати, як і раніше, з російського народу по мільярду карбованців на вояччину і платежі по позиках. «Вони (ліберали) думають, що утворення Думи досить для того, щоб чудом роздобути з-під землі мільярди». «Лібералізм так само мало здатний на це (задовольнити російських селян), як і царизм». Каутський присвячує спеціальний розділ виясненню відношення лібералізму до соціал-демократії. Він вказує, що в Росії немає буржуазної демократії старого шаблону, в якій провідне становище займала міська дрібна буржуазія. На відміну від Заходу, в Росії міська дрібна буржуазія «ніколи не буде надійною опорою революційних партій».

«В Росії немає міцного кістяка буржуазної демократії». Цей висновок Каутського грунтується і на аналізі особливого становища дрібної буржуазії в містах і на врахуванні того, що класовий антагонізм між капіталістами і пролетаріатом розвинутий в Росії незмірно сильніше, ніж в епохи буржуазних революцій «старого

шаблону». І значення цього висновку величезне. Саме в цьому пункті лежить центр ваги всієї тієї «поправки», яку вніс Каутський у постановку питання Плехановим,— поправки, рівнозначної корінній зміні.

Плеханов у своїх запитаннях оперує із *старим шаблоном* буржуазної демократії, не більше того. Він вживає затаскане слово, зовсім забуваючи визначити на підставі *російських* даних, який *ступінь* демократизму, яку *тривкість* його і т. д. мають ті *різні верстви,* що тепер в Росії виступають як буржуазна демократія. Заслуга Каутського в тому, що він підмітив цей основний гріх Плеханова і взявся роз'яснювати йому практично той *метод,* яким треба приходити до дійсного розуміння буржуазної демократії в Росії. І під умілим аналізом Каутського із затасканого старого шаблону стали виходити обриси *живих* суспільних сил Росії: міського міщанства,— класу поміщиків, що лібералъничають на гріш і підтримують чорносотенну контрреволюцію на карбованець,— капіталістів, що бояться пролетаріату більше як вогню,— і, нарешті, селянства.

Туманне запитання про ставлення до «буржуазної демократії» (французького типу 40-х років минулого століття?) зникло. Туман був розвіяний. А саме цим туманом і застилали очі народові наші Прокоповичі, Кускови, Ізгоєви, Струве та інші ліберали, на руку яким грає Плеханов. Замість туману старих шаблонів справді марксистський аналіз показав нам зовсім особливе співвідношення демократизму різних верств і елементів російської буржуазії.

За допомогою цього аналізу Каутський визначає те особливе відношення між російським лібералізмом і революційністю селян, яке свідомо приховують кадети і через сліпоту не бачать багато які с.-д-ти! «Чим революційніший стає селянин, тим реакційніший стає великий землевласник, тим більше перестає він бути, як був раніше, стовпом лібералізму, *тим нестійкіші стають ліберальні партії,* тим більше подаються *вправо ліберальні професори й адвокати* в містах, щоб не втратити остаточно зв'язку із своєю попередньою опо-

рою». Цей процес «прискорює лише банкротство лібералізму».

Тільки розкривши корені цього *банкротства лібералізму* вже в сучасній російській революції, Каутський переходить до безпосередньої відповіді на запитання Плеханова. Перше ніж відповідати, чи підтримувати «опозицію», треба вміти зрозуміти (роз'яснює Каутський), в чому класова опора і класова суть цієї «опозиції» (або російського лібералізму) і в якому відношенні перебуває розвиток революції і революційних класів до становища і інтересів лібералізму. Виясняючи *це* насамперед, Каутський *спочатку* приходить до банкротства лібералізму, *а потім уже* роз'яснює читачеві питання, яке цікавить Плеханова: чи підтримувати опозицію на виборах до Думи? Недивно, що на дві третини плеханівських запитань Каутському зовсім не потрібно було відповідати...

Зате відповіді Каутського, не задовольняючи Плеханова, допоможуть мислити правильно масі російських соціал-демократів.

(1) Буржуазна революція в Росії чи соціалістична?

Не можна так ставити питання, говорить Каутський. Це — старий шаблон. Російська революція, звичайно, не соціалістична. Про соціалістичну диктатуру пролетаріату («одноособове панування» його) не може бути й мови. Але ця революція і не буржуазна, бо «*буржуазія не належить до рушійних сил сучасного революційного руху в Росії*». «Там, де пролетаріат виступає самостійно, буржуазія перестає бути революційним класом».

І Каутський з енергією, яка перевершує звичайні більшовицькі «безтактності» проти лібералів, заявляє, що наша буржуазія більше боїться революції, ніж реакції, що вона абсолютизм ненавидить за породження ним революції, що вона політичної свободи хоче *для припинення* революції! (А Плеханов наївно ототожнював у своїх запитаннях боротьбу опозиції із старим порядком і боротьбу проти замахів уряду роздавити революційний рух!)

Ця перша відповідь Каутського є найблискучіше підтвердження *всієї корінної основи* тактики більшовизму.

Починаючи з женевських газет «Вперед» і «Пролетарий» і продовжуючи брошурою «Дві тактики», російські більшовики *завжди* основу своєї боротьби з меншовизмом бачили в перекрученні правими с.-д. поняття: «буржуазна революція». Сотні раз говорили ми і показували на незліченних заявах меншовиків, що розуміти категорію «буржуазна революція» у значенні визнання за буржуазією верховенства і керівної ролі в російській революції є опошлення марксизму. Буржуазна революція *всупереч* нестійкості буржуазії, шляхом *паралізування* нестійкості буржуазії, ось як формулювали більшовики основне завдання с.-д. в революції.

Аналіз Каутського дає нам найповніше задоволення. Те, на що ми претендували,— відстоювання позиції революційної соціал-демократії проти опортунізму, аж ніяк не створення якогось «оригінального» більшовицького напряму,— Каутський підтвердив цілком, і це підтвердження тим цінніше, що воно дане викладом *суті справи,* а не простим генеральським «схваленням» тієї чи іншої фракції.

(2) Каутський не тільки вважає «*дуже можливим*», що в «*ході революції перемога дістанеться с.-д. партії*», але оголошує також обов'язком соціал-демократів «*вселяти своїм прихильникам упевненість у перемозі,* бо не можна успішно боротися, відмовляючись наперед від перемоги».

Цей висновок Каутського є друге блискуче підтвердження тактики більшовизму. Хто скільки-небудь обізнаний з літературою двох напрямів в соціал-демократії, той повинен знати, що меншовики *всіма силами* заперечували можливість і доцільність перемоги соціал-демократії в сучасній російській революції. Меншовики ще на своїй конференції весною 1905 р. (з участю Плеханова, Аксельрода та ін.) прийняли резолюцію, що с.-д. партія *не* повинна прагнути до завоювання влади. І з того часу ця думка: с.-д. не можуть прагнути до *перемоги* с.-д. в буржуазній революції проходить *червоною* (чи чорною?) ниткою через *всю* літературу і *всю політику* меншовизму.

Ця політика є опортунізм. *Перемога* с.-д. в теперішній російській революції *дуже можлива.* Ми повинні вселяти упевненість у *цій* перемозі всім прихильникам робітничої партії. Не можна успішно боротися, якщо наперед відмовляєшся від перемоги.

Ці прості і ясні істини, засмічені плехановською софістикою і схоластикою, повинні бути продумані і засвоєні всією нашою партією.

(3) Думати, що «всі ті класи і партії, які прагнуть до політичної свободи, повинні просто діяти спільно, щоб добитися її», значить «*мати на увазі лише політичну поверхню того, що діється*».

Це — третє підтвердження більшовизму. Не можна з самого тільки посилання на те, що к.-д. «по-своєму борються за свободу», робити висновок про спільне діяння з ними. Це азбука марксизму, засмічена лише тимчасово Плехановим і Аксельродом з їхніми поклонниками.

(4) Який же є той клас, що може допомогти с.-д. пролетаріатові перемогти в теперішній революції, підтримати його і визначити межі негайно здійсненних перетворень? Цей клас, на думку Каутського, *селянство. Тільки* у нього є «*тривка спільність економічних інтересів*» «на *весь* час революції». «В спільності інтересів промислового пролетаріату і селянства полягає революційна сила російської соціал-демократії і можливість її перемоги, але ця ж спільність визначає і межі можливого використання цієї перемоги».

Це значить: не соціалістична диктатура пролетаріату, а демократична диктатура пролетаріату і селянства. Іншими словами Каутський формулював давню основну посилку всієї тактики революційних с.-д. на відміну і від опортуністів, і від «тих, що захоплюються». Всяка дійсна і повна перемога революції може бути тільки диктатурою, говорив Маркс [119], маючи на увазі, звичайно, диктатуру (тобто не обмежену нічим владу) маси над купкою, а не навпаки. Але нам важливе, зрозуміло, не те чи інше формулювання більшовиками їх тактики, а *суть* цієї тактики, яку *цілком* підтверджує Каутський.

Хто хоче мислити по-марксистському, а не по-кадетському про роль пролетаріату в нашій революції, про можливого і необхідного «союзника» його,— той повинен прийти до поглядів революційної, а не опортуністичної соціал-демократії на основи пролетарської тактики.

Написано 10 (23) грудня 1906 р.

Надруковано 20 грудня 1906 р. в газеті «Пролетарий» № 10

Друкується за текстом газети

З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ СТАТТІ В ОРГАНІ БУНДУ

Поставлена в умови нелегального підприємства наша газета позбавлена можливості скільки-небудь правильно стежити за с.-д. органами, які виходять в Росії іншими мовами крім російської. Тим часом без тісних і постійних зв'язків с.-д. всіх національностей Росії наша партія не може стати дійсно всеросійською.

Тому ми дуже просимо всіх товаришів, які знають латиську, фінську, польську, єврейську, вірменську, грузинську та ін. мови і одержують с.-д. газети цими мовами, допомогти нам в інформуванні російських читачів про стан с.-д. руху і про тактичні погляди неруських с.-д. Допомога може виявитися не тільки в надсиланні оглядів с.-д. літератури з певного питання (подібно до вміщених у «Пролетарии» статей про полеміку п. с.-д. з п. п. с. і про погляди латишів на партизанську боротьбу [120]), але і в надсиланні перекладів окремих статей чи навіть найрельєфніших місць тієї чи іншої статті.

Недавно один товариш надіслав нам переклад статті: «Платформа виборчої кампанії», вміщеної за підписом М. в № 208 (від 16 листопада) органу Бунду «Volkszeitung» [121]. Ми не маємо даних, щоб судити про те, наскільки виражає ця стаття погляди всієї редакції, але в усякому разі вона відображає певні течії серед єврейських с.-д. І руським с.-д., які звикли до постановки питання тільки більшовицької або меншовицької, необхідно знати такі течії. Ось переклад цієї статті:

«Енергія і вплив, що їх наша партія може розвивати при виборах, насамперед залежать від ясності й виразності нашої позиції і лозунгів. Перед нами стоять важливі державні і громадські

питання, і наше завдання полягає в тому, щоб поставити ці питання настільки ясно й виразно, щоб відповідь на них можлива була одна і відповідь саме наша. Якщо наша позиція буде не досить виразна, тоді не допоможуть ніякі вдосконалені організаційні апарати. Значення платформи виборчої кампанії цілком визначається ясністю нашої позиції.

VII з'їзд Бунду в загальних рисах визначив нашу тактику. Вона полягає ось у чому: розгін Думи ясно показав широким верствам населення, що нема ніякої можливості мирним шляхом добитися землі і волі і що єдиний вихід — збройне повстання. Це зовсім не значить, що вибори до нової Думи міняють тактику революційну на мирно-конституційну, бо ці вибори відбуваються при *усвідомленні необхідності* тактики революційної; виборець вимагатиме від свого депутата перетворити Думу в революційний орган народних мас. Наше завдання при виборах полягає в тому, щоб з'ясувати виборцям це становище, яке вимагає перетворення самих виборів в арену боротьби для мобілізації революційних народних мас.

За період думських сесій, а тим більше з розгоном Думи країна зробила великий крок вперед у розвитку своєї політичної свідомості, завдяки чому революційні партії і сподіваються мати успіх на виборах. Під час перших виборів дрібнобуржуазний виборець подавав свій голос за кадета, виражаючи цим свій палкий протест проти звірячих дій уряду. Все ще не облишивши конституційних ілюзій, цей виборець був певен, що к.-д. добудуть йому землі і волі. Думська тактика розбила ці ілюзії і переконала його, що добитися землі і волі можна тільки боротьбою, а ніяк не мирним шляхом. Перед виборцем стало питання, як боротися і хто на цю боротьбу здатний: чи кадети з їх дипломатичним парламентаризмом, а в кращому разі з їх зброєю «пасивного опору», чи партії революційні з їх тактикою боротьби. Ясно, що, коли перед виборцями стоїть питання, як добитися справжньої свободи, вони визнають здатними на цю боротьбу партії революційні, а ніяк не конституційні.

Кадети це зрозуміли, і вони із шкіри пнуться, намагаючись махнути рукою на всі ті уроки, які їм дало життя; вони намагаються ослабити прогрес політичної свідомості країни до того ступеня, на якому ця свідомість перебувала напередодні перших виборів. «Ані кроку вперед!», кричать вони, «забудьте те, чого навчила вас історія», завдання нових виборів, пишуть вони, полягає в тому, щоб створити ті політичні умови, при яких працювала перша Дума. Народ повинен послати в Думу попередню думську більшість, тим самим він приведе політичне становище країни до того моменту, коли єдиним виходом було відповідальне міністерство думської більшості («Речь» № 189). «Якщо Росії потрібна справжня конституція,— говорить «Речь» в 196 номері,— і справді народне представництво, тоді народ пошле в Думу таких представників, які повторять те, що перша Дума висловила у своєму адресі-відповіді на тронну промову, і які візьмуться за те, що не давали робити першій Думі». Мимоволі виникає питання,

щó буде, коли і другій Думі не «дадуть» робити того, що сподівалася робити перша Дума. На це питання к.-д. відповідають, що «урядові доведеться поступитися твердій, мирно і законно вираженій волі виборців» («Речь» № 195). Кадети чудово розуміють, що їх сила базується на грунті конституційних ілюзій, а тому вони всіма силами стараються прищепити виборцям ту думку, яка панувала напередодні перших виборів, і насадити віру у всемогутню силу «твердої, мирно і законно вираженої волі виборців». Сила революційних партій полягає не у вірі виборців «у всемогутню силу твердої, мирно і законно вираженої волі виборців», а якраз навпаки — в їх недовір'ї до цієї сили, в їх ясному розумінні необхідності революційної боротьби.

Отже, наше завдання щодо виборця полягає в тому, щоб поставити перед ним у найкатегоричнішій формі питання: чи бажає він, щоб більшість майбутньої Думи лишилася попередня, з її гнучкою тактикою, яка неспроможна добитися будь-чого; чи бажає він, щоб майбутня Дума лише «повторювала» те, що говорила перша, або ж вона не повинна обмежуватись пустою розмовою і повинна взятися за більш дійсні засоби боротьби. Чи повинна нова Дума «привести до того політичного становища» моменту червня і липня, що ні до яких результатів не привів, або ж вона повинна зробити крок вперед на шляху справжньої перемоги народу.

Це питання повинно бути нашою платформою виборчої боротьби. Необхідно створити навколо кадетської партії атмосферу найбільшого недовір'я в їх здатність добитися землі і волі; необхідною є енергійна безжалісна критика того способу боротьби, пасивного опору, який вони придумали в Гельсінгфорсі, і розкрити перед народом все безсилля, всю невитриманість їх методів боротьби.

Тільки при цій необхідній умові період другої Думи зробить крок вперед у порівнянні з періодом першої Думи».

Вчитуючись у цю статтю, ми бачимо в ній досить точне відображення поглядів бундівської делегації на останній Всеросійській конференції РСДРП. Як відомо, ця делегація голосувала, з одного боку, разом з меншовиками, за допущення блоків з к.-д., а, з другого боку, разом з більшовиками, за корінне виправлення цекістського «проекту виборчої платформи» (додання лозунга республіки, вказівки на повстання, точної характеристики партій, поправка щодо виразнішого з'ясування класової суті с.-д. партії і т. д.: дивись резолюцію конференції про «поправки» до платформи в № 8 «Пролетария» [122]).

Наведена нами стаття товариша М. через те й *здається* такою більшовицькою статтею, що ми бачимо тут

саму тільки шуйцю Бунду, десниця ж ховається в статтях, які захищають блоки з к.-д.

В усякому разі бундівці дивляться на блоки з к.-д. не по-меншовицькому. На їх прикладі особливо рельєфно справджується відомий вислів: Si duo faciunt idem, non est idem,— «коли двоє роблять одно й те саме, то це вже не є те саме». Між цими двома є певна різниця, і ця різниця не може не проявитися на їх способі робити те саме, на їх прийомах, на результаті їх «роблення того самого» і т. д. Блоки з к.-д. у меншовиків і блоки з к.-д. у бундівців — не одно й те саме. У меншовиків блоки з к.-д. цілком в'яжуться з їх загальною тактикою,— у бундівців не в'яжуться. І звідси виходить те, що статті, на зразок наведеної, особливо виразно викривають непослідовність, невитриманість бундівців, які вчора проводили бойкот, сьогодні виправдують бойкот віттевської Думи і в той же час визнають допустимість блоків з к.-д. У меншовиків блоки з к.-д. природно і непримушено виступають як ідейні блоки. У бундівців ці блоки призначаються на роль тільки «технічних» блоків.

Але політика має свою об'єктивну логіку, незалежну від накреслень тих чи інших осіб або партій. Бундівець гадає, що блок буде тільки технічний, а політичні сили всієї країни діють так, що виходить блок ідейний. Після кадетських захоплень, викликаних меншовицьким рішенням конференції, після знаменитого, геростратівського, листа Плеханова в «Товарище» про «повновладну Думу», навряд чи є потреба доводити це.

Вдумайтесь гарненько у твердження автора статті: «Кадети чудово розуміють, що їх сила базується на грунті конституційних ілюзій, а тому вони всіляко стараються прищепити виборцям» ці ілюзії.

«Сила кадетів базується на грунті конституційних ілюзій»... Чи правильно це і що це власне значить? Якщо це неправильно, якщо сила кадетів грунтується на тому, що вони видатні представники буржуазної демократії в буржуазній російській революції, тоді є правильною загальна тактична лінія меншовизму, або с.-д. правого крила. Якщо це правильно, якщо сила к.-д.

не в силі буржуазної демократії, а в силі *ілюзій* народу, тоді є правильною загальна тактична лінія більшовизму, або с.-д. лівого крила.

В буржуазній революції не можна с.-д. не підтримувати буржуазної демократії,— таке є основне положення Плеханова і його прибічників; і з цього положення *прямо й безпосередньо* роблять висновок про підтримку к.-д. А ми кажемо: посилка правильна, а висновок нікуди не годиться, бо треба ще розібрати, які партії або течії виражають собою в даний момент дійсно *здатну на боротьбу силу* буржуазної демократії. І к.-д., і трудовики, і с.-р.— все це «буржуазна демократія», з точки зору марксистського, тобто єдино наукового аналізу. «Сила» к.-д. не є бойова сила буржуазної народної маси (селянство, міське міщанство), не є економічна і грошова сила класу поміщицького (чорносотенці) і класу капіталістів (октябристи): це «сила» буржуазної інтелігенції, яка не є *самостійний* економічний клас і не становить через це ніякої *самостійної* політичної сили; це, значить, «сила» *узурпована,* яка залежить від впливу буржуазної інтелігенції на інші класи, оскільки вони не встигли ще виробити собі ясної самостійної політичної ідеології, оскільки вони підкоряються ідейному керівництву буржуазної інтелігенції; це насамперед «сила» тих *помилкових думок* про суть демократії і про спосіб боротьби за неї, думок, які в буржуазній масі народу проводяться і культивуються буржуазною інтелігенцією.

Заперечувати це значить з дитячою наївністю захоплюватися дзвоном слів: «партія народної свободи», значить закривати очі на загальновідомі факти, що за кадетами не стоїть ні маса, ні вирішальні величини поміщицького і капіталістичного елементів.

Визнати це значить визнати *завданням дня* для робітничої партії боротьбу з впливом к.-д. на народ,— визнати цю боротьбу зовсім не тому, щоб ми мріяли про буржуазну революцію без буржуазної демократії (нісенітниця, приписувана нам с.-д-тами правого крила),— а тому, що к.-д. *заважають* розгорнутися і проявитися *дійсній силі* буржуазної демократії.

В партію к.-д. входить меншість поміщиків Росії (маса поміщиків чорносотенна), меншість капіталістів (маса їх — октябристи). В неї входить більшість, маса тільки буржуазної інтелігенції. Звідси спокуслива для політичних немовлят і політично знесилених старців ефектність політики к.-д., їх шум, тріск, тріумф дешевих успіхів, їх панування в ліберальній журналістиці, в буржуазній науці та ін. І звідси ж *дутість* цієї партії, яка розбещує народ зрадницькою проповіддю угоди з монархією,— але не має ніякої сили добитися на ділі якої-небудь угоди.

К.-д. не буржуазна демократія, а втілена зрада буржуазією демократії,— цілком так само, як французькі, скажемо, радикали-соціалісти або німецькі соціал-ліберали не інтелігентські соціалісти, а втілена зрада соціалізму інтелігенцією. Тому підтримка буржуазної демократії вимагає викриття всієї дутості квазідемократизму кадетів.

Тому величезної шкоди революції і справі робітничого класу завдають плехановці, які кричать нам безустанно: треба боротися з реакцією, а не з кадетами! Шановні товариші! В тому-то й полягає ваш недомисел, що ви не розумієте *значення* нашої боротьби з к.-д. В чому головне і суть цієї боротьби? Чи в тому, що к.-д. буржуа? Звичайно, ні. В тому, що к.-д. пусті балакуни про демократію, зрадники демократії, яка веде боротьбу.

Тепер: чи впливають к.-д. на масу народу, на буржуазно-демократичну масу народу? Зрозуміло, і впливають надзвичайно широко, великою кількістю газет і т. д. і т. д. Ну от і дивіться: чи можна кликати буржуазно-демократичну масу народу на боротьбу з реакцією, *не викриваючи* теперішніх ідейних вождів цієї маси, які *шкодять* справі буржуазної демократії? Не можна, шановні товариші.

Боротися з реакцією значить насамперед відірвати маси ідейно від реакції. Але сила і живучість ідейного впливу «реакції» на маси полягає зовсім не в чорносотенному, а *саме в кадетському впливі*. Це не парадокс. Чорносотенець — ворог відкритий і грубий, який може палити, вбивати, громити, але не може переконува-

ти навіть сірого мужика. А кадет *переконує* і мужика, і міщанина і переконує в чому? в тому, що монарх безвідповідальний, що можливо мирним шляхом (тобто залишаючи владу за монархією) добитися свободи, що викуп, підстроєний поміщиками, є найвигідніша для селян передача їм землі і т. д. і т. п.

Тому не можна переконати в необхідності серйозної боротьби ні наївного мужика, ні наївного міщанина, не підірвавши впливу на нього кадетських фраз, кадетської ідеології. І хто говорить: «треба боротися з реакцією, *а не* з к.-д.», той не розуміє *ідейних* завдань боротьби, той зводить суть боротьби не до переконування мас, а до фізичного впливу, той вульгарно розуміє боротьбу: мовляв, реакцію «бий», а кадета «бити» не варто.

Звичайно, бити із зброєю в руках ми будемо поки що не кадета, і навіть не октябриста, а *тільки* уряд та його прямих слуг,— і, коли ми справді поб'ємо їх, кадет буде за гроші так само розпинатися в ім'я республіканської демократії, як тепер він розпинається (за професорське 20-е число або за адвокатський гонорар) в ім'я монархічної демократії. Але, щоб на ділі побити реакцію, треба звільнити маси від ідейного впливу кадетів, які брехливо змальовують цим масам завдання і суть боротьби з реакцією.

Вернемось до бундівців. Невже вони можуть не бачити тепер, що допущені *ними* «технічні» блоки з к.-д. *уже стали* на ділі могутнім знаряддям зміцнення довір'я до к.-д. (а не створення атмосфери недовір'я) в народних масах? Тільки сліпі можуть не бачити цього. Ідейний блок усіх меншовиків с.-д., і бундівців у тому числі, з к.-д. є факт, а статті на зразок статті товариша М.— хороші, але невинні, платонічні, мрії.

«Пролетарий» № 10,
20 грудня 1906 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ПІДРОБЛЕННЯ УРЯДОМ ДУМИ І ЗАВДАННЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

Царський уряд неухильно продовжує «вести роботу» по підробленню Думи. Перестерігаючи довірливих російських обивателів від захоплення конституційністю, ми писали ще до початку цього підроблення (№ 5 «Пролетария» від 30 вересня 1906 р.), що готується новий державний переворот, а саме: зміна виборчого закону 11-го грудня 1905 р. готується *перед* другою Думою. «Безперечно,— писали ми тоді,— що уряд якнайуважніше вивчає тепер» питання про те, «чи залишати старий виборчий закон» *.

Так, уряд царя вивчав, вивчає, мабуть, навіть вивчив уже це питання. Змінити виборчий закон він визнав за краще шляхом сенатських роз'яснень [123]. Тепер він робить нові кроки щодо обмеження свободи агітації (коли можна *ще* обмежити російську свободу) і підтасовки виборів. Цими днями вийшла *інструкція,* яка забороняє видачу бланків виборчих записок нелегалізованим партіям [124]. Закриття газет стає все більше військово-польовим. Арешти посилюються. Проводяться обшуки й облави з цілком неприхованою метою роздобути імена виборщиків і впливових виборців, «усунути» тих і других. Одним словом, виборча кампанія в повному розпалі,— дотепує росіянин.

До якої межі дійде уряд у своєму військово-польовому підробленні Думи,— цього знати нікому не дано. Чому б не арештовувати виборщиків і в день виборів

* Див. цей том, стор. 14—15. *Ред.*

і *після виборів?* У законі — тримається ще в Росії це дурне слово! — говориться про недоторканність депутатів Думи, але про недоторканність виборщиків нема й мови. Наша преса ще при виборах до першої Думи вказувала на цю обставину. Тоді «Вітте прогавив»,— як думає чорносотенна царська зграя, а на ділі, тоді уряд був ще надто слабий після грудневого повстання, щоб перейти до зайняття наступної лінії укріплень революції. Тепер контрреволюція зібралася з силами і вона чинить цілком правильно із своєї точки зору, ламаючи конституцію (якій могли вірити тільки наївні кадети). Люди реакції — не те, що ліберальні Балалайкіни [125]. Вони люди діла. Вони бачать і знають з досвіду, що найменша свобода в Росії веде неминуче до піднесення революції. Тому вони *змушені* йти все далі і далі назад, руйнувати все більше й більше жовтневу конституцію, засувати все більше всякими заслінками політичний клапан, що був трохи відкритий.

Потрібне все безмежне тупоумство російського кадета або безпартійно-прогресивного інтелігента, щоб галасувати з цього приводу про безумство уряду і переконувати його стати на конституційний шлях. Уряд *не може чинити інакше,* відстоюючи царську владу і поміщицькі землі від прикритого, придавленого, але не знищеного напору знизу. І ми скажемо урядові: що ж! засувайте ваші заслінки, затикайте трохи відкриті клапани. Поки клапани були трохи відкриті, свіже повітря піддавало жару в котлі. Коли ви клапани закриєте,— вибух може статися найбільш для нас бажаний. Наша справа — скористатися якнайширше перед масами народу чудовою столипінською агітацією, чудовими столипінськими роз'ясненнями «суті конституції».

Але отут і виступає вся прірва різниці між тактикою ліберально-монархічної буржуазії і тактикою соціалістичного пролетаріату. Соціал-демократія проповідує боротьбу, роз'яснює народові на всіх і всіляких уроках історії неминучість боротьби, готується до неї, відповідає на посилення реакції посиленням революційної агітації. Ліберали не можуть проповідувати боротьби, бо вони бояться її. На посилення реакції вони

відповідають конституційним хниканням, яке розбещує свідомість народу, і — посиленням свого опортунізму. Ліберали чинять так, як це зобразив влучно і картинно трудовик Сєдельников на мітингу 9-го травня в домі Паніної [126]. Коли лібераля вилають, він каже: слава богу, що мене не вдарили. Коли його вдарять, він дякує богові, що його не вбили. Коли його уб'ють, він подякує богові за те, що його безсмертну душу визволили від тлінної земної оболонки.

Коли столипінська чорносотенна банда цикнула на кадетів і розпочала похід проти їх революційності,— кадети загаласували: неправда, ми не революціонери, ми — благонамірені! Геть Виборзьку відозву, геть блоки з лівими, геть лозунг найправішого з правих с.-д., Плеханова, «повновладна Дума», геть шкідливі революційні ілюзії! Ми йдемо в Думу законодавствувати. Коли чорносотенна зграя оголосила, що кадетам, як партії нелегалізованій, не дадуть бланків виборчих записок,— кадети заголосили: це «міняє постановку питання про угоди» (передовиця в «Речи» від 13 грудня)! Це «посилює значення єдиної реєстрованої партії опозиції, мирного оновлення». «При угодах необхідно взяти це до уваги»! А коли кадетського виборщика, який плазом проповз у мирнооновленський список, потягнуть в участок,— кадети подякують богові за те, що у нас не відняли все ж зовсім конституції. Єдина цілком безпечна партія — октябристи, скажуть тоді наші рицарі права,— і хіба ми не говорили завжди, що стоїмо на грунті маніфесту 17-го жовтня?

Як думають про це товариші меншовики? Чи не слід поспішити із скликанням нової партійної конференції і оголосити допустимими угоди з мирнооновленцями, а то й октябристами? Адже вони теж хочуть «напівсвободи», як аргументує сьогодні (14 грудня) переконфужений Плеханов у газеті колишніх соціал-демократів! [127].

Питання про мирнооновленців не випадково випливло у кадетів. Воно ставилося і раніше, до інструкції про бланки виборчих записок. Навіть ліві кадети «Товарища» (що їх деякі жартівники називають «майже-соціа-

лістами») ще в № від 5 грудня залічували до прогресивних партій і мирнооновленців, рахуючи всього 6 прогресивних партій (к.-д., с.-д., с.-р., н.-с., п. д. р. і м. о.). В тому ж № «Товарища» колишні соціал-демократи обрушилися своїм страшним гнівом на плакат про три *головні* партії, доданий до № 8 «Пролетария» *. Це — «політична несумлінність»,— галасували друзі Плеханова, відносити Гейдена до чорносотенців!

Ми дуже раді, що змусили ренегатів соціал-демократії захищати вчорашнього октябриста, який після розгону Думи протестував проти Виборзької відозви і розмовляв про міністерство із Столипіним.

Тільки спритніше треба б захищати його, пп. співробітники Плеханова! Всі знають, що на перших виборах октябристи (Гейден і Шипов у тому числі) бували в блоці з чорними. Ви готові забути це за зміну назви партії? Але на тій же самій (4-ій) сторінці «Товарища» від 5 грудня читаємо, що в «Союзе 17 октября» є течія, яка стоїть за угоду з партією «мирного оновлення» і що ця течія навіть переважає в петербурзькому відділі союзу. А трохи нижче наводиться звістка, що «головна управа об'єднаного руського народу» допускає блок з октябристами, через що «Товарищ» і відмовляється визнати октябристів конституціоналістами.

Правда ж, добре? Октябристів ми відмовляємось назвати конституціоналістами за те, що чорні допускають блок з ними. А мирнооновленців ми називаємо прогресивними, незважаючи на те, що октябристи допускають блок з ними.

О, премудрі піскарі пресловутої прогресивної «інтелігенції»!

Захист інтелігентськими радикалами мирнооновленців, поворот центрального органу партії к.-д. до мирного оновлення негайно після інструкцій про бланки, це все—типові зразки ліберальної тактики. Уряд крок вправо,— а ми два кроки вправо! Дивись — ми знов легальні і мирні, тактичні і лояльні, пристосуємося і без бланків, пристосуємося завжди, підладжуючись до підлоти!

---

* Див. цей том, стор. 121—127. *Ред.*

Це здається ліберальній буржуазії реальною політикою. Цим повзучим реалізмом (за прекрасним висловом одного с.-д.) вони пишаються, вважають його за верх політичної тактовності і дипломатично-мудрої тактики. Насправді ж це не тільки найдурніша і найбільш зрадницька, але й найбільш безплідна тактика, внаслідок якої німецькі кадети, починаючи від франкфуртських базік [128] і кінчаючи націонал-лібералами [129], що плазували перед Бісмарком, на півстоліття з лишком після буржуазної революції укріпили державну владу в руках юнкерів (чорносотенних поміщиків, Доррерів, Булацелів, Пурішкевичів,— кажучи по-російському) і в руках «обшитого парламентськими формами військового абсолютизму» [130].

Пора б зрозуміти і нашим меншовикам, які захоплюються цією політикою кадетів і переймають її, що єдино реальна в хорошому, а не пошлому розумінні слова, політика революційного марксизму. На хитрощі і повороти реакції відповідати треба не пристосуванням вправо, а поглибленням і розширенням революційної проповіді в пролетарських масах, розвиненням духу революційної класової боротьби і революційних класових організацій. Цим і тільки цим ви зміцнюєте силу єдиних борців проти реакції при всіх і всіляких поворотах і хитрощах її. Відповідаючи ж на чорносотенні витівки уряду пристосуваннями своєї тактики вправо, ви роздробляєте і ослабляєте цим єдину, здатну на боротьбу силу, силу революційних класів, ви засмічуєте їх революційну самосвідомість мішурою політиканських «маневрів».

Меншовики спочатку були проти угод з кадетами. Угоди осудив Мартов. Їх з обуренням відкинув Ю. Ларін. Не схвалював їх навіть Мик. І-ський. Під впливом сенатських роз'яснень (наших реакційних сенатів у Женеві і в Пітері) Мартов і К° пристосувалися вправо. Вони за блоки з кадетами, але не правіше кадетів, боронь боже! З «опозиційно-демократичними» партіями (резолюція Всеросійської конференції, прийнята 18-ма проти 14, на пропозицію ЦК) — не правіше того!

Та ось кадети повертають до мирнооновленців. І ви теж, товариші меншовики? У відповідь на сенатські роз'яснення — блоки з к.-д., у відповідь на вилучення бланків — блоки з мирнооновленцями? Що ж будете ви робити у відповідь на арешти виборщиків??

Ваша відмова від справді революційної проповіді в масах є вже факт. Ви вже не боретеся з ілюзіями мирного шляху і з носіями цих ілюзій, кадетами. Ви тільки й зайняті чорносотенною небезпекою. А ваші «тонкі маневри» спільних списків з к.-д. побудовані на піску. Реальний зміст революційної соціал-демократичної роботи в масах ви ослабляєте, а виграш від політиканства дістанеться не вам,— може, навіть не кадетам,— може, навіть не мирнооновленцям, а октябристам! На підроблення Думи ви відповідаєте підробленням революційно-соціал-демократичної тактики — ні Думи ви цим не поліпшите, ні соціалізму не зміцните, ні революції не посунете.

Політика безпринципного практицизму є найбільш непрактична політика.

На підроблення Думи робітничий клас повинен відповісти не притупленням, а загостренням своєї революційної агітації, відокремленням від жалюгідних зрадників кадетів у своїй виборчій кампанії.

Написано 14 (27) грудня 1906 р.

Надруковано 20 грудня 1906 р. в газеті «Пролетарий» № 10

Друкується за текстом газети

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ І ЗАВДАННЯ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ

Після розгону Думи уряд стримував обурення країни тільки військовим терором. Посилені і надзвичайні охорони, арешти без кінця, військово-польові суди, каральні експедиції, все це, разом узяте, не можна назвати інакше, як військовим терором.

Уряд випробовував свою силу на цьому військовому придушенні визвольного руху. Вистачить сили,— зовсім не скличемо Думи, відразу задовольнимо бажання Союзу руського народу і тому подібних «істинно-руських» партій чорносотенців. Не вистачить сили,— скличемо ще раз, спробуємо переробити виборчий закон, спробуємо забезпечити чорносотенну Думу або приборкати кадетську Думу. Так міркував уряд.

Військової сили нещадного придушення вистачило досі принаймні тільки на те, щоб за допомогою сенатських роз'яснень відняти, всупереч законові, виборче право у тисяч і десятків тисяч робітників, неімущих селян, залізничників. Фінансові труднощі уряду надзвичайно посилились. Позики поки що не вдається добути. Загрожує неминуче банкротство. Всередині країни уряд не може спертися ні на одну партію, хитаючись між зграями хуліганів (істинно руські люди) і октябристами. Цілком порозумітися він не міг навіть і з октябристами.

При таких умовах починається виборча кампанія до другої Думи. Обиватель заляканий. На нього гнітюче вплинули військово-польові суди. Він перебуває

№ 1. ЕЖЕНЕДѢЛЬНИКЪ № 1.

ТЕРНІИ ТРУДА

24 декабря 1906 года.

КОНТОРА и РЕДАКЦІЯ: Николаевская ул., кв. 34.
Пріемъ по дѣламъ редакціи по средамъ и субботамъ отъ 3 до 5 час. дня.

Политическое положеніе и задачи рабочаго класса.

Послѣ разгона Думы правительство сдерживало возмущеніе страны только посредствомъ военнаго террора. Усиленныя и чрезвычайныя охраны, аресты безъ конца, военно-полевые суды, карательныя экспедиціи, все это, вмѣстѣ взятое, нельзя назвать иначе, какъ военнымъ терроромъ.

Правительство испытывало свою силу на этомъ военномъ подавленіи освободительнаго движенія. Хватитъ силы,—вовсе не созовемъ Думы, сразу удовлетворимъ желанія союза русскаго народа и тому подобныхъ «истинно-русскихъ» партій черносотенцевъ. Не хватитъ силы,—созовемъ еще разъ, попытаемся передѣлать избирательный законъ, попытаемся обезпечить черносотенную Думу или укротить кадетскую Думу. Такъ разсуждало правительство.

Военной силы безпощаднаго подавленія хватило до сихъ поръ по крайней мѣрѣ, только на то, чтобы посредствомъ сенатскихъ разъясненій отнять, вопреки закону, избирательное право у тысячъ и десятковъ тысячъ рабочихъ, неимущихъ крестьянъ, желѣзнодорожниковъ. Финансовыя затрудненія правительства чрезвычайно усилились. Займа пока не удается добыть. Грозитъ неминуемое банкротство. Внутри страны правительство не можетъ опереться ни на одну партію, колеблясь между шайками хулигановъ (истинно-русскіе люди) и октябристами. Вполнѣ спѣться оно не могло даже и съ октябристами.

При такихъ условіяхъ начинается избирательная кампанія во вторую Думу. Обыватель запуганъ. На него удручающе повліяли военно-полевые суды. Онъ находится подъ впечатлѣніемъ правительственнаго хвастовства, что Дума будетъ послушной. Онъ поддается настроенію и готовъ простить всѣ ошибки кадетамъ, готовъ выбросить за бортъ все то, чему научила его первая Дума и голосовать за кадета, лишь бы не прошелъ черносотенецъ.

Со стороны обывателя такое поведеніе понятно. Обыватель никогда не руководится твердымъ міросозерцаніемъ, принципами цѣльной партійной тактики. Онъ всегда плыветъ по теченію, слѣпо отдаваясь настроенію. Онъ не можетъ разсуждать иначе, какъ противопоставляя черной сотнѣ самую скромную изъ оппозиціонныхъ партій. Онъ не въ состояніи самостоятельно обдумать опытъ первой Думы.

Но то, что естественно для обывателя, непростительно для партійнаго человѣка и совсѣмъ уже неприлично для соціалдемократа. Прислушайтесь, въ самомъ дѣлѣ, къ доводамъ тѣхъ соціалдемократовъ, которые зовутъ соціалистовъ рабочихъ *голосовать за кадетовъ* (все равно, за однихъ ли только кадетовъ тамъ, гдѣ соціалдемократы отказались вовсе выставлять своего кандидата, или за кадета вмѣстѣ съ соціалдемократомъ, гдѣ есть общій списокъ). Вмѣсто доводовъ вы услышите одинъ только припѣвъ, одинъ крикъ страха и отчаянія: какъ бы не прошли черносотенцы! голосуйте всѣ за кадетовъ! составляйте общіе списки съ кадетами!

Соціалдемократъ, членъ рабочей партіи, не можетъ опускаться до такой обывательщины. Онъ долженъ дать себѣ ясный отчетъ въ томъ, какія дѣйствительныя общественныя силы ведутъ борьбу, какое дѣйствительное значеніе имѣетъ Дума вообще и господствовавшая въ первой Думѣ партія кадетовъ въ особенности. Кто разсуждаетъ о современной политикѣ пролетаріата, не обдумавъ всѣхъ этихъ вопросовъ, тотъ никогда не можетъ прійти къ сколько-нибудь вѣрнымъ выводамъ.

За что идетъ теперь борьба въ Россіи? За свободу т. е. за власть народныхъ представителей въ государствѣ, а не стараго правительства. За землю для крестьянъ. Правительство всѣми силами борется противъ этихъ стремленій, отстаиваетъ свою власть, свою землю (ибо самые богатые помѣщики принадлежатъ къ числу самыхъ знатныхъ и наиболѣе высокопоставленныхъ лицъ въ государствѣ). Правительство имѣетъ противъ себя рабочихъ и массу крестьянской бѣдноты, а также, разумѣется, и городской бѣдноты, о которой не къ чему говорить отдѣльно, ибо у нея нѣтъ особыхъ интересовъ въ отличіе отъ основныхъ интересовъ пролетаріата и крестьянства.

Какъ относятся къ борьбѣ высшіе классы, помѣщики и буржуазія? Сначала, до 17-го октября, большая часть ихъ были либеральны, т. е. сочувствовали свободѣ, даже помогали такъ или иначе борьбѣ рабочихъ. Буржуазія была недовольна самодержавнымъ порядкомъ управленія и требовала себѣ тоже

Перша сторінка щотижневика «Терний Труда» № 1, 24 грудня 1906 р. з передовою статтею В. І. Леніна «Політичне становище і завдання робітничого класу»

Зменшено

під враженням урядових хвастощів, що Дума буде слухняною. Він піддається настроєві і готовий простити всі помилки кадетам, готовий викинути за борт все те, чого навчила його перша Дума, і голосувати за кадета, аби тільки не пройшов чорносотенець.

З боку обивателя така поведінка зрозуміла. Обиватель ніколи не керується твердим світоглядом, принципами цільної партійної тактики. Він завжди пливе за течією, сліпо віддаючись настроєві. Він не може міркувати інакше, як протиставлячи чорній сотні найскромнішу з опозиційних партій. Він неспроможний самостійно обдумати досвід першої Думи.

Але те, що природне для обивателя, непростиме для партійної людини і зовсім уже непристойне для соціал-демократа. Прислухайтесь, справді, до доводів тих соціал-демократів, які кличуть соціалістів робітників *голосувати за кадетів* (все одно, чи за самих тільки кадетів там, де соціал-демократи відмовились зовсім висувати свого кандидата, чи за кадета разом з соціал-демократом, де є спільний список). Замість доводів ви почуєте самий тільки приспів, самий крик страху і відчаю: як би не пройшли чорносотенці! голосуйте всі за кадетів! складайте спільні списки з кадетами!

Соціал-демократ, член робітничої партії, не може опускатися до такої обивательщини. Він повинен здати собі ясно справу з того, які дійсні суспільні сили ведуть боротьбу, яке дійсне значення має Дума взагалі і партія кадетів, що панувала в першій Думі, особливо. Хто міркує про сучасну політику пролетаріату, не обдумавши всіх цих питань, той ніколи не може прийти до скільки-небудь правильних висновків.

За що йде тепер боротьба в Росії? За свободу, тобто за владу народних представників у державі, а не старого уряду. За землю для селян. Уряд всіма силами бореться проти цих прагнень, відстоює свою владу, свою землю (бо найбагатші поміщики належать до числа найзнатніших і найбільш високопоставлених осіб у державі). Уряд має проти себе робітників і масу селянської бідноти, а також, звичайно, і міської бідноти, про яку ні до чого говорити окремо, бо у неї немає окремих

інтересів на відміну від основних інтересів пролетаріату і селянства.

Як ставляться до боротьби вищі класи, поміщики і буржуазія? Спочатку, до 17-го жовтня, більша частина їх були ліберальні, тобто співчували свободі, навіть допомагали так чи інакше боротьбі робітників. Буржуазія була невдоволена самодержавним порядком управління і вимагала собі теж участі в державних справах. Буржуазія називала себе демократичною, тобто такою, що стоїть за народну свободу, щоб знайти підтримку в народі своїм прагненням. Але після 17-го жовтня буржуазія задовольнилася тим, що здобуто, тобто участю поміщиків і капіталістів у державних справах і обіцянками свободи з боку уцілілої старої влади. Буржуазія злякалася самостійної боротьби пролетаріату і селянства, проголосивши: досить революції!

До 17-го жовтня була одна широка ліберально-буржуазна партія земців, які збиралися на свої знамениті напівлегальні з'їзди і видавали за кордоном журнал «Освобождение» [131]. Після 17-го жовтня учасники земських з'їздів розкололися: ділки-капіталісти і поміщики більші або ті, що по-кріпосницькому господарюють, пішли в партію октябристів, тобто прямо перейшли на сторону уряду. Друга частина, особливо адвокати, професори та інша буржуазна інтелігенція утворили партію к.-д. (конституціоналістів-демократів). Ця партія теж повернула проти революції, теж злякалася робітничої боротьби, теж проголосила: досить! Але вона хотіла і хоче припинити боротьбу тоншими засобами, маленькими поступками народові, викупом для селян і т. п. Партія кадетів обіцяла народові свободу і селянам землю, якщо народ обиратиме кадетів до Думи. Соціал-демократи розуміли, що це обман народу, і тому бойкотували Думу. Але темні селяни і залякані обивателі провели все ж кадетів у Думу. Кадети, замість боротьби за свободу, стали з Думи кликати народ до заспокоєння, а самі добиватися призначення їх у царські міністри. І Думу розігнали за невгодні промови, за те, що соціал-демократи і сміливіші депутати зверталися до народу з думської трибуни і кликали його на боротьбу.

Тепер навіть найбільш сліпі або темні люди повинні зрозуміти, яка є партія кадетів. Це партія не народних борців, а буржуазних ходатаїв, посередників-торгашів. Тільки тоді робітники і свідомі селяни спроможні будуть добитися своїх цілей, коли маса перестане вірити в партію к.-д., коли маса зрозуміє необхідність самостійної боротьби. Тому голосувати за кадетів і проповідувати таке голосування значить ослабляти свідомість мас, їх згуртованість і готовність до боротьби.

Перед свідомими робітниками постає тепер зовсім інше завдання. Проти обивательської розгубленості і безідейності вони повинні виступити з послідовною, витриманою, стрункою, соціалістичною проповіддю у виборчій кампанії.

Найближче завдання свідомих робітників роз'яснити всій масі пролетаріату і всім передовим представникам селянства, яка є справжня боротьба, яке є справжнє становище різних класів у цій боротьбі.

Робітники більше, ніж усі класи, пішли вперед за час нашої революції. Вони всі в масі тягнуть тепер до соціал-демократії. Тут більш посилена, більш широка робота, звичайно, потрібна, але вона вже спрямовується второваним шляхом. Найважливішою і найтруднішою є робота в селянстві. Селяни, це клас дрібних хазяйчиків. Клас цей поставлений у значно менш вигідні умови боротьби за свободу і боротьби за соціалізм, ніж робітники. Селяни не об'єднані разом великими підприємствами, а роздроблені дрібним, відособленим господарюванням. Селяни не бачать перед собою такого відкритого, явного, єдиного ворога, як робітники — капіталіста. Селяни самі почасти хазяї і власники; тому вони завжди тягнуться за буржуазією, хочуть наслідувати її, мріють про розвиток і зміцнення своєї дрібної власності, а не про спільну боротьбу з робітничим класом проти класу капіталістів.

Ось чому вся маса селянської бідноти завжди і в усіх країнах виявлялася менш стійкою в боротьбі за свободу і за соціалізм, ніж робітники. Ось чому і у нас в Росії селянські депутати в Думі, трудовики, не зуміли ще, незважаючи на всі уроки кадетського зрадництва,

позбутися впливу ліберальної буржуазії, її поглядів, її передсудів, її прийомів у політиці,— прийомів, ніби хитрих, тонких, які складаються з красивих «маневрів», а на ділі дурних, пустих і ганебних для всякого справжнього борця.

Свідомі робітники! Користуйтеся виборчою кампанією, щоб цілком розкрити очі народові! Не піддавайтеся на переконування тих благомислячих, але слабих і нестійких людей, які кличуть вас до складання спільних списків з кадетами, до затемнення свідомості мас спільними лозунгами з кадетами. Ставтеся критично до ходячих криків, лементу і страхів щодо чорносотенної небезпеки. Справжня і корінна небезпека для російської революції, це — нерозвиненість маси селянства, нестійкість його в боротьбі, нерозуміння ним всієї пустоти і всього зрадництва буржуазного лібералізму. Боріться з цією небезпекою, говоріть всю правду відкрито і до кінця всій народній масі, цим ви відвернете її від базік кадетів і привернете до підтримки соціал-демократії. Цим і тільки цим ви можете побороти справжню чорносотенну небезпеку. І ніякі сенатські роз'яснення, ніякі страти, ніякі арешти не віднімуть у народу *такої* роботи, роботи підвищення громадянської і класової свідомості мас, роботи по організації їх в ім'я самостійних, а не ліберально-буржуазних завдань боротьби.

«Терний Труда» № 1,
24 грудня 1906 р.

Друкується за текстом
щотижневика «Терний Труда»

Перша сторінка
рукопису В. І. Леніна
«Завдання робітничої партії
і селянство».— 1906 р.

Зменшено

1

Представителю редакціи прошу передѣлки статьи и сокращенія заставить. Прошу прислать сюда нѣсколько экземпляровъ, если напечатаете.

Задачи рабочей партіи и крестьянство.

Поволжье — одинъ изъ крупныхъ центровъ крестьянскаго движенія. Въ Поволжьи передъ рабочей партіей особенно настойчиво выдвигается задача: вести самостоятельную классовую политику пролетаріата, постоянно разъясняя при этомъ крестьянской массѣ, что она можетъ добиться земли и свободы только порвавъ съ своими обычными вождями изъ либеральныхъ политиканов — кадетовъ, только примкнувъ къ революціонному пролетаріату.

Именно этой задачѣ должна быть всецѣло подчинена и избирательная кампанія рабочей партіи. Именно вслѣдствіе этой ~~задачи~~ особенно вредны в Поволжьи блоки с кадетами, недопустимые вообще в силу всей принципіальной позиціи с.-д., как партіи ведущей классовую борьбу пролета-

ЗАВДАННЯ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ І СЕЛЯНСТВО [132]

Поволжя — один з великих центрів селянського руху. В Поволжі перед робітничою партією особливо настійно висувається завдання: вести самостійну класову політику пролетаріату, весь час роз'яснюючи при цьому селянській масі, що вона може добитися землі і свободи тільки пориваючи із своїми звичайними вождями з ліберальних поміщиків-кадетів, тільки приєднуючись до революційного пролетаріату.

Саме цьому завданню повинна бути цілком підпорядкована і виборча кампанія робітничої партії. Саме через це особливо шкідливими є в Поволжі блоки з кадетами, недопустимі взагалі в силу всієї принципіальної позиції соціал-демократії, як партії пролетаріату, який веде класову боротьбу. Щоб наочніше показати це, візьмемо як приклад одного селянського депутата від Поволжя в першій Думі. Депутат цей — п. І. Жилкін, трудовик, обраний від Саратовської губернії.

Тепер трудовик Жилкін пише в пітерській кадетській газеті «Товарищ» і захищає блоки з кадетами. Подивіться ж, *як* він захищає ці блоки. В «Товарище» від 17-го грудня він розповідає про вибори до першої Думи по Саратовській губернії. Селяни обирали своїх людей, не довіряючи з інстинкту — вірного інстинкту трудящих і експлуатованих — не довіряючи ліберальному поміщикові і буржуазному адвокатові. В губернії, коли з'їхалися для обрання депутатів до Думи всі

виборщики, селяни становили близько двох п'ятих всієї кількості виборщиків.

(Нагадаємо, що все число виборщиків по Саратовській губернії — 150. З них 64 від селян, 51 від землевласників і 35 від городян. Пан Жилкін дає цифру 152 виборщики, додаючи, можливо, робітничу курію.)

Селянські виборщики зіткнулися в губернії з «видатними» кадетами, як-от «причетний до центрального комітету кадетської партії» п. М. М. Львов. Серед виборщиків від повітових міст проявилися люди лівіші від кадетів. І дуже швидко, майже сам собою утворився лівий блок, «союз трудящих», зародок майбутньої Трудової групи в Думі.

Почався торг з кадетами за місця в Думі. Кадети вимагали $^2/_3$ місць для к.-д., «трудящі» для себе. Не зійшлися. Кадети не вірили в силу і згуртованість союзу трудящих. На останніх передвиборних зборах виявилось, однак, що з 152 голосів кандидати союзу одержали *від 78 до 89 голосів*. «Головні кандидати кадетів одержали від 50 до 67».

Тоді кадети здались. Вони погодились на те, щоб від їх партії була меншість у Думі. «Комітет союзу трудящих погодився провести двох кандидатів кадетського напряму: М. М. Львова і С. А. Котляревського. І характерно,— пише п. Жилкін, — що ці кандидати, які тільки-но одержали за записками 59 і 67 голосів, одержали при балотуванні 111».

Так, це дуже й дуже характерно. Тільки трудовик Жилкін не розуміє, на жаль, *значення* фактів, які він повідомляє.

Подумайте тільки: лівий союз трудящих, маючи 78—89 голосів з 152, тобто *більшість,* провів до Думи М. М. Львова. І тому п. Жилкін, трудовик, захищає блоки з кадетами.

Чи знаєте ви, робітники і селяни, хто такий М. М. Львов? Це — поміщик, один із засновників «Союза освобождения», тобто один із засновників кадетської партії. Він сім років прослужив предводителем дворянства. В думі він належав до найправіших кадетів. Інакше кажучи, він не тільки боровся проти ро-

бітничих депутатів с.-д. і проти трудовиків, він вважав навіть, що вся кадетська партія йде надто далеко вліво! Він вважав, що кадетські каторжні закони про збори і пресу надто ліберальні, що розорний викуп, який пропонували селянам кадетські поміщики, є надто щедра для селян реформа. Кадети хотіли продати землю селянам по справедливій оцінці з тим, щоб проводили цю справедливу оцінку представники від селян в рівній кількості з представниками від поміщиків і з доданням представників від уряду. Один селянин, один поміщик, один поліцейський чин,— чи ж не правда, яка хороша була кадетська справедливість? Для пана поміщика Львова це здавалося занадто ліберальним. Пан поміщик хотів би, як видно, щоб поліцейських було якнайбільше в місцевих земельних комітетах.

І тому п. Львов виголошував у Думі промови *проти* селянської вимоги землі. Пан Львов під час Думи забігав на задні двері до власть імущих, щоб поторгуватися про міністерські містечка для ліберальних поміщиків на умові «приборкання» трудовиків і соціал-демократів у Думі. Ось який ліберальний поміщик Львов, проведений в Думу трудовиками. І після розгону Думи поміщик Львов розмовляв із Столипіним про вступ в його міністерство!!

Щоб вільніше розмовляти із Столипіним, Львов пішов від кадетів і утворив партію мирного пограбування. *З цією партією кадети вступають тепер у блоки.* Цю партію газета «Товарищ», де пише п. Жилкін, називає прогресивною, а не чорносотенною!

Але нам важливе те, що Львов був кадетом, коли проходив у Думу. Важливе те, що кадет-поміщик найпідліше зрадив селян, борючись проти їх вимог у Думі, торгуючись про міністерське містечко навіть після розгону Думи з людьми, які розстрілювали і били селян масами.

Ось яких кадетів-поміщиків провели трудовики в Думу!

Припустимо, що п. Жилкін та інші трудовики не знали *тоді,* яка птиця Львов. Припустимо, що п. Жилкін і К° *помилились.* За помилку не можна судити.

Добре. Ну а тепер, може п. Жилкін не знати того, як кадетські поміщики на зразок Львова перекидаються від «народної свободи» до столипінського військово-польового міністерства? Пан Жилкін знає це і *все-таки* радить трудовикам і робітникам с.-д. блоки з партією ліберальних поміщиків і буржуазних адвокатів, з партією к.-д.

Львов — зразок зрадника кадета, зразок поміщицької партії лібералів.

Жилкін — зразок несвідомого і нестійкого трудовика, який плентається в хвості у «ліберальних» поміщиків, не вміючи відкрити очі селянинові, не вміючи перемогти, навіть будучи в більшості, не вміючи кликати селянина на самостійну боротьбу.

Нехай же всі свідомі робітники, всі соціал-демократи Поволжя вчать народ на прикладі Львова і Жилкіна.

Робітники! Чи хочете ви допомагати проводити в Думу кадетів на зразок поміщика Львова, який сьогодні ораторствує про народну свободу, а завтра перекидається на сторону Столипіна?

Якщо ви не хочете цього, відкидайте всякі блоки з кадетами, з цією партією «ліберальних» поміщиків. Кличте селян підтримувати робітничу с.-д. партію, а не партію к.-д.

Селяни! Чи хочете ви ще раз проводити в Думу «ліберальних» поміщиків, на зразок кадета Львова, який перед Думою обіцяв вам молочні ріки й кисільні береги, а в Думі пропонував справедливу оцінку поміщицької землі через посередництво призначених поміщицьким урядом чиновників? Чи хочете ви довірити захист селянських вимог ліберальним поміщикам або буржуазним адвокатам?

Якщо ви не хочете цього, голосуйте за соціал-демократів, тобто за робітничу партію. Ніде в світі с.-д. робітнича партія не зраджувала інтереси розореного, нужденного, трудящого і експлуатованого селянства. Скрізь в усьому світі ліберальна буржуазія так само обманювала селян, що борються за землю і за свободу, як обманюють їх у нас кадети Львови.

Нема і бути не може іншого засобу проти нестійкості трудовиків, крім міцної, свідомої робітничої партії, яка не відступає від класової точки зору. Селяни можуть добитися землі і свободи, тільки йдучи пліч-о-пліч із свідомими робітниками.

28 грудня 1906 р.

Вперше надруковано 21 січня 1935 р. в газеті «Волжская Коммуна» № 19 Підпис: Н. Ленін

Друкується за рукописом

ПЕРЕДМОВА ДО РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ БРОШУРИ В. ЛІБКНЕХТА «НІЯКИХ КОМПРОМІСІВ, НІЯКИХ ВИБОРЧИХ УГОД!»

Брошура Лібкнехта, пропонована в перекладі російському читачеві, має особливий інтерес тепер, напередодні виборів до другої Думи, коли питання про виборчі угоди дуже цікавить і робітничу партію і громадську думку ліберальної буржуазії.

Ми не будемо тут спинятися на загальному значенні брошури Лібкнехта. Читачеві треба звернутися до праці Фр. Мерінга про історію німецької соціал-демократії і до ряду інших творів наших німецьких товаришів, щоб ясно уявити собі це значення і зрозуміти правильно окремі місця брошури, які допускають кривотлумачення, якщо взяти їх поза тією обстановкою, коли і як вони були сказані.

Нам важливо відзначити тут *прийоми* міркування Лібкнехта. Важливо показати, як він *підходив* до питання про угоди, щоб допомогти російському читачеві самостійно підійти до розв'язання питання про блоки з кадетами, яке цікавить нас.

Лібкнехт нітрохи не заперечує того, що угоди з буржуазно-опозиційними партіями «корисні» — і з точки зору «парламентських мандатів», і з точки зору залучення «союзника» (ніби союзника) проти спільного ворога, реакції. Але в тому й виявляється дійсно політичний розум і випробуваний соціал-демократизм ветерана німецьких соціалістів, що він *не обмежується* цими міркуваннями. Він розглядає, чи не є «союзник» прихованим ворогом, якого особливо небезпечно пустити в свої ряди? чи бореться справді і як бореться цей союз-

ник проти спільного ворога? чи не зв'язана корисність угод, з точки зору збільшення кількості парламентських мандатів, із шкідливістю щодо триваліших і глибших завдань пролетарської партії?

Візьмемо хоч ці три, намічені мною зараз, питання і подивимося, *чи розуміє* значення їх такий, наприклад, захисник угод російських с.-д. з кадетами, як Плеханов. Ми побачимо, що Плеханов ставить питання про угоди неймовірно вузько. Кадети хочуть боротися з реакцією, значить... угоди з кадетами! Далі цього Плеханов не йде, дальший розгляд питання здається йому доктринерством. Недивно, що соціал-демократ, який настільки забув вимоги соціал-демократичної політики, опинився в сусідстві і співробітництві з ренегатами соціал-демократії, як-от пп. Прокоповичі та інші публіцисти «Товарища». Недивно, що навіть принципіальні однодумці такого с.-д., меншовики, або збентежено мовчать, не сміючи голосно сказати того, що вони думають про Плеханова, і відрікаючись від нього на робітничих зборах, або прямо сміються з нього, як бундівці в «Volkszeitung» і в «Нашей Трибуне» [133].

Лібкнехт учить нас того, що в кожному союзникові з буржуазії соціал-демократ повинен уміти відкрити його небезпечні сторони і не приховувати їх. А у нас меншовики кричать про те, що не з кадетами треба боротися, а з чорносотенною небезпекою! Як корисно було б для таких людей вдуматися в слова Лібкнехта: «Дурні і жорстокі насильства поліцейських політиків, замахи закону проти соціалістів — каторжного закону, закону проти партій, які проповідують переворот, можуть у нас викликати почуття презирливого жалю,— але ворога, що простягає нам руку для виборчої угоди і втирається до нас, як друг і брат,— такого ворога і *тільки такого ми повинні боятися*».

Ви бачите: насильства поліцейських, чорносотенні закони має на увазі і Лібкнехт. І проте він сміливо говорить робітникам: не цього ворога, а виборчої угоди з лжедругом треба боятися. Чому так думав Лібкнехт? Тому, що він завжди вважав силу борців дійсною силою тільки тоді, коли це є сила *свідомих* робітничих

мас. А свідомість мас не розбещують насильства і каторжні закони,— її розбещують *лжедрузі* робітників, ліберальні буржуа, які *відвертають* маси від справжньої боротьби пустими фразами про боротьбу. Наші меншовики і Плеханов не розуміють, що боротьба з кадетами є боротьба за звільнення свідомості робітничих мас від облудних кадетських думок і передсудів про поєднання народної свободи із старою владою.

Лібкнехт настільки різко підкреслював цю велику небезпечність фальшивих друзів у порівнянні з прямими ворогами, що говорив: «запровадження нового закону проти соціалістів було б меншим злом, ніж затушовування класової протилежності і партійних меж, внаслідок виборчих угод».

Перекладіть цю фразу Лібкнехта на мову російської політики в кінці 1906 року: «чорносотенна Дума була б меншим злом, ніж затушовування класової протилежності і партійних меж, внаслідок виборчих угод з кадетами». Який дикий галас зняли б проти Лібкнехта за таку фразу письменники «Товарища» і подібних газет, що перебігли від соціалізму до лібералів! Як часто чули ми на робітничих зборах і з сторінок меншовицьких видань такі ж «осуди» більшовиків за подібні думки, що випали на долю Лібкнехта (стор. 54 пропонованої брошури). Але більшовики так само мало злякаються цього галасу і цих осудів, як мало злякався їх Лібкнехт. Тільки погані соціал-демократи можуть зневажливо говорити про ту шкоду, якої завдають робітничим масам ліберальні зрадники народної свободи, що присусіджуються до них за допомогою виборчих угод.

До речі про це зрадництво лібералізму. Наші опортуністи, Плеханов у тому числі, кричать: нетактовно говорити у нас і тепер про зрадництво лібералізму. Плеханов написав навіть цілу брошуру, щоб повчити нетактовних соціалістів-робітників ввічливого поводження з кадетами. До якої міри неоригінальні плехановські думки, до якої міри затаскані ще німецькими ліберальними буржуа плехановські фрази, це найясніше показує брошура Лібкнехта. Виявляється, що Плеханов «козиряв» проти революційних соціал-демократів *тією*

самою дитячою казкою про вовка і пастуха, якою пробували німецькі опортуністи залякати і Лібкнехта: мовляв, ви так приучите всіх чути ваші крики: «вовк! вовк!», що, коли прийде вовк, вам не повірить ніхто. Влучно відповів Лібкнехт німецьким численним однодумцям теперішнього Плеханова: «в усякому разі інтереси партії охороняються обачними людьми не гірше, ніж зубоскалами».

Візьмемо друге намічене нами питання: чи бореться дійсно наша ліберальна буржуазія, тобто кадети, проти чорносотенної небезпеки і як бореться? Плеханов не вміє ні поставити цього питання, ні розв'язати його шляхом уважного розгляду політики кадетів у революційній Росії. Із «загального поняття» про буржуазну революцію Плеханов, порушуючи азбуку марксизму, виводить конкретне ставлення російських с.-д. до кадетів, замість того, щоб з вивчення реальних особливостей російської буржуазної революції виводити загальне поняття про взаємовідношення буржуазії, пролетаріату і селянства в сучасній Росії.

Лібкнехт учить нас міркувати інакше. Коли йому говорили про боротьбу ліберальної буржуазії з реакцією, він відповідав розглядом того, *як* вона боролася. І він показував — у пропонованій брошурі і в багатьох інших статтях — що німецькі ліберали (зовсім як наші кадети) «зраджують свободу», що вони зближаються з «юнкерами (поміщиками) і духовенством», що вони не зуміли бути революційними в революційну епоху.

«З того моменту,— говорить Лібкнехт,— коли пролетаріат починає виступати, як клас, що відособився від буржуазії і своїми інтересами ворожий їй, *буржуазія перестає бути демократичною*».

А наші опортуністи, наче насміхаючись із правди, величають кадетів (навіть в резолюціях партійних с.-д. конференцій) демократами, хоч кадети заперечують демократизм у своїй програмі, визнають верхню палату і т. п., хоч вони пропонували в Державній думі каторжні закони проти зборів і боролися проти утворення без дозволу начальства місцевих земельних комітетів на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування!

Лібкнехт цілком справедливо осуджував вживання слова революція, як пустої фрази. Коли він говорив про революцію, він дійсно вірив у неї,— він дійсно розглядав усі питання і всі кроки тактики не тільки з точки зору інтересів хвилини, а з точки зору корінних інтересів усієї революції. Лібкнехту траплялось, як і російським революційним с.-д., переживати тяжкі переходи від безпосередньо-революційної боротьби до убогої, мерзенної, підло-чорносотенної конституції. Лібкнехт умів пристосовуватись до цих тяжких переходів, умів працювати для пролетаріату на всякому, навіть найгіршому, грунті. Але він не радів при цьому, переходячи від боротьби проти підлої конституції до роботи на грунті цієї конституції, не хихикав над тими, хто *все* зробив, щоб не допустити *появи* на світ подібної «конституції». «Обережність» Лібкнехт бачив не в тому, щоб скоріше брикнути ногою падаючу (хоча б тимчасово падаючу) революцію, щоб скоріше пристосуватися до куцої конституції. Ні, старий ветеран революції бачив «обережність» пролетарського вождя в тому, щоб пізніше за всіх малодушних і полохливих буржуа переходити на грунт «пристосування» до того, що народжується з тимчасових поразок революції. «Практична політика,— говорить Лібкнехт,— змушувала нас пристосовуватись до установ того суспільства, в якому ми живемо; але кожний новий крок на шляху пристосування до сучасного суспільного порядку давався нам з трудом і робився *лише з великою обережністю.* Це викликáло не мало глузування з різних боків. *Але той, хто боїться ступити на цю похилу площину, в усякому разі надійніший товариш, ніж той, хто сміється з нашої обережності*».

Запам'ятайте ці золоті слова, товариші робітники, що бойкотували віттевську Думу. Згадуйте частіше ці слова, коли жалюгідні педанти сміятимуться перед вами з бойкоту Думи, забуваючи, що під прапором бойкоту булигінської Думи розгорівся перший (і досі єдиний,— але, ми певні, не останній) народний рух проти *подібних* установ. Нехай зрадники кадети пишаються тим, що вони раніше за всіх погодилися добровільно

повзти на череві під законами контрреволюції. Свідомий пролетаріат пишатиметься тим, що він довше за всіх стояв з високо піднесеним прапором і йшов у відкритий бій,— пишатиметься тим, що він падав тільки під тяжкими ударами в битві, що він довше за всіх робив спроби і кликав народ піднятися ще раз, ринутися масою і задушити ворога.

* *
*

Перейдемо, нарешті, до третього і останнього з намічених нами питань. Чи не шкодять угоди на виборах тому, що нам особливо дороге: «чистоті принципів» соціал-демократизму? Шкодя́! На це питання російська політична дійсність уже дала відповідь,— відповідь фактами, які викликають краску сорому у свідомих робітників.

Меншовики запевняли в резолюціях, клялися й божилися на зборах, що вони йдуть тільки на технічні угоди, що вони продовжують ідейну боротьбу з кадетами, що вони ні за що, ні за що не відступлять ні на волос від своєї соціал-демократичної позиції, від своїх суто пролетарських лозунгів.

І що ж? Ніхто інший, як Плеханов, відправився в прихожу кадетських газет, щоб підносити народові «середній» лозунг, і не кадетський і не соціал-демократичний, усім приємний, ні для кого не образливий: «повновладна Дума». Дарма, що цей лозунг прямо обманює народ, засмічує йому очі,— аби тільки угода була з ліберальними поміщиками! Але кадети презирливо прогнали Плеханова, соціал-демократи відвернулися від нього, одні збентежено, другі з обуренням. Він лишився тепер сам і виливає свою злобу, лаючи більшовиків за «бланкізм», публіцистів «Товарища» за «нескромність», меншовиків за недипломатичність, лаючи всіх крім себе! Бідний Плеханов, як жорстоко справдилися на ньому прямі і ясні, горді і різкі слова Лібкнехта про принципіальну шкідливість угод!

А «товариш» Васильєв (який теж із швейцарської кухні виглянув на революцію) запропонував у «Товарище» (17 грудня), прямо посилаючись на Плеханова,

попросту розпустити с.-д. партію і тимчасово — тільки тимчасово! — злитися з лібералами. Так, недаремно говорив Лібкнехт, що і у них в партії ледве чи хто-небудь хотів ухилення «від партійних принципів». Справа не в хотінні, а в тому, до чого *сила речей* приводить партію за хибний крок. І у Плеханова хотіння були найкращі: мирком та ладком з кадетами проти чорносотенної небезпеки,— а вийшов тільки сором і скандал для соціал демократії.

Товариші робітники, читайте уважніше брошуру Вільгельма Лібкнехта і суворіше перевіряйте тих, хто радить вам згубні для пролетаріату і для справи свободи угоди з кадетами!

Грудень 1906 р. *Н. Ленін*

Надруковано в 1907 р. у брошурі, виданій в Петербурзі видавництвом «Новая дума»

Друкується за текстом брошури

ПЕРЕДМОВА ДО РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ БРОШУРИ К. КАУТСЬКОГО «РУШІЙНІ СИЛИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

Російські передові робітники давно знають К. Каутського, як *свого* письменника, що уміє не тільки обгрунтувати і роз'яснити теоретичне вчення революційного марксизму, але й застосувати його із знанням справи, із серйозним розглядом фактів, до складних і заплутаних питань російської революції. І тепер, коли увагу соціал-демократів мало не цілком іноді забирає безідейна тріскотня ліберальних Петрушок, з їх вільними і невільними підголосками, коли дрібниці «парламентської» техніки заслоняють перед багато ким принципіальні питання пролетарської класової боротьби, коли сумний настрій опановує часто-густо навіть порядних людей, принижуючи їх розумові і політичні здібності,— тепер потрійно важливо для всіх соціал-демократів Росії уважно прислухатися до думки Каутського в основних питаннях російської революції. І навіть не стільки прислухатися до думки Каутського, скільки вдуматися в його постановку питання,— бо Каутський не такий легковажний, щоб розводити балачки про малознайомі йому конкретні питання російської тактики, не такий неук в російських справах, щоб відбуватися загальними місцями або некритичним повторенням наймоднішого викрику.

Каутський відповідає на запитання, з якими Плеханов звернувся до ряду іноземних соціалістів. І, відповідаючи на ці запитання,— вірніше, вибираючи з цих нерозумно поставлених запитань те, про що *можна* вести з користю для справи розмову між соціалістами всіх країн,— Каутський починає із скромного застереження. «Щодо *російських* товаришів я почуваю себе в становищі *учня,* коли мова йде про російські справи».

Ця скромність — не фальшиве скромничання «генерала» від соціал-демократії, який починає з міщанських кривлянь, щоб кінчити якою-небудь вихваткою бурбона. Ні. Каутський *на ділі* обмежився відповіддю *тільки* на такі запитання, розбираючись в яких він може *допомогти* мислячим соціал-демократам Росії в їх самостійній роботі аналізу конкретних завдань і лозунгів дня. Каутський відмовився бути генералом, який командує: праворуч або ліворуч! Він визнав за краще зберегти становище товариша, що далеко стоїть, але зате вдумливий, такий, що показує, яким шляхом ми повинні самі шукати відповіді.

Плеханов запитував Каутського, по-1-е, про «загальний характер» російської революції: буржуазна вона чи соціалістична? По-2-е, про ставлення с.-д. до буржуазної демократії. По-3-є, про підтримку с.-д. партією партій опозиційних на виборах до Думи.

Запитання ці підібрані, на перший погляд, дуже «тонко». Але прислів'я недаром каже: «Де тонко, там і рветься». Справа в тому, що в цих запитаннях скільки-небудь знаюча і уважна людина відразу бачить тонку... *підробку*. Це — підробка, по-перше, в тому розумінні, що перед нами зразок метафізики, проти якої Плеханов любить пишно декламувати, не вміючи вигнати її із своїх власних конкретно-історичних міркувань. Це підробка, по-2-е, в тому розумінні, що запитуваний штучно заганяється в одну маленьку і до вбогості вузьку загородочку. Тільки при цілковитій, можна сказати дівочій, невинності в питаннях політики можна не помітити того, як Плеханов навмисне починає здалека, підштовхуючи легесенько запитуваного до виправдання... блоків з кадетами!

Підганяти простуватого співрозмовника до виправдання блоків з певною партією і не називати цієї партії; — говорити про революційний рух і не розрізняти революційної і опозиційної буржуазної демократії; — натякати, що буржуазія «бореться» *по-своєму,* тобто інакше, ніж пролетаріат, і не казати прямо і ясно, в чому ж тут на ділі різниця; — ловити співрозмовника, як галченя, на принаду амстердамської резолюції,

яка має *прикрити* від іноземця справжній зміст спірних питань російської соціал-демократії; — виводити конкретні положення про певну тактику в певному випадку, про ставлення до різних партій буржуазної демократії з загальної *фрази,* про «загальний характер» революції, замість того, щоб цей «загальний характер російської революції» виводити з точного розгляду конкретних даних про інтереси і становище різних класів у російській революції; — хіба ж це не підробка? хіба це не явна насмішка з діалектичного матеріалізму Маркса?

Так — так, ні — ні, а що зверх того, те від лукавого! Або буржуазна, або соціалістична революція, а все інше можна «вивести» з основного «рішення» за допомогою простих силогізмів!

Величезною заслугою Каутського є те, що він, відповідаючи на подібні запитання, відразу зрозумів суть справи і суть помилки, яка є вже у формулюванні самих запитань. Каутський, *по суті,* відповів на плехановські запитання *тим,* що *відкинув* плехановську постановку питання! Каутський відповів Плеханову тим, що *виправив* плехановську постановку питання. Критика плехановської постановки питання, дана Каутським, вийшла при цьому тим більш убивча, чим м'якше й обережніше поправляв він ініціатора анкети. «Ми добре зробимо,— пише Каутський,— коли засвоїмо собі ту думку, що ми стоїмо перед зовсім новими ситуаціями і проблемами, до яких не підходить ні один старий шаблон».

Це прямо влучає проти плехановського запитання: чи буржуазна революція у нас за загальним її характером чи соціалістична? Це — старий шаблон, говорить Каутський. Не можна так ставити питання, це не по-марксистському. Революція в Росії не буржуазна, бо буржуазія не належить до рушійних сил теперішнього революційного руху Росії. І революція в Росії не соціалістична, бо вона *аж ніяк* не може привести пролетаріат до *єдиного* панування або диктатури. Соціал-демократія може перемогти в російській революції і *повинна* прагнути до цього. Але перемогою теперішньої революції не може бути перемога тільки пролетаріату без допомоги

інших класів. Який же клас є, в силу об'єктивних умов теперішньої революції, союзником пролетаріату? *Селянство:* «тривка спільність інтересів на весь час революційної боротьби існує тільки між пролетаріатом і селянством».

Всі ці положення Каутського дають найблискучіше підтвердження тактики революційного крила російської соціал-демократії, тобто тактики більшовиків. І це підтвердження тим більш цінне, що Каутський, відкинувши конкретні і практичні питання, зосередив всю увагу на систематичному викладі *загальних основ* соціалістичної тактики в нашій революції. Він показав, що затасканий Плехановим прийом міркування: «революція буржуазна — треба підтримувати буржуазію» не має нічого спільного з марксизмом. Він визнав таким чином основну помилку нашого с.-д. опортунізму, тобто меншовизму, проти якої ще з початку 1905 року вели боротьбу більшовики.

Далі, аналіз Каутського, який виходив не з загальних фраз, а з розгляду становищ і інтересів певних класів, підтвердив той висновок, який вважали «нетактовним» наші кадетські підголоски, а саме: що буржуазія більше боїться в Росії революції, ніж реакції, що абсолютизм вона ненавидить за породження ним революції, що політичної свободи вона хоче для припинення революції. Зіставте це з наївністю віри в кадета у нашого Плеханова, який непомітно ототожнив у своїх запитаннях боротьбу опозиції із старим порядком і боротьбу проти замахів уряду — роздавити революційний рух! На відміну від шаблонного погляду меншовиків на «буржуазну демократію», Каутський показав її революційні і нереволюційні елементи, показав банкротство лібералізму, неминучість тим швидшого повороту лібералів вправо, чим самостійнішим і свідомішим стає селянство. Буржуазна революція, яку здійснюють пролетаріат і селянство всупереч нестійкості буржуазії,— це корінне положення більшовицької тактики цілком підтвердив Каутський.

Каутський показує, що в ході революції перемога цілком може дістатися с.-д. партії, і що ця партія *по-*

винна вселяти своїм прихильникам упевненість у перемозі. Меншовицька боязнь с.-д. перемоги в даній революції знов-таки цілком спростовується висновком Каутського. Смішні силкування Плеханова «підвести» завдання нашої революції «під Амстердамську резолюцію» виступають особливо комічно поруч з простим і ясним положенням Каутського: «не можна успішно боротися, якщо наперед відмовляєшся від перемоги».

Ще рельєфніше виступає корінна різниця між *методами* Каутського і вождя теперішніх наших опортуністів, Плеханова, коли ми читаємо у першого: думати, що «всі ті класи і партії, які прагнуть до політичної свободи, повинні просто діяти разом, щоб добитися її», значить «*мати на увазі лише політичну поверхню того, що діється*». Це звучить так, наче Каутський прямо має на увазі ту компанійку соціал-демократів, що перебігли до лібералів, пп. Португалових, Прокоповичів, Кускових, Богучарських, Ізгоєвих, Струве та ін., які саме вказувану Каутським помилку і роблять (водячи притому за собою Плеханова). Та обставина, що Каутський не знає писань цих панів, тільки посилює значення його *теоретичного* висновку.

Нічого й казати, що основні положення *всіх* російських с.-д. про *несоціалістичний* характер селянського руху, про неможливість виникнення соціалізму з дрібного селянського виробництва і т. д. *цілком* поділяє Каутський. Соціалістам-революціонерам, які люблять запевняти, що вони «теж згодні з Марксом», дуже повчально буде подумати над цими словами Каутського.

На закінчення, кілька слів про «авторитети». Марксисти не можуть стояти на звичайній точці зору інтелігента-радикала з його ніби революційною абстрактністю: «ніяких авторитетів».

Ні. Робітничому класові, який веде в усьому світі важку і вперту боротьбу за повне визволення, потрібні авторитети,— але, безперечно, в тому тільки розумінні, в якому молодим робітникам потрібен досвід старих *борців* проти гноблення й експлуатації, борців, які провели багато страйків, брали участь в ряді революцій,

умудрені революційними традиціями і широким політичним кругозором. Авторитет всесвітньої боротьби пролетаріату потрібен пролетарям кожної країни. Авторитет теоретиків всесвітньої соціал-демократії потрібен нам для усвідомлення програми і тактики нашої партії. Але цей авторитет не має, звичайно, нічого спільного з казенними авторитетами буржуазної науки і поліцейської політики. Цей авторитет є авторитет більш різносторонньої боротьби в тих же рядах всесвітньої соціалістичної армії. Наскільки важливий він для розширення кругозору борців, настільки недопустима була б у робітничій партії претензія вирішувати збоку, здалека, практичні і конкретні питання найближчої політики. Колективність передових свідомих робітників кожної країни, які ведуть безпосередню боротьбу, завжди буде найбільшим авторитетом в усіх таких питаннях.

Такий є наш погляд на авторитетність думок і Каутського і Плеханова. Теоретичні праці останнього — головним чином критика народників і опортуністів — лишаються тривким здобутком с.-д. всієї Росії, і ніяка «фракційність» не засліпить людину, що має хоч яку-небудь «фізичну силу розуму», до забуття чи заперечення важливості цих здобутків. Але як політичний вождь російських с.-д. в буржуазній російській революції, як тактик Плеханов виявився нижче за всяку критику. Він проявив у цій галузі такий опортунізм, який пошкодив російським с.-д. робітникам у сто раз більше, ніж опортунізм Бернштейна — німецьким. І з цією кадетоподібною політикою Плеханова, який вернувся в лоно вигнаних ним у 1899—1900 рр. з с.-д. партії пп. Прокоповичів і К°, ми повинні вести найнещаднішу війну.

Що цей тактичний опортунізм Плеханова є цілковите заперечення основ марксистського методу,— найкраще доводить ознайомлення з *ходом міркування* Каутського в пропонованій читачеві статті.

Написано в грудні 1906 р.

Надруковано в грудні 1906 р. у брошурі, виданій у Москві видавництвом «Новая эпоха»

Друкується за текстом брошури

ЯК СТАВЛЯТЬСЯ ДО ВИБОРІВ У ДУМУ ПАРТІЇ БУРЖУАЗНІ І ПАРТІЯ РОБІТНИЧА?

Газети переповнені звістками про підготування виборів. Мало не щодня ми довідуємось то про нове «роз'яснення» уряду, який викреслює ще і ще один розряд неблагонадійних громадян з виборчого списку,— то про нові переслідування, заборону зборів, закриття газет, арешти імовірних виборщиків і кандидатів. Чорносотенці підвели голову. Вони гикають і улюлюкають зухваліше, ніж будь-коли.

Невгодні урядові партії теж готуються до виборів. Ці партії упевнені, і цілком справедливо упевнені, в тому, що *маса* виборців зуміє сказати своє слово, висловити за допомогою виборів своє справжнє переконання, всупереч усім витівкам, причіпкам, дрібним і великим утискам, спрямованим проти виборця. Ця упевненість грунтується на тому, що найлютіші переслідування, найнестерпніші причіпки віднімуть, щонайбільше, сотні, тисячі, припустимо десятки тисяч, виборців по цілій Росії. Але ж настрій *маси* і ставлення її до уряду від цього не зміниться. Можна викинути із списку 10—20 тисяч виборців, скажемо, по Петербургу, але півторастотисячна маса столичних виборців від цього тільки стискується, замикається в собі, ховається, притихає на якийсь час, але не зникає і не міняє свого масового настрою, а коли міняє, то, звичайно, не на користь уряду. І тому, поки в корені не змінено виборчий закон, поки не потоптані остаточно всі рештки виборної легальності (вони ще можуть бути потоптані систематичним арештом виборщиків: від Столипіна треба чекати

всього найгіршого!),— доти лишається безсумнівним, що настрій маси вирішить результати виборів — і, звичайно, не на користь уряду з його чорносотенцями.

І всі, хто не стоїть на стороні уряду, надіються на виборчу масу. Але якщо ви придивитесь до того, в чому полягає власне надія на масу, *як* ставляться ті чи інші партії до маси, то ви побачите цілу прірву різниці між партіями буржуазними і партією пролетаріату.

Кадети стоять на чолі ліберально-буржуазних партій. На виборах до першої Думи вони ганебно зрадили справу боротьби, відмовились від бойкоту, пішли покірно на вибори самі і повели за собою нерозвинену масу. Тепер вони надіються на косність цієї маси, на обмеження агітації і виборної кампанії лівих партій. Кадетська надія на масу полягає в надії на нерозвиненість і забитість маси: мовляв, у нашій програмі і тактиці маса не розбереться, далі мирного і легального, найбільш мирного і найбільш несміливого протесту не піде — не тому, що не хоче, а тому, що не пустять. Будуть голосувати за нас, бо у лівих немає ні газет, ні зборів, ні листків, ні гарантій від свавільних арештів і переслідувань,— от як мислить кадет. І він гордо зводить очі до неба: дякую тобі, господи, що я не схожий на одного з цих «крайніх»! я — не революціонер, я зумію пристосуватися, найпокірніше і найуклінніше пристосуватися до будь-яких заходів, я навіть виборчі бланки * дістану від мирнооновленців.

Тому вся передвиборна кампанія кадетів спрямована на залякування маси чорносотенною небезпекою, на залякування маси небезпекою від крайніх лівих партій, на пристосування до обивательщини, до полохливості і дряблості міщанина, на запевнення його в тому, що кадети найбезпечніші, найскромніші, найпоміркованіші, найакуратніші. Ти злякався, обивателю? — питають читача щодня кадетські газети.— Покладись на нас! Ми не будемо тебе лякати, ми проти насильств, ми покірні урядові, покладись тільки на нас, і ми все для тебе влаштуємо «по змозі»! І за спиною заляканих

---

* Див. цей том, стор. 182—183. *Ред.*

обивателів кадети пускають в хід усі виверти, щоб запевнити уряд у своїй лояльності, запевнити лівих у своєму вільнолюбстві, запевнити мирнооновленців у своїй близькості до їх партії і до їх бланків.

Ніякого освічення свідомості мас, ніякої агітації, яка піднімала б маси, ніякого роз'яснення послідовно-демократичних лозунгів, торгівля мандатами за спиною заляканого обивателя,— ось передвиборна кампанія всіх партій ліберальної буржуазії, починаючи від безпартійних (з «Товарища») і кінчаючи партією демократичних реформ.

Ставлення робітничої партії до маси — прямо протилежне. Не те нам важливе, щоб забезпечити собі угодами містечко в Думі. Навпаки, самі ці містечка важливі лише тому і остільки, оскільки вони можуть послужити розвиткові *свідомості* мас, *підвищенню* їх політичного рівня, *організації* їх не в ім'я обивательського благополуччя, не в ім'я «спокою», «порядку» і «мирного (буржуазного) благоденства», а в ім'я *боротьби,* боротьби за повне визволення праці від всякої експлуатації і від всякого гніту. Лише тому і остільки важливі для нас і містечка в Думі і *вся* виборча кампанія. Робітнича партія всі надії покладає на масу, але на масу не залякану, не таку, що пасивно кориться, не таку, що покірно несе ярмо, а масу свідому, вимогливу, що веде боротьбу. Робітнича партія з презирством повинна ставитися до звичайного ліберального прийому: залякувати обивателя привидами чорносотенної небезпеки. Все завдання с.-д.— розвивати в масі *свідомість* того, в чому полягає справжня небезпека, справжнє завдання боротьби тих сил, які не в Думі мають своє джерело, не в думських дебатах знаходять повний вияв, не в Думі вирішать питання про майбутнє Росії.

Тому робітнича партія перестерігає маси від закулісних виборчих витівок кадетської буржуазії, від її отупляючого свідомість крику: довірте нам, адвокатам, професорам і освіченим поміщикам, справу боротьби з чорносотенною небезпекою!

Довіряйте тільки своїй соціалістичній свідомості і своїй соціалістичній організації,— говорить масам

робітнича партія. Віддати першість у боротьбі і право керувати нею ліберальним буржуа, значить продати справу свободи за гучні фрази, за мішуру модних і яскравих вивісок. Ніяка чорносотенна небезпека в Думі не заподіє такої шкоди, як розбещення свідомості мас, що йдуть сліпо за ліберальною буржуазією, за її лозунгами, за її кандидатурними списками, за її політикою.

Серед тих мас, до яких звертається робітнича партія, чисельно переважає селянство і всілякі верстви дрібної буржуазії. Вони рішучіші за кадетів, чесніші за них, здатніші в тисячу раз на боротьбу, але в політиці вони надто часто йдуть на поводі у кадетських базік. Вони вагаються і зараз між пролетаріатом, що веде боротьбу, і угодовською буржуазією.

Проповідники блоків з кадетами шкодять не тільки пролетаріатові й усій справі свободи. Вони шкодять розвиткові свідомості міщанської і селянської бідноти. Вони не виконують свого прямого обов'язку: звільняти їх з-під впливу ліберальної буржуазії. Подивіться на трудовиків, «народних соціалістів» і с.-р-ів. Вони хитаються і теж займаються переважно проектами угод з кадетами. Вожді трудовиків, не зумівши створити своєї партії, подесятеряють свої думські помилки, закликаючи маси голосувати за кадетів (Анікін через газетних репортерів, Жилкін у «Товарище» [134] та ін.). Це — пряма зрада справи селянської боротьби, пряма видача мужика ліберальному поміщикові, який так само пограбує селян викупом по «справедливій» оцінці, як пограбували мужика його предки в 1861 році. А «народні соціалісти»? Їх навіть кадети, сміючись, називають «кадетами другого призову» (Мілюков в «Речи» [135]). Їх вожді (Анненський та ін.) теж закликають до блоків з кадетами. Їх малесенька партія (за відомостями прихильного до них «Товарища», слабіша, ніж навіть партія мирного пограбування,— яких-небудь 2000 чоловік на Росію!) — простий придаток кадетів. С.-р-и тримають себе теж двозначно: і в жовтневий період і в період першої Думи вони прикривали свій розкол з н.-с-ми, йшли разом з ними, вели одні й ті самі га-

зети. Тепер вони не ведуть ніякої відкритої і самостійної боротьби, не виступаючи досить широко, відкрито і різко проти «кадетів другого призову», не дають масам ніякого вичерпного матеріалу для критики цієї партії, не розгортають ніякої принципіальної оцінки всієї виборчої кампанії і всіх виборчих угод взагалі.

Великий історичний обов'язок робітничої партії — сприяти створенню *самостійної* політичної партії робітничого класу. Цій справі шкодять проповідники блоків з кадетами.

Другий великий обов'язок — звільняти маси міщанства і селянства, що розоряються, бідують, гинуть, від впливу ідей і передсудів ліберальної буржуазії. Цій справі так само шкодять проповідники блоків з кадетами. Вони не відривають мужика від лібералa, а зміцнюють цей протиприродний зв'язок, згубний для справи свободи і для справи пролетаріату. Вони не перестерігають селянську масу від закулісної ліберальної політики (або вірніше політиканства з дільбою місць у Думі), а освячують це політиканство своєю участю в ньому.

Геть усякі блоки! Робітнича партія повинна бути на ділі самостійна у своїй виборчій кампанії, а не на словах тільки. Вона повинна дати всьому народові і особливо всій пролетарській масі зразок ідейної, стійкої, сміливої критики. Цим і тільки цим ми залучимо маси до справжньої участі в боротьбі за свободу, а не до іграшкового лібералізму кадетських зрадників свободи.

«Терний Труда» № 2,
31 грудня 1906 р.

Друкується за текстом
щотижневика «Терний Труда»

ПЛЕХАНОВ І ВАСИЛЬЄВ

Ставлення меншовицької с.-д. преси до відомих геростратівських виступів Плеханова в «Товарище» заслуговує на увагу всієї партії робітничого класу. Найвидатніший представник меншовицької течії, вождь меншовиків, як його називають відкрито і завжди всі ліберальні газети, виступає публічно з пропозицією *спільної платформи* с.-д. і к.-д.

І меншовики мовчать!

У них наче немає ні газет, ні збірників, ні листків, ні установ, ні колегій, немає жодної партійної організації. Їх наче не стосується те, що говорить перед усією Росією *їх* вождь про *їх* політику...

Але ми всі прекрасно знаємо, що у меншовиків є і організації — навіть такі впливові, як ЦК — і всілякі органи. Тому мовчання їх тільки зайвий раз підтверджує всю фальш їх позиції. Одні бундівці виділяються з меншовицької маси. Вони повстали проти лозунга «повновладна Дума» у своїй, на жаль, майже невідомій росіянам газеті «Volkszeitung». Вони висміяли Плеханова і у видаваній ними по-російському «Нашей Трибуне». Вони довели цим принаймні, що мають сміливість мати свою думку, визнавати на ділі, а не на словах тільки, *свою* партійну організацію, яка *повинна* висловлюватись відкрито і прямо в усіх політичних питаннях, повинна ставити свій політичний обов'язок перед проле-

таріатом вище особистої приязні, кумівства і пошани до персон... *

Яке це неподобне явище в робітничій партії! Переважаюча в партії течія, яка має ЦК в своїх руках, не сміє заговорити про помилки *одного* із своїх членів. На всіх зборах, при всякому спорі перед робітниками, при всякій дискусії з більшовиками меншовики клянуться й божаться, що вони з Плехановим не згодні. А в пресі вони мовчать: ні єдиної *офіціальної* заяви будь-якого партійного осередку. Що ж це таке? Відрікатися нишком і підтверджувати офіціальним мовчанням? Лаяти позаочі і мовчати в присутності... пана. Так чинять тільки... вгадайте самі, шановні, хто так чинить.

А робітникам і всій партії ми скажемо: не можна довіряти тим політичним вождям, які зникають з усіма своїми колегіями перед наїзницьким наскоком кого б то не було. Не можна довіряти. При всякому остаточному рішенні всі ці «вожді» чинитимуть *не так,* як вони говорять, а так, як *за них говорить* хтось третій.

Між іншим. Поведінка Плеханова і меншовиків у даному інциденті — хороша ілюстрація до ходячих розмов про інтелігентський характер нашої партії. Так, непомірний у нас вплив непролетарської інтелігенції на пролетаріат, це правда. Якби не було цього, хіба могла б пролетарська партія знести хоч один тиждень вихватки Плеханова і ставлення до них меншовиків? Як наочно виявляється тут справжній характер розмов про *безпартійний* робітничий з'їзд. От коли б нашу партію замінила легальна робітнича (просто робітнича, не соціал-демократична) партія,— як того хочуть Ларін, публіцисти «Нашего Дела» і «Современной Жизни»,—

* Ми зараз тільки одержали виписку з грузинського с.-д. органу тифліських *меншовиків* «Цін» («Вперед» [136]) від 8 грудня. Тифліські меншовики рішуче заперечують Плеханову, заявляючи, що його міркування на користь лозунга «повновладна Дума» помилкові, що с.-д. *не можуть* розуміти установчі збори під цим лозунгом. Лозунг «повновладна Дума» — пишуть вони — «був би урізуванням нашої програми». Далі, доводиться, що і для к.-д. неприйнятний цей лозунг і що взагалі про спільну платформу с.-д. і к.-д. не може бути й мови. Спільна платформа «є урізування крил нашій партійній самостійності, затушовування відмінностей у поглядах с.-д-тії і буржуазних партій».

Правильно, товариші тифліські меншовики! З задоволенням констатуємо, що всупереч Центральному Комітетові і більшості меншовиків російських бундівці і кавказці не ухилялися від свого обов'язку прямо назвати помилкою думку Плеханова і весь його виступ.

от тоді для таких виступів, як плехановський, був би повний простір. Пиши в будь-яких газетах, вступай в будь-які літераторські або загальнополітичні блоки з ким завгодно, пропонуй від свого імені, не зважаючи ні на яку партійну організацію, *свої* лозунги! Повна свобода для інтелігентської індивідуалістичної натури при повній неоформленості безпартійної робітничої маси. Хіба це не ідеал старого прокоповичівського «Credo» * (за яке ми з Плехановим у 1899—1900 році обрушились на Прокоповича і вигнали його з усіма його прибічниками з с.-д. партії)? «*Credo*» — це квінтесенція с.-д. опортунізму — проповідувало неполітичні, безпартійні робітничі спілки для економічної боротьби і ліберальну політичну боротьбу. Блоки з кадетами і безпартійний робітничий з'їзд — це не що інше, як «Credo» 1899 року, перевидане в 1906—1907 році.

Плехановські виступи в «Товарище»— це не що інше, як здійснення на ділі ларінської пропозиції: вільні пропагандистські товариства всіх і всіляких «соціалістів» — з дозволу сказати, соціалістів — на фоні безпартійних робітничих організацій. *На ділі* Плеханов виступав у «Товарище» не як член партії, не як член однієї з партійних організацій. Це — факт, якого жодними софізмами не усунути, і від нього ніяке «відмовчування» меншовицького ЦК не врятує певної фракції нашої партії. На ділі Плеханов виступав саме по-ларінському, як *позапартійний* соціаліст у позапартійному «соціалістичному» органі з позапартійною *не*соціалістичною і навіть *анти*соціалістичною пропозицією.

Васильєв пішов по стопах Плеханова. Швейцарія, внаслідок того, що там нема традицій російського революційного пролетаріату, дає нам все більше і більше «передових» опортуністів.

Васильєв — видатний меншовик. Він працював разом з меншовиками і до того ж не з випадковими меншовиками в якому-небудь закутку, а з найвидатнішими і найвідповідальнішими меншовиками. Тому зневажливо ставитися до Васильєва меншовики *не мають права.*

* — символ віри, програма, виклад світогляду. *Ред.*

І Васильєв прямо посилається на Плеханова. Більше того. Він прямо *спирається* на нього. Він називає виступ Плеханова в кадетській пресі, що зганьбив с.-д. партію, з пропозицією спільної з к.-д. платформи — «мужнім окликом». Він «шкодує», що «у інших партій Плеханових не знаходиться».

Старанності у Васильєва багато, а розуму мало. Хотів похвалити Плеханова, і на похвалу йому випалив: «у інших партій Плеха*нових,* на жаль, не знаходиться». Це незрівнянно! Добрий Васильєв, він став ініціатором вживання слова «Плеха*нови*» в *прозивному* розумінні, в розумінні політиків, що діють поодинці незалежно від своєї партії. Віднині будуть, мабуть, казати: «*Плеханови* у *васильєвському* розумінні цього слова»...

Поплескуючи по плечу «Плеханових», Васильєви ставлять крапки над і. Автори «Credo» в 1899 р., пп. Прокоповичі і К°, говорили про суто робітничий рух без революційної бацили. Васильєви говорять про революцію, яка має породити «конституцію», і тільки, породити без *всяких* акушерів, без революціонерів. *Відсутність* акушерів, відсутність революціонерів, відсутність революційного народу,— ось лозунг Васильєва.

Щедрін класично висміяв колись Францію, яка розстріляла комунарів, Францію плазуючих перед російськими тиранами банкірів, як республіку без республіканців. Пора народитися новому Щедріну, щоб висміяти Васильєва і меншовиків, які захищають революцію за допомогою лозунга «відсутність» революціонерів, «відсутність» революції.

Чи маємо ми право *так* тлумачити «виступ» Васильєва? Чи маємо ми право ставити з ним поруч меншовиків?

Звичайно, так! Вся стаття, всі думки, всі пропозиції Васильєва пройняті наскрізь «планом» допомогти породити конституцію шляхом вбиття революції. «Облишити на якийсь час» усі програми взагалі, злити всіх с.-д. і с.-р. і т. п. з кадетами в одну ліберальну партію, об'єднати всіх у боротьбі за «політичну конституцію» «без одночасного рішення економічних програм» (так і стоїть у листі: без рішення програм. Швейцарські

порадники російського пролетаріату не завжди вміють говорити по-російському),— хіба ж це не є бажання врятувати конституцію відреченням від революції?

Революція у справжньому, серйозному значенні *неможлива* без «рішення економічних програм». Революцію можуть робити тільки маси, спонукувані глибокими *економічними* потребами. Падіння абсолютизму в Росії, *дійсне* падіння, було б *неминуче економічним* переворотом. Тільки зовсім дівочо-невинні в соціалізмі люди можуть не розуміти цього. Викинути економічні програми значить викинути економічні основні причини революції, значить викинути економічні інтереси, які штовхають на велику, небачено-самовіддану боротьбу маси забитого, заляканого, темного народу. Це значить — викинути маси, залишити зграю інтелігентських словоблудів і замінити соціалістичну політику ліберальним словоблудством.

«Яка користь селянам від того, що їх справу висунула Дума, яка і була розпущена головним чином через аграрне питання?» Хіба це міркування не заслуговує на те, щоб Васильєву ще живому поставити пам'ятник за неперевершений ніде в світі соціалістичний опортунізм?

І хіба це (ми переходимо до останнього з двох поставлених вище питань) — не меншовицьке міркування?

Їхати в одному вагоні до Твері з кадетами, не заважаючи один одному, говорить Плеханов. Їхати разом з кадетами в Думу, об'єднуючись з нереволюційною партією (на час! «на короткий час»! доповнює меншовиків Васильєв) для революційних цілей, говорять меншовики. Їхати разом до кадетського міністерства, говорив недавно наш ЦК.

Їхати, так їхати, підтакує Васильєв, «*не штовхаючи один одного, не лякаючи один одного*». «Тепер же, в даний момент, вона (боротьба класів і груп) убивча і злочинна».

Класова боротьба злочинна, шкодити конституції революційними вимогами (як-от: повновладна Дума, установчі збори і т. д.) злочинно. Хоч би як відрікалися меншовики від Васильєва (досі, правда, вони ще

не відрікалися від нього), їм ніколи не стерти того, що *саме ця ідея* лежить в основі і блоків з к.-д., і підтримки вимоги думського міністерства, і всіх поїздок разом до Твері та ін. та ін.

Васильєв,— звичайно, unicum. Але ж і єдині в своєму роді явища природи існують лише в певному оточенні, народжуються лише з певної обстановки. Васильєв, звичайно, Монблан опортунізму. Але ж Монбланів не буває серед степів. Монблани існують тільки серед альпійських висот. Васильєви являються світові тільки поруч з «Плехановими», Череваніними і tutti quanti * до Прокоповича.

А завдяки «Плехановим у васильєвському розумінні п. Струве дістає можливість говорити, як говорив він на зборах у Соляному Городку 27 грудня («Товарищ» від 28 грудня), що «всі нинішні противники к.-д. будуть в недалекому майбутньому кадетами. «Товарищ» уже називають кадетською газетою. Народних соціалістів називають соціал-кадетами, меншовиків — напівкадетами. Г. В. Плеханова багато хто вважає за кадета, і справді багато з того, що говорить тепер Плеханов, кадети можуть вітати. Шкода тільки, що він цього не сказав, коли к.-д. були одинокі. Невиправними можуть виявитись тільки більшовики, а тому їх доля — попасти в історичний музей».

Дякуємо за комплімент, незграбний п. Струве! Так, ми попадемо в той історичний музей, ім'я якому: «історія революції в Росії». Наші більшовицькі лозунги, більшовицький бойкот булигінської Думи, більшовицькі заклики до масового страйку і повстання (ще на III з'їзді) зв'язані *нерозривно і назавжди* з жовтневою революцією в Росії. І це місце в *музеї* ми використаємо навіть протягом найдовших (у гіршому разі) років або десятиліть реакції, використаємо, щоб виховувати в пролетаріаті ненависть до зрадницької октябристсько-кадетської буржуазії, виховувати презирство до

* — іже з ними. *Ред.*

інтелігентської фрази, до дрібнобуржуазної хлюпкості. Це місце в *музеї* ми використаємо, щоб при всяких, навіть найгірших політичних умовах, проповідувати робітникам непримиренну класову боротьбу, вчити їх готуватися до *нової* революції,— більш незалежної від половинчатості і дряблості буржуазії, більш близької до соціалістичної революції пролетаріату.

А ваше місце в музеї, вельмишановний п. Струве,— місце радіючих і базікаючих в моменти торжества контрреволюції. В такі моменти ви завжди матимете привід радіти — радіти внаслідок того, що революціонери впали, розбиті в боротьбі, і сцена належить лібералам, які впали добровільно, лягли ниць перед ворогом, щоб плазом повзти, «підладжуючись до підлоти».

Якщо революції, всупереч нашим сподіванням, не судилося піднятися ще раз, не судилося вирвати владу у царської зграї,— ви довго будете героєм контрреволюції, а у нас буде *одно* «місце в музеї», зате хороше місце: місце *жовтневої народної боротьби*. А якщо революція, як ми віримо, підніметься ще раз,— від жалюгідних кадетів за тиждень не лишиться й сліду, боротьба мас пролетаріату і розореного селянства піде знов під більшовицькими лозунгами. Революція може тільки лежати в поросі при гегемонії кадетів. Вона може перемагати тільки при гегемонії більшовицької соціалдемократії.

*«Пролетарий» № 11,
7 січня 1907 р.*

*Друкується за текстом
газети «Пролетарий»*

ДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ ПЕТЕРБУРЗЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РСДРП В ПИТАННІ ПРО ВИБОРЧІ УГОДИ НА ВИБОРАХ ДО II ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ [137]

6 (19) СІЧНЯ 1907 р.
КОРОТКИЙ ГАЗЕТНИЙ ЗВІТ

Доповідач констатує відсутність у Петербурзі чорносотенної небезпеки, байки про яку поширюють кадети, аби тільки добитися, щоб виборці голосували за них. Перед місцевою соціал-демократією стоїть питання про те, як звільнити маси столичного населення від ідейної гегемонії кадетів. Значні верстви міської бідноти, напівпролетарського складу, ще хитаються між кадетами і соціал-демократами. Кадети підкупають їх місточками в Думі, щоб зміцнити свій вплив на них. Ось чому, можливо, доцільно ввійти в угоду з революційно-демократичними партіями і групами, щоб спільно підірвати вплив кадетів. А практична необхідність і можливість угоди, а також форми її повинні бути, на думку доповідача, розв'язані практичними працівниками місцевої організації.

«Пролетарий» № 12,
25 січня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ВИБОРЧА КАМПАНІЯ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ В ПЕТЕРБУРЗІ [138]

Відбулася третя — за останній рік — конференція всієї петербурзької організації Російської соціал-демократичної робітничої партії. Перша конференція розв'язувала питання про вибори до віттевської Думи, в лютому 1906 р., друга — питання про підтримку вимоги думського міністерства, в червні 1906 р., третя — про виборчу кампанію до другої Думи, в січні 1907 р.

Великі політичні питання буржуазні партії розв'язують від нагоди до нагоди, простою постановою тієї чи іншої партійної «інстанції», яка за кулісами виготовляє для народу різні політиканські рецепти. Тільки робітнича с.-д. партія здійснює на ділі демократизм в організації, незважаючи на всі величезні труднощі,— навіть тяжкі жертви, з якими зв'язано це для нелегальної партії. Тільки робітнича с.-д. партія зважує перед кожним великим політичним кроком *принципіальне* значення його, не ганяючись за самим тільки хвилинним успіхом, підпорядковуючи свою практичну політику кінцевій меті повного визволення праці від всякої експлуатації. Тільки робітнича партія, йдучи на бій, вимагає від усіх своїх членів обдуманої, прямої і ясної відповіді на питання, чи робити певний крок і як саме його робити.

І остання конференція петербурзької організації була основана на демократичному представництві всіх членів партії. При цьому вибори делегатів мали відбуватися на основі опиту всіх тих, що обирають, як див-

Цѣна 4 Коп.

ПРОСТЫЯ РѢЧИ

Адресъ редакціи: С.-Петербургъ, 1-я рота, домъ 22, кв. 7.
Пріемъ по вторникамъ и пятницамъ 12—1 ч. дня

Избирательная кампанія рабочей партіи въ Петербургѣ.—О государственной росписи.—Профессіональные союзы и соціальдемократическая партія.—Докладъ комиссіи по дѣлу Гурко-Лидваля.—Какъ собираютъ приказчичьи голоса гг. Кадеты.—Избирательный листокъ Бунда.—Письмо въ редакцію.—Фельетонъ. Замѣтки агитатора.

№ 1. С.-Петербургъ. Воскресенье, 14 Января. № 1.

Избирательная кампанія рабочей партіи въ Петербургѣ.

О государственной росписи.

Перша сторінка газети «Простые Речи» № 1, 14 січня 1907 р. з передовою статтею В. І. Леніна «Виборча кампанія робітничої партії в Петербурзі»

Зменшено

ляться вони на угоди з кадетами. Без свідомої відповіді на злободенне питання тактики демократизм виборів на конференцію був би пустою і недостойною пролетаріату грою.

Ось резолюція, прийнята конференцією:

Беручи до уваги, що 1) самостійність виборчої кампанії є безумовно обов'язковою для соціал-демократії, як класової партії пролетаріату, в усіх випадках, коли немає особливих і виняткових умов; 2) що досі Спб-зька соціал-демократія з ПК на чолі її вела цілком самостійну виборчу кампанію, впливаючи на всі верстви трудящого населення, як ті, що стоять на витриманій пролетарській точці зору, так і ті, що не цілком ще освоїлися з нею; 3) що тепер, за два тижні до виборів, виясняється уже, що в СПБ незначні шанси правих партій, значними ж вважаються (головним чином, в силу традиції) шанси кадетів; тому перед РСДРП особливо настійно висувається завдання докласти всіх зусиль, щоб підірвати гегемонію кадетів у центрі, на який звернена увага всієї Росії; 4) що серед широких верств міської трудящої бідноти, які не стоять ще на пролетарській точці зору і можуть вплинути на результат виборів у міській курії, помічається вагання між прагненням голосувати лівіше кадетів, тобто звільнитися від керівництва зрадницької ліберально-монархічної буржуазії, і прагненням забезпечити собі хоча б невелике число депутатів-трудовиків у Думі за допомогою блоку з к.-д.; 5) що серед хитких трудових партій помічається прагнення виправдати блок з к.-д. на умові одержання одного чи в усякому разі не більше двох місць з шести місць столиці, виправдати тим, що с.-д. незгодні ні при яких умовах вступити в угоду з несоціал-демократичними верствами міської бідноти проти ліберальної буржуазії, конференція постановляє: 1) повідомити негайно СПБ комітет партії с.-р. і комітет Трудової групи, що Петербурзький комітет РСДРП готовий увійти в угоду з ними під умовою неукладення ними ніяких угод з кадетами; 2) умови угоди: повна самостійність партій, які вступають в угоду, щодо лозунгів, програм

і тактики взагалі. Розподіл шести місць в Думі таким чином: два місця робітничій курії, два — соціал-демократам, одно — соціал-революціонерам і одно — трудовикам; 3) ведення переговорів конференція доручає своєму Виконавчому органові; 4) по губернії, на підставі тих же принципіальних міркувань, допускаються по місцях угоди з с.-р-ами і трудовиками.

Примітка. Відносно партії н.-с. (трудова або народно-соціалістична партія) постановляється: Виходячи з того факту, що позиція цієї партії є ухильною щодо основних питань позадумської боротьби, конференція вважає допустимою угоду з соціалістами-революціонерами і трудовиками лише при відсутності угоди між ними і партією н.-с.

Три основні пункти висуваються при розгляді цієї резолюції. По-1-е, безумовна відмова від всяких угод з кадетами. По-2-е, непохитна рішимість с.-д. виступати з самостійними списками при будь-яких умовах і, по-3-є, допущення угод з соціалістами-революціонерами і трудовиками.

Відкинути угоди з кадетами було прямою справою робітничої партії. Як тільки почалися передвиборні збори в Петербурзі,— відразу вияснилося для всіх, що мали рацію революційні с.-д., які говорили: криками про чорносотенну небезпеку морочили голови пустим і безпринципним людям наші ліберали, щоб відвернути від себе дійсно загрожуючу їм небезпеку зліва. Дрібні поліцейські витівки уряду, обкрадання виборців з бідноти за допомогою сенатських роз'яснень, все це не могло змінити настрій маси виборців (100, 120 або 150 тисяч виборців — все одно). А цей настрій маси ясно позначається на зборах — настрій лівіший кадетів.

Звичайно, чорносотенна небезпека може полягати не в чорносотенному голосуванні маси виборців, а — в чорносотенно-поліцейському арешті лівих виборців і виборщиків. Говорять же, і уперто, про те, що теперішня відносна «свобода» (зітхнути дозволили — в Росії вже свободою звуть!) передвиборних зборів є провокація уряду, який має намір арештувати визначних промовців і виборщиків. Але неважко зрозуміти, що проти *такої* чорносотенної небезпеки потрібні зовсім

не блоки з к.-д., потрібна готовність мас до боротьби, яка не укладається в рамки так званого парламентаризму.

Друге: конференція ухвалила, як і слід було чекати, що самостійну кампанію с.-д. ведуть у столиці в усякому разі. Вони можуть запропонувати ту чи іншу угоду іншій партії, але до повної самостійності ми готувалися раніше і готові тепер. Угода при таких умовах є на ділі, з точки зору всієї виборчої кампанії в цілому,— винятком; самостійність соціал-демократії — правилом.

Третє. Конференція запропонувала угоду с.-р. і трудовикам на умові відокремлення їх від кадетів і від кадетствуючих енесів (н.-с.) — потім на умові надання двох місць робітничій курії і поділу інших чотирьох місць пополам.

В основі такої пропозиції лежить принципіальне виділення певних партій за їх ставленням до позадумської боротьби, яка завтра ж може стати на чергу дня. Соціал-демократія, обставляючи принципіальними умовами свій зговір з іншими партіями, дає таким чином матеріал для пропаганди і агітації перед масами щодо справжнього характеру різних партій. Соціал-демократія зважає на ті особливості становища, яке створилося в Петербурзі, коли кадети ведуть за собою на поводі масу міської дрібної буржуазії, настроєної «по-трудовицькому». Ми не можемо при таких умовах нехтувати завданням: підірвати цю гегемонію кадетів, допомогти трудящому людові зробити *крок,*— невеликий, звичайно, але такий, що має безперечне політичне значення — крок до рішучішої боротьби, до ясніших політичних ідей, до виразнішої класової самосвідомості.

І *цього* результату ми доб'ємося своєю агітацією, всією постановкою нашої виборчої кампанії, доб'ємося в усякому разі, хоч би яка була відповідь трудовиків і с.-р. на нашу пропозицію. Нам ні до чого пускатися в ті чи інші розрахунки, щоб визначити імовірність позитивної і негативної відповіді. Наша увага не може бути спрямована на це. Нам важлива основна, при тих і інших часткових можливостях незмінна політика пролетаріату: облудним ілюзіям мирної боротьби і

конституційних іграшок ми протиставимо ясний аналіз завдань позадумської боротьби, яка насувається в силу ходу подій. Дрібнобуржуазним верствам міського і сільського трудящого люду ми говоримо: є тільки один засіб перешкодити нестійкості й ваганням дрібного хазяйчика. Засіб цей — самостійна класова партія революційного пролетаріату.

«Простые Речи» № 1,
14 січня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Простые Речи»

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І ВИБОРИ ДО ДУМИ[139]

Написано 13—14 (26—27) січня 1907 р.

Надруковано в січні 1907 р. в Петербурзі окремою брошурою видавництвом «Новая дума»

Друкується за текстом брошури

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЯ І ВИБОРИ В ПЕТЕРБУРЗІ

Конференція петербурзької с.-д. організації прийняла рішення не укладати блоку з кадетами, а запропонувати угоду трудовикам і соціалістам-революціонерам. Меншовики внесли ряд протестів з формальних міркувань і, будучи в меншості, залишили конференцію.

Ліберальні газети вже зняли великий галас з приводу цієї події. Вони передбачають розкол в с.-д. партії і поспішають зробити цілий ряд політичних висновків. Надзвичайно важливо з огляду на все це, щоб кожний свідомий робітник цілком здав собі справу в тому, що власне діється в с.-д. організації Петербурга і як слід ставитись до того, що діється.

Тому ми маємо намір розглянути основні питання, які виникають з приводу цієї події, а саме: 1) склад конференції; 2) безпосередній привід залишення конференції меншовиками — спроба ЦК розділити конференцію на дві частини, міську і губернську і 3) *значення всієї події*, особливо з огляду на виборчу кампанію, що відбувається в Петербурзі.

I

УМОВИ СКЛИКАННЯ І СКЛАД С.-Д. КОНФЕРЕНЦІЇ

Конференція петербурзької організації мала ухвалити остаточне рішення в найважливішому політичному питанні теперішнього часу, а саме: чи укладати

угоди з кадетами на першій стадії виборів до Думи чи ні?

Російська соціал-демократична робітнича партія організована демократично. Це значить, що всі справи партії ведуть, прямо або через представників, усі члени партії, на рівних правах і без всякого винятку; причому всі службові особи, всі керівні колегії, всі установи партії — виборні, підзвітні, змінювані. Справами петербурзької організації завідує виборний Петербурзький комітет РСДРП. А верховною установою петербурзької організації, з огляду на неможливість зібрати разом усіх членів партії (близько 6000 чоловік), є *конференція представників* організації. На цю конференцію *всі* члени організації мають право посилати представників: по одному делегату на певне число членів партії,— наприклад, по 1 делегату на кожні 50 членів партії, як було прийнято щодо останньої конференції. Ці представники мають бути *обрані* всіма членами партії, і рішення представників є верховним і остаточним вирішенням питання для всієї місцевої організації.

Але це ще не все. Для того, щоб вирішення питання було дійсно демократичне, не досить зібрати виборних представників організації. Треба, щоб *усі* члени організації, обираючи представників, у той же час *самостійно і кожний за себе* висловилися в спірному питанні, яке цікавить всю організацію. Демократично організовані партії і спілки не можуть принципіально відмовлятися від такого опиту всіх без винятку членів — принаймні у найважливіших випадках і особливо тоді, коли мова йде про таку політичну дію, в якій *маса* виступає самостійно, наприклад: страйк, вибори, бойкот якого-небудь значного місцевого закладу і т. п.

Чому в цих випадках визнається недостатність посилання представників? Чому потрібен опит *усіх* членів партії або так званий «референдум»? Саме тому, що для успіху масових дій необхідна свідома і добровільна участь кожного окремого робітника. Страйк не може пройти дружно, вибори не можуть пройти свідомо, якщо *кожний робітник* цілком свідомо і добровільно не вирішив для себе питання: страйкувати чи ні? голосувати

за кадетів чи ні? Всі політичні питання неможливо вирішувати опитом усіх членів партії; це було б вічне, втомне, безплідне голосування. Але найважливіші питання і до того ж такі, що прямо зв'язані з певною дією *самих мас,* треба вирішувати, в ім'я демократизму, не тільки посиланням представників, але й опитом усіх членів партії.

Ось чому Петербурзький комітет постановив, щоб вибори делегатів на конференцію відбувались обов'язково *після* обговорення членами партії питання про те, чи слід укладати угоди з кадетами, *після* голосування всіма членами партії цього питання. Вибори, це — така справа, в якій бере безпосередню участь маса. Соціалісти головною силою вважають свідомість мас. Значить, *кожний* член партії повинен свідомо вирішити питання, чи голосувати за кадетів на виборах чи ні. Тільки після відкритого обговорення цього питання всіма членами партії, що зібралися, стає можливим для кожного прийняти те чи інше свідоме і тверде рішення. Тільки на підставі такого рішення обрання представників на конференції не буде вже справою кумівства, приязні чи звички («ми, мовляв, *свого* Миколу Миколайовича чи Івана Івановича оберемо!»), а справою свідомого визначення *самими* «низами» (тобто *всіма* членами партії) своєї ж власної політичної поведінки *.

Вибори до Думи, тобто первісне і основне голосування за уповноважених або за виборщиків, проводитимуться не через представників, а кожним виборцем окремо. Значить, якщо ми хочемо бути на ділі, а не на словах тільки, соціалістами, організованими в дійсно *демократичну*, *робітничу* партію, то ми повинні добиватися, щоб *кожний робітник* з'ясував собі питання, голосувати за кадетів чи ні. Не досить довірити представництво знайомому Іванові Івановичу чи хорошій людині Сидорові Сидоровичу,— треба *свідомо* розібрати

* Дехто говорить, що обрання представника, навіть без голосування виборцями питання по суті, може базуватися на знанні *поглядів* представника. Але це правильно лише тоді, коли мова йде про *всю сукупність* поглядів представника, а не про одне спеціальне питання, зв'язане з дією самої маси. Відмова від голосування платформи (за блоки з кадетами чи проти) означала б при таких умовах неясність поглядів виборця, нерішучість його, неповну згоду його із своїм представником.

по суті спірне питання в «низах». Лише тоді демократичне рішення буде свідомо-демократичним рішенням *маси,* а не тільки рішенням посланих «по знайомству» представників.

Петербурзький комітет є обраний керівник *всієї* с.-д. організації Петербурга і СПБ губернії. Щоб керувати *масою* в такій справі, як вибори до Думи, він повинен був (якщо визнає демократизм не тільки на словах) добиватися свідомої участі у виборах *всієї маси.* А щоб участь всієї маси у виборах була свідома і дружна, треба, щоб не тільки представники партії, але й кожний член партії дав виразну відповідь своєму Петербурзькому комітетові: чи стоїть він за угоди з кадетами чи ні.

Таке є значення «дискусій», тобто *обговорення* найбільш спірного питання перед виборами представників. На кожних зборах членів партії, перше ніж провести вибори представників на конференцію, треба було спочатку *обговорити* спірне політичне питання, треба було вислухати доповідача від ПК, тобто від керівної місцевої організації, а також надати слово прихильникам інших поглядів. Після обговорення *всі* члени партії голосують, чи стоять вони за угоди з кадетами чи ні. Голосування перевіряють члени контрольної комісії, в якій є представники обох течій (якщо в організації є дві течії в даному питанні). Тільки додержуючи цих умов, ПК справді може знати *свідому* думку *всієї* маси партійних членів і може, отже, керувати не наосліп, а спиратися на повне усвідомлення питання масою.

Це пояснення було нам потрібне тому, що на конференції виникли спори з приводу «дискусій» і опиту всіх членів партії.

Безпідставність таких спорів тим більш очевидна для членів партії, що в листі самого ЦК від 10 листопада відносно вирішення питання (чи укладати угоди) місцеві організації прямо рекомендують «*попереднє обговорення*» питання всіма членами партії.

Подивимось тепер на самий склад конференції. Спочатку допущені були на неї всі представники, обрані

в тій чи іншій організації, без перевірки виборів (тобто без перевірки «мандатів» або повноважень). Всіх представників, або делегатів, було 71, в тому числі 40 більшовиків і 31 меншовик. Ось розподіл цієї кількості по окремих районах:

Василеостровський	7	більшовиків,	6	меншовиків.	Всього	13
Виборзький	2	»	5	»	»	7
Міський	5	»	7	»	»	12
Залізничний	1	»	2	»	»	3
Латиський	2	»	—	»	»	2
Московський	4	»	5	»	»	9
Нарвський	—	»	—	»	»	—
Невський	2	»	1	»	»	3
Окружний	9	»	2	»	»	11
Ремісничий (прикажчицький)	4	»	1	»	»	5
Петербурзький	3	»	2	»	»	5
Естонський	—	»	—	»	»	—
Військова організація	1	»	—	»	»	1
Всього	40	»	31	»	»	71

Не було при цьому двох делегатів від естонців (обидва більшовики) і одного від латишів (меншовик). З ними було б 42 більшовики і 32 меншовики.

Звідси видно, що і *спочатку,* до всякої перевірки повноважень, більшовики мали перевагу. Отже, всі і всякі балачки з приводу «штучності» переваги більшовиків відпадають самі собою. Скарги на те, що більшовики не затвердили всіх повноважень, перенесені тепер меншовиками навіть у буржуазну пресу. Забули тільки повідомити цю пресу, що *і до* перевірки мандатів, *до* всякого перегляду повноважень, більшість *все одно* була за більшовиками!

Щоб ще ясніше і до того ж остаточно вирішити це питання про переважання на конференції, візьмемо не кількість мандатів (повноважень), а *всю кількість поданих членами партії голосів.*

Ми матимемо тоді таку картину:

Неоспорених голосів	1 848	за більшовиків і	787	за меншовиків
Оспорених голосів	300 *	» »	946	» »
Всього голосів	2 148	» »	1 733	» »

Отже, всього членів партії голосувало близько 4000 (3881 чол.). Перевага більшовиків *становить понад 400 голосів*.

Безперечно таким чином, що, коли б навіть *усі* оспорені голоси визнати правильними, все-таки велика перевага лишається за більшовиками. Значить, спори відносно правильності чи неправильності тієї чи іншої частини голосів стосувалися зовсім не питання про переважання більшовиків; спори йшли про те, як провести в усій повноті принцип демократичного представництва.

Чому ж все-таки більшовики скасували частину повноважень (мандатів)? Тому, що *оспорені* мандати не можна було визнати правильними. А неправильні мандати не можна поставити на одну дошку з правильними, ніким не оспореними.

Які мандати оспорювались? Такі, при одержанні яких були допущені неправильності, наприклад, не було контролю з боку членів контрольної комісії, не було дискусій (обговорення) до голосувань, не було голосувань «за платформами» (тобто не було опиту *всіх* голосуючих, чи стоять вони за угоди з кадетами чи проти). Неправильні мандати не можна визнати демократично одержаними.

Тепер постає питання, що ж було робити з оспореними мандатами? Розібрати окремо кожний випадок було неможливо. Для цього довелося б просидіти зайвий день, а у конференції було часу *в обріз:* ледве-ледве встигли до того строку, коли робітники *повинні були* йти на вибори уповноважених (7-го січня).

Лишався один вихід: підвищити «норму представництва» для *всіх оспорених* мандатів, тобто рахувати для

* Сюди ж належать 185 голосів, визнаних, за рішенням конференції, цілком правильно зібраними. Без них неоспорених голосів буде 1663.

них по одному мандату не на кожні 50, а на кожні 75 голосів. Такий прийом був прийнятий з 3-х міркувань: 1) він усував сваволю і взаємне роздратування при оцінці окремих спірних мандатів; 2) він ставив в однакові умови мандати, оспорені тією чи другою стороною; 3) він грунтувався на рішенні ПК, прийнятому задовго до конференції, — а саме: ПК вирішив, що в тих випадках, коли демократичні вибори на конференцію зовсім нездійсненні (наприклад, не можна за поліцейськими умовами скликати збори), допустити представників, обраних не цілком демократично, але при цьому *підвищувати* норму представництва, тобто допускати 1 не від 50, а від 75, від 100 і т. п.

Візьміть тепер число оспорених і неоспорених голосів. Від неоспорених, рахуючи 1 делегата на 50 голосів, маємо: 37 більшовиків і 16 меншовиків. Від оспорених, рахуючи 1 делегата на 75 голосів, маємо: 4 більшовики і 12 меншовиків. Разом 41 більшовик (плюс 1 від військової організації, де демократичні вибори неможливі) і 28 меншовиків.

По районах ці, остаточно затверджені, 70 мандатів розподілялися так:

Василеостровський	7	більшовиків,	6	меншовиків.	Всього	13
Виборзький	2	»	4	»	»	6
Міський	5	»	7	»	»	12
Залізничний	1	»	2	»	»	3
Латиський	2	»	1	»	»	3
Московський	4	»	4	»	»	8
Нарвський	—	»	—	»	»	—
Невський	2	»	1	»	»	3
Окружний	9	»	1	»	»	10
Ремісничий (прикажчицький)	4	»	—	»	»	4
Петербурзький	3	»	2	»	»	5
Естонський	2	»	—	»	»	2
Військова організація	1	»	—	»	»	1
Всього	42	»	28	»	»	70

Звідси видно, що скарги на склад конференції зовсім безпідставні. Звичайно, коли перед необізнаною

публікою кричати про скасування мандата такого-то, про невизнання повноваження такого-то,— це може справити враження на хвилину, якщо публіка не вдумається в справу. Але ж це не спір, а пуста сварка.

Досить тільки ознайомитися з усіма даними про склад конференції, і відразу ясно стане, що в підвищенні норми представництва для *всіх* оспорених голосів не було *нічого* свавільного. Адже ж не випадково виявилося 2635 голосів безспірних, ніким не оспорених, і тільки 1246 голосів оспорених! І не можна ж серйозно твердити, що *багато* оспорених голосів були випадково оспорені, без будь-яких підстав!

Подумайте, наприклад, про те, що значить голосування «без платформи», яке так часто проводили меншовики (тільки через це у них і набралося мало не до тисячі оспорених голосів). Це значить, що опиту *всіх* членів партії, чи стоять вони за угоди з кадетами чи проти кадетів, не проводиться. Вибори делегатів відбуваються без такого опиту або без платформ. Значить, конференція не може знати *точно* думку самих членів партії! Значить, *сама маса* про спірне питання (яке стосується дії маси) не опитується. Хіба можна при цьому уникнути неправильностей?

Хіба може *щирий* прихильник демократизму в організації захищати такі голосування? Демократизм полягає не в тому, щоб маса по знайомству довіряла окремим своїм представникам, а в тому, щоб уся маса сама подавала свідомо голос по суті найважливіших питань.

Нарешті, скарги на склад конференції треба визнати зовсім безпідставними ще й тому, що в Петербурзі останнім часом було *кілька* таких конференцій. Рік тому була конференція в питанні про бойкот. Перевага лишилася за більшовиками. Під час першої Думи була конференція в питанні про підтримку вимоги думського (тобто кадетського) міністерства. Перевага лишилася за більшовиками.

Чи не смішно чути тепер, що перевага більшовиків у питанні про угоди на виборах з кадетами могла бути випадкова?

II

ПИТАННЯ ПРО РОЗДІЛЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Центральний Комітет партії, який складається з переважної кількості меншовиків, поставив Петербурзькій конференції вимогу розділитися на міську і губернську. На невиконання цієї вимоги пробують посилатися меншовики, щоб виправдати залишення ними конференції.

Подивимося ж, чи була ця вимога законна за статутом партії, чи була вона обов'язкова для конференції, чи була вона здійсненна.

Статут нашої партії цілком виразно встановлює демократичну організацію її. Організація вся будується знизу, на основі виборності. Місцеві організації оголошені, за статутом партії, самостійними (автономними) у своїй місцевій діяльності. Центральний Комітет, за статутом, об'єднує і спрямовує всю роботу партії. Звідси ясно, що у визначення *складу* місцевих організацій він втручатися не має права. Якщо організація будується знизу, втручання згори в її склад було б цілковитим порушенням всього демократизму, всього статуту партії. Припустимо, що організація з тих чи інших причин об'єднує різнорідні частини, наприклад, об'єднує разом місто і губернію. При демократичному ладі не допустити цього об'єднання (або розпорядитися про це) за наказом згори не можна. Значить, розділення можливе лише за бажанням знизу: місто може відокремитись від губернії, і ніхто йому заборонити цього не може. Губернія може відокремитись від міста, і ніхто їй цього заборонити не може. Якщо знизу жодна скільки-небудь значна, скільки-небудь відособлена частина організації не заявила вимоги про виділ,— значить ЦК не міг *переконати* в необхідності відокремлення *жодної* впливової частини організації! Намагатися при таких умовах нав'язати розділення згори є насмішка з демократизму, насмішка із статуту партії. Це значить не більше і не менше, як намагатися зловжити владою ЦК, тобто використати її не в інтересах партійної

єдності, а в інтересах однієї частини партії (меншовиків), використати владу для перекручення волі і рішення місцевих працівників.

ЦК настільки відчував неслушність своєї вимоги, що в *писаній загальній* постанові висловився дуже обережно. Загальна постанова ЦК *рекомендує* всім партійним організаціям «*по змозі*» (буквальний вислів!) пристосовувати рамки організації до рамок виборчих округів. Про обов'язковість такої поради не могло бути й мови,— *і не було мови*. Що ЦК мав якісь особливі цілі саме щодо Петербурга,— видно з того, що *ні в одному іншому місті Росії* ЦК не вимагав розділення конференції. Наприклад, у *Вільні* в міську конференцію входять також с.-д. представники закладів, які розташовані *за межею міста,* тобто в *іншому* виборчому окрузі. Про розділення Віленської конференції ЦК і не думав порушувати питання!

В Одесі теж була одна спільна конференція, хоч і там частина закладів розташована поза поліцейською межею міста. Та чи можна назвати хоч одне велике місто, в якому б рамки організації відповідали поліцейському поділові на місто і частину губернії? Чи можна серйозно говорити про те, щоб у великих містах, центрах робітничого с.-д. руху, відокремлювати *пригороди,* відокремлювати найбільші часто фабрики, *найбільш пролетарські «передмістя»?* Це — така груба насмішка із здорового розуму, що тільки найбільш нерозбірливі в шуканні приводу до розколу люди могли ухопитися за такий привід.

Подивіться на райони Петербурга, щоб переконатися в нездійсненності вимоги розділити конференцію. Щоб здійснити розділення організації взагалі або конференції зокрема на міську і губернську, треба або знати адресу, місце проживання кожного члена партії, або мати вже готові осередки, відділи, райони, утворені за *територіальною* ознакою, тобто райони, складені на підставі місця проживання членів партії або місця знаходження фабрик у тому чи іншому *поліцейському* участку.

А ми бачимо, що в С.-Петербурзі (як, мабуть, і в більшості міст Росії) райони, підрайони і нижчі осередки

утворені не тільки за територіальною (місцевою) ознакою, але *й за професійною* ознакою (те чи інше ремесло, заняття робітників і населення взагалі) і за *національною* ознакою (різна національність, інша мова).

Наприклад, в С.-Петербурзі є *Залізничний* район. Він складений за професійною ознакою. Як його розділити на міську і губернську частину? За місцем проживання кожного окремого залізничника: Петербург, Колпіно, інші станції? Або за місцем перебування поїздів, які, на нещастя для нашого ЦК, мають звичай пересуватися від «міста» Петербурга «в губернію» і навіть в різні губернії?

Спробуйте розділити *Латиський* район! А далі ще йдуть Естонський і військова організація.

Навіть територіальні райони не можна розділити. Робітники на конференції вказали на це самі. Встає робітник Московського району і каже: я знаю фабрики в нашому районі, які розташовані недалеко від міської межі. Коли кінчається робота, відразу видно, що частина робітників подається в «місто», друга — «в губернію». Як же ми тепер ділити тут будемо? І робітники прямо сміялися з пропозиції ЦК.

Тільки дуже наївні люди можуть не помічати білими нитками зшитої підкладки всієї події. Тільки дуже наївні люди можуть говорити: треба було все-таки спробувати розділитися *«приблизно», «по змозі»*.

Якщо ділити приблизно, значить треба допустити деяку *сваволю,* бо точно розділити Латиський, Залізничний та ін. райони *неможливо*. А всяка сваволя викликала б нові, безконечні протести, скарги, нові постанови ЦК, дала б безліч нових приводів до розколу. Подивіться на список районів (наведений вище) — ви побачите, що могли б знайтися люди, які оголосили б суто міськими, безсумнівно міськими, тільки чотири райони: Василеостровський, Міський, Виборзький, Петербурзький. Чому тільки ці? Тому, що *в них вийшло б переважання меншовиків*. А яким чином можна б виправдати таку сваволю?

А яким чином виправдав ЦК ту сваволю, що Вільну він і не подумав ділити, а від С.-Петербурга зажадав

розділення? Якщо ви станете спорити проти сваволі, хто вирішуватиме остаточно ваш спір? Адже той самий ЦК...

Навіть найнаївніші люди зрозуміють тепер, що скарги на склад конференції і на її відмову розділитися — просто відведення очей. А суть справи в тому, що меншовики вирішили не підкоритися більшості петербурзької організації і вчинити розкол напередодні виборів, щоб перекинутися від соціалістів-робітників до кадетів.

III

ЩО ЗНАЧИТЬ ЗАЛИШЕННЯ МЕНШОВИКАМИ КОНФЕРЕНЦІЇ?

Зроблений нами висновок може здатися декому з читачів надто гострим. Але ми думаємо, що приховувати, затушовувати правду в серйозній політичній справі — річ, недостойна соціаліста. Треба називати речі своїми іменами. Треба викривати всілякі відмовки і відведення очей, щоб робітнича маса цілком ясно розуміла суть справи. Тільки буржуазні партії дивляться на вибори, як на закулісну гру і дільбу здобичі. А робітнича партія повинна насамперед добиватися того, щоб народ правильно зрозумів відношення між партіями, правильно зрозумів свої інтереси і завдання боротьби, правильно зрозумів суть того, що діється за кулісами.

Ми бачили, що скарги на склад конференції петербурзької організації РСДРП, на її небажання розділитися — пусті відмовки. Ми знали, що суть справи — проста. Меншовики хотіли що б то не стало угоди з кадетами. Меншовики знали, що більшість членів петербурзької організації не поділяє цього погляду. Меншовики вирішили на Всеросійській конференції підкорятися в кожній місцевості рішенню місцевої організації. Тепер вони *порушили свою обіцянку,* намагаючись *розколом* досягти своїх цілей.

31 меншовик, які залишили конференцію, вже оголосили сьогодні (13 січня) в петербурзьких газетах, що вони пропонують блок і кадетам і всім трудовим партіям,

не тільки соціалістам-революціонерам і трудовикам (яким запропонувала угоду конференція), але й «народним соціалістам».

Справа, значить, зовсім ясна. Свідомий пролетаріат вирішив вести самостійну виборчу кампанію. Дрібна буржуазія (трудовики в тому числі) вагається, кидається від однієї сторони до другої, вона здатна віддати перевагу угоді з кадетами перед принципіальною боротьбою. Меншовики, це — дрібнобуржуазна частина робітничої партії. В останню хвилину, причепившись до зовсім незначних відмовок, вони покидають революційний пролетаріат і переходять на сторону кадетів.

Правильність цього висновку найкраще підтверджують кадетські газети. Адже ж кадетів ніхто вже не запідозрить у співчутті поглядам петербурзької, тобто більшовицької соціал-демократії!

Погляньте на центральний орган кадетської партії, газету «Речь». Всім прекрасно відомо, що разом з газетою «Товарищ» вона завжди штовхала меншовиків до розколу і намагалася всіляко вихваляти їх, старанно відділяючи їх від більшовиків. Як тільки стало відомо, що меншовики залишили конференцію с.-д., «Речь» зараз же (11 січня) друкує редакційну статтю «Соціал-демократична конференція і угоди». Ця стаття прямо *вітає* «рішучість» меншовиків, *вітає розкол,* початий ними. Ця стаття прямо заявляє, що «*поза блоком революційних партій в тісному розумінні*» (тобто поза петербурзькими с.-д. і тими, кому вони запропонували угоду, тобто с.-р. і комітетом Трудової групи) лишаються *меншовики і народні соціалісти* (найпоміркованіша, напівкадетська з дрібнобуржуазних, трудових партій).

І кадети прямо заявляють, що вони готові «*відновити*» переговори з цими «обома помірковано-соціалістичними партіями». Вони прямо заявляють, що «диференціація (розділення), яка сталася в соціалістичних партіях, обіцяє до деякої міри наблизити і поняття поміркованих соціалістів про думську тактику до наших власних (тобто кадетських) понять».

Ці слова головної кадетської газети надзвичайно важливі. Кадети не тільки оцінюють практичні результати

меншовицького повороту. Кадети ясно бачать, що розкол, який влаштовують меншовики, має принципіальне значення, тобто що цей розкол на ділі змінює ставлення меншовиків до основних поглядів на політичну боротьбу, на завдання робітничого класу. Кадети прекрасно зрозуміли, що меншовики повернули не тільки щодо практичного допущення угод, але також повернули в сторону основних поглядів буржуазії, віддалились від пролетарської політики, наблизились до буржуазної політики. «Речь» прямо говорить, що *поміркованi соціалісти* (тобто меншовики) наближаються до кадетської тактики, визнають на ділі кадетську першість і керівництво. Ще не знаючи того, чи приймуть с.-р. і трудовики пропозицію с.-д. конференції, кадети *уже* враховують цілком виразне співвідношення політичних сил: ліберальна буржуазія керує поміркованою дрібною буржуазією і дрібнобуржуазною частиною пролетаріату; революційний пролетаріат іде самостійно, ведучи за собою в кращому разі (кращому для нас, гіршому — для кадетів) тільки частину дрібної буржуазії.

Саме так малюють справу кадети. І не можна не визнати, що кадети тут мають цілковиту рацію. Як сонце в малій краплі води,— відбивається в маленькій петербурзькій події постійне, всім капіталістичним країнам неминуче властиве, співвідношення політики ліберальної буржуазії, робітничого класу і дрібної буржуазії. Скрізь і завжди ліберальна буржуазія намагається містечками підкупити нерозвинену масу, щоб відвернути її від революційної соціал-демократії. Кадети починають застосовувати в Росії «англійський» спосіб боротьби буржуазії з пролетаріатом, боротьби не насильством, а підкупом, підлещуванням, роз'єднанням, задобрюванням «поміркованих», проведенням їх в міністри, в депутати, у виборщики і т. п.

Фраза про «відновлення» переговорів у кадетській «Речи» теж цілком ясна. Поки с.-д. були єдині, і революціонери с.-д. переважали серед них,— переговори були перервані. Тепер, коли «обидві поміркованi соціалістичні партії» відкололися від революції,— тепер кадети заявляють: «переговори могли б відновитися».

Якщо читачеві не цілком ясний практичний смисл цих слів, то ми пояснимо їх йому. Кадети давали два місця (з шести) лівим, а саме: одно місце робітничій курії, одно — соціалістам взагалі. Переговори порвалися. Тепер «поміркованих соціалістів» кадети знов кличуть: вернися, покупець, ми могли б і зійтися! Або ми дамо тепер одно місце меншовикові, друге — «народному соціалістові», або розщедримося навіть на три місця.

От що значать слова кадетів про «відновлення» переговорів: *лівим* ми не поступалися, *а поміркованим з лівих* ми поступимося!

Наївна або недосвідчена в політиці людина може скільки завгодно хитати головою, висловлювати сумніви, співчувати і т. п.,— справа від цього не зміниться. Адже не важливо, *як саме* вийшов певний результат, важливий самий результат (тобто для кадетів це не важливо, а для робітничої маси, яка хоче *свідомо* ставитися до політики, це дуже важливо).

Як саме велися переговори меншовиків з кадетами, ми не знаємо,— чи на письмі, словесно чи навіть простим натяком. Можливо, що визначні поміркованi меншовики просто *натякали* перед кадетськими вождями на імовірний розкол серед с.-д., натякали на допустимість *порайонних* угод. І кадети, звичайно, на льоту схоплювали натяк: «вони» розколють петербурзьких с.-д., а ми «їх» вставимо в районний список! «Вони» — нам, а ми — «їм». Хіба це менш дійсна, менш ділова, менш тривка угода, ніж коли б «вони» прямо пішли до Кутлера, Мілюкова чи Набокова і прямо сказали: ми вам розколемо Петербурзьку с.-д. конференцію, а ви нас проведіть через який-небудь районний список?

Це факт, що *саме така є* політика ліберальних буржуа і опортуністів с.-д. в *усіх* конституційних країнах. Російські робітники повинні *навчитися розуміти* цю політику, якщо вони не хочуть, щоб їх легко могли водити за ніс. Ще Чернишевський сказав: хто боїться забруднити собі руки, хай не береться за політичну діяльність. Хто бере участь у виборах і боїться забруднити

собі руки, розкопуючи бруд буржуазного політиканства, той нехай іде геть. Наївні білоручки тільки шкодять у політиці своєю боязню прямо дивитися на суть справи.

Інший відзив буржуазної преси, який цілком підтверджує *нашу* оцінку розколу, є відзив пані Кускової в «Товарище» (10 січня). Вона цілком так само вітає меншовиків, підбурює їх на остаточний розкол, відраджує їм «компроміси» з більшовиками, обіцяє їм допомогу від імені «робочодільців».

Щоб зрозуміти цю статтю пані Кускової, треба знати, хто вона така. Ми розкажемо про це, бо більшість робітників не знає цього.

Російська соціал-демократична робітнича партія заснована в 1898 році. В 1899 році пані Кускова і п. Прокопович були членами партії, а саме: членами її закордонної організації, на чолі якої стояв тоді Плеханов, що був *тоді* революційним соціал-демократом. А пані Кускова і тоді, як і тепер, була опортуністкою, захищала дрібнобуржуазні погляди в соціал-демократії, відстоювала бернштейніанство, тобто кінець кінцем підкорення робітничого класу ліберальній політиці. Найясніше висловила пані Кускова свої погляди в знаменитому «Credo» (читається: «кредо», значить — символ віри, програма, виклад світогляду). В цьому «Credo» говорилося: робітники повинні вести економічну боротьбу, а ліберали — політичну. «Робочодільці» (тодішня назва опортуністів в соціал-демократії) тяжіли по суті до такого ж погляду. Плеханов оголосив цим поглядам війну не на життя, а на смерть (в чому йому допомогли російські революційні с.-д.) *і розколов* на цьому грунті закордонну організацію РСДРП. Він випустив проти опортуністів і особливо пані Кускової брошуру «Vademecum» («Супутник» для робочодільців).

Тоді пані Кускова була вигнана з с.-д. партії. Разом з п. Прокоповичем вона пішла до лібералів, до кадетів. Потім вона пішла і від кадетів, стала «безпартійною» письменницею в «безпартійно»-кадетському «Товарище».

Пані Кускова — не одиночка. Вона — *типовий* зразок дрібнобуржуазної інтелігенції, яка вносить опорту-

нізм в робітничу партію і мандрує від с.-д. до кадетів, від кадетів до меншовиків і т. д.

Ось які люди б'ють у барабан і кричать ура, вітаючи розкол, що його влаштовують меншовики серед петербурзьких с.-д.

Ось яким людям видають справу пролетаріату робітники, що йдуть за меншовиками.

IV

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І НАСТУПНІ ВИБОРИ В ПЕТЕРБУРЗІ

Як же стоїть справа з виборами тепер у Петербурзі?

Тепер уже ясно, що на виборах буде три головні списки кандидатів: список чорносотенний, список кадетський і список соціал-демократичний.

До першого приєднаються октябристи, до другого, мабуть,— меншовики і н.-с., до третього, може, трудовики і с.-р., хоч цілком можливо, що ці хиткі партії, які не дали досі остаточної відповіді, теж підуть (почасти внаслідок розколу серед с.-д.) за кадетами.

Чи є в Петербурзі чорносотенна небезпека, тобто небезпека перемоги чорносотенців на виборах? Меншовики, які переходять тепер від соціалістів до кадетів, кажуть, що так.

Вони кажуть кричущу неправду.

Навіть у кадетській «Речи», в обережній, дипломатичній, яка охороняє інтереси лібералів у кожній дрібниці, навіть в цій «Речи» ми читаємо у п. Вергежського, що на виборчих зборах октябрист зовсім у зневазі, що виборець вагається між кадетами і соціалістами.

Всі дані про всі передвиборні збори, про враження, справлене лідваліадою [140], судом над убивцями Герценштейна [141], викриттями подвигів чорносотенців і т. д., показують ясно, що серед виборців праві партії ніякою повагою не користуються.

Хто тепер ще говорить про чорносотенну небезпеку на виборах, той обманює себе і обманює робітничу масу. Тепер уже ясно видно, що крики про чорносотенну

небезпеку є кадетська спроба затягти до себе малосвідому масу.

Чорносотенна небезпека полягає не в небезпеці чорносотенного голосування, а в можливих насильствах уряду, в можливих арештах виборщиків і т. п. Проти *цієї* небезпеки треба шукати засоби не в угоді з кадетами, а в розвитку революційної свідомості і революційної рішимості мас. Кадети ж більш за всіх і перешкоджають розвиткові цієї свідомості і цієї рішимості.

Дійсно серйозна боротьба в Петербурзі йде між кадетами і соціал-демократами. Трудові партії довели свою слабість, довели тим, що йдуть за найпоміркованішою і напівкадетською «народно-соціалістичною» партією,— і тим, що взагалі не виявляють ніякої самостійності і твердості.

Коли б меншовики не зрадили соціалістів напередодні виборів,— безсумнівно, що трудовики і с.-р. *прийняли* б *наші* умови. Безсумнівно, що *маса* виборців, яка складається в Петербурзі, як і скрізь, з бідноти, пішла б за соціалістами і трудовиками, а не за кадетами. Вибори в Петербурзі мали б тоді значення серйозного бою, який перед усією Росією висував би в ясній і чіткій формі *основні* питання про майбутнє російської революції *.

Зрада меншовиків утрудняє для нас справу виборів, але від цього *ще важливішим* стає принципіальне значення *самостійної кампанії с.-д.* У пролетаріату нема і бути не може інших засобів проти хитання дрібної буржуазії, як розвиток класової свідомості і згуртованості мас, навчання їх на *досвіді* політичного розвитку.

Поки трудовики вагаються, поки меншовики торгуються, ми повинні всіма силами вести самостійну агітацію. Нехай знають усі, що с.-д. ідуть в усякому разі і безумовно на виставлення свого списку. І нехай усі

* Цікаві в цьому відношенні збори коломенських виборців, що були цими днями. «Трудовик» Водовозов (що став трудовиком, як видно, тільки для того, щоб потягти трудовиків у хвості кадетів), голосує і проводить рішення: дати кадетам два місця з шести у спільному лівому блоці. О, наївність! Щоб давати меншу частину місць, треба *спочатку* перемогти, п. Водовозов, а не плентатися за к.-д.! І навіть *такі* збори з *таким* заспівачем показали своїм голосуванням, що маса настроєна лівіше к.-д. Таку масу ми повинні поставити перед вибором: за ліберальну буржуазію або за революційний пролетаріат.

бідні верстви виборців знають, що перед ними стоїть вибір між кадетами і соціалістами.

Над цим вибором повинні подумати виборці. Це міркування дає в усякому разі значний здобуток у справі розвитку *свідомості* мас,— у справі важливішій, ніж здобуття містечка Іксові або Ігрекові у кадетів. Якщо маси міської бідноти ще раз підуть на обіцянки кадетів, ще раз зваблятьcя галасом ліберальних фраз і ліберальних обіцянок «мирного» прогресу, «мирного» законодавства панів Гурко і панів Кутлерів-Мілюкових,— то події скоро викриють останні ілюзії.

Революційна соціал-демократія повинна говорити всю правду масам і йти неухильно своїм шляхом. Хто цінить дійсні завоювання російської революції, зроблені пролетарською боротьбою, у кого є інстинкт людини трудящої і експлуатованої, той піде за партією пролетаріату. І правильність поглядів цієї партії буде все ясніша і ясніша для мас з кожним етапом розвитку російської революції.

ПІСЛЯМОВА

Передовиця «Речи» від 14-го січня дає нові підтвердження сказаному нами вище про значення меншовицького переходу від соціалістів до буржуазії. «Речь» торжествує з приводу того, що її передбачення справдилося, що меншовики відколюються в Петербурзі і утворюють свою окрему організацію. «Так і сталося,— говорить газета, посилаючись на свої попередні номери.— Частина соціал-демократії, хоч і не найбільш впливова, зате найбільш схильна до парламентської діяльності, пішла назустріч нашим пропозиціям».

Так, це правда. Меншовики *пішли назустріч* намаганню ліберальних буржуа відколоти опортуністичну частину робітничої партії і підкорити її керівництву кадетів. Ми бачили вище, що «Речь» відділила вже меншовиків і енесів від революційних партій, назвавши їх «поміркованими соціалістами». Тепер «Речь» робить крок далі. Вона говорить, що і соціал-народники (н.-с.), мабуть, віддадуть перевагу блокові з кадетами. Вона говорить: «меншовики рішуче пішли назустріч створенню *спільного опозиційного блоку*». «Можливість опозиційного блоку кадетів, меншовиків і соціал-народників треба визнати значно збільшеною після відмови більшовиків».

Отже, три блоки або в усякому разі три основні політичні сили на виборах визнали тепер самі кадети: урядовий блок, опозиційний блок, революційний блок.

Цей поділ цілком правильний. Ми відмічаємо, що обставини змушують кадетів визнати наші давні і наполегливі вказівки. І ми відмічаємо також, що в революційному «блоці» цілком твердо стоїть *поки що* одна тільки революційна соціал-демократія. Інші елементи і зокрема революційна дрібна буржуазія («соціалісти-революціонери») все ще вагаються.

Принципіальне значення переходу меншовиків на сторону кадетів виясняється все більше і більше. Хороші слова меншовицьких виборчих платформ і принципіальних резолюцій (наприклад, на Всеросійській с.-д. конференції), слова про те, що вони викриватимуть ілюзії мирного шляху, що вони радять обирати до Думи не ходатаїв, а борців і т. д. , і ін., і т. п.,— всі ці слова виявилися *тільки словами*. На ділі меншовики чинили так, що кадети повели їх за собою, за *своєю* політикою. На ділі меншовики *опинилися* в «опозиційному блоці», тобто стали простим придатком кадетів.

Мало того. Передовиця «Речи» від 14-го січня розкриває також і те, *яку ціну* мають намір кадети заплатити меншовикам за підтримку кадетів і за вступ до опозиційного блоку. Ця ціна — одно місце в Думі, *яке віднімається у робітничої курії*. Слухайте:

«Оскільки разом з тим (тобто разом з утворенням опозиційного блоку з кадетів, м-ків і н.-с.) зменшилась кількість претендентів на думські місця, то, може, при новій комбінації виявиться можливим прийняти пропозицію партії народної свободи і обмежитись двома місцями з шести. Звичайно, тепер у цій пропозиції доведеться, цілком імовірно, зробити деяку зміну. *Місце, яке призначалося для особи, обраної робітничою курією, після рішення конференції, очевидно, вже не може бути надане робітникові-більшовикові*. При новому складі блоку *меншовики могли б дивитися на це місце, як на своє законне надбання*. Друге місце з числа двох, що відступаються партією народної свободи, в такому разі лишилося б за народно-соціалістичним блоком».

Чудова угода! Можна поздоровити кадетів з дешевою покупкою! Все за ті ж два містечка, «що відступаються», придбати собі і всі дрібнобуржуазні партії,

і дрібнобуржуазну частину робітничої партії,— і до того ж *за рахунок робітників!*

Робітники мусять втратити право на свого представника від робітничої курії *внаслідок того,* що меншовики відмовилися від соціал-демократів і стали помірковано-соціалістичною партією (за оцінкою «Речи»), увійшли в опозиційний блок. Робітники Петербурга втрачають надане їм кадетами право розпоряджатися своїм місцем *тому,* що меншовики пішли не за революційними с.-д., а за кадетами. За «угодочку» з кадетами меншовики дістають «поступочку» не за рахунок кадетів, а за рахунок робітників... Який чудовий зразок буржуазних поступок «народові»! Поборникам «народу» буржуазія готова дати містечко, якщо ці поборники переходять на сторону буржуазії...

Уповноважені і виборщики від робітничої курії, напевно, побачать тепер, які *вигоди* — не тільки принципіальні, але й практичні — несе з собою для них угода з кадетами. Чи не ясно, що кадети давали (не дають, а давали) одне місце робітничій курії внаслідок щирого співчуття їх інтересам справжньої свободи дійсно народу, а зовсім не заради привернення на сторону буржуазії темної, нужденної маси?

«ПОЧУЄШ ДУРНЯ СУД»...

(ІЗ ЗАМІТОК С.-Д. ПУБЛІЦИСТА) [142]

Петербург, 15 січня 1907.

Буржуазна преса судить і рядить з приводу рішення Петербурзької с.-д. конференції. Загальний хор лібералів,— починаючи з чорно-офіціальної «Речи» і кінчаючи вуличним листком «Сегодня» [143],— радіння з приводу розколу, що його чинять меншовики, торжество з приводу повернення цих блудних синів «громадянства» в лоно «опозиційного блоку», з приводу звільнення їх з-під впливу «революційних ілюзій».

Соціал-демократам, які дійсно стоять на боці революційного пролетаріату, не вадить поставити питання:

А судді хто?

Візьмемо чи не найкращого з суддів — газету «Родная Земля» [144] від 15 січня. Напрям цієї газети, безперечно, лівіший від кадетського. За всіма даними, можна назвати цей напрям трудовицьким. Як на документальне підтвердження такої політичної характеристики, можна вказати на співробітництво в цій газеті п. Тана. Пан Тан значиться в опублікованому списку членів організаційного комітету «трудової (народно-соціалістичної) партії».

Отже, судді — трудовики.

Вони засуджують більшовиків і схвалюють, подібно до кадетів, план меншовиків. На відміну від кадетів, вони хочуть тільки, щоб у спільному блоці всіх лівих партій кадетам було надано не більше 2—3 місць.

Такий присуд. Подивіться мотиви.

«В центрі спору, безперечно, стоїть питання про те, існує чи ні в Петербурзі чорносотенна небезпека».

Неправда. Якщо ви беретеся судити більшовицьку соціал-демократію в передовій статті політичної газети, ви *повинні* знати те, про що ви судите. Ви самі говорите в тій же передовій: «спір, який розгорівся тепер коло резолюцій (соціал-демократичної) конференції, становить безсумнівний громадський інтерес». Хто висловлює бажання публічно брати участь у спорі, який цікавить всіх, і виявляє відразу незнання «центру» спору, той рискує дістати в лице найменування не з похвальних...

Революційна соціал-демократія багато разів уже в усіх своїх неодноразових політичних заявах роз'яснювала і підкреслювала, що «центром» спорів про тактику під час виборів *не можна* вважати питання про так звану чорносотенну небезпеку.

Чому не можна? Тому, що тактика робітничої партії під час виборів повинна бути лише *застосуванням* до одного окремого випадку *загальних основ* соціалістичної тактики пролетаріату. Вибори являють собою лише одно і притому далеко не найважливіше, не найістотніше (особливо в революційну епоху) поприще боротьби соціалістичного пролетаріату за свободу і за знищення всякої експлуатації. Крім боротьби за допомогою виборчих бюлетенів, існує ще — і *неминуче* розгорається в революційні епохи — боротьба іншого роду. Про цю іншу боротьбу схильні забувати інтелігенти, які вважають себе за освічених, у яких співчуття свободі сидить не далі, як на кінчику язика. Про неї схильні забувати дрібні хазяйчики, які стоять осторонь від найгострішої і повсякденної боротьби з капіталом та його прислужниками. Але про цю боротьбу не забуває пролетар.

І тому для свідомого пролетаря тактика під час виборів може бути лише пристосуванням до особливої, саме виборчої, боротьби його загальної тактики, а ні в якому разі не зміною основ його тактики, не пересуванням «центру» цієї тактики.

Основи соціалістичної тактики під час революції полягають у тому, щоб передовий клас, пролетаріат, ішов на чолі народної революції (революція, яка відбувається тепер в Росії, є буржуазна революція в тому розумінні, що завоювання всієї свободи і всієї землі народові нітрохи не звільнить нас від панування буржуазії; ясно, що такий суспільно-економічний характер революції не заважає їй бути народною революцією). Тому передовий клас повинен неухильно викривати перед усіма масами облудність всяких надій на переговори й угоди із старою владою взагалі, на угоду поміщиків і селян у земельному питанні зокрема. Передовий клас повинен самостійно вести лінію неухильної боротьби, підтримуючи лише тих, хто дійсно бореться, лише в тій мірі, в якій вони борються.

Такі є основи соціалістичної тактики, що диктують робітничій партії класову самостійність, як правило, співробітництво і угоду тільки з революційною буржуазією і тільки як виняток.

Ліберали не розуміють цих основ с.-д. тактики. Їм чужа ідея класової боротьби, їх відштовхує протиставлення угод і переговорів — народній революції. Але соціал-демократи в принципі *всі,* і більшовики і навіть меншовики, визнають основи цієї тактики. Пп. трудовики, які беруться вести політичний орган, не знаючи азбуки в сучасних тактичних питаннях соціалізму, можуть прочитати про це хоча б у виборчій платформі с.-д. партії — платформі меншовиків, які переважають в ЦК.

«Громадяни, говорить ця платформа, до Думи треба обирати таких людей, які хочуть не тільки для Росії свободи, але прагнуть допомогти народній революції для завоювання цієї свободи... Більшість першої Думи, керована партією «народної свободи», сподівалася добитися свободи і землі шляхом мирних переговорів з урядом... Обирайте ж, громадяни, борців революції, які разом з вами продовжуватимуть велику справу, розпочату в січні, жовтні і грудні минулого (1905) року».

«Центр спору», в якому нічого не зрозуміли наші трудовики, полягає в тому, чи допустимі *принципіально* угоди з кадетами *з цієї точки зору.* На це питання

Петербурзька с.-д. конференція відповіла, слідом за 14-ма делегатами Всеросійської конференції (РСДРП), негативно. Угоди з партією зговорів і переговорів із старою владою недопустимі. Союзниками в «народній революції» кадети бути не можуть. Приєднання їх до «борців революції» не посилює, а ослабляє борців, роботу яких гальмують кадети, що виступають тепер прямо проти боротьби, проти *всяких* революційних лозунгів.

Не помітивши цього *принципіального* ставлення більшовицької соціал-демократії до кадетів, наші судді «слона» не помітили.

Ці трудовики цілком перебувають під ідейним впливом ліберальної буржуазії. Для них вибори заслонили все, результати виборів заслонили справу освічення *мас* у ході виборної кампанії. Вони поняття не мають про те, що повна ясність, виразність, недвозначність виборчої агітації має величезне значення для вірного своїм принципам соціал-демократа, який лишиться вірний своїй революційній позиції, хоча б його спокушали перспективою дістати місточко в Думі, хоча б його лякали перспективою лишитися в столиці без мандата в Думі. А трудовики забули всі принципи, забули всі основні завдання революції, піддавшись ліберальній перепалці: вони нічого не бачать, нічого не розуміють, ні про що не дбають і бормочуть тільки — «одно місце, два місця, три місця!».

«...Центр питання... чи існує в Петербурзі чорносотенна небезпека...»

Отже, чорносотенну небезпеку ви зводите до небезпеки чорносотенної перемоги на підроблюваних урядом виборах! Зрозумійте ж, панове, що, ставлячи *так* питання, ви визнаєте, ніби уряд уже остаточно переміг, а справа свободи, про яку ви базікаєте, ніби вже остаточно програна! Ви не бачите самі і заважаєте народним масам бачити *ту реальну* чорносотенну небезпеку, яка проявляється не в голосуваннях, а у визначенні умов голосування (сенатські роз'яснення і наступне скасування виборчого закону 11-го грудня), у знищенні результатів голосування (розгін Думи). Ви стаєте цілком на пошлу ліберальну точку зору, обмежуючи свої по-

мисли — і помисли народних мас, що їх ви збиваєте з пантелику,— боротьбою на грунті підробленого і підроблюваного закону. Чорносотенної небезпеки у вигляді можливого арешту всіх виборщиків ви не бачите. Те, що від вас і цілком від вас залежить, — те, що дає в усякому разі тривкий і істотний здобуток революції, а саме: розвинення революційної свідомості мас цілком витриманою агітацією, це ви втрачаєте. А те, за чим ви хочете ганятися, залежить від столипінських витівок, від нового роз'яснення сенату, від нового поліцейського порушення закону про вибори. Отже, ви цілком так само боретеся з «чорносотенною небезпекою», як французькі буржуазні республіканці борються з монархічною небезпекою: а саме — шляхом зміцнення монархічних установ і монархічної конституції в республіці. Бо, прищеплюючи народові думку, що чорносотенна небезпека полягає в небезпеці чорносотенного голосування, ви зміцнюєте неправильні уявлення найбільш нерозвинених мас про справжнє джерело і справжній характер чорносотенної небезпеки.

Але підемо далі. Припустимо, що дальших сенатських роз'яснень відносно виборів і виборщиків не буде. Перейдемо до питання про перемогу тих чи інших партій на голосуванні в Петербурзі при даній виборчій системі.

Трудовики не можуть заперечувати, що праві партії сильно скомпрометовані, що «союз 17 октября» зазнає поразок, одну ганебнішу за другу, що «останнім часом октябристи зовсім притихли, приголомшені тяжкими ударами зліва», що «громадянство полівішало».

Але... Щедрін давно вже перекладає на загальнозрозумілу мову це ліберальне російське «але» — не ростуть вуха вище лоба, не ростуть! — *але* «технічні утруднення», «не посилають літератури», «не дають бюлетенів», «поліцейські утиски»...

Ось вона, психологія російського інтелігента: на словах він хоробрий радикал, на ділі він підленький чиновник.

Від поліцейських утисків повинні допомогти блоки з кадетами! Чому ж не з октябристами, які «*хочуть*»

конституції і які гарантовані від «утисків»? Справді. російська політична логіка: виборчі угоди, як засіб боротьби проти непосилання поштою літератури, проти невидачі бюлетенів... Проти чого ви боретеся, панове?

— Проти тих «законів», на підставі яких чиняться поліцейські неподобства і певні партії оголошуються «незаконними», такими, що не одержують бюлетенів.— Як же ви боретеся?

— Ну, звичайно, шляхом угоди з партією, яка або одержить бюлетені від мирнооновленців, або увійде ще в угоду із Столипіним до Думи, або залишиться теж без бюлетенів!

Російський чиновник (у 20 років радикал, у 30 ліберал, у 40 просто чиновник) звик лібéральничати в 4-х стінах і показувати дулю в кишені. Виборчу кампанію він теж розглядає з точки зору дулі в кишені. Чи треба впливати на маси? Пусте, адже пошта не пересилає нашої літератури.

Чи не слід видавати і поширювати літературу поза «поштою» та подібними до неї установами?

— Пусте! Це старі революційні ілюзії, які не відповідають «широкій» конституційній роботі. Широка конституційна робота полягає в тому, щоб обдурити начальство: «вони» будуть мене серед с.-д. або с.-р. шукати, а я в кадетському списку сховаюся так, що мене не розшукають! Уряд буде мене шукати, як революціонера, а я обдурю і уряд, і революціонерів, я перебіжу в «опозиційний блок». От я який хитрий!

— Але чи не вийде звідси, о, шановний політичний діячу, що ви обдурите і маси, які перестануть відрізняти вас від «опозиції» лібералів навколішках?

— Пусте! Які там ще маси... ну, дамо містечко робітничій курії... І потім, з певної точки зору ми всі за свободу... революція стала загальнонаціональною... кадети теж готові боротися по-своєму...

Постає питання, чи є крім *поліцейських* міркувань у наших трудовиків політичні міркування? Є. Вони полягають у тому, що треба пристосовуватися не до енергійного і рухливого виборця, а до того, який сидить

удома, забитого або сонного. Слухайте, як міркує «ліва» газета:

«За настроями мітингів не можна ще судити про настрій всієї маси виборців... На мітингах буває не більше $^1/_{10}$ частини всіх виборців — звичайно, найбільш енергійних і жвавих, рухливих людей».

Справді, достатня підстава, щоб плентатися в хвості найменш енергійних, найбільш мертвих, нерухливих кадетських виборців! Трагедія російського радикала: він десятки років зітхав за мітингами, за свободою, палав шаленою (на словах) пристрастю до свободи,— попав на мітинг, побачив, що настрій лівіший, ніж його власний, і засумував: «важко судити», «не більше $^1/_{10}$», «обережніше б треба, панове!» Зовсім як палкий тургенєвський герой, що втік від Асі,— про якого Чернишевський писав: «Росіянин на rendez-vous» *.

Ех, ви, що звете себе прихильниками трудящої маси! Куди вже вам іти на rendez-vous з революцією,— сидіть-но вдома; спокійніше, справді, буде; і діла не доведеться мати з цими небезпечними «найбільш енергійними і жвавими, рухливими людьми». Вам підходять нерухливі обивателі!

А, може, ви тепер на простенькому прикладі і збагнете, в чому «центр спору» з-за угоди з кадетами?

Саме в тому, шановний, що обивателя ми хочемо розбуркати і перетворити в громадянина. А для цього треба *змусити* його *зробити вибір* між обивательською політикою плазуючого перед (тьфу! тьфу!) «конституцією» кадета і між революційною політикою соціалістичного пролетаріату.

«Блок всіх лівих партій» є *потоплення* «однієї десятої найбільш енергійних і жвавих, рухливих людей» в масі байдужих, спокійних, сонних, є *підкорення* бажаючих боротися (і здатних в рішучу хвилину повести за собою *маси*) бажаючим так само непристойно лояльничати, як кадети в першій Думі, так само торгуватися із Столипіним і підло перебігати на його сторону, як кадет Львов.

* — побачення. *Ред.*

Реакція наступає на вас, вона відібрала вже добру третину завоювань жовтня, вона загрожує відібрати і інші дві третини. А ви корчите з себе людей порядку, ви захищаєтесь тим, що апелюєте до обивательської психіки: ніяких наступів, ніякої революції, ми йдемо в Думу законодавствувати, ми обмежуємось *обороною,* ми стоїмо на грунті закону!

Коли зрозумієте ви, що обмежитись обороною значить уже визнати себе розбитим морально? Та ви й насправді розбиті морально люди. Ви тільки й здатні на те, щоб віддати свої голоси кадетові.

«*Змусити* обивателя зробити вибір», говорили ми. Саме, *змусити.* Жодна соціалістична партія в світі не могла вирвати маси з-під впливу ліберальних або радикальних буржуазних партій, які базуються на обивательській психіці, без деякого поштовху, без деякого опору, без риску *першої* спроби: хто *на ділі* захищає свободу, кадети чи ми?

Якщо є угода з кадетом, обивателеві *не треба* думати про це. За нього вже обдумали справу політикани з радикальних базік і с.-д. опортуністів, обдумали на rendez-vous з кадетами. Обиватель полівішав (не з нашої вини, не внаслідок нашої *партійної* проповіді, а внаслідок столипінської ретельності), обиватель полівішав,— і досить з нас. Полівішав, значить, буде за «блок всіх лівих»! І буде *вся* обивательська маса, а не те що яка-небудь одна десята неспокійних... пробачте, рухливих... людей. Треба і збори, і всю політику підганяти під переляканого обивателя, *ось що значить на ділі блок з кадетами.*

А ми говорили: треба не тільки листочки і платформи, не тільки резолюції і промови, а всю політику і виборчу кампанію вести так, щоб *протиставити* переляканому обивателеві рішучого борця. І протипоставити це можна *тільки* протиставленням *двох різних* списків: кадетського і соціал-демократичного. У столиці, преса якої розходиться по всій Росії, у столиці, де перебувають центри всіх партій, у столиці, яка ідейно-політично керує всією країною,— в тисячу раз важливіше дати зразок не політики обивательської благодуш-

ності, а політики, гідної жовтневого борця, який вирвав кусочок свободи,— політики, гідної пролетаріату.

Наші фрази про необхідність усвідомити помилки «миролюбної» кадетської Думи, про необхідність зробити крок далі,— залишаться пустими фразами, якщо ми *самі* не зробимо *кроку далі* проти обивательської, обломовської ідеї: «блок всіх лівих партій». Наші заклики йти *вперед* прозвучать фальшю і не запалять серця народних борців, якщо ми самі, «керівники», «вожді», влаштуємо в столиці, перед очима всіх народів Росії, *крок на місці:* під ручку з тими ж самими кадетами, на основі «*полюбовного*» розподілу місць, по-хорошому, всі спільно, всі заодно, всі за свободу... Чого вже там розбирати ще? І що за біда, якщо меншовик Іван Іванович обізвав колись гусаком кадета Івана Никифоровича?

«...На мітингах буває не більше $^1/_{10}$ частини всіх виборців...». Добре, пане радикале. Повіримо вам, як виняток, на слово,— зробимо вам цю поступку за те.... за те, що ви аргументуєте так незграбно.

Одна десята виборців, це становить 13 000 з 130 000 по всьому Петербургу. Ці тринадцять тисяч найбільш енергійних і жвавих, рухливих виборців настроєні лівіше кадетів. Постає питання, чи можна, перебуваючи при здоровому розумі і твердій пам'яті, твердити, що енергійні відвідувачі мітингів *не ведуть* за собою певного числа менш енергійних домосідів-виборців? Всякий розуміє, що цього *не можна* припустити, що в півторамільйонному місті є, навіть крім газет і зборів, тисячі інших шляхів і каналів, якими просочується настрій передовиків у всю масу. Всякий розуміє,— і всі вибори в усіх країнах підтверджують це,— що за кожним енергійним виборцем, відвідувачем мітингів, є не по одному, а по кілька виборців-домосідів.

На минулих виборах з 150 000 петербурзьких виборців подали голоси 60 000. З них близько 40 000 за кадетів; близько 20 000 по всьому Петербургу за правих. Ми чули, від самого нашого п. радикала, який не хоче бути «оптимістом»... (боронь боже! наші радикали хочуть бути «солідними» людьми, ... на зразок німецьких

радикалів 40-х років минулого століття)... Ми чули від нього, що октябристи зовсім притихли, і ми знаємо *з фактів* про їх цілковиту поразку. Ми чуємо тепер про 13 000 енергійних виборців, настроєних лівіше кадетів. Подумайте про те, що відношення між цими цифрами дуже змінюються по окремих дільницях. Подумайте про те, скільки голосів стоїть звичайно за виборцем, який відвідує мітинги.

Вам стане ясно, що небезпека чорносотенного голосування в Петербурзі, в розумінні небезпеки проходження в Думу правих через роздроблення голосів кадетів і соціалістів, є *безглузда байка*. Адже для того, щоб у Петербурзі пройшли в Думу праві, треба, щоб *у більшості* дільниць не тільки роздробилися голоси взагалі, але роздробилися саме так, щоб *і* кадети *і* соціалісти, взяті нарізно, мали голосів менше, ніж має список чорних. Це явна нісенітниця.

І тому ми говоримо прямо: якщо чорносотенна небезпека не виявиться з *поза*-«конституційної» сторони (а в оцінці *цієї* сторони і лежить центр ваги різної тактики кадетів і соціалістів), то роздроблення голосів кадетів і соціалістів *не може* дати перемоги правим у Петербурзі.

Небезпека чорносотенного *результату* виборів у Петербурзі є *обман народу,* що поширюється кадетами, «радикалами» та всякими опортуністами і служить інтересам *обивательщини* в політиці. Байка про *цю* чорносотенну небезпеку служить *на ділі* інтересам кадетів,— яких вона допомагає захищати від *небезпеки зліва,*— служить *отупленню* мас, яких не змушують у самому акті голосування відрізнити «законодавствуючого» кадета-буржуа від соціаліста, що веде народ на боротьбу.

І тому, коли загальний хор лібералів, трудовиків і опортуністів с.-д. виголошує на нашу адресу: ви ізольовані!— ми відповідаємо спокійно: ми дуже раді, що ізолювали себе від обману. Ми дуже раді, що ізолювали себе від брудної справи. Бо в Петербурзі, після 9 січня 1905 р., після жовтня 1905 р., перед 130 000-ною масою виборців проводити в Думу Кутлерів, Набокових, Струве і К° є безумовно брудна справа.

Ми провіщаємо трудовикам і с.-д. опортуністам, які наперед радіють, що кадети протягнуть в Думу їх, а не більшовиків,— ми провіщаємо їм, що коли друга Дума буде кадетською, то їм, трудовикам і с.-д. опортуністам, буде *соромно* за проведення в Думу кадетів. Тепер вони *прямо* відповідатимуть за це. А кадети в другій Думі відійдуть настільки вправо (це видно з усієї їх поведінки і всієї їх політичної літератури за останній рік), що викривати їх доведеться навіть крайнім опортуністам. В першій Думі кадет Львов повернув до мирнооновленців і до виправдання чорносотенного розгону Думи. В другій Думі (якщо історія не принесе нам крутого повороту, від якого розлетяться прахом всі дрібні угоди з кадетами і всі кадети), в II Думі кадетські Львови покажуть себе не в кінці, а на початку.

Беріть же, панове, собі містечка в Думі від кадетів! Ми не заздримо вам. Ми візьмемо собі попередження маси робітничої і дрібнобуржуазної столичної маси. Ми візьмемо собі розвинення в ній — не тільки промовами, але й самими виборами — свідомості *прірви* між кадетами і соціалістами.

Кожному своє,— а «плутати оці два ремесла охочих безліч є, та ми не з їх числа» [145].

«І вони — говорить передовик «Родной Земли» про більшовиків — будуть навіть більш одинокі тепер, ніж раніше, бо колишні бойкотисти, есери, тепер не тільки йдуть на вибори, але й стоять за блок з кадетами».

Нове і цікаве. Ми вже відзначали якось раз, що есери поводяться в усьому питанні про виборчі угоди не як політична партія, а як інтелігентська кліка, бо відкритих політичних виступів їх *організацій* у цьому питанні ми не бачили. І тепер, якщо газета, в якій пише п. Тан, не говорить прямої неправди і не повторює неперевіреної чутки, то ми зробимо дальший висновок,— саме той: есери поводяться в питанні про виборчі угоди *політично нечесно* або принаймні з такою хиткістю, яка невіддільна від політичної небезпеки.

Всім і кожному відомо, що конференція петербурзької с.-д. організації відкинула блок з к.-д. і запропонувала

проти них виборну угоду трудовикам і есерам. Резолюція наша надрукована в усіх газетах.

Переговори між ПК РСДРП і відповідними установами с.-р. та комітету Трудової групи *вже відбувалися*. Розходження стосувалися виключення нами енесів (н.-с.— «народні соціалісти») і кількості місць. *Проте* якщо есери, *почавши* переговори з нами *після* нашої заяви про безумовне рішення дати бій у Петербурзі кадетам, *почали* або *продовжували* переговори з кадетами про блок, то очевидно, що есери вчинили *політично нечесно*.

Ми говоримо відкрито: ідемо в бій з кадетами. Хто за нас?

І есери ведуть переговори *і* з нами *і* з кадетами!

Повторюємо: чи правду сказав передовик «Родной Земли», ми не знаємо. Залишити зовсім без уваги пряме твердження органу, в якому пише член організаційного комітету партії н.-с.,— п. Тан, ми не можемо. Про блок есерів з енесами ми знаємо і з газет і з повідомлень есерів у переговорах з нами (хоч умови цього блоку і його справжній характер нам невідомі: тут теж якась закулісна гра ведеться).

Отже, наш обов'язок поставити питання публічно і відкрито, щоб *усі* знали про поведінку такої-то політичної партії. Досі співвідношення партій визначалось у нас тільки за програмами і літературою,— адже це самі слова кінець кінцем. Перша Дума обрисувала *деякі* партії на їх *діяльності*. Тепер ми і *вибори* неодмінно повинні використати і використаємо для повного освічення мас щодо *дійсного* характеру партій.

Що есери *приховують* щось із своїх відносин до енесів, це тепер політичний факт. Що на ділі есери ідуть у хвості в опортуністичної партії, яка відкололася від них, це теж факт. На ділі, значить, есери щодо революційної самостійності і рішимості значно гірші, ніж вони здаються. І якщо вони підуть на блок з кадетами,— та ще заради містечка не для себе, а для енесів,—то ми матимемо чудовий агітаційний матеріал для роз'яснення петербурзьким робітникам марксистського положення про цілковиту нестійкість і облудну зовнішність дрібнобуржуазних (хоча б і революційних) партій.

Від *таких* партій «ізолювати» себе ми вважаємо не тільки справою честі для соціал-демократа, але і єдиною політикою, основаною на розрахунку. Тільки розрахунок у нас ведеться не з точки зору місць у Думі, а з точки зору *всього* робітничого руху в цілому, з точки зору корінних інтересів соціалізму.

Але вернемося до «Родной Земли». До якої легковажності доходить ця газета, показує така фраза:

«Взагалі постанови конференції більшовиків зроблені, як видно, поспішно і необачно. Чим, справді, трудовики кращі за енесів?»

Це «справді», воістину, незрівнянне. Автор — такий цілковитий неук у політиці, що він навіть і не помічає того, що ходить голий,— зовсім як австралійський дикун. І це — освічені політики дрібної буржуазії!

Ну, що ж робити, візьмемося за «проклятий обов'язок» публіциста: розжовувати жуйку і вчити азбуки.

Трудовики, тобто *комітет* Трудової групи, до якого звернулася СПБ с.-д. конференція, і енеси виникли з Трудової групи в першій Думі. В цій Трудовій групі було 2 крила: опортуністичне і революційне. Найнаочніше виявилася відмінність між ними у відмінності *двох* аграрних проектів Трудової групи: проекту 104-х і проекту 33-х.

Спільного між цими проектами 1) те, що вони стоять за перехід землі від поміщиків до селян; 2) те, що вони пройняті наскрізь духом дрібнобуржуазної утопії, утопії «зрівняння» дрібних хазяїв (хоча б у певному відношенні) в суспільстві товарного виробництва.

Відмінність цих проектів полягає в тому, що перший пройнятий *боязню* дрібного власника зробити надто крутий переворот, втягнути в рух надто великі і надто бідні маси народу. Чудово виразив цей «дух» проекту 104-х один з авторів його і лідерів енесів, п. Пєшехонов, який послався на заяву «хазяйновитих мужичків» у Думі: «нас послали одержати землю, а не віддати її». Це значить, що поряд з утопією дрібнобуржуазного зрівняння у *цього* крила трудовиків ясно виражені *корисливі* інтереси *заможнішої* частини селянства, яка боїться,

як би їй не довелося «віддавати» (при припущенні загального «зрівняння», як мислить собі соціалізм дрібний буржуа). Взяти у поміщика, але не віддати пролетареві,— ось лозунг партії хазяйновитих мужичків.

А проект 33-х пропонує негайне і повне скасування приватної власності на землю. «Зрівняльна» утопія тут теж є і в такому ж масштабі, але боязні «віддати» немає. Це — утопія не опортуністичного, а революційного дрібного буржуа, не хазяйновитого мужика, а розореного мужика, не мрія нажитися від поміщика, коштом пролетаря, а мрія облагодіяти всіх, і пролетарів у тому числі, за допомогою зрівняння. Це — не боязнь втягнути в рух найширші і найбідніші маси, а бажання втягнути їх у боротьбу (бажання, яке не супроводиться умінням і розумінням справи) *.

Після Думи ця відмінність двох течій у трудовиків повела до утворення двох різних політичних організацій: комітету Трудової групи і партії н.-с. Перша організація здобула собі почесне в історії російської революції місце своїми липневими відозвами [147]. Досі, наскільки відомо публіці, вона цього свого доброго імені ще не зіпсувала, ніде від відозв не відрікалася, в хорі скигліїв, кисляків і ренегатів не брала участі.

А друга організація саме період розгону Думи використала для того, щоб при столипінському режимі легалізуватися,— щоб у легальній пресі, тобто захищена від критики зліва, «розносити» вищезгадані відозви, рекомендувати народові «поки що» не зачіпати певних установ старої влади і так далі. Тому конференція СПБ с.-д. організації висловилась про цю партію ще дуже м'яко, сказавши про «ухильне ставлення її до основних питань позадумської боротьби».

Отже, політичні *факти* досі були такі, що дрібнобуржуазні або трудові партії ясно розділились на партії революційного дрібного буржуа (с.-р. і комітет Трудової групи) і партію опортуністичного дрібного буржуа (н.-с.). Тому що для с.-д. виборча кампанія є один із

* На адресу цих,— та й інших — дрібнобуржуазних революціонерів ми могли б сказати, як один поет анархіст сказав на нашу адресу: «Ламати ми будемо разом, будувати — ні» [146].

засобів політичного освічення мас, то ми і тут, відокремивши дві трудовицькі партії від третьої, *змусили* обивателя *подумати* про причини цього розділення. А подумавши і довідавшись у чому справа, обиватель зробить *свідомий* вибір.

На закінчення, не можна не відзначити, що наївний і неуцький передовик «Родной Земли» пускається в той же час у забавні софізми, щоб виправдати свою позицію. Не без користі буде розібрати один софізм, який має такий вигляд, щоб якраз задовольняти філістерів:

> «Неправі більшовики і в тому разі, якщо чорносотенної небезпеки немає. Тому що в такому разі немає необхідності в блоці з с.-р. і трудовиками, і с.-д. партія може з великою користю для чистоти свого класового змісту виступати на виборах цілком самостійно».

Ось, мовляв, ми які — думає цей радикал — навіть про чистоту класового змісту судити можемо!

Так, сучасний газетний письменник «може» судити про все, але розуміти справи він не розуміє, і знань у нього немає. Неправильно, ніби необхідність додержувати чистоти класової позиції виключає всякі угоди. Думати так — значить доводити до абсурду погляди марксизму, перетворювати їх у карикатуру. І цілком так само неправильно, ніби немає необхідності блоку з с.-р., якщо немає чорносотенної небезпеки.

Повна самостійність виборчої кампанії с.-д. робітничої партії є загальне правило. Проте винятки доводиться допускати всякій живій і масовій партії, — тільки в розумних і строго визначених межах. В епоху буржуазної революції *всі* с.-д. допускали політичні угоди з *революційною* буржуазією і тоді, коли спільно працювали в Радах робітничих, селянських, солдатських, залізничних і т. д. депутатів, і тоді, коли підписували відомий маніфест Ради робітничих депутатів (грудень 1905 р.) [148] або липневі відозви (липень 1906 р.). Передовик «Родной Земли», очевидно, не знає найбільш загальновідомих фактів, які стосуються ролі різних партій в російській революції. Революційна соціал-демократія відкидає безпринципні угоди, відкидає шкідливі і непотрібні угоди, але зв'язувати собі руки вза-

галі і на всі випадки вона й не думає. Це було б хлоп'яцтвом. Платформа 14-ти делегатів Всеросійської с.-д. конференції документально довела це *.

Далі. «Необхідність» угоди з с.-р. і трудовиками в Петербурзі випливає з *кадетської* небезпеки. Якби автор передовиці в «Родной Земле» знав той предмет, про який він взявся говорити, то йому було б відомо, що навіть серед соціал-демократів — прихильників угод з кадетами — є надзвичайно впливові організації (наприклад, Бунд), які визнають необхідність блоку з революційною буржуазією в разі кадетської небезпеки, коли нема чорносотенної небезпеки. В Петербурзі можливо було б не тільки провести виборчу кампанію в дусі революційного і соціалістичного виховання мас (цього вже ми, с.-д., в усякому разі досягнемо), але й *перемогти* кадетів, коли б не зрадили меншовики с.-д., коли б за *всіма* соціалістами пішли *всі* революційні трудовики. А якщо ми ведемо виборчу кампанію, ми не маємо права пропускати ні єдиної можливості перемоги, аби тільки при цьому не було принципіальних порушень соціалістичної тактики.

Що серйозна боротьба в Пітері ведеться *тільки* між кадетами і соціал-демократами, це *доведено* передвиборними зборами (те саме стосується і до Москви, причому можна додати, що результати *всіх* часткових анкет, наприклад, газети «Век» або професійної спілки прикажчиків «Єднання й Сила», теж підтвердили це положення) [149].

Що угода з кадетами є ідейно-політична гегемонія кадетів над їх союзниками, це доводить і вся політична преса і весь характер переговорів. Кадети диктують умови. Кадети громогласно встановлюють *значення* угод (згадайте їх відзиви про меншовиків і н.-с., «помірковані соціалістичні партії», «опозиційний блок»). Від кадетів просять рівності кількості місць, як максимальної поступки.

І так само безперечно, що угода с.-д. з революційно-демократичними партіями означає гегемонію с.-д. над

---

* Див. цей том, стор. 95—97. *Ред.*

дрібною буржуазією. Преса с.-д. відкрито, ясно і всебічно розвинула *всі* свої погляди, тоді як с.-р. і комітет Трудової групи зовсім не висловилися самостійно в питанні про угоди. Основний тон взятий соціал-демократами. Про урізування їх соціалістичних поглядів, їх класової точки зору нема і не може бути мови. В розподілі місць їм теж не подумає ніхто запропонувати меншу частку. Їх кампанія в робітничій курії йде безумовно самостійно і показує їх перевагу.

При таких умовах боятися повести з собою на бій з кадетами союзників з революційної дрібної буржуазії було б просто смішно. Навіть енесів ми могли б при таких умовах вести за собою, коли б це виявилось необхідним для справи. Принципіальність нашої партії від цього зовсім не потерпіла б: лінія лишається тією самою, боротьба з головною партією ліберальних буржуаугодовців ведеться нами не менш енергійно. Жодна розсудлива людина не скаже, що ми пішли за енесами (даючи їм, разом з с.-р. і комітетом Трудової групи, два місця з шести). Навпаки, це означало б *на ділі* самостійну кампанію с.-д. і *відрив* нами від кадетів одного з кадетських придатків. Невже не ясно, що завданням боротьби з кадетами не тільки не суперечить, а, навпаки, прямо служить мобілізація проти них напівкадетів, якщо останні йдуть у наш список?

Конференція петербурзької с.-д. організації вчинила правильно, висловивши *відкрито* і публічно своє негативне ставлення до енесів. Ми повинні були застерегти революційних трудовиків від *такої* ніби трудовицької партії. Якщо революційні трудовики виявляються *залежними* від формально цілком самостійної партії н.-с.,— нехай це буде заявлено публічно. Нам дуже важливо витягти цей факт на світ божий, змусити визнати його, зробити з нього *всі* висновки в широкій агітації перед робітниками, перед усім народом.

А потім питання про те, кращої чи гіршої якості трудовиків ми дістаємо в союзники по боротьбі в Петербурзі з кадетами,— це питання ми будемо вирішувати суто по-діловому. Принципіальну лінію ми визначили. В бій ми йдемо *в усякому разі* самостійно. Відповідальність

за найменш надійних трудовиків ми відкрито зняли з себе і поклали на інших.

* *
*

Ліві кадети «Товарища» пробували посміятися з більшовиків, коли вони ще в листопаді заявили: в Петербурзі борються три головні партії — чорносотенці, кадети і соціал-демократи.

Rira bien qui rira le dernier (добре сміється той, хто сміється останній).

Наше передбачення справдилося.

В Петербурзі буде *три* списки кандидатів у Думу: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

Громадяни, вибирайте!

Надруковано в січні 1907 р. в Петербурзі окремою брошурою видавництвом «Новая дума»

Друкується за текстом брошури

ВИБОРНА КАМПАНІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІЇ В ПЕТЕРБУРЗІ

Петербург, 18 січня 1907 р.

Виборна кампанія в Петербурзі в повному розпалі. Наближається вирішальний момент: — по-перше, має цими днями визначитися, яке остаточне групування партій на виборах, хто з ким, хто проти кого. По-друге, зовсім близько вже й самі вибори.

Значення столичних виборів величезне. Вся Росія дивиться тепер на Петербург. Тут — найжвавіше політичне життя, тут уряд найсильніший. Тут центри всіх партій, кращі органи всіх напрямів і відтінків, кращі промовці на передвиборних зборах.

І тепер уже можна з цілковитою певністю й рішучістю сказати: Петербург виправдав себе. Виборна кампанія в Петербурзі вже дала і продовжує давати *з кожним днем* надзвичайне багатство політично-освітнього матеріалу. Його треба вивчати й вивчати. Його треба систематично збирати, виясняти на ньому якомога випукліше *класові* основи найбільш різних партій — і нести це живе, безпосереднє знання, що всіх цікавить і хвилює, в найширші робітничі маси, в найглухіші сільські закутки.

Спробуємо почати це збирання матеріалу,— звичайно, в конспективній формі. Нехай читач оглянеться назад, обдумає в цілому весь хід виборної кампанії в С.-Петербурзі, щоб скласти витримане ідейне уявлення про роль соціал-демократії, щоб не дати себе захопити дрібницям дня і калейдоскопові політиканського галасу.

Перший етап. С.-д. теоретично готуються до виборів. Висловлюються найвидатніші представники правого і лівого крила. У меншовиків спочатку сповнені вагання: 1) Череванін за угоди з кадетами. 2) Кадетська преса радіє і розносить вість про це в усі кінці Росії. 3) Мартов протестує в «Товарище», висловлюючись за *чисті* с.-д. списки, закидаючи більшовикам (№ 1 «Пролетария») навіть *загальне* визнання допустимості угод з трудовиками проти кадетів. 4) Більшовики висловлюються за *чисті* с.-д. списки, не виключаючи угод з революційною демократією. 5) Плеханов виступає в буржуазній пресі за блоки з к.-д. 6) Серед меншовиків цілковите хитання: Ларін гнівно осуджує блоки з к.-д., як ганьбу для с.-д. Мик. І—ський допускає блоки з к.-д., віддаючи однак перевагу блокові з трудовиками проти к.-д. 7) Мартов і всі меншовики описують дугу в 180° і всі перекидаються на сторону Плеханова.

Всеросійська конференція РСДРП закріпляє дві течії: меншовики і бундівці за блоки з к.-д., більшовики, поляки і латиші — безумовно проти, допускаючи угоди з революційною демократією.

Другий етап. Розвинення ідеї блоку з к.-д. в пресі. Плеханов договорився — до «повновладної Думи». Цим він міг довести меншовизм до абсурду. Бажаючи зблизити меншовиків з кадетами, він (внаслідок цілковитого нерозуміння політичного становища) досягає протилежного: віддаляє меншовиків від кадетів. З одного боку, партія к.-д. офіціально й урочисто відкидає «повновладну Думу», як революційну ілюзію, і висміює Плеханова. Стає ясно, що кадети хочуть і вимагають *ідейного* блоку, підкорення лівих кадетському керівництву, кадетській угодовській, антиреволюційній тактиці. З другого боку, плехановська старанність не по розуму розладнує ряди меншовиків: і бундівці і кавказькі меншовики публічно в пресі осуджують виступ Плеханова. ЦК, який складається переважно з меншовиків, мовчить, збентежений і розгублений. Плеханов ізольований і теж замовкає.

Етап третій. Початок масового виступу. Передвиборні збори в Москві і в Петербурзі. В затхлу атмосферу

інтелігентського політиканства вривається струмінь свіжого повітря з вулиці. Відразу виясняється міфічність чорносотенної небезпеки: вулиця підтверджує більшовицьке положення, що кадети водять за ніс опортуністів, галасуючи про чорносотенну небезпеку і відвертаючи цим від себе небезпеку зліва. Боротьба на передвиборних зборах в обох столицях розгортається, *по суті,* між к.-д. і с.-д. і, головним чином, с.-д. більшовиками. Кадети тягнуть *усіх,* вулицю, юрбу, маси *направо,* борються проти революційних вимог, прославляють під виглядом «мирного парламентського шляху» угоду з реакцією. С.-д. більшовики кличуть маси наліво, викриваючи всю брехливість баєчок про мирний шлях, весь їх корисливо-класовий характер. Меншовики стушовуються (за визнанням самої, закоханої в них, кадетської преси); вони несміливо критикують кадетів, не як соціалісти, а як ліві кадети, і так само несміливо говорять про необхідність угоди з к.-д.

Етап четвертий. Збирається конференція петербурзької с.-д. організації. Вибрана всіма членами с.-д. партії на основі дискусій, тобто опиту всіх відносно угод з кадетами, ця конференція дає безумовну перевагу більшовиків,— все одно, чи рахувати оспорені тією або іншою стороною голоси, не рахувати їх зовсім, чи рахувати за особливою нормою. Меншовики залишають конференцію і починають розкол. Формально вони прикриваються смішними й нікчемними організаційними причіпками (неправильне нібито затвердження більшовиками мандатів — на ділі більшовики мали перевагу при *всякому* підрахунку мандатів; — відмова конференції розділитися на міську і губернську,— на ділі ЦК не міг вимагати цього за статутом і не вимагав ні від Вільни, ні від Одеси, ні від яких інших міст).

На ділі, причина розколу, який влаштовують меншовики, ясна для всіх: опортуністи соціал-демократії перекидаються від пролетаріату до ліберальної буржуазії, від робітничих с.-д. організацій до неоформлених безпартійних виборчих колективів.

Конференція не звертає абсолютно ніякої уваги на те, що меншовики залишили її, і далі робить *свою* справу.

В Петербурзі велися спори і серед більшовиків: так звані чисті більшовики проти всяких угод з якою б то не було іншою партією. Так звані дисиденти стоять за угоду з революційною демократією, з трудовиками, щоб розбити в столиці Росії гегемонію кадетів над нерозвиненою трудящою масою. Ці спори між «чистими» і «дисидентами» загострювалися в окремих випадках, але по суті всі більшовики прекрасно розуміли, що це розходження не розділяє їх принципіально, а тільки допомагає всебічно і по-діловому обговорити всі шанси і всі перспективи на виборах.

Соціалістичний пролетаріат не може відмовити несоціалістичній дрібнобуржуазній масі в дозволі *іти за ним,* щоб звільнити її з-під впливу кадетів. Конференція після докладних дебатів ухвалює рішення запропонувати угоду есерам і комітетові Трудової групи на такій основі: два місця робітничій курії, два — с.-д., два — трудовикам.

Це було єдино правильне і єдино можливе рішення в Петербурзі: нехтувати завданням розбити кадетів неможливо; чорносотенної небезпеки при двох лівих списках нема; але при дальшому роздробленні лівих вона могла б бути, і зібрати маси виборців було б неможливо. А пропозиція конференції залишала безумовною перевагу с.-д.; ідейна і політична гегемонія соціалдемократії, в усій чистоті її принципів, зміцнювалася.

Відносно партії народних соціалістів конференція постановила виключити її, як напівкадетську, що ухильно ставиться до основних питань позадумської боротьби. Відомо, що ця партія після розгону Думи відділилася від революційної дрібної буржуазії і почала проповідувати в легальній пресі обережність і поміркованість.

Зрозуміло, що революційна соціал-демократія *повинна* була *зажадати* від соціалістів-революціонерів *цілком певного* ставлення до подібної партії і або домогтися виключення її (це було, мабуть, цілком можливо, коли б меншовики не перебігли в рішучий момент від соціалістів до кадетів),— або принаймні скласти з себе цілком відповідальність за *подібних* «трудовиків».

Етап п'ятий. Розкол, який влаштовують меншовики, окрилює надіями *всю* ліберальну буржуазію. Радіє вся кадетська преса, радіє з приводу «ізолювання» ненависних більшовиків, з приводу «мужнього» переходу меншовиків від революції в «опозиційний блок». «Речь», якій належить останній вислів, прямо називає вже меншовиків і народних соціалістів «*помірковано-соціалістичними партіями*». Дійсно створюється враження, що кадети поведуть за собою всю дрібну буржуазію (тобто всіх трудовиків до с.-р. включно) і всю дрібнобуржуазну частину робітничої партії, тобто меншовиків.

Більшовики спокійно продовжують свою самостійну роботу. Ми раді ізолювати себе від брудної справи, кажуть вони, від зрадництва й хиткості дрібної буржуазії. Ми не підпорядковуємо своєї тактики погоні за місцями. Ми заявляємо: в Петербурзі буде *в усякому разі* три списки: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

Етап шостий. Вибори в робітничій курії і викриття всієї дволичності трудовиків.

У робітничій курії с.-д. перемагають, але с.-р., виявляється, дістали значно більшу частку, ніж ми сподівалися. З'ясовується, що *с.-р. побивали в робітничій курії переважно меншовиків*. У Виборзькому районі, цій цитаделі меншовизму, проходить, як повідомляють, *більше* есерів, ніж соціал-демократів!

У нас підтверджується, таким чином, явище, давно вже відмічене в інших країнах. Опортунізм у соціал-демократії настільки відштовхує від себе робітничу масу, що вона кидається до революційної буржуазії. Зовсім нестійка, сповнена вагань політика меншовиків неймовірно ослабляє соціал-демократію, граючи на руку кадетам у міській курії, есерам у робітничій курії.

Тільки *революційна* соціал-демократія може задовольнити запити пролетарської маси і *рішуче* відокремити її від *усіх* дрібнобуржуазних партій.

Але, з другого боку, події виясняють і всю дволичність трудовиків. У робітничій курії вони (с.-р.) б'ють нас тим, що громлять меншовиків, які йдуть на блок з кадетами. І в той же час вони ведуть найбезпринципні-

шу гру у виборній кампанії. Вони не роблять ніяких партійних заяв, не публікують самостійно ніяких організаційних постанов, не обговорюють відкрито питання про блоки з к.-д. Вони немов навмисне гасять усі свічки,— подібно до людей, які хочуть у темноті обробляти темні дільця.

Кажуть, що с.-р. у блоці з н.-с. Ніхто не знає умов і характеру цього блоку. Гра втемну. *Кажуть* (пор. «Родная Земля» від 15 січня, а в цій газеті співробітничає п. Тан), що с.-р. за блок з кадетами. Ніхто не знає правди. Гра втемну. На передвиборних зборах та сама різноголосиця: один с.-р. разом з енесами кличе до блоку з к.-д., другий проводить резолюцію проти блоку з к.-д., за блок усіх лівих проти кадетів.

Цілковита нестійкість і дволичність *усієї,* навіть найреволюційнішої, дрібної буржуазії виясняється *навіч,* перед масами. Коли б не було у нас дрібнобуржуазної, опортуністичної частини с.-д., ми мали б чудову нагоду роз'яснити *всій* робітничій масі, чому *тільки* соціал-демократія здатна чесно і послідовно захищати її інтереси.

І більшовики ведуть агітацію на цьому грунті. Більшовики ведуть неухильно свою лінію: в Петербурзі *будуть* кадетський і соціал-демократичний списки. Наше рішення *не залежить* від вагань дрібної буржуазії: захоче вона піти на наш заклик за пролетаріатом проти лібералів, тим краще для неї. Не захоче — тим гірше для неї, а ми *в усякому разі* йдемо соціал-демократичним шляхом.

Сьомий етап. *Розпад.* Кадети заплутуються в переговорах з чорносотенцями. Опортуністи дрібної буржуазії заплутуються в переговорах з кадетами. Більшовики неухильно ведуть свою лінію.

Газети повідомляють: 1) що п. Мілюков дістає аудієнцію у п. Столипіна; 2) що за відомостями закордонних газет уряд готовий легалізувати партію к.-д. з умовою, що вона не укладатиме блоків наліво.

В закулісні махінації партії ліберальних зрадників вривається промінь світла. Кадети *бояться* відкинути пропозицію чорносотенців, бо ті загрожують розгоном Думи.

Ось де *справжня причина* того, що кадети стають раптом у питанні про угоди «твердокамінними», на жах опортуністів дрібної буржуазії.

Кадети упираються. Більш як два місця всім лівим — ні за що! Кадетська «Речь», номер за номером, виясняє з найповнішою виразністю й повчальністю, що *вести за собою* поміркованих соціалістів (два місця з шести) вона згодна, *для боротьби* з «революційними ілюзіями», *для боротьби з революцією.* Але йти разом з революцією — ніколи!

Опортуністи у відчаї. Тон статей «Товарища» проти «Речи» стає прямо істеричним. Ренегат соціал-демократії п. Богучарський крутиться і виляє, усовіщаючи «Речь», закликає її — разом з іншими письменниками «Товарища» — одуматися і т. д. Недавня спільна радість «Речи» і «Товарища» з приводу ізолювання більшовиків і підкорення поміркованих соціалістів лібералам змінилася колотнечею і лайкою. 7-го січня Петербург довідався про рішення Петербурзької с.-д. конференції. Сьогодні 18-е січня. І досі *нічого* не вирішено у кадетів і опортуністів! Сьогоднішній тон «Речи» особливо непримиренний проти «Товарища», сьогоднішній тон «Товарища» особливо гострий і розгублений у замітках проти «Речи».

Більшовики ведуть неухильно свою лінію. В Петербурзі буде три списки. Де опиняться дрібні буржуа,— їх справа, а революційний пролетаріат в усякому разі виконає свій обов'язок.

Який буде восьмий етап, ми не знаємо. Це залежить, кінець кінцем, від переговорів, від взаємовідносин між кадетами і чорносотенним урядом. «Помиряться» вони на негайній легалізації к.-д. чи на чому іншому,— ізольовані будуть дрібні буржуа. Розійдуться *поки що* к.-д. і чорносотенці,— можливо, що кадети дадуть і три місця дрібним буржуа. Соціал-демократія не визначає залежно від цього своєї політики.

Хід подій у петербурзькій виборній кампанії дає нам маленьку, але чудову картину взаємовідношення між чорносотенцями, кадетами і революційним пролетаріатом. І цей хід подій чудово підтверджує

випробувану, стару, непримиренну тактику революційних с.-д.

Пряма політика — найкраща політика. Принципіальна політика — найпрактичніша політика. *Тільки* вона може справді і міцно привернути до с.-д-тії симпатії і довір'я маси. Тільки вона може звільнити робітничу партію від відповідальності за переговори Столипіна з Мілюковим, Мілюкова з Анненським, Даном або Черновим.

А на опортуністів с.-д-тії і «трудових партій» ця відповідальність лягла віднині *назавжди*.

Недаром хиткі меншовики пробують врятуватися, вже пускаючись на лицемірство. Ми — або за боротьбу з чорносотенною небезпекою, або за *чисті* с.-д. списки, заявляють с.-д., що залишили конференцію (якщо вірити сьогоднішнім газетам). Забавний викрут, якому могли б повірити тільки зовсім наївні люди! Доведено, що чорносотенної небезпеки нема в С.-Петербурзі при *двох* лівих списках, а при трьох? Чи не хочуть випробувати *це* меншовики?! Ні, вони просто хапаються за соломинку, бо хід подій припер їх до стіни: або перебігти до кадетів на умові повної ідейно-політичної гегемонії кадетів, або піти за більшовиками, за с.-д. списки з допущенням трудовиків.

Такі списки перемогли б, напевно, в Петербурзі і чорносотенників і кадетів. І революційна с.-д-тія, взявши відразу правильну лінію, буде неухильно йти по ній,— не боячись тимчасових поразок в разі переходу дрібних буржуа до лібералів,— черпаючи нову силу і твердість з вагань і хитань опортунізму.

В С.-Петербурзі буде три списки: чорносотенний, кадетський, соціал-демократичний.

Громадяни, вибирайте!

«Простые Речи» № 2,
21 січня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Простые Речи»

З ЩАБЛЯ НА ЩАБЕЛЬ

Вибори в Петербурзі дають надзвичайно повчальний матеріал для вивчення *на ділі* характеру різних партій і класових тенденцій або класового значення їх політики.

Найцікавіші в цьому відношенні два факти: переговори кадетів з вождем чорносотенного уряду Столипіним і переговори дрібнобуржуазних партій з ліберальними поміщиками, кадетами.

Про переговори кадетів з чорносотенцями ми знаємо поки що небагато: аудієнція Мілюкова у Столипіна,— спроби легалізувати партію к.-д. ціною відмови від блоку з лівими. *Ці* переговори ведуться зовсім секретно, і викриття їх належить майбутньому.

Другі переговори до певної міри перед очима в усіх. Роль опортуністів с.-д. виступає тут особливо чітко.

Навіщо відкололися вони від петербурзької соціал-демократії?

Для угоди з к.-д.

Але кадети не йдуть на угоду з *самими тільки* меншовиками.

І от меншовики укладають блок з усіма дрібнобуржуазними партіями, тобто з с.-р., з трудовиками і з н.-с.

Опортуністи, що відкололися від соціал-демократії, йдуть до дрібної буржуазії!

В чому полягають умови цього блоку?

В тому, щоб *спільно* ввійти в угоду з кадетами про надання лівому блокові трьох думських місць із шести.

Нам відомо, що договір меншовиків з дрібнобуржуазними партіями укладений був на письмі,— була

принаймні спільна резолюція. Повідомити її публіці нові союзники, видно, не хочуть або не поспішають.

Нам відомо також, що в переговорах про укладення цього блоку *брав участь тов. Дан, будучи не уповноважений на це* ні групою петербурзьких с.-д., що відкололися (31 чол.), *ні якою-небудь іншою партійною організацією.*

Ми не могли і мріяти про краще підтвердження ходом політичних подій нашого постійного твердження,— що меншовики являють собою *опортуністичну, дрібнобуржуазну* частину робітничої партії, частину, яка відзначається такою ж безпринципністю й хиткістю, як уся дрібна буржуазія взагалі.

Подумайте справді над тим, що виробляють меншовики! Чи не вони кричали на весь світ про те, що вони оберігають класову чистоту соціал-демократії від більшовиків, які хилять нібито до дрібнобуржуазних есерів.

І от події викривають їх. Більшовики відкрито пропонують дрібній буржуазії піти за пролетаріатом *проти* ліберальних буржуа.

Меншовики відмовляються і *таємно* (бо умов їхнього блоку ніхто не знає, а тов. Дана ніхто не уповноважував) *вступають* у блок з *усіма,* навіть найправішими (н.-с.) дрібними буржуа, щоб разом здійснити передачу робітників, які перебувають під їхнім впливом, *під керівництво ліберальної буржуазії!*

Всі дрібнобуржуазні партії і *меншовики в тому числі* (недаром «Речь» залічила вже їх в «опозиційний блок», який відділився від революції, і назвала н.-с. і меншовиків «поміркованo-соціалістичними партіями») вважають за краще торгуватися з лібералами, ніж боротися разом з пролетаріатом.

Нехай подумають гарненько всі свідомі робітники Петербурга про те, куди ведуть робітничу партію меншовики!

Який же, постає питання, результат цих переговорів дрібного буржуа з лібералами?

Поки що ми знаємо тільки з сьогоднішніх газет (19 січня), що вчора відбулися в Петербурзі збори

представників с.-р., Трудової групи, н.-с. і *меншовиків* (тобто всього нового дрібнобуржуазного блоку) з *кадетами*. Кадети, за цим повідомленням, рішуче відмовилися дати 3 місця «лівому блокові». А «лівий» блок відмовився прийняти два місця.

«Речь» зауважує з цього приводу: «Представники с.-д. більшовиків *на конференцію* не з'явилися». Так, ми не ходимо разом з дрібними буржуа продавати робітничу партію лібералам!

Що ж далі? Невідомо. Торг дрібнобуржуазного блоку з к.-д., мабуть, ще триватиме.

Але в партії с.-р. є, як переказують, робітничий комітет, який рішуче осуджує блоки з к.-д. Скільки правди в цьому повідомленні, ми не знаємо, бо *есери навмисне приховують від публіки* і умови свого блоку з енесами (ніхто не знає навіть, коли саме і ким саме він укладений!), і течії всередині їх власної партії в питанні про блоки з к.-д.

Сьогодні (19 січня) «Речь» повідомляє постанову Петербурзького комітету с.-р., яка підтверджує чутки про те, що *робітнича* частина партії с.-р. не стоїть за блоки з к.-д. Ось повідомлення «Речи»:

«Петербурзький комітет партії с.-р., ввійшовши в угоду (яку? коли? на яких умовах?) з групами трудовою і н.-с., постановив звернутися до фракцій с.-д. партії — більшовиків і меншовиків — з пропозицією створити угоду соціалістичних (?) груп для найдоцільнішого проведення перед(?)виборної кампанії,— причому, якщо не відбудеться угода з обома фракціями, то спинитися на угоді з фракцією більшовиків. При створенні спільної соціалістичної угоди представники с.-р. повинні відстоювати (?!?) недопустимість угоди з к.-д. і самостійність виступу соціалістичної угоди.

Якщо, однак, більшість груп (?) визнає доцільнішим не самостійний виступ, а технічну (!?) угоду з к.-д., то ПК партії с.-р. підкоряється (!) рішенню більшості (більшості *інших* партій!), ставлячи неодмінною умовою такої угоди надання в цьому разі всіх місць, які припадають соціалістичним групам, виключно робітничій курії».

Можна обіцяти премію в мільйон карбованців тому, хто зрозуміє що-небудь у цій тарабарщині! Відстоювати *недопустимість* угод з к.-д. і — заздалегідь увійти в блок з н.-с., які стоять цілком за к.-д.! Вимагати

від к.-д. трьох місць *виключно* для робітничої курії,—і в той же час іти на «конференцію» з к.-д. разом з н.-с. і трудовиками, які *не ставлять* таких умов! Хвастати своєю самостійністю, як партії на відміну від «груп»,— і в той же час *коритися* «більшості», тобто трьом групам (трудовики, н.-с., меншовики)! Мудрий Едіпе, розгадай!

І робітники уповноважені с.-р. (Московського району) *схвалюють* подібну дрібнобуржуазну розмазню, яка прикриває зраду їхніх інтересів на користь лібералам! Але ці робітники додають: «висловити своє глибоке обурення меншовицькій фракції с.-д. з приводу її обструкційної поведінки щодо інших соціалістичних груп і партій».

О, наївні есерівські пролетарі!

Чому ж, обурюючись проти меншовиків, ви *не* обурюєтесь проти ПК партії с.-р.? І ті, і другі однаково тягнуть вас під крильце лібералів.

Підкладка цього розбрату всередині дрібнобуржуазного блоку ясна. Загрожує розрив з к.-д. *Енеси і меншовики схильні, мабуть, взяти собі* два містечка від к.-д. і зрадити решту дрібної буржуазії, так само, як меншовики зрадили пролетаріат!

Ось де зарита собака!

З щабля на щабель. Зрадити робітничу партію і піти у дрібнобуржуазний блок. Зрадити дрібнобуржуазний демократичний блок і піти до кадетів! Скатертю дорога!

А Мілюков розмовляє на аудієнції із Столипіним: «Бачите, ваше-ство, я розколов революцію і відірвав від неї поміркованих! На чайок би з вашої милості»... Столипін: «Н-да, я поклопочуся про вашу легалізацію. Знаєте, Павле Миколайовичу, ви ласкою роздробляйте робітничу наволоч, а я її києм буду. От ми тоді з обох боків... Згода, Павле Миколайовичу!»

Написано 19 січня (1 лютого) 1907 р.

Надруковано 25 січня 1907 р. в газеті «Пролетарий» № 12

Друкується за текстом газети

ПРОТЕСТ 31-го МЕНШОВИКА

Ми тільки що одержали друкований листок: «Чому ми були змушені залишити конференцію? (Заява 31 члена конференції, подана до ЦК)».

Про принципіальну сторону справи меншовики не говорять тут *ні єдиного слова!* Перехід від робітничої партії в дрібнобуржуазний блок (меншовики, с.-р., трудовики і н.-с.), а з цього останнього до кадетів,—усе це, мабуть, не цікаве для пролетаріату. По суті з'ясовувати справу протестанти не хочуть, вони стоять *тільки* на формальному грунті.

Подивимося ж на їх формальні доводи. Ці доводи трояні: 1) Історія Петербурзького комітету і його недемократична організація. 2) Неправильність затвердження мандатів конференцією. 3) Відмова конференції розділитися на міську і губернську.

Щодо 1-го доводу ми спитаємо: при чому тут ПК? Адже на конференцію були проведені *окремі* вибори?

По суті меншовики говорять *кричущу неправду* про історію ПК і його недемократичну нібито організацію. Варто відзначити прямо як курйоз, що, наприклад, Латиський район (на включення якого меншовики скаржаться) включений *ще до* Об'єднавчого з'їзду, тобто тоді, коли в ПК було *порівну* і більшовиків і меншовиків. Отже, меншовики самі *добровільно* визнали правильність включення латишів більш як півроку тому! Або ще: меншовики скаржаться, що ПК допускав кооптацію певної кількості членів. Вони забувають додати, що провели цю допустимість кооптації *самі ж*

меншовики! Можна судити з цих прикладів про справедливість цієї запізнілої критики того, як складався ПК.

Довід другий. Конференція, бачите, неправильно затвердила мандати. Меншовики не хочуть визнавати прикажчицьких голосів і дають такий розподіл голосів, який *вони* визнають за єдино правильний: більшовики — 1560 плюс за платформу революційного блоку — 180, всього — 1740; меншовики — 1589. Або мандатів, рахуючи і рештки: більшовики — 35, меншовики — 32 (див. сторінку 8 меншовицького листка).

Нам лишається тільки підкреслити, що і *на думку наших суворих критиків* більшовики мали *і повинні були мати перевагу* на конференції!

Адже всім відомо, товариші, що «дисиденти» (платформа революційного блоку) теж більшовики. І коли ви самі визнаєте, що більшовики мали б 35 мандатів проти 32 *навіть у тому разі,* якби мандати затверджували меншовики, тоді навіщо ж увесь шум?

Ви самі змушені визнати, що петербурзька соціал-демократія є більшовицька соціал-демократія.

Але подивимося ще на те, *як* критикують меншовики перевірку мандатів конференцією.

Прикажчицькі голоси вони зовсім не хочуть рахувати. Чому? «Під приводом неможливості зборів — читаємо в листку — керівний колектив прикажчиків, після спроби опиту своїх членів, яка дала всього близько 100 голосів, дістав від ПК право обрати 5 представників, рахуючи невідомо чому по 1 на 60 членів при 313 усіх організованих прикажчиків...» (стор. 4).

Трудність улаштувати збори прикажчиків усім відома. Де ж підстави назвати це «приводом»? Де підстави зовсім викинути 313 *організованих* (тобто членів партії) прикажчиків? Чи не визнаєте ви самі *спробу опиту,* тобто вжиті колективом заходи до того, щоб висловилися всі члени партії?

А підвищуючи норму з 50 до 60, ПК тим самим визнав уже й сам не цілком демократичний характер представництва.

Московський район. Серед опротестованих голосів

меншовики рахують 185 більшовицьких голосів. При цьому *самі ж* автори листка у графі: «мотиви опротестування виборів» пишуть буквально таке: «*Опротестовані умовно, в разі незатвердження більшовиками аналогічних виборів в іншому районі*».

А правда ж, добре? Меншовики опротестовували більшовицькі мандати *умовно,* на всякий випадок!! Підводячи підсумки, вони *самі* кажуть, що «число голосів, які дійсно підлягали незатвердженню», дорівнювало в більшовиків не 300, а — 115, *тобто самі визнають,* що 185 *підлягали затвердженню!*

Отже, «умовне» опротестування голосів, які дійсно підлягають затвердженню,— ось прийоми меншовиків!

І ці люди дозволяють ще собі говорити про неправильність представництва на конференції...

Число *безспірних* голосів меншовики самі рахують у *більшовиків* — 1376, у *меншовиків* — 795. Значить, шановні товариші, ви навіть при допущенні невидано-оригінального прийому «умовного опротестування» *не могли* опротестувати переважної кількості більшовицьких голосів!

З опротестованих більшовиками (за даними листка) 789 меншовицьких голосів виділяються 234 голоси по Виборзькому району. У графі: «мотиви опротестування» читаємо: «Вибори не за платформами, хоч були дебати». Дебати нітрохи не доводять, що *самі голосуючі* висловилися за блоки з кадетами,— і, значить, конференція вчинила правильно, відмовивши віддати прихильникам блоків з к.-д. *такі голоси,* які прямо і недвозначно за це не висловилися. Конференція підвищила норму представництва від цих 234.

Далі, більшовики опротестували 370 голосів Франко-російського підрайону (Міський район). У графі: «мотиви опротестування» читаємо: «без платформ — 100, а частина (270) з них двоступневими виборами з дебатами».

Ви бачите: голоси прикажчиків геть, незважаючи на «спробу опиту». Голоси меншовиків усі треба визнати, незважаючи на *двоступневі вибори,* що на ділі нічим не відрізняються від способу, яким прикажчики

послали представників! Ні, товариші меншовики, поганий ваш захист меншовицьких мандатів!

Про розділення конференції меншовики говорять зовсім коротко: «незважаючи на всю *раціональність* цієї пропозиції...», конференція відкинула її (стор. 5). А на другій сторінці нескромно розкрито таємницю цієї «раціональності»: «в межах самого міста величезна більшість (?!) належала меншовикам» (якщо рахувати голоси по-меншовицькому, тобто якщо всіх прикажчиків викидати, всіх франко-російських і виборзьких включати!).

Ось у чому справа! Раціонально було розділити, щоб підробити меншовицьке переважання. Нехитра штука. Чому ж ви забули розказати, товариші, про те, як би це розділити «раціонально» *Залізничний,* наприклад, район? або чому ЦК не робив *раціональної* пропозиції розділитися *Віленській* конференції, Одеській і т. д.??

Формальні протести меншовиків — пуста, несерйозна причіпка. Серйозне є їх рішення перекинутися до кадетів. А про це 31 протестант уперто мовчить.

«Пролетарий» № 12,
25 січня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ВИБОРИ В ПЕТЕРБУРЗІ І ЛИЦЕМІРСТВО 31 МЕНШОВИКА [150]

В газеті «Товарищ» надруковано сьогодні (20 січня) обширні уривки з відозви 31-го меншовика, що відкололися від соціалістичної організації напередодні виборів у СПБ.

Нагадаємо спочатку в двох словах *фактичну* історію того, що проробили меншовики, які відкололися від с.-д., після того, як вони залишили конференцію.

1) Відколовшись від с.-д. робітників, вони *вступили в блок з дрібною буржуазією* (с.-р., трудовики *і н.-с.*) заради спільного торгу за містечка з кадетами. Писаний договір про цей вступ с.-д., що відкололися, в дрібнобуржуазний блок *вони приховали від робітників* і від публіки.

Але ми не втрачаємо надії, що цей договір все ж буде опублікований, і таємне стане явним.

2) Як складова частина дрібнобуржуазного блоку (що неправильно називається в газетах «лівим блоком»), меншовики, що відкололись, торгувалися з кадетами про надання цьому блокові трьох місць із шести. Кадети давали два місця. Не сторгувалися. Засідання дрібнобуржуазної «конференції» (вислів не наш, а взятий з газет) з к.-д. було *18-го січня.* Про нього повідомляли «Речь» і «Товарищ». «Речь» оголошує сьогодні, що угода не відбулася (хоч ми, звичайно, повинні бути готові до того, що за спиною переговори все ще ведуться).

Меншовики про цей свій «*виступ*» для продажу кадетам голосів робітників не повідомляють поки що в пресі.

Вони, певно, дадуть звіт дрібнобуржуазному блокові, частиною якого вони були під час переговорів, а не робітничій партії!

Вони, певно, не хочуть розповідати про те, *чому* учасником переговорів був *тов. Дан,* не уповноважений на це ні групою 31-го, ні якою іншою партійною організацією.

Отакі *діла* 31-го меншовика.

Які ж *слова* їхні?

Їх перше міркування полягає в тому, що, відкинувши чорносотенну небезпеку в СПБ., більшовики не мали права висловлюватися за угоду з с.-р. і трудовиками, не порушуючи нібито постанов Всеросійської конференції, які вимагають самостійного виступу с.-д., коли нема чорносотенної небезпеки.

Все це міркування — цілковита неправда.

31 меншовик, що відкололися, обманюють читаючу публіку. Ніякої формальної заборони угод з с.-р. і трудовиками, коли не було чорносотенної небезпеки, ніколи жодна партійна установа *не випускала.* Така угода має місце, наприклад, у Москві, і ЦК не опротестував її.

Мало того. До якої міри перекручують істину 31 меншовик, посилаючись на постанову Всеросійської с.-д. конференції, видно ось із чого. Всім відомо, що постанови цієї (дорадчої) конференції ухвалили меншовики і *бундівці* проти більшовиків, поляків, латишів. І ось *ці самі бундівці,* які провели рішення Всеросійської с.-д. конференції, *офіціально* визнали допустимість блоків з с.-р. і революційною демократією взагалі в тому разі, коли нема чорносотенної небезпеки, але є *кадетська небезпека.* Про це була *постанова* ЦК Бунду, ніким не опротестована. Про це писалось і в російському органі Бунду, «Нашей Трибуне», і всі грамотні російські с.-д. знають про це.

31 меншовик обманюють робітників і всю читаючу публіку.

Ми роз'яснили ще, що Всеросійська с.-д. конференція надала ЦК право скрізь і всюди *виключати* несоціал-демократів з с.-д. списків, тобто вимагати без-

умовно самостійного виступу с.-д. *Ніде* ще цим правом ЦК не користувався, фактично визнаючи автономію Бунду і всіх інших організацій РСДРП.

Далі. 31 меншовик невдоволені з того, що конференція виключила народних соціалістів (н.-с. або соціалнародників) з блоку трудовиків. 31 меншовик пишуть: «Всім відомо, що ці три партії» (с.-р., н.-с. і трудовики, останні ніякої партії не утворюють) «вже давно уклали між собою в С.-Петербурзі тісний блок і діють об'єднано».

Знову неправда. По-1-е, ніде і ніколи не було офіціально заявлено, що цей блок укладений і що умови його дійсно роблять його «тісним». Були тільки *найневиразніші* газетні замітки, покладатися на які в серйозних справах при офіціальних зносинах між партіями неможливо. По-2-е, що блок трьох трудових партій і груп не був особливо «тісним», доводиться тим, що с.-р. і комітет Трудової групи, до яких с.-д. конференція звернулася, *почали* з нею переговори *без енесів*. Не можна називати тісним блок, який не заважає одній частині тих, що блокуються, вести переговори незалежно від другої частини. *Досі* ніякої *офіціальної* відповіді соціалістів-революціонерів, яка вимагала б від нас допущення угоди і з енесами, *ще не одержано*. По-3-є, на тій самій сторінці «Товарища», де передруковано повідомлення 31-го меншовика, надруковано «резолюцію петерб. ком. партії с.-р. від 16-го січня». У примітці до цієї резолюції сказано: «*Вихід з угоди* (саме з угоди с.-р., трудовиків і н.-с.) *групи н.-с. не розриває угоди. А вихід іншої соціалістичної групи або партії розриває угоду*».

Отже, факти довели, що, назвавши трудовицький блок тісним, 31 меншовик сказали *неправду*.

Конференція петербурзької с.-д. мала *рацію*, відділивши н.-с. Мала рацію вона, по-1-е, принципіально, бо не підлягає сумніву, що н.-с. найправіша, найненадійніша, найближча до кадетів трудова партія. І мала рацію вона, по-2-е, в практично-політичному відношенні, бо правильно *намітила* ту лінію розділення між трудовими партіями, яка виявилася неминуче

в ході політичної кампанії. Тепер уже всім і кожному ясно, що коли б трудовики *все-таки* накинули нам енесів (заради перемоги над кадетами в Петербурзі було б, звичайно, смішно боятися включення енесів у трудовий блок), то *відповідальність* за ненадійних трудовиків лягла б *цілком* на с.-р., а не на с.-д. Партія робітнича подбала про те, щоб усі робітники і всі громадяни *знали* дійсну різницю між більш надійними і менш надійними трудовиками, подбала про покладення відповідальності за поганих трудовиків на с.-р., а не на партію пролетаріату.

Який же висновок виходить з цих перипетій з енесами?

Висновок той, що меншовики вчинили *безпринципно,* ввійшовши в дрібнобуржуазний блок *без усякого розбору,* не вміючи зробити те, що повинні робити с.-д. у виборчій кампанії, а саме: вчити маси строго і правильно розрізняти партії. Меншовики поспішили сісти в *один* дрібнобуржуазний блок разом з енесами, тобто напівкадетською групою!

Більшовики вчинили принципіально витримано. Вони почали з того, що відкритою резолюцією, всюди надрукованою від імені офіціальної с.-д. установи, *оповістили* всіх і кожного про ненадійність партії н.-с. І більшовики досягли тепер того, що найбільш революційні трудовики (а саме с.-р.) *самі* оголосили, що н.-с. можуть вийти з трудового блоку, не розриваючи його!

Більшовики *досягли* відокремлення революційних трудовиків від опортуністичних трудовиків. Меншовики самі по вуха влізли в опортуністичний дрібнобуржуазний блок.

Більшовики відкрито і привселюдно покликали трудовиків за собою на битву з кадетами і досягли вже тепер безсумнівних політичних результатів, не входячи ще ні в який блок ні з ким. Меншовики таємно від робітників і безпринципно пролізли в дрібнобуржуазний блок, щоб поторгуватися з кадетами.

Робітники можуть судити з цього, *куди* ведуть їх *на ділі* меншовики.

Третє і останнє міркування 31 меншовика полягає в тому, що угода с.-д. з трудовиками в Петербурзі не

зменшує, а *збільшує* чорносотенну небезпеку. Це твердження до такої міри безглузде або лицемірне, що ми наведемо доводи меншовиків повністю:

«Спільний список с.-д. з народниками буде досить популярний, щоб відірвати багато голосів від кадетів, але його буде не досить, щоб здобути по всьому Петербургу перемогу,— особливо не досить, коли вина за те, що угода всіх революційних і опозиційних партій не відбулася, буде в очах масового виборця падати на с.-д. і їх союзників. А в такому разі посилене відривання голосів від кадетів піде цілком на користь чорносотенців, які об'єдналися і які поб'ють і кадетський список, і лівий».

Все це міркування — цілковите лицемірство, яке має прикрити торг за місця меншовиків з кадетами.

Справді, подумайте тільки про те, що кажуть меншовики: угода с.-д. з трудовиками збільшує чорносотенну небезпеку, бо відриває *багато* голосів у к.-д.! Дуже добре, шановні товариші! Але як, на вашу думку, коли небезпечнішою є перемога чорносотенців — чи тоді, коли всі нечорносотенні голоси розділяться на *два* списки, чи тоді, коли вони розділяться на *три* списки? Припустимо, у чорних 1000 голосів, у всіх інших 2100. Коли небезпечнішою є перемога чорних: чи тоді, коли 2100 розділяться між *двома* списками, чи тоді, коли вони розділяться між *трьома*?

Щоб розв'язати це головоломне завдання, 31 меншовик можуть звернутися по допомогу до гімназиста першого класу.

А ми підемо далі. Мало того, що 31 меншовик говорять пряму нісенітницю, вдаючи, ніби вони не розуміють того, що при угоді с.-д. з трудовиками в Петербурзі буде всього два античорносотенні списки, а без угоди може бути три. Мало цього.

31 меншовик виявляють, крім того, таке неуцтво щодо історії перших виборів, що вони не знають відношення чорних і кадетських голосів у Петербурзі на виборах до першої Думи. Ми недаром взяли такий приклад: 1000 голосів у чорних, 2100 у всіх інших. *Цей приклад типовий для 9 дільниць Петербурга з 12* на виборах до першої Думи!

У 9-ти дільницях, що дають разом 114 виборщиків із 160, *найменше* число голосів, поданих за к.-д.,

перевищує **більш як удвоє** *найбільше* число голосів, поданих за чорних або за так званий блок правих.

Що це означає?

Це означає те, що коли в Петербурзі буде *два* «ліві» (тобто нечорносотенні) списки, то *ніяке мислиме* розділення голосів між лівими *не може* дати перемоги чорним.

Оскільки 31 меншовик, як видно, нетвердо знають перші початки арифметики, то ми їм пояснимо це: нехай вони спробують розділити 2100 на такі дві частини, щоб 1000 чорних голосів могла побити і ту і другу з цих частин.

Нехай меншовики сушать собі голову над цим завданням так само, як і над тим, збільшує чи зменшує чорносотенну небезпеку виставлення трьох списків замість двох.

Думати, що чорні будуть у цьому році сильніші на виборах у Петербурзі, ніж у минулому році, нема ніяких підстав. Ні один здравомислячий політик не зважиться твердити це. Всі бачать, що чорні зовсім зганьбили себе після викриття лідваліади, убивства Герценштейна і т. д. Всі знають, що вісті про перемогу лівих на виборах ідуть тепер з усіх кінців Росії.

За таких умов крики про чорносотенну небезпеку — або цілковите неуцтво, або *лицемірство.* А лицеміріти треба тим, хто *приховує* свої справжні цілі і діє потай. Меншовики кричать про чорносотенну небезпеку *для того,* щоб відвернути увагу робітників від тих витівок, що їх вони роблять або робили вчора, *входячи в дрібнобуржуазний блок* і торгуючись з кадетами.

При *двох* лівих списках *ніяке* розділення голосів *не може* дати перемоги чорним у Петербурзі, якщо не зросте число голосів чорних у порівнянні з минулими виборами,— а всі ознаки говорять про зменшення, а не зростання цього числа голосів.

Значить, меншовики входили в дрібнобуржуазний блок і торгувалися з кадетами зовсім не для боротьби з чорносотенною небезпекою,— це дитяча вигадка, якою можна обманути тільки зовсім темну або зовсім дурну людину.

Меншовики торгувалися з кадетами, щоб протягти свою людину в Думу, наперекір робітникам, з допомогою к.-д., ось у чому проста розгадка всіх цих мандрувань від с.-д. до дрібнобуржуазного блоку, від дрібнобуржуазного блоку до кадетів.

Тільки зовсім наївні люди можуть не бачити цієї підкладки меншовицьких дій, яка прикривається криками про чорносотенну небезпеку.

Тому й домагалися меншовики, будучи в дрібнобуржуазному блоці, *трьох* місць у Думі, щоб мати *для себе* напевне одно містечко. Якби кадети дали тільки два місця, то меншовики могли б не дістати ні одного. Одно з цих місць прямо давали кадети народникам (н.-с.), а друге кадети не зважувалися відняти в робітничої курії. А у робітничій курії невідомо ще, хто переможе.

Ось чому меншовики *приховали від публіки* і те, за яким повноваженням діяв тов. Дан, і те, в чому полягали умови їх вступу до дрібнобуржуазного блоку, і те, які були в дійсності дебати на «конференції» дрібнобуржуазного блоку з к.-д. *і т. д., і т. д.* Ми й досі, після такої поведінки меншовиків, не знали і не можемо знати, куди вони підуть після відмови кадетів. Чи об'єднаються енеси з меншовиками, щоб виканючити в кадетів два містечка *на шкоду* робітничій курії (про можливість такого рішення говорила одна з *передовиць* «Речи»)? Чи вони підуть на самостійні с.-д. списки, тобто на виставлення *трьох* лівих списків у Петербурзі замість двох? Чи вони вернуться до с.-д. робітничої партії і її рішення після невдалої прогулянки у вітальню дрібних буржуа і в прихожу кадетів?

Якби меншовики дійсно керувалися боязню чорносотенної небезпеки, а не пристрасним бажанням дістати містечко від кадетів, *хіба вони могли б розійтися з к.-д.* через питання про кількість місць?

Коли соціаліст справді вірить у чорносотенну небезпеку і щиро бореться з нею,— він віддає свої голоси лібералові без торгашества, а не пориває переговорів через те, що замість трьох місць відступали йому два. Наприклад, при перебалотуваннях в Європі

чорносотенна небезпека буває, коли ліберал дістав, скажемо, 8000 голосів, чорносотенець або реакціонер 10 000, а соціаліст 3000. Якщо соціаліст вірить, що чорносотенна небезпека є справжня небезпека для робітничого класу, він голосує за ліберала. У нас в Росії перебалотувань нема, але відповідний до перебалотувань випадок може бути на другій стадії виборів. Якщо з 174 виборщиків, припустимо, 86 чорних, 84 кадети і 4 соціалісти, то соціалісти *повинні* віддати свої голоси кадетському кандидатові, і ні одна людина в усій Російській соціал-демократичній робітничій партії не сперечалася ще досі проти цього.

А меншовики запевняють, що бояться в С.-Петербурзі чорносотенної небезпеки, і в той же час розривають з кадетами через питання про два чи три місця!

Це явне лицемірство, яке має прикрити торгашество дрібнобуржуазної частини робітничої партії за містечко в Думі, випрохане у кадетів.

І цілком таким же лицемірством є *тепер* балачки меншовиків про *самостійну* кампанію с.-д. в Петербурзі, без трудовиків. Наприклад, п. Левицький — меншовик — говорив 19-го січня в театрі Неметті, за звітом «Товарища», ось що: «С.-д. пожертвували самостійністю виборчої кампанії лише для того, щоб запобігти чорносотенній небезпеці. Коли це не вдалося, то с.-д. повинні принаймні старатися розвинути широку агітацію, а тому промовець висловився за самостійний виступ с.-д.».

Постає питання, невже цей Левицький, якщо він при здоровому розумі і твердій пам'яті, не лицемірить? *Коли не вдалося* «запобігти чорносотенній небезпеці» створенням *одного* спільного списку всіх лівих з к.-д. включно,— то через це Левицький хоче *трьох лівих списків*, кадетського, соціал-демократичного і трудовицького!

Що це таке, як не метання опортуніста, який втратив всякий грунт під ногами і який думає змусити нас забути про те, що меншовики позавчора засідали в дрібнобуржуазному блоці, а вчора торгувалися з кадетами!

Меншовики зрадили робітників, перекинулися до кадетів і тепер, коли ця брудна витівка не вдається, хочуть очиститися *фразою* про самостійний виступ с.-д.! Це саме пуста фраза, яка служить тільки для відведення очей, бо при трьох лівих списках чорні дійсно могли б пройти в С.-Петербурзі тільки внаслідок розділення лівих, а меншовики самі *зміцнили* позицію дрібнобуржуазного блоку, відмовившись від пролетарської партії і *ввійшовши* в цей блок для *спільного* торгу з кадетами.

Меншовикам дійсно є тепер від чого «очищатися», — так зганьбили вони себе всією своєю поведінкою у виборній кампанії в С.-Петербурзі. Меншовикам дійсно тепер нічого не лишається, як пуста і дзвінка фраза, бо вони самі серйозно не вірять у можливість чистого с.-д. списку тепер у Петербурзі.

А більшовиків ми з усією енергією застерігаємо проти довір'я до цих дзвінких і лицемірних фраз.

Більшовикам нема від чого «очищатися», їм нема в чому каятися. Наша політична лінія, висміяна спочатку всією буржуазною пресою столиці, підтверджується тепер чудово і наочно всім ходом подій. Стає ясною безглуздість казок про чорносотенну небезпеку. Стає очевидною кадетська небезпека. Трохи піднімається завіса над політикою кадетів, вождь яких дістає (або дістав?) тепер аудієнцію у Столипіна.

Більшовики не вступали потай від робітничої партії в дрібнобуржуазний блок. Вони не зміцнювали цього блоку, санкціонуючи участь напівкадетської партії н.-с. серед трудовиків. Вони не зробили ні єдиного кроку, не сказали ні єдиного слова, яке б дрібнобуржуазні партії могли витлумачити, як відмову с.-д. від самостійного виступу.

В той час, як Мілюков плутався під ногами у Столипіна, в той час, як меншовики і трудовики *всіх* кольорів плуталися під ногами у Мілюкова, — одні тільки більшовики стояли цілком твердо, *ні на хвилину* не припиняли того, про що тепер згадав, розсердившись на кадетів, т. Левицький і іже з ним.

І тому ми ні в якому разі не повинні робити тепер тієї дурниці, про яку базікають розгублені й лицемірні

меншовики, не повинні відмовлятися від революційного блоку, від підтримки соціалістів дрібною буржуазією *проти* кадетів.

Саме тому, що більшовики, не вагаючись, відразу взяли правильну лінію, вони досягли того, що тепер *перед усіма* вияснилася на ділі хиткість трудовиків і твердість робітничої партії (крім опортуністичного придатку її, звичайно). Вияснилося на ділі, що саме с.-д. пролетаріат іде *самостійно,* своїм шляхом, *спрямовуючи* всі інші елементи проти чорних і проти лібералів, *звільняючи* всі дрібнобуржуазні партії й течії з-під впливу кадетської ідеології і кадетської політики, *визначаючи* до загального відома міру надійності та придатності революційних і опортуністичних груп серед трудовиків.

І тепер боятися повести за собою всіх трудовиків, що знають уже, яка гірка кадетська доброзичливість, і готові боротися проти кадетів, було б непростимим хлоп'яцтвом і проявом безхарактерності в політиці.

31 меншовик, що заплуталися в торгашестві з кадетами, самі змушені проти своєї волі визнати: «спільний список с.-д. і трудовиків буде *досить популярний,* щоб *відірвати багато* голосів від кадетів»!.. Так, саме так! І саме тому ми *не можемо* нехтувати завданням підірвати гегемонію кадетів у *столиці,* на яку звернені погляди всієї Росії.

Нам досить відірвати від кадетів по кількох дільницях половину їхніх голосів *плюс один зайвий голос, і ми переможемо,* бо скористуємося всіма вигодами розділення буржуазії чорносотенної і буржуазії ліберально-угодовської (а небезпеки тут нема, бо в кадетів *більш* як удвоє більше голосів по 9 дільницях, ніж у чорних).

З кожним днем вияснюється все більше, що меншовики взяли неправильний політичний курс, галасуючи про чорносотенну небезпеку. Вияснюється *більш лівий* склад уповноважених і виборщиків, ніж у минулому році. Замість безглуздого і ганебного пособництва ліберальним поміщикам (яке не виправдує чорносотенна небезпека, бо її нема) перед нами постає корисна й відповідальна роль: *гегемонії* пролетаріату над демократич-

ною дрібною буржуазією в боротьбі *проти* підкорення нерозвинених мас керівництву *лібералів*.

Перші вибори до Думи дали перемогу кадетам, і ці ліберальні буржуа всіма силами стараються закріпити й увічнити свою гегемонію, основану на отупленні мас, на відсутності у них самостійної думки, самостійної політики.

Наш прямий обов'язок докласти всіх зусиль, щоб саме в Петербурзі зібрати навколо себе *всіх*, здатних боротися з чорними і кадетами, зібрати в ім'я завдань народної революції, в ім'я самодіяльності мільйонних народних мас.

І ми зробимо це, ні на йоту не жертвуючи повною ідейною самостійністю *своєї* соціал-демократичної агітації, ні в чому не відступаючи від своїх соціалістичних цілей і *повного* викладу їх, не відмовляючись ні на хвилину від викриття всіх хитань і зрад дрібної буржуазії.

Твердою ногою на непохитно міцній позиції боротьби за свободу і боротьби за соціалізм стоїть одна тільки революційна соціал-демократія.

Написано 20 січня
(2 лютого) 1907 р.

Надруковано у січні 1907 р.
в Петербурзі окремою брошурою
видавництвом «Новая дума».
Підпис: Н. Ленін

Друкується за текстом брошури

ЯК ГОЛОСУВАТИ НА ВИБОРАХ У ПЕТЕРБУРЗІ?

(ЧИ Є НЕБЕЗПЕКА ПЕРЕМОГИ ЧОРНОСОТЕНЦІВ НА ВИБОРАХ У ПЕТЕРБУРЗІ?)

Незабаром мають відбутися вибори по місту Петербургу до Державної думи. Міські виборці, число яких становить близько 130 тисяч, повинні обрати по всьому місту 160 виборщиків. Ці 160 виборщиків, разом з 14 виборщиками від робітників, оберуть 6 депутатів до Думи.

Кого ж слід обирати до Думи?

На виборах у Петербурзі борються *три* головні партії: чорносотенці (праві партії), кадети (партія так званої народної свободи) і соціал-демократи.

Можливо, що дрібні партії і напрями (трудовики, безпартійні, народні соціалісти, радикали та ін.) приєднаються частково до списку кадетів, частково до списку соціал-демократичного. Остаточно це ще не вирішено.

В усякому разі безперечно, що списків кандидатів по Петербургу буде *три:* чорносотенний, кадетський, соціал-демократичний.

Тому всі виборці повинні ясно зрозуміти, кого вони проводять у Думу:

— чи *чорносотенців,* тобто праві партії, які стоять за уряд військово-польових судів, за погроми і насильства?

— чи *кадетів,* тобто ліберальних буржуа, які йдуть у Думу законодавствувати, тобто вступати в угоди з панами Гурко, що мають і законодавчі права, і право розганяти невгодну Думу?

ЕЖЕНЕДѢЛЬНИКЪ

ЗРѢНІЕ

Цѣна 5 коп.

Какъ голосовать на выборахъ въ Петербургѣ.—Рабочій съѣздъ и буржуазная демократія. — Вопросы дня. — Въ рабочей куріи.—Предвыборныя собранія.

№ 1. С.-Петербургъ. Четвергъ, 25 Января. № 1.

Какъ голосовать на выборахъ въ Петербургѣ?

[illegible]

Перша сторінка газети «Зрение» № 1, 25 січня 1907 р. з передовою статтею В. І. Леніна «Як голосувати на виборах у Петербурзі?»

Зменшено

— чи *соціал-демократів,* тобто партію робітничого класу, який бореться на чолі всього народу за повну свободу і за соціалізм, за визволення від експлуатації і гноблення всіх трудящих?

Нехай кожний виборець знає: треба зробити вибір з *трьох* партій. Треба вирішити, кому віддати свій голос: захисникові поліцейської сваволі і насильств чи ліберальному капіталістові, який торгується через панів Кутлерів з панами Гурко, чи захисникові інтересів робітничого класу і всіх трудящих?

Громадяни виборці! Вам кажуть, що можлива угода кадетів і соціал-демократів, складення ними спільного списку.

Це неправда. Знайте всі, що в Петербурзі буде в усякому разі *три* списки, чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

Вам кажуть, що коли у кадетів і соціал-демократів буде два різні списки, то вони можуть роздробити голоси і таким чином самі допомогти перемозі чорносотенців.

Це неправда. Ми зараз доведемо вам, що навіть в *найгіршому* випадку роздроблення голосів, тобто навіть у тому випадку, коли в *усіх* дільницях по Петербургу голоси поділяться *порівну* між кадетами і соціал-демократами,— навіть у цьому випадку перемога чорносотенців на виборах у Петербурзі *неможлива.*

Усім відомо, що на виборах до першої Думи в Петербурзі було *два* головні списки кандидатів, кадетський і чорносотенний (або так званий блок, союз правих партій). Кадети перемогли в *усіх* дільницях Петербурга.

Тепер буде *три* списки: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний. Значить, соціал-демократи сподіваються відколоти собі частину голосів від кадетів і залучити тих, хто не голосував на виборах до першої Думи.

Вам кажуть, що це розділення кадетських і соціал-демократичних голосів може дати перемогу чорносотенцям, бо разом кадети і соціал-демократи були б сильніші за чорносотенців, а нарізно можуть виявитися слабішими, тобто бути розбиті.

Щоб перевірити, чи можливо це, візьмемо цифри про голосування по *всіх* дільницях Петербурга на виборах до першої Думи. Подивимось, як ділилися голоси між кадетами і чорносотенцями в різних дільницях. При цьому ми братимемо скрізь найгірші випадки, тобто *найменше* число голосів за кадета (бо різні кандидати діставали різне число голосів) і *найбільше* число голосів за чорносотенця.

Далі, *найменше* число голосів за кадета ми ділимо *пополам*, припускаючи, що соціал-демократ відколе рівно половину голосів (це найгірший випадок для нас, найкращий для чорносотенців).

Порівняємо тепер по дільницях цю *половину найменшого* числа голосів, поданих за кадета, з *найбільшим* числом голосів, поданих за чорносотенця. Матимемо такі цифри:

Голосування в Петербурзі на виборах до першої Думи

Дільниці	Найменше число голосів, подане за кадетськ. список	Половина цього числа	Найбільше число голосів, подан. за список правих партій	Число виборщиків
Адміралтейська	1 395	697	668	5
Олександро-Невська	2 929	1 464	1 214	16
Казанська	2 135	1 067	985	9
Нарвська	3 486	1 743	1 486	18
Виборзька	1 853	926	652	6
Петербурзька	4 788	2 394	1 729	16
Коломенська	2 141	1 070	969	9
Московська	4 937	2 468	2 174	20
Спаська	4 873	2 436	2 320	15
Литейна	3 414	1 707	2 097	15
Рождественська	3 241	1 620	2 066	14
Васильєвсько-Островськ.	3 540	1 770	2 250	17

З цих цифр ясно видно, що, навіть при *найгіршому* розділенні кадетських голосів на дві частини, чорносотенці перемогли б на виборах 1906 року *тільки в трьох* дільницях з *12-ти*. Вони мали б тільки *46* виборщиків з 174 (160 по місту і 14 від робітників). Це значить, що

чорносотенці *не могли б* пройти в Думу на перших виборах навіть у тому разі, коли б по *всіх* дільницях кадетські голоси розділилися на дві рівні частини між списками кадетським і соціал-демократичним.

Отже, ті, хто лякає виборця можливістю перемоги чорносотенців при розділенні голосів між кадетами і соціал-демократами, **обманюють народ.**

Від розділення голосів кадетських і соціал-демократичних чорносотенці *не можуть* перемогти.

Кадети навмисне поширюють брехливі чутки про «чорносотенну небезпеку», щоб відвернути виборця від голосування за *соціалістів.*

Громадяни виборці! Не вірте баєчкам, ніби від розділення кадетських і соціал-демократичних голосів можуть перемогти чорносотенці. Голосуйте вільно й рішуче за своїм переконанням: за чорносотенців, за ліберальних буржуа чи за соціалістів.

* * *

Але, може, кадети, що поширюють через газети «Речь», «Товарищ», «Сегодня», «Родную Землю», «Русь» [151], «Страну» [152] і ін. і ін. брехливі чутки про «чорносотенну небезпеку», може, вони спробують висунути ще інші доводи, інші викрути?

Розглянемо всі можливі доводи.

Може, кадетські голоси розіб'ються не на два, а на три списки? Адже тоді чорносотенці переможуть у всіх дільницях і пройдуть у Думу?

Ні. Кадетські голоси не можуть розбитися на три списки, тому що *всього* буде в Петербурзі три списки. Крім чорносотенців, кадетів і соціал-демократів *ні одна* скільки-небудь значна партія не виставляє своїх самостійних списків.

Усі існуючі в Росії партії мають в Петербурзі своїх представників. Усі партії і всі напрями *вже висловилися* про вибори. Ні одна партія, крім трьох головних названих нами, ні одна групка *і не думає* про самостійний виступ на виборах. Усі дрібні партії, *всі напрями, крім трьох головних*, хитаються *тільки між цими*

трьома списками. Всі прогресивні, співчуваючі свободі, партії і групки хитаються *тільки* між кадетами і соціал-демократами.

Ні одна з «*трудових*» партій, ні соціалісти-революціонери, ні комітет Трудової групи, ні народні соціалісти не висловили бажання виставляти самостійні списки. Навпаки, *всі ці трудові партії* ведуть переговори про приєднання або до кадетського, або до соціал-демократичного списку.

Отже, ті, хто говоритиме, що кадетські голоси можуть розділитися на три списки, **обманюють народ.** У Петербурзі буде всього тільки три головні списки: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

* * *

Другий можливий довід. Кажуть, що сенатські роз'яснення зменшили кількість виборців, особливо з бідноти, і що через це кадети можуть не набрати такої кількості голосів, яка була у них на виборах до першої Думи.

Це неправда. Всього виборців було в Петербурзі на виборах до першої Думи близько 150 000, а тепер близько 130 000. А в голосуванні брало участь торік тільки близько 60—70 тисяч. Значить, побоюватися зміни в настрої і поглядах маси виборців нема ніяких підстав. Не може підлягати ніякому сумніву, що з 130 000 виборців у Петербурзі *більшість* належить до *малозаможних верств населення,* які тільки через непорозуміння, через недостачу знань, тільки через передсуд могли б віддати перевагу капіталістові над робітником. Якщо всі соціалісти виконають свій обов'язок агітації й освічення міських мас, то з 130 000 виборців вони напевне можуть розраховувати не на один, а на кілька десятків тисяч.

* * *

Третій можливий довід. Кажуть, що чорносотенці можуть посилитися на виборах у нинішньому році

і що не можна робити висновок на підставі торішніх цифр.

Це неправда. З усіх газетних повідомлень, з усього ходу зборів, з даних про становище різних партій випливає, що в Петербурзі чорносотенці не сильніші, а, мабуть, значно слабіші, ніж у минулому році. Народ став свідоміший, октябристи провалюються на кожних зборах, а розгін Думи і політика урядових насильств, політика Гурко-Лідваля остаточно відштовхують від уряду виборців. На перших виборах чорносотенці ще храбрилися, а тепер вони зовсім уже притихли, як тільки діло стало підходити до голосування.

* * *

Четвертий можливий довід. Кажуть, що уряд не дає бюлетенів лівим партіям, не дозволяє їм ні зборів, ні газет і т. д. і що тому надійніше й безпечніше об'єднатися всім лівим в один список з кадетами.

Це неправда. Якщо уряд вдається до насильства і порушення закону, порушення свободи виборів, то настрій маси виборців від цього міцніє. Ми, соціал-демократи, не втрачаємо на зборах в очах виборців, а виграємо від того, що поліція закриває найчастіше збори за наші промови. А щодо боротьби з порушенням закону урядом, то чим же тут допомагає угода з кадетами? Вона не допоможе, а пошкодить, бо кадети найбільш полохлива і найбільш схильна до зрадництва опозиційна партія. Невже разом з партією, в якій сидить вчорашній товариш Вітте і Дурново, колишній міністр Кутлер, невже з цією партією можна дійсно боротися проти порушення законів міністрами?? Навпаки, саме тому, що пани Кутлери значно ближчі до панів Дурново і Столипіних, ніж до робітничої і до прикажчицької маси, саме тому ми в інтересах боротьби за свободу повинні триматися незалежно від партії панів Кутлерів, від партії кадетів.

Припустимо, уряд вирішив схопити, арештувати лівих виборщиків. Хіба тут допоможе угода з кадетами?

Чи слід справді соціалістам покластися на те, що кадет Кутлер поклопочеться за революціонерів перед своїми вчорашніми товаришами, міністрами Столипіним і Гурко?

Недавно газети повідомили, що п. Мілюков, вождь кадетів, дістає аудієнцію у Столипіна для переговорів про легалізацію кадетської партії *. Чи не слід соціалістам покластися на те, що пани кадети «виклопочуть» легалізацію партії трудовиків, соціалістів-революціонерів і соціал-демократів?

Соціаліст, у якого є сором і сумління, не піде ніколи у спільному списку з Кутлерами і Мілюковими.

* * *

Чи можуть соціал-демократи перемогти на виборах у Петербурзі?

Кадетські газети, користуючись з того, що уряд не дозволяє соціал-демократичних газет, твердять на всі лади читачам, що про перемогу соціал-демократів на виборах без кадетів не може бути й мови.

Це неправда. Перемога соціал-демократів у Петербурзі над чорносотенцями і над кадетами *цілком можлива.*

Кадети вдають, ніби вони не бачать цього, навмисне забуваючи про те, що від розділення голосів може виграти *всяка* партія, а зовсім не одні тільки чорносотенці. Чорносотенці можуть виграти три дільниці з 12 при розділенні порівну голосів між кадетами і соціал-демократами.

Соціал-демократи можуть виграти 12 дільниць з 12, при розділенні голосів між кадетами і чорносотенцями.

Щоб переконатися в цьому, досить подивитися на наведені вище цифри. Вони показують, що, *маючи в кожній дільниці на один голос більше від половини кадетських голосів* (на минулих виборах), можна *перемогти в усьому Петербурзі.*

---

* На передвиборних зборах у Тенішевській школі 22-го січня п. Водовозов заявив, що п. Мілюков був у Столипіна і ввійшов в угоду з ним, і що партія народної свободи відповідальна за своїх лідерів. Пан Гредескул, не заперечуючи цього факту, заявив, що коли п. Мілюков і був у Столипіна, то це було зроблено в інтересах країни і партії.

Для цього треба мати по 9-ти «забезпечених» дільницях Петербурга (виключаючи три, де можуть перемогти чорні) *не менше, ніж 14 274 голоси.*

А хіба це неможливо, щоб соціал-демократи зібрали в Петербурзі *15—20 тисяч* голосів?

Самих тільки прикажчиків і конторників, що мають виборче право, налічується в Петербурзі від 30 до 50 тисяч. Професійна газета прикажчиків «Голос Приказчика» [153] велася в соціал-демократичному дусі. Якби усі соціалісти дружно вели агітацію серед прикажчиків, не відмовляючись при цьому прийняти в свій список і трудовиків, то самі вже ці торгово-промислові службовці могли б дати перемогу спільному соціал-демократичному і трудовицькому спискові.

Та й, крім того, є ще дуже й дуже багато бідних квартиронаймачів, які цілком здатні зрозуміти, що соціалісти краще захищають їх інтереси, ніж ліберальні домовласники-поміщики, багаті адвокати і чиновники, Петрункевичі, Родичеви, Вінавери, Кутлери.

Подивіться на передвиборні збори в Петербурзі. Навіть кадетські газети, що страшенно перекручують на користь кадетів звіти про ці збори, змушені визнати, що серйозна боротьба ведеться між кадетами і соціалістами, а зовсім не між правими і лівими. Передвиборні збори в Петербурзі *доводять* незаперечно, що *соціал-демократи,* особливо в союзі з трудовиками, *сильніші за кадетів* у Петербурзі.

Скільки виборців пройде через передвиборні збори? Обережні люди вважають, що не більш як десята частина всієї кількості виборців. Візьмемо навіть цю, найменшу цифру. Маємо 13 000 виборців. Далі, можна напевне припустити, що кожний виборець, який відвідував мітинги, приведе з собою на вибори не менше двох виборців, які не відвідували мітингів. З цих 39 000 виборців, судячи з усіх даних і спостережень, 20 000 будуть за соціал-демократів, що приєднують до себе трудовиків.

Таким чином, і за цими даними виходить, що перемога соціал-демократів у Петербурзі над кадетами і над чорносотенцями *цілком можлива.*

Нехай же знають усі виборці Петербурга, що *від них залежить цілком,* чи переможуть кадети, чи соціал-демократи.

* * *

Передвиборну кампанію в Петербурзі соціалісти ведуть насамперед і головним чином для освічення мас і згуртування їх. Соціалісти добиваються повного усвідомлення самою масою тих завдань, які стоять тепер перед народом у боротьбі за свободу. А ліберали клопочуться тільки про місточка в Думі, не дбаючи про ясну і чітку думку самих виборців.

Ліберали, тобто кадети, і хиткі, нестійкі люди, які йдуть за ними, провадять іноді голосування на передвиборних зборах і проводять на деяких переважною більшістю рішення про необхідність угоди всіх лівих з тим, щоб два місця з шести дістали кадети.

І ті, хто пропонує таке рішення, і ті, хто голосує за нього, ставляться несвідомо до виборів у Петербурзі. Угоди «всіх лівих» у Петербурзі не буде і не може бути. В Петербурзі буде три списки: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

А потім, смішно навіть і голосувати те, щоб кадети дістали два місця з шести. Хто *справді* хоче такого результату, той повинен зрозуміти, що досягти його *не можна* угодою з кадетами. Досягти його можна, але тільки тим, щоб голосувати *за соціал-демократів.*

Справді, якщо перемога соціал-демократів у Петербурзі буде часткова, то тоді — і тільки тоді — міг би вийти бажаний для декого результат (шість місць лівим, з них два — кадетам). Припустимо, наприклад, що соціал-демократи перемагають тільки в чотирьох дільницях, хоча б у Спаській, Московській, Петербурзькій і Виборзькій. Вони мають тоді 60 виборщиків, а разом з робітничою курією 74 виборщики. У чорних (припустимо гірший випадок, який дуже, дуже мало ймовірний) 46 виборщиків (Литейна, Рождественська і Василеостровська дільниці). У кадетів усі інші 54 виборщики. Ось *яким шляхом* можна було б дійсно доби-

тися лівих депутатів у Думу від Петербурга з переважанням більш лівих, ніж кадети. Торгашеством з кадетами, яким займаються нерозумні й хиткі люди, цього *не можна* добитися.

* * *

Повторимо коротко наші висновки.

В Петербурзі борються на виборах тільки три головні партії, і перед виборцями буде *три* списки кандидатів: чорносотенний, кадетський і соціал-демократичний.

Небезпека перемоги чорносотенців у Петербурзі є безглузда і брехлива вигадка.

Навіть при найгіршому розділенні кадетських голосів між кадетами і соціал-демократами перемога чорносотенців неможлива.

Казку про «чорносотенну небезпеку» в Петербурзі навмисне підігрівають кадети, щоб відвернути від себе справді загрожуючу *їм* небезпеку перемоги соціалістів.

Трудовики, соціалісти-революціонери і деякі дрібні групи не вирішили ще, іти за кадетами чи за соціал-демократами.

В Петербурзі цілком можлива повна перемога соціал-демократів і над чорносотенцями і над кадетами.

Виборці повинні подавати свої голоси з переконання і співчуття, а не із страху перед вигаданою чорносотенною небезпекою.

За уряд,— за ліберальних буржуа,— чи за соціал-демократів?

Громадяни, вибирайте!

«Зрение» № 1, 25 січня 1907 р.

Друкується за текстом газети «Зрение»

ВИБОРИ В ПЕТЕРБУРЗІ І КРИЗА ОПОРТУНІЗМУ

6-го січня зібралася загальноміська Петербурзька конференція. Конференція мала вирішити питання про те, бути чи не бути в столиці угодам з кадетами.

Незважаючи на відозви Плеханова до «товаришів робітників», що друкувалися в «Товарище», незважаючи на істеричні статті пані К. Кускової, незважаючи на погрози Плеханова занести робітників у список «ворогів свободи», якщо вони захочуть відстоювати самостійну соціал-демократичну позицію, незважаючи на більш-менш принадні обіцянки кадетів — петербурзький організований і свідомий пролетаріат виявився настільки політично зрілим, що після дискусій і голосувань висловився в більшості проти будь-яких угод з кадетами. Ясно було, що і конференція, обрана організованими робітниками — після дискусій і голосувань за платформою * висловиться в тому ж дусі.

Ми не маємо місця в «Пролетарии», щоб докладно спинятися на ході занять конференції, якій до того ж не мало вже присвячено літератури. Проте тут важливо відзначити, що наші опортуністи так далеко зайшли у своїй буржуазно-угодовській політиці, що рішення конференції для них стало неприйнятним. Ясно було з самого відкриття конференції, що петербурзькі меншовики, яких підтримує Центральний Комітет, не під-

* Виняток становили меншовицькі Виборзький район і Франко-російський підрайон, де голосування відбувалося не за платформами.

коряться її рішенню. Друзі кадетів шукали тільки приводу порвати з революційною соціал-демократією. Хоч би який був привід, його треба було знайти. Не вдалося піти з конференції через мандати,— меншовики скористалися *рекомендацією* ЦК розв'язувати питання виборчої тактики безпосередньо заінтересованими в них виборчими одиницями, щоб піти через питання про розділення конференції на дві частини: спеціально міську і окружну. На місце партійних підрозділів підставлялись адміністративно-поліцейські одиниці. Йдучи за вказівками меншовиків, треба було б не тільки відділити від конференції окружний район, але й розбивати досі *єдині* райони, як-от: Невський, Московський, Нарвський, переорганізовувати партію, не так, як це вигідно партії, а так, як це вигідно було адміністрації.

Ясно було також, що, як би не було розв'язано питання про розділення конференції, більшість усе ж висловилася б проти угод з кадетами. Меншовики пішли і на радість усій буржуазній пресі вирішили вести в Петербурзі самостійну кампанію, вести боротьбу з своїми ж товаришами по партії, розколоти петербурзький пролетаріат заради угоди з буржуазною і монархічною партією — «народної свободи».

Як було не радіти буржуазній пресі! Бульварна газета «Сегодня» в окремій передовиці урочисто заявила, що меншовики своїм рішенням *врятували Росію,* а офіціальний орган кадетів «Речь» в нагороду меншовикам обіцяв дати місце у робітничій курії «меншовикові», але ні в якому разі не «більшовикові».

Перший результат самостійного виступу меншовиків: буржуазія почала диктувати свою волю робітничій курії.

Тим часом конференція, яка й далі засідала після того, як меншовики залишили її, вирішила, з огляду на відсутність чорносотенної небезпеки в Петербурзі і з метою підірвати гегемонію кадетів та звільнити з-під їхнього впливу дрібну демократичну буржуазію,— ввійти в угоду на певних умовах розподілу місць (2 — робітничій курії, 2 — с.-д., 1 — с.-р., 1 — трудовикам) з есерами і трудовиками.

Буржуазна преса раділа: трудовики і есери уклали блок з енесами, блок цей хилиться до кадетів, меншовики відділилися — більшовики ізольовані! Революційну тактику засуджено, «мирні засоби» торжествують, хай живе угода з монархією, геть шлях масової народної боротьби.

Розколовши соціал-демократів, знесиливши революційну гідру пролетаріату, кадети не соромлячись ввійшли в угоду... з п. Столипіним. За повідомленнями газет, Мілюкову цими днями призначено аудієнцію у прем'єр-міністра, прем'єр-міністр ставить умовою легалізації кадетської партії — ніяких блоків з лівими. Кадети дають усьому «лівому» — на ділі *дрібнобуржуазному* — блокові (енеси, есери, трудовики і меншовики) всього лише 2 місця з 6 депутатських місць на Петербург. Щоб поступитися «гальорці», кадети *готові* викинути настирливому дрібнобуржуазному блокові — 2 місця. Певні, що лівий блок на це не піде,— кадети ведуть переговори з главою чорносотенців — Столипіним.

Картина змінюється. Починається виборча кампанія. Влаштовуються передвиборні збори. Меншовики, які дуже, дуже мало виступають на них, несміливо лепечуть: угоди з кадетами. Більшовики, що виступають на всіх зборах, кличуть пролетарів і напівпролетарів у єдину робітничу партію — соціал-демократичну, кличуть усіх виборців-революціонерів і демократів у єдиний революційний блок проти чорносотенців і кадетів. Кадетам не дають говорити; більшовикам аплодують. Міська демократія — робітнича і дрібнобуржуазна — іде наліво, скидаючи з себе ярмо кадетів.

Картина змінюється: «угодовці» рвуть і мечуть. Вони говорять про більшовиків з піною на губах. Геть більшовиків! У зворушливому єднанні «Новое Время» і «Товарищ», октябристи і кадети, Водовозови і Громани починають священний похід проти червоного привиду більшовизму. Якщо більшовизм коли-небудь потребував виправдання своєї революційної і класової тактики, він це виправдання знайшов у тій люті, з якою нападає на нього вся буржуазна преса. Якщо дрібнобуржуазній революційній демократії, яка щиро прагне

здійснити свої лозунги, потрібен був наочний урок — вона знайшла цей урок в тому презирстві, з яким поставилася до неї велика і середня буржуазія, в тій угодовській (з урядом) політиці, яку ведуть кадети за спиною народу.

Революційна соціал-демократія каже всій демократичній міській і сільській бідноті: тільки в союзі з пролетаріатом, тільки у звільненні від кадетської опіки, тільки в рішучій і послідовній боротьбі з самодержавством знайдеш ти порятунок свій. Якщо ти досить для цього дозріла — ти підеш слідом за пролетаріатом. Не дозріла для цього — ти лишишся під опікою кадетів, а пролетаріат, як би не скінчилася виборча кампанія, як би не скінчилися між вами торги за місця, іде і йтиме своїм окремим, класовим, революційним шляхом.

Меншовизм переживає тяжке випробування. Виборча кампанія стала наріжним каменем його опортуністичної тактики. Частина соціал-демократії попала під гегемонію буржуазних ідеологів. Буржуазні ідеологи безжалісно третирують меншовиків, як «поміркованих соціалістів» (вислів «Речи»), на яких завжди можна розраховувати. Їхні друзі справа не рахуються з ними і тільки... розраховують на їх вірну службу кадетам. Частина соціал-демократії дійшла до такої ганьби, коли ліберальна буржуазія поводиться з нею як із своїм слухняним знаряддям, коли революційно настроєний пролетаріат воліє голосувати краще за есерів (як це було при виборах уповноважених у цитаделі меншовизму — Виборзькому районі), ніж за *таких* соціал-демократів.

Криза опортунізму наближається. Угода з «угодовцями» завдає рішучого удару меншовизмові. Васильєви, Малішевські і Ларіни проклали шлях до... кладовища. В рядах меншовиків замішання і самовиключення. Мартов виганяє з партії Васильєвих і Малішевських. Нехай же робітники виженуть із партії дух меншовизму!

«Пролетарий» № 12,
25 січня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ВИБОРИ ПО РОБІТНИЧІЙ КУРІЇ В ПЕТЕРБУРЗІ [154]

Вибори уповноважених від робітників являють собою надзвичайно велику, далеко ще не оцінену належно, подію в політичному житті Росії і в історії нашого робітничого руху.

Вперше *всі* партії, що мають хоч яку-небудь опору в пролетаріаті, виступили *перед масою* робітників не з загальними програмами або лозунгами, а з цілком певним практичним питанням: *кандидатам якої партії* довіряє робітнича маса захист своїх інтересів? Звичайно, система виборів у робітничій курії дуже й дуже далека, як усім відомо, від правильного демократичного представництва. Але робітнича маса все ж на виборах виступає. І *боротьба партій,* саме, як *певних* політичних партій, відбувається в Росії *вперше* перед широкою робітничою масою.

Вибори уповноважених від робітників відбулися вже в багатьох місцевостях Росії. Але скільки-небудь повних і точних даних про боротьбу партій на цих виборах немає. Газети дають тільки найзагальніші і притому приблизні, *«на око»* зроблені, висновки. Якщо партійні працівники і особливо самі передові робітники не візьмуться за необхідну і дуже важливу справу *вивчення* ходу і результатів виборів по робітничій курії, то напевне можна сказати, що ми втратимо надзвичайно цінний і необхідний для дальшого розвитку партійної роботи і партійної агітації матеріал.

Загальне враження від виборів по робітничій курії в Росії всі газети одностайно формулюють так: повна

перемога крайніх лівих, насамперед соціал-демократії, потім соціалістів-революціонерів.

Основне положення соціал-демократії блискуче підтверджене виборами: пролетаріат революційний, як клас. Пролетарська *маса* соціал-демократична за своїми прагненнями і симпатіями. Пролетаріат — найбільш революційний з усіх класів Росії.

Балачки про те, що с.-д. партія не є в Росії робітнича партія, фактично *спростовані* виборами. Тільки ліберали, що навмисне кажуть неправду, або опортуністи, що необережно на вітер кидають слова, можуть сумніватися тепер у *масовому пролетарському характері* соціал-демократії в Росії.

Якщо від цього загального висновку переходити до висновків більш часткових, то необхідно зробити спочатку застереження, що скільки-небудь повних матеріалів *ще нема*. Проте ми вважаємо не тільки припустимим, але й безумовно необхідним *намітити* цілий ряд дальших висновків — зовсім не для того, щоб претендувати на розв'язання питання, а для того, щоб *поставити* на обговорення *всіх* товаришів *величезної ваги питання,* викликати обмін думок, збирання матеріалу і т. д.

Впадає в очі з перших газетних повідомлень різниця між Росією у власному розумінні і далеко більш розвинутою промислово, культурно і політично Польщею. В Росії, принаймні в СПБ. і в Москві, *нема* одверто буржуазних партій, що спиралися б хоч почасти на пролетаріат. Цілковиту перевагу мають с.-д., значно меншим впливом користується крайня ліва буржуазної демократії, яка (крайня ліва) вважає себе соціалістичною, партія с.-р. Кадетів нема серед робітників або зовсім мізерна кількість.

У Польщі є і помітно виявилася на виборах одверто буржуазна, правіша за кадетів, партія *народовців* (народови-демократи, н.-д., ен-де-ки) [155]. Пояснювати це силою поліцейських і військових переслідувань неможливо. Буржуазія, уміло граючи в Польщі на національному гнобленні всіх поляків, на релігійному гнобленні всіх католиків,— буржуазія шукає і знаходить

певну опору в масах. Про селянство польське нема чого й казати.

Само собою зрозуміло, однак, що з цієї відмінності безглуздо було б робити висновок про самобутні переваги російської відсталості. Ні, справа пояснюється простіше, пояснюється історико-економічними, а не національними відмінностями. В Росії незмірно більше залишків кріпосництва в низах, на селі, в аграрному ладі,— звідси більше примітивної, безпосередньої революційності в селянстві і в тісно зв'язаному з ним робітничому класі. В цій революційності, безперечно, менше пролетарсько-класової свідомості, більше загальнодемократичного (а це означає: за змістом — буржуазно-демократичного) протесту. А потім, у нас менш розвинена, менш свідома, менш досвідчена в політичній боротьбі буржуазія. Вона не стільки тому нехтує роботою серед пролетаріату, що не могла б відбити у нас ніякої частини його, скільки тому, що взагалі нема для неї такої потреби спиратися на народ (як в Європі і в Польщі); їй досить поки що спиратися на привілеї, на підкуп, на грубу силу. Будуть ще й у нас часи, коли всілякі вихідці буржуазії понесуть у робітничу масу і націоналізм, і який-небудь християнський демократизм, і антисемітизм, і всіляку таку мерзоту!

Переходимо до власне Росії. Насамперед варта уваги різниця між Петербургом і Москвою. В Москві цілковита перемога с.-д. над есерами. За деякими повідомленнями,— правда, ще не цілком перевіреними,— там налічують близько 200 с.-д. уповноважених на яких-небудь 20 есерів!

В Петербурзі навпаки: всі вражені *несподівано* високим процентом есерівських уповноважених. С.-д. переважають, звичайно, але не подавляють безумовно есерів. Налічують близько 33% і навіть (хоч навряд чи вірно) близько 40% есерів. Чи візьмемо ми поки що, до того, як зберемо докладні дані, ту чи іншу цифру, в усякому разі стає зрозумілим, чому рядові с.-д. в Петербурзі почувають себе так, начебто «*нас побили*» в робітничій курії. Навіть третина уповноважених есерів є *дійсно* вже поразка соціал-демократії в столиці,—

поразка в порівнянні з тим, що ми бачили в решті Росії, і в порівнянні з тим, що ми всі, як с.-д., вважаємо за нормальне і необхідне.

Це — факт величезної ваги... В Петербурзі, в робітничій курії соціалістів відтіснила від *рішучої* переваги крайня ліва буржуазної демократії! Наш прямий обов'язок поставитися до цього явища з якнайбільшою увагою. *Всі* с.-д. повинні спрямувати зусилля на те, щоб точно вивчити це явище і правильно пояснити його.

Загальне враження петербурзьких с.-д., приголомшених виборами 7-го і 14-го січня, зводиться ось до чого: 1) саме на *найбільших* заводах, цих передових центрах найсвідомішого, найреволюційнішого пролетаріату, найбільш відчутною є поразка, якої завдали соціал-демократам «соціалісти-революціонери»; 2) «соціалісти-революціонери» перемагали *переважно* і головним чином *меншовиків с.-д.* В тих випадках, коли боролися кандидат с.-р. і кандидат с.-д. більшовиків, перемогу значно частіше і *навіть здебільшого* здобувала соціал-демократія.

Легко бачити, що значення обох цих висновків надзвичайно важливе. І тому ми повинні подбати неодмінно про те, щоб це були дійсно *висновки* з точного, перевіреного матеріалу, який не допускає двох тлумачень, а не прості лише враження. Певна річ, дуже малоймовірно, навіть майже неможливо, щоб загальний голос с.-д. працівників найрізніших районів С.-Петербурга міг бути помилковим. Певна річ, вимагати від революціонерів, завалених саме тепер прямо безліччю роботи по виборах, точної і акуратної статистики було б смішним педантством, але все-таки основний матеріал, головні цифри і дані зібрати *можна і треба,* бо це необхідно для *всієї* нашої с.-д. роботи в СПБ. на довгий час.

Далі ми докладніше спиняємося на цьому питанні (див. статтю «Боротьба с.-д. і с.-р. на виборах у робітничій курії в С.-Петербурзі») *. А тут обмежимося лише оцінкою політичного значення цієї *відносної* поразки соціал-демократії на виборах по робітничій курії в СПБ.

* Див. цей том, стор. 324—328. *Ред.*

Насамперед треба відзначити, що переважання с.-д. щодо кількості уповноважених вказує явно на переважання *кількості закладів,* в яких с.-д. мають організаційні осередки. Докладніші дані, напевно, підтвердять те спостереження, яке вже зробили соціал-демократи в жовтневі дні свобод, а саме, що с.-р. не ведуть ніякої тривкої і тривалої, серйозної організаційної роботи в пролетаріаті, а діють, коли можна так висловитися, наскоком, «зриваючи» резолюції на мітингах під час піднесення настрою, користуючись всяким пожвавленням, щоб «зірвати» і мандати за допомогою тріскучих і ефектних «революційних» фраз і промов.

Цей елемент есерівської перемоги, цілком імовірно, буде констатований всяким сумлінним дослідником і в виборах по робітничій курії в СПБ., які щойно минули. Кінець кінцем, справа зводиться тут до того, що «революційна» дрібнобуржуазна партія до солідної і наполегливої пролетарської роботи не здатна,— при найменшій зміні настрою вона зовсім зникає з горизонту робітничих передмість. Тільки в окремі моменти вдається їй експлуатувати малу ще політичну підготовку мас, «приваблюючи» нібито широкою (на ділі розпливчатою й інтелігентськи-мішурною) постановкою питання, граючи на нерозвиненості класової свідомості, демагогічно використовуючи традиційний «потяг до землі» в тих випадках, коли є ще зв'язки з селом і т. д. і т. п.

Буржуазний характер революції, природно, приводить до того, що на робітничі квартали «налітає» час від часу сила-силенна радикальної й справді революційної буржуазної молоді, яка не знає під собою ніякої класової опори й інстинктивно йде до пролетаріату, як до єдино серйозної маси, *що бореться* за свободу, коли в повітрі носиться нове піднесення, новий натиск революції. Есерівські промовці на робітничих мітингах, це — свого роду буревісники, які показують, що у пролетаріату підноситься настрій, що він трохи вже відпочив, нагромаджуючи сили після колишніх поразок, що в ньому широко і глибоко починає знову бродити щось, що веде до нової сутички із старим ладом.

Зіставлення жовтневого і «думського» періодів із

сучасними виборами і просте зведення даних про міцні організаційні осередки есерів, безперечно, підтвердить це пояснення.

Але було б, звичайно, величезною легковажністю *обмежуватися* цим поясненням і закривати очі на те, що саме на найбільших, найбільш свідомих і випробуваних у боротьбі заводах есери *перемогли* соціал-демократів. На щастя, однак, ми знаємо вже тепер, що на ділі крайня ліва буржуазної демократії перемагала зовсім не соціал-демократію, а *опортуністичне опошлення* соціал-демократії.

Революційна буржуазна демократія пасувала перед революційною соціал-демократією, перемагаючи на ділі тільки тих, хто плентається в хвості нереволюційних буржуа, *хто стоїть за блоки з к.-д.* Про це зовсім недвозначно свідчать і показання с.-д. працівників про характер есерівських виступів і дані про момент есерівської «перемоги» над меншовиками.

Вибори були в Петербурзі 7-го і 14-го січня. 7-го січня якраз робітничий Петербург довідався, що 31 меншовик відкололися від с.-д. конференції для торгашества з кадетами про містечка в Думі. Весь тиждень потім раділа і шуміла вся буржуазна преса С.-Петербурга, вихваляючи меншовиків, садовлячи їх рядком з кадетами, заохочуючи їх відречення від революції і перехід в *«опозиційний блок»,* у «поміркованo-соціалістичні партії» і т. д. і т. д.

Розгром меншовиків на великих заводах є перша пересторога, яку *пролетарські маси* дали хитким інтелігентським опортуністам!

Меншовики повернули до кадетів,— пролетаріат Петербурга відвернувся від меншовиків.

Есери використали момент розколу в соціал-демократії, використали обурення робітників проти кадетоподібних меншовиків, використали спритно й безцеремонно. В передмістях вони громили с.-д. за блоки з кадетами (умовчуючи про більшовиків і про Петербурзький комітет РСДРП), а в місті *вони самі торгувалися з кадетами!* Тепер зрозуміло, чому вони так старанно приховували і приховують від публіки і свої погляди,

і свої постанови про блоки з кадетами, і свої блоки з енесами, *і таке інше, і таке інше, і таке інше* *. Всі гріхи меншовизму вони роблять *потай,* а перед робітниками зривають оплески, зривають мандати своїм розносом меншовизму!

Організатор Семянніковського підрайонного союзу РСДРП, звітом якого ми користуємося далі, пише в своєму звіті про вибори на величезному Семянніковському заводі: всупереч протестам більшовиків, меншовики виставили кандидатуру тов. X. «На передвиборних зборах у заводі інтелігент с.-р., що виступав, піддав нещадній критиці меншовицькі доводи товариша X. за угоди з кадетами, і тов. X., як казали робітники, сів у калюжу». Поразка меншовиків перед масою була повна. «*Коли маса довідалася,*— читаємо в тому ж звіті,— що с.-д. кандидати стоять за угоди з кадетами, що ці кандидати — меншовики, *то прямо говорилося тут же* (на заводі), *що за меншовиків голосувати не будуть*».

Цілком зрозуміло стає звідси, чому меншовики при виборах на с.-д. конференцію були проти голосування за платформами, тобто проти *прямого* голосування самих мас у питанні про блоки з к.-д.!

> «...У фабричному підрайоні у меншовиків на Невському стеариновому заводі робітник Н. М., якого намітили в уповноважені, прямо заявив: «Я після того, як довідався, що с.-д. за угоди з к.-д., переходжу до с.-р.». *І перейшов і був обраний в уповноважені!!*»

Ось до якої ганьби довели соціал-демократію ці жалюгідні опортуністи, здатні напередодні виборів відколюватися від робітничої партії заради того, щоб торгуватися про містечка з кадетами!

Для всякого соціал-демократа, який дорожить честю і добрим ім'ям пролетарської партії, звідси може бути тільки один висновок: нещадна війна з меншовизмом у Петербурзі. Ми повинні відкрити очі робітникам на людей, які своєю кадетською політикою відштовхують робітників від соціалізму до революційної буржуазії.

---

* Вони опублікували резолюцію свого ПК вже *після* виборів у робітничій курії.

Есери відняли у меншовиків найбільші заводи. Ми повинні знову відняти їх у есерів. Ми повинні послати нові агітаторські сили, нову революційну с.-д. літературу саме на найбільші заводи, щоб роз'яснити робітникам, як вони попали з рук кадетолюбних меншовиків у руки *кадетолюбних* есерів!

Увесь хід виборної кампанії в Петербурзі, всі дані про безконечні хитання меншовиків, про їх силкування вступити (після відколу від робітничої партії) до контрреволюційного кадетського блоку, про те, як вони *разом з с.-р.* торгувалися за містечка з кадетами,— все це дає нам багатющий матеріал для боротьби *і з меншовиками і з есерами* на великих заводах у Петербурзі.

Великі заводи повинні стати і стануть міцною і недосяжною ні для опортуністів, ні для революційних дрібних буржуа опорою революційної соціал-демократії.

«Простые Речи» № 3, 30 січня 1907 р.
Підпис: Н. Ленін

Друкується за текстом газети «Простые Речи»

БОРОТЬБА С.-Д. І С.-Р. НА ВИБОРАХ У РОБІТНИЧІЙ КУРІЇ В С.-ПЕТЕРБУРЗІ

Значний успіх, який мали на виборах у робітничій курії есери, завдав суму багатьом соціал-демократам. Тим часом цей факт є дуже знаменним, він вказує на серйозну помилку, допущену с.-д -тами, а тому і вимагає серйозного розслідування. Не сумувати, не журитися, а вивчити минулі вибори, щоб добратися до причин їх відносного неуспіху і забезпечити правильну постановку дальшої роботи с.-д. в робітничому середовищі.

Чудовий матеріал для такого вивчення виборів уповноважених від робітників дає «Звіт Семянніковського підрайонного союзу Невського району» Петербурзького комітету РСДРП за час від 15-го листопада 1906 р. по 15-е січня 1907 р.

Не наводячи повністю цього «Звіту», беремо з нього тільки *точні цифри* про боротьбу меншовиків і більшовиків с.-д. з соціалістами-революціонерами на виборах уповноважених по *23 заводах і фабриках* одного з найбільших (і історично найбільш *визначних*) робітничих передмість Петербурга.

Наводимо ці цифри по кожному заводу або фабриці окремо, щоб усякий знаючий працівник міг перевірити і виправити наші дані, причому ділимо заводи на такі, де кандидатами були більшовики, і такі, де кандидатами були меншовики. Заводи безумовно великі, тобто такі, що дали більше одного уповноваженого, набрані курсивом:

Заводи, де були висунуті кандидати **більшовики:**	Число обраних уповноважених с.-д.	співчув. с.-д.	с.-р.
Російсько-америк. механічний	1	—	—
Арматурний	1	—	—
Оффенбахер	1	—	—
Упенек	1	—	—
Шпало-просочувальний	1	—	—
Колишній Онуфрієва	1	—	—
Крокв'яний	—	1	—
Паль	2	—	1
Вєна	1	—	—
Атлас	1	—	—
Олександрівський вагонобудівний	1	—	—
Чавунний	—	—	1
Всього по 12 заводах	11	1	2
Заводи, де були висунуті кандидати **меншовики:**			
Семянніковський завод	—	—	5
Максвель	1	—	1
Торнтон	1	—	—
Громов	1	—	—
Науман	1	—	—
Грапп	1	—	—
Алексєєв	1	—	—
Стеариновий Невський	—	—	1
Варгунін	—	—	1
Обуховський	—	—	4
Карточний	один невияснений		
Всього по 11 заводах	6	—	12
	і один невияснений		
Разом по 23 заводах і фабр.	17	1	14
	і один невияснений		

З цих цифр видно насамперед, що взагалі кажучи *с.-д. перемогли* есерів. С.-д. провели 18 уповноважених (приєднуючи одного співчуваючого соціал-демократії до соціал-демократів), тимчасом як с.-р. тільки 14.

Далі, з цих цифр ясно видно, що 1) на найбільших заводах перемогли загалом і в цілому есери; 2) есери перемагали взагалі меншовиків с.-д.; 3) більшовики с.-д. перемагали загалом есерів.

Справді, висуваючи чотири найбільші заводи, тобто такі, що дали більше ніж по одному уповноваженому, маємо результат: усього обрано на них 14 уповноважених (значить, від 14 000 робітників), з яких *11 есерів і 3 с.-д.* На інших 18 менших заводах обрано *15 с.-д. і 3 с.-р.* На цих заводах загальне число робітників нам невідоме, воно може бути більше від 18 000, бо менше ніж 2000 робітників посилають одного уповноваженого, але воно може бути і менше від 18 000, бо всі заклади, які мають 50 і більше робітників, посилають по 1 уповноваженому.

Отже, загальний висновок про перемогу соціал-демократів над есерами в Невському районі доводиться змінити: на найбільших заводах *есери перемогли соціал-демократів!* Цифри про кількість уповноважених, як виявляється, ще недостатні для точного висновку: потрібні цифри *по заводах*, і, крім того, потрібні дані про кількість робітників на кожному заводі, а також про кількість тих, що голосували на кожному заводі.

Потім, з наведених даних ясно видно, що *в перемозі есерів винні цілком меншовики.* Меншовики віддали аж 12 місць есерам, 12 з 18,— а більшовики віддали всього 2 (з 14).

На більшовицьких заводах (вважаючи більшовицькими не ті, де більшовики *взагалі* працюють, а ті, де були висунуті проти есерів більшовицькі кандидати) есери безумовно розбиті і зокрема розбиті на найбільшій фабриці, у Паля, де з трьох уповноважених більшовики провели двох. Якщо взяти до уваги, що у нас нема даних про ті випадки, коли с.-р. взагалі висували своїх кандидатів, що, значить, дуже ймовірна поразка есерів і на Російсько-американському механічному, і на Олександрівському вагонобудівному, і на «Атласі» і т. д., то маємо висновок: *загалом, більшовики перемогли есерів.*

Навпаки, на меншовицьких заводах соціал-демокра-

тія була розбита: есери завоювали 12 місць, соціал-демократи — тільки 6. Безперечно, що, *загалом, есери перемагають меншовиків перед масою пролетаріату*.

Наскільки можна поширювати на весь Петербург висновки, одержані з даних по Невському району, ми точно не знаємо. Але судячи з того, що «весь соціал-демократичний Петербург» говорить про несподівані перемоги с.-р. на великих заводах, а загальне число с.-д. уповноважених, видимо, значно більше від есерівських,— судячи з цього, можна думати, що дані Невського району більш-менш типові. На Васильєвському Острові, повідомляють, у центрі *меншовизму,* на Балтійському заводі, есери перемогли меншовиків гігантською кількістю голосів: вони дістали до 1600 голосів, а меншовики — менш як 100. Навпаки, там же, на великому Трубочному заводі, есери зібрали теж близько 1600 голосів, а більшовики — близько 1500, причому останні *опротестували* вибори, оголосивши їх неправильними, тому що була розбита одна урна, і вимагаючи касації виборів. Або інше повідомлення: на Франко-російському заводі, від якого надто розв'язні меншовицькі інтелігенти «*принесли*» 370 голосів, *виключно меншовицьких,* на Петербурзьку с.-д. конференцію, пройшли в уповноважені *більшовик і с.-р.* У Виборзькому районі, цій цитаделі меншовизму, есери перемогли меншовиків с.-д. І т. д. і т. п.

Щоб перевірити всі ці повідомлення, щоб одержати точні дані, *безумовно треба* зібрати *неодмінно ж,* поки враження від виборів не згладилося, відомості по *всіх* фабриках і заводах, які обирали уповноважених. Місцевим с.-д. працівникам зовсім неважко зібрати й записати цифри про кожний завод окремо. А зведення цих цифр *необхідне* для соціал-демократії, щоб цілком свідомо поставитися до виборів,— щоб не затушовувати малодушно своїх помилок і недоліків, а піддати їх партійній критиці і спрямувати всі зусилля на усунення цих недоліків.

Не можна вести витриманої с.-д. роботи в С.-Петербурзі, якщо не стежити з усією увагою за ходом

голосування *робітничих мас* за кандидатів тієї чи іншої партії. Буржуазним партіям важливо тільки дістати стільки-то мандатів. Нам важливо добитися *усвідомлення* самими масами вчення і тактики *соціал-демократії* на відміну від усіх дрібнобуржуазних партій, хоча б і таких, що називають себе революційними, соціалістичними. Тому ми повинні добитися точних і повних даних про голосування і вибори в СПБ. по робітничій курії.

Тому ми звертаємося з настійною просьбою до всіх місцевих, районних і підрайонних працівників с.-д. в СПБ., з просьбою доставити точні дані приблизно за такою програмою: 1) район; 2) назва заводу; 3) кількість робітників; 4) кількість тих, що голосували; 5) напрям кандидатів, що боролися: с.-р., більшовик, меншовик, інші партії; 6) кількість голосів, поданих за *кожного* кандидата. Зведення таких даних стане міцною опорною базою для оцінки різних сторін с.-д. роботи і для судження про наші успіхи чи невдачі на наступних виборах.

«Простые Речи» № 3, 30 січня 1907 р.

Друкується за текстом газети «Простые Речи»

ЯК ГОЛОСУВАТИ НА ВИБОРАХ У ПЕТЕРБУРЗІ?

(КОМУ ВИГІДНІ КАЗКИ ПРО ЧОРНОСОТЕННУ НЕБЕЗПЕКУ?)

Соціал-демократи революційного напряму давно вже вказували, що казки про чорносотенну небезпеку навмисне вигадуються й поширюються кадетами, які хочуть віддалити від себе *небезпеку зліва*.

Соціал-демократів не слухали. Ліберальна преса хором кричала і кричить про чорносотенну небезпеку. Дрібнобуржуазні радикали, народники, наївно вторили лібералам. Опортуністи соціал-демократії теж плентались за лібералами і опускалися іноді (як, наприклад, у Петербурзі) до прямого штрейкбрехерства щодо пролетаріату.

Подивіться ж, що показують вибори?

Всі бачать тепер, що настрій виборців пересунувся *вліво*. Чорносотенців розбито на виборах незрівнянно сильніше, ніж торік. Революційні соціал-демократи, *як виявилось, мали рацію*. Чорносотенна небезпека на голосуваннях є *казка,* пущена в хід кадетами, які за спиною народу торгуються із Столипіним. Відомо, що в Петербурзі п. Водовозов, який голосував торік за кадетів, відвернувся тепер від них, викривши публічно візит Мілюкова до Столипіна! І Мілюков мусив визнати цей факт. Мілюков продовжує тільки *приховувати* від народу, які умови легалізації кадетів пропонував йому Столипін!

У своїх газетах кадети із шкіри пнуться тепер, щоб довести Столипіну свою поміркованість, скромність, лояльність, свою незалежність від «лівих», свою готовність боротися з ними.

А правда ж, яка вигідна і зручна політика? Столипіна та його друзів, тобто чорносотенців, улещувати відреченням від «лівих», боротьбою з лівими в пресі, на зборах, на виборах. А лівих — або вірніше простачків і штрейкбрехерів з лівих — улещувати криками про чорносотенну небезпеку: голосуйте, мовляв, за кадетів, щоб не роздробити голосів!

Саме таку політику вели кадети і в Москві. Пан Кокошкін, колишній член Думи і один з найвидатніших кадетів, писав у день виборів в «Русских Ведомостях»:

«Кожному ясно, що лівий блок не може привернути до себе голоси тих безпартійних, які хитаються між «октябристами» і «кадетами»; він не може відбити ні одного голосу у «Союза 17 октября». Але відбити голоси у партії народної свободи і *тим сприяти торжеству реакції* він може, *і до цього тільки практичного результату і зведеться* його діяльність в разі успіху».

Так писав п. Кокошкін вранці в день виборів. І вибори показали, що п. Кокошкін говорив *кричущу неправду*. Результат діяльності лівого блоку показав, що *торжество* правих було **неможливе** в Москві, *хоч би скільки голосів ми відбили у кадетів!*

Московські вибори *довели*, що казка про чорносотенну небезпеку є *кадетська брехня,* повторювати яку віднині можуть лише свідомі штрейкбрехери з лівих.

Візьміть цифри голосів по дільницях. Ми наводимо їх повністю далі в замітці: «Попередні дані про московські вибори». Ці цифри показують, що *в 14-ти дільницях з 16* * число голосів, поданих за октябристів, було *менше половини* кадетських і лівих голосів, узятих разом. Значить, *в 14-ти дільницях* ліві своїм самостійним виступом *ні в якому разі* **не могли** «*сприяти торжеству реакції*».

Пан Кокошкін *брехав,* зводячи наклеп на лівий блок, як на пособника реакції!

Пан Кокошкін *залякував* виборців *брехливою вигадкою* про чорносотенну небезпеку, щоб відвернути виборця від голосування за лівий блок.

---

* Всього в Москві 17 виборчих дільниць. Але по 17-й, Пятницькій, нема повних даних. К.-д. дістали тут не менш як 1488 голосів, октябристи, здається, близько 600; лівий блок, здається, близько 250.

Пан Кокошкін, як і петербурзькі кадети, *боїться* постановки навіть перед цензовим виборцем питання *по суті,* питання про *принципіальне* співчуття виборця партії столипінських співрозмовників чи соціал-демократії і трудовикам. Пп. Кокошкіни, як і петербурзькі кадети, спекулюють не на свідомості виборця, *а на заляканості міщанина,* одурманеного виттям ліберально-холопствуючої преси про чорносотенну небезпеку.

І московські вибори дійсно були виборами *заляканих міщан.* Ось підтвердження цього з джерела, яке напевно вже ніхто не запідозрить у співчутті «більшовикам».

«Биржевые Ведомости» [156] від 29 січня вмістили лист спеціально відрядженого ними кореспондента про те, як «Москва обирає виборщиків». Ось що пише цей кореспондент:

«Вибравшись із рядів, виборці відходять далеко вбік і починають ділитися враженнями.

— Ну, що ж, за Грінгмута, мабуть, подав? — питає підрядчик свого майстра.

— Та що ви, Сергію Петровичу, ми за кадетів,— відповів низенький і кругленький, немов барильце, майстер.

— А чому не за лівий блок? — допитується підрядчик.

— Небезпечно, голоси розіб'ються,— відповідає майстер».

Ось чому міський обиватель голосував у масі за кадетів у Москві! Обиватель голосував проти лівих *не з антипатії до них,* а тому, що «небезпечно — *голоси розіб'ються»,* тобто тому, що він *повірив кадетським брехунам,* які скористалися монополією щоденних ліберальних газет для одурення обивателя.

Вибори 28-го січня в Москві показали, що голоси **не могли** розбитися, при чотирьох списках, *так, щоб була небезпека перемоги чорних.*

Кадети провели за ніс у Москві наляканого обивателя. Нехай знають це петербурзькі виборці, нехай не попадаються вдруге на гачок кадетів, що торгуються із Столипіним!

Ми звертаємо ще увагу читачів на порівняння даних (по 9 дільницях Москви,— повніших даних у нас нема, на жаль, під руками) за 1906 і за 1907 рік. Відомо, що всі кадетські підголоски і штрейкбрехери з лівих

кричать про сенатські роз'яснення, які, мовляв, доводять, що на дані 1906 року *не можна спертися,* що в 1907 році на виборах треба ждати гіршого, що є тепер чорносотенна небезпека.

І що ж показала Москва? В 1906 р. по 9-ти дільницях було подано голосів за к.-д. 13 220, за правих 5669 (октябристи) плюс 690 (монархісти), всього 6359 (а може, навіть *трохи більше,* бо з цифр, які ми наводимо, видно, що про число голосів монархістів нема зовсім відомостей по кількох дільницях із цих дев'яти).

У 1907 р. по тих же дільницях було подано голосів проти чорних 14 133 (в тому числі 11 451 за к.-д. і 2682 за лівих), а за чорних 5902 (в тому числі 4412 за октябристів і 1490 за монархістів).

Отже, незважаючи на сенатські роз'яснення, число *тих, що голосували* в 1907 році, трохи навіть вище, ніж у 1906 р. (20 025 проти 19 579). Число голосів проти чорних *вище,* ніж у 1906 р. (14 133 проти 13 220); число голосів за чорних *нижче,* ніж у 1906 р. (5902 проти 6359).

Досвід Москви *фактично* доводить, що на дані 1906 р. *цілком* можна покладатися, бо дані 1907 року показують *крок* до кращого.

А що говорять цифри по Петербургу за 1906 р.? Ці цифри говорять, що в 9-ти дільницях, які дають 114 виборщиків, *максимальне* число голосів за чорних у 1906 р. *було більше ніж удвоє нижче від мінімального* числа голосів за кадетів *.

Значить, при розділенні голосів проти чорних на кадетські і ліві, *неможлива в Петербурзі* **перемога** *правих.*

Навіть вибори виборщиків міськими виборцями по Петербурзькому *повіту,* які відбулися 29 січня, показують, що чорносотенна небезпека є брехлива кадетська казка. Навіть серед цих виборців, яким найважче було дістати списки і приїхати на вибори, чорні дістали *так мало* голосів, що не могли перемогти *ні при якому розділенні голосів.* За кадетів було подано minimum 1099 голосів, за *с.-д.*— 603, за октябристів — 652,

* Цифри ці наведено *повністю* в «Зрении» [157] № 1 (див. цей том, стор. 304. *Ред.*). Передруковуємо їх далі *ще раз,* щоб вони були відомі *всім* петербурзьким виборцям.

за «Союз руського народу» — *20.* Хоч би яке число голосів відірвали ми тут від кадетів, праві *не могли б* пройти!

І тому ми заявляємо тепер з повною рішучістю: ті, хто закликає в Петербурзі голосувати за кадетів в ім'я чорносотенної небезпеки, щоб не розділилися голоси,— ті *свідомо брешуть і обманюють виборця.* Ті, хто відстороняється від виборів у Петербурзі, хоча б по одній дільниці в ім'я чорносотенної небезпеки, *ті свідомо брешуть* і обманюють виборця, прикриваючи своє *штрейкбрехерство щодо лівого блоку.*

В Петербурзі, як і в Москві, нема чорносотенної небезпеки, а є кадетська небезпека. Є небезпека того, що темний і заляканий обиватель подасть голос за кадета не з антипатії до лівого блоку, до соціал-демократів і трудовиків, а з навіяного йому брехливою кадетською пресою страху перед розділенням голосів.

З *цією* «небезпекою» повинні боротися всі ті, хто хоче *свідомого* голосування виборців у Петербурзі.

В Петербурзі нема чорносотенної небезпеки, є кадетська небезпека. Тому непростимим штрейкбрехерством щодо лівих буде *утримування* в тих трьох дільницях (Василеостровська, Рождественська і Литейна), де можлива при розділенні голосів (судячи з даних 1906 р.) перемога чорних. Ці три дільниці дають 46 виборщиків з усього числа 174 (160 по місту і 14 від робітничої курії). Значить, *вплинути на результат виборів ці дільниці не можуть.* А вплинути на перемогу лівих чи кадетів вони *дуже* можуть. Припустимо, с.-д. і трудовики перемагають у 4-х дільницях, Спаській, Московській, Петербурзькій, Виборзькій (беремо навмання). Тоді у лівих 74 виборщики (60 від міста і 14 від робітників). Якщо кадети переможуть по *всіх* інших дільницях, тоді вони мають 100 виборщиків і *проводять усіх своїх депутатів у Думу!* Якщо ж у трьох названих вище дільницях пройдуть чорні (числом 46), тоді кадетів буде тільки 54, і кадети *змушені* будуть об'єднуватися з лівими, дістаючи *два місця в Думі з шести.*

Значить, той, хто утримується в трьох «чорних» дільницях Петербурга, той *потай служить кадетам,* той штрейкбрехер щодо лівого блоку!

Громадяни виборці! Не вірте тим обманщикам, які говорять вам про небезпеку роздроблення голосів у Петербурзі. Не вірте брехливим вигадкам про чорносотенну небезпеку в Петербурзі.

В Петербурзі немає чорносотенної небезпеки. В Петербурзі не можуть перемогти праві внаслідок розділення голосів на кадетські і ліві.

Голосуйте не з страху перед «небезпекою», вигаданою брехунами кадетами (які забігають з задніх дверей до Столипіна), голосуйте, як каже вам совість і переконання.

За ліберальних буржуа, які хочуть накинути селянам розорний викуп,— які віддають селянську справу в руки ліберальних поміщиків,— які таємно торгуються із Столипіним, ведуть переговори з чорносотенцями?

Чи за соціал-демократичну робітничу партію, за партію пролетаріату, підтриманого всіма партіями трудовиків?

Громадяни, голосуйте за лівий блок!

«Зрение» № 2, 4 лютого 1907 р.
Підпис: Н. Ленін

Друкується за текстом газети «Зрение»

ПОПЕРЕДНІ ДАНІ ПРО МОСКОВСЬКІ ВИБОРИ

Ліберальні газети і газети, що прислуговують лібералам, все ще кричать про чорносотенну небезпеку в Москві і Петербурзі.

Щоб показати, до якої міри *брехливі* ці крики і фрази, наводимо в систематичній формі всі опубліковані досі в петербурзьких газетах дані про московські вибори.

Для порівняння наводимо також дані про вибори за 1906 р. у місті Москві з газети «Наша Жизнь» від 28 березня 1906 р.

Про значення тих і других даних, які ще й ще раз доводять *цілковиту брехливість* баєчок про «чорносотенну небезпеку», ми говоримо в іншому місці.

Число голосів, поданих на виборах у місті Москві в 1907 р. за

Дільниці м. Москви	Конст.-дем.	Октябристів	Монархістів	Лівий блок
Арбатська	1 348	514	154	214
Басманна	934	462	113	155
Міська	643	266	107	61
Лефортовська	938	631	244	190
М'ясницька	1 331	551	191	191
Пречистенська	1 183	538	161	175
Пресненська	1 196	550	187	458
Рогозька	1 565	963	267	286
Серпуховська	469	189	69	101
Сретенська	1 239	403	106	303
Сущевська	2 061	700	398	841
Хамовницька	1 011	647	197	297
Якиманська	1 153	552	171	241
Тверська	1 730	680	189	313
Яузька	1 117	299	75	162
Міщанська	1 839	838	262	689
По 16 дільницях	19 757	8 783	2 891	4 677

Дільниці м. Москви	Конст.-дем.	Октябристів	Монархістів	Лівий блок
В 1906 році				
Арбатська	1 269	700	?	—
Сущевська	2 867	930	193	—
Пресненська	1 662	646	150	—
Пречистенська	1 810	734	?	—
Тверська	1 810	850	174	—
Міська	571	362	50	—
Сретенська	1 368	640	40	—
Яузька	600	300	?	—
Басманна	1 263	507	83	—
По 9 дільницях	13 220	5 669	690	—
По тих же 9 дільницях в 1907 р.	11 451	4 412	1 490	2 682

Таким чином, вибори в Москві довели *брехливість* казок про чорносотенну небезпеку. Нагадуємо ще раз, що дані про вибори в Петербурзі в 1906 р. *довели те ж саме.*

Голосування в Петербурзі на виборах до першої Думи:

Дільниці	Найменше число голос., подан. за кад. список	Половина цього числа	Найбільше чис. голос., подан. за спис. прав. партій	Число виборщиків[158]
Адміралтейська	1 395	697	668	— 5
Олександро-Невська	2 929	1 464	1 214	—16
Казанська	2 135	1 067	985	— 9
Нарвська	3 486	1 743	1 486	—18
Виборзька	1 853	926	652	— 6
Петербурзька	4 788	2 394	1 729	—16
Коломенська	2 141	1 070	969	— 9
Московська	4 937	2 468	2 174	—20
Спаська	4 873	2 436	2 320	—15
Литейна	3 414	1 707	2 097	+15
Рождественська	3 241	1 620	2 066	+14
Вас.-Островська	3 540	1 770	2 250	+17

«Зрение» № 2,
4 лютого 1907 р.

Друкується за текстом газети «Зрение»

ПОЛІТИЧНА ЛІДВАЛІАДА

У залі цивільних інженерів на зборах 24 січня стався за повідомленням (від 26 січня) «Телеграфа» [159] такий випадок.

«На естраду входить В. В. Водовозов і нагадує зборам інцидент у театрі Неметті. «Я питав там, чи правда, що Мілюков веде переговори із Столипіним за спиною виборця. У відповідь почулися крики: «брехня! наклеп!», а проф. Гредескул відповів тим, що Мілюков — чесна людина, якій партія безумовно довіряє. Я нітрохи не сумніваюся в особистій чесності Мілюкова, але переговори ці велися. Їх не заперечує і Мілюков. Сьогодні в газеті «Речь» він пише, що говорив із Столипіним з приводу легалізації партії народної свободи, причому йому були зроблені неприйнятні пропозиції. *Проте Мілюков приховує, які ж це пропозиції. Якщо вони мерзотні, їх треба оголосити, треба всенародно прибити... до ганебного стовпа!*»

— Закриваю збори! — проголошує пристав.

Публіка з шумом і свистом рушає до виходу. Організатори зборів звертаються до Водовозова з гострими закидами, а пристав посилає до естради двох городових,— на всякий випадок».

Пан Водовозов заслужив не гострі закиди, а подяку за свої спроби *викрити* переговори Мілюкова із Столипіним. Закидати це політичному діячеві можуть тільки або *обивателі,* що не розуміють обов'язків *громадянина,* або люди, що хочуть *приховати* від народу витівку кадетів. Не знаємо вже, до якої з цих категорій належали організатори зборів, на яких доповідачем був кадет Набоков.

Питання про переговори Мілюкова із Столипіним має величезне значення. Тисячу раз не мають рації ті, хто

схильний зневажливо ставитися до цього питання, відмахуватися від нього, оголошувати його скандальчиком, який не має значення. Хто *боїться* скандалу, той не усвідомлює свого громадянського обов'язку викривати *політичні лідваліади.*

А переговори Мілюкова із Столипіним є саме кусочок політичної лідваліади, де замість кримінально-караної грошової корисливості і шахрайства ми маємо *політично несумлінне і злочинне* торгашество партії, яка зловживає великими словами «народна свобода».

Ми вже вказували в газеті «Труд» [160], що Мілюков *приховує від народу,* в чому полягали «умови» Столипіна. Приховує він і те, чи одна була аудієнція, чи декілька, і коли вони були. Приховує він і те, чи Столипін покликав його до себе, чи Мілюков попросив аудієнції. Приховує він, нарешті, і те, чи були рішення з приводу цього в ПК і в ЦК кадетів, чи були повідомлення з центру в провінцію.

Неважко бачити, що від цих даних залежить повна оцінка кадетської зубатовщини. *Приховують* від народу тільки *погані* речі. Пан Водовозов має рацію, що їх *треба оголосити.* І п. Водовозов *повинен* продовжувати свої викриття, коли він хоче, щоб громадяни, які усвідомлюють свої політичні обов'язки, дивилися на нього, як на чесного і витриманого, стійкого політика, а не як на журналістика, що ганяється за сенсацією. Коли мова йде про *мерзоту* в справах загальнонародних, *обов'язок* громадянина *змусити* приховувачів заговорити.

Хто знає *щось* про ці мерзоти і хоче виконати обов'язок громадянина, той повинен *змусити* Мілюкових притягти себе до суду за наклеп *і на суді* викрити кадетського вождя,— який за спиною народу, в розпалі виборного бою народу із старим режимом, бігає з задніх дверей до вождя старого режиму!

Ми ставимо п. Мілюкову і партії к.-д. відкриті запитання:

1. Коли була аудієнція або коли саме були аудієнції Мілюкова *(та його друзів?)* у п. Столипіна?

2. Чи запрошував Столипін до себе Мілюкова? І чи не було при цьому *відомо* Мілюкову *дещо* про ті «мер-

зотні» (за словами п. Водовозова) умови, про які Столипін хотів говорити з Мілюковим?

3. Коли саме було засідання ПК і ЦК кадетів (чи обох комітетів разом) з приводу *пропозицій* Столипіна? Чи не вирішували там зробити *деякі кроки* назустріч цим пропозиціям? Чи не писалося про це *дечого* в провінцію?

4. В якому зв'язку стоїть аудієнція Мілюкова у Столипіна і взагалі *деякі кроки* обох цих мужів назустріч один до одного,— *з характером* кадетської поведінки на «конференції» 18 січня з дрібнобуржуазним блоком?

Ми ще вернемося — і, мабуть, не раз — до викриттів про «аудієнцію» кадета у чорносотенця. Ми ще доведемо з усіма доступними людині, яка далеко стоїть, документами в руках, що саме в цих переговорах кадетів з чорносотенцями є *причина невдачі* того спільного блоку «лівих» з к.-д., якого багато хто хотів і з яким ми завжди боролися.

А поки що ми скажемо:

Нехай знають п. Мілюков і партія к.-д., що *не сам тільки* Водовозов, а ще багато й багато які люди докладуть усіх зусиль для *викриття цієї політичної лідваліади!*

«Зрение» № 2, 4 лютого 1907 р.

Друкується за текстом газети «Зрение»

ЗНАЧЕННЯ ВИБОРІВ У ПЕТЕРБУРЗІ

Передвиборна кампанія в Петербурзі підходить до кінця. До виборів лишилося три дні, і, коли читач матиме перед собою ці рядки, будуть відомі вже результати петербурзького голосування.

Здавалося б, не можна й говорити про значення петербурзьких виборів, поки ще невідомий їх результат. Але це не так. Передвиборна кампанія в Петербурзі має таку довгу історію; ця кампанія дала так багато надзвичайно повчального політичного матеріалу, що значення її виявилося вже цілком. Хоч би які були результати виборів,— петербурзька кампанія 1906—1907 років стала вже, безсумнівно, значним і самостійним етапом в історії російської революції.

Невід'ємним завоюванням революції у виборчій кампанії Петербурга є, насамперед, вияснення взаємовідношення політичних партій, настрою (а, значить, також і інтересів і всього політичного становища) різних класів, а потім перевірка *на ділі,* на значному, відкритому, масовому ділі тих чи інших відповідей на *корінні* питання с.-д. тактики в буржуазній російській революції.

Головні події передвиборної кампанії в Петербурзі пронеслися з швидкістю вихору. І в цьому вихорі, коли доводилося що б то не стало і негайно *діяти,* обрисувались, як ніколи, справжня природа і суть різних партій і течій. У цьому вихорі не вдержалися ніякі формальні зв'язки, ніякі партійні традиції,— розколювались організації, порушувались обіцянки, мінялися

рішення і позиції, кожний день приносив дуже значні новини. Сутички різних партій і різних течій були надзвичайно гострі, полеміка — різка і в звичайний час — перейшла в колотнечу. І це не від того, що росіянин нестриманий, не від того, що він зіпсований підпіллям, не від того, що ми не виховані,— так можуть пояснювати справу тільки філістери.

Ні, причина гострих сутичок і шаленої боротьби полягала в *глибині* класових відмін, в *антагонізмі* соціальних і політичних тенденцій, які розкрилися під впливом подій несподівано швидко, вимагали негайних «кроків» від кожного, всіх зіткнули, змусили боротьбою відстояти, auskämpfen, своє справжнє місце, свою дійсну лінію.

В Петербурзі — центри всіх партій. Це — фокус політичного життя Росії. Преса має не місцеве, а загальнонаціональне значення. І тому неминуче вийшло так, що петербурзька передвиборна боротьба партій стала величезної ваги симптомом, знаменням і прообразом багатьох дальших, і парламентських і непарламентських, битв і подій російської революції.

Спочатку на черзі стояло нібито дрібне, другорядне, «технічне» питання про угоди всіх опозиційних і революційних партій проти чорносотенної небезпеки. Під прикриттям цього «простого» питання таїлися на ділі основні політичні питання: 1) про ставлення уряду до лібералів, кадетів; 2) про справжні тенденції кадетів; 3) про гегемонію кадетів у визвольному русі в Росії; 4) про тенденції трудових, дрібнобуржуазних партій; 5) про класову спільність і політичну близькість поміркованих енесів і революційних есерів; 6) про дрібнобуржуазну або опортуністичну частину с.-д. робітничої партії; 7) про гегемонію пролетаріату у визвольному русі; 8) про значення видних, відкритих і не видних, прихованих елементів і «потенцій» революційної дрібнобуржуазної демократії в Росії.

І все це надзвичайне багатство політичних питань ставило і розв'язувало саме життя, самий хід виборчої кампанії. Ставилися ці питання проти волі і незалежно від свідомості багатьох партій,— розв'язувалися вони «насильно» аж до розриву всяких традицій,— і кінце-

вий результат вийшов найнесподіваніший для величезної маси політиків, що беруть участь в кампанії.

Більшовиків вивезла крива,— говорить, хитаючи головою з приводу всіх цих несподіванок, обиватель.— Їм пощастило!

Такі розмови нагадали мені одно місце з листів Енгельса до Зорге, що недавно вийшли. 7 березня 1884 року Енгельс писав до Зорге:

«Два тижні тому був у мене племінник з Бармена, незалежний консерватор, я говорю йому: «Ми дожили тепер у Німеччині до такого становища, що можемо просто згорнути руки і примусити наших ворогів працювати на нас. Чи скасуєте ви винятковий закон проти соціалістів, чи зробите ви його ще лютішим, чи трохи м'якшим,— все одно. Хоч би що ви робили, ви працюєте нам на руку».— Так,— відповів він,— всі умови якнайкраще складаються на вашу користь.— «Ну, звичайно,— відповів я,— умови не складалися б на нашу користь, коли б ми вже 40 років тому не визначили правильно цих умов і не діяли самі на основі цього правильного визначення».— Племінник нічого не відповів» [161].

Більшовики можуть послатися не на 40 років, звичайно,— ми порівнюємо тут з дуже великим невелике,— але на місяці і роки визначеної ними вже наперед тактики с.-д. в буржуазній революції. Більшовики на ділі *згорнули руки* протягом найбільш важливих і рішучих моментів передвиборної кампанії в Петербурзі,— *і умови працювали на нас*. Всі наші вороги, починаючи від серйозного і нещадного ворога, Столипіна, і кінчаючи «ворогами» з паперовим мечем, ревізіоністами, *працювали на нас*.

Вся опозиція, всі ліві були проти більшовиків на початку виборної кампанії в Петербурзі. Все можливе, все мислиме було зроблено проти нас. *А вийшло по-нашому*.

Чому? Тому, що ми задовго оцінили значно правильніше (ще з «Двох тактик» * 1905 року, в Женеві) став-

* Див. Твори, 5 вид., том 11, стор. 1—123. *Ред.*

лення уряду до лібералів і ставлення дрібнобуржуазної демократії до пролетаріату.

Яка причина *зірвала* майже налагоджений блок кадетів з усіма «лівими», *крім більшовиків?* Переговори Мілюкова із Столипіним. Столипін поманив — кадет відвернувся від народу і поплазував, як щеня, до чорносотенного хазяїна.

Випадковість це? Ні, це — *необхідність,* бо основні інтереси ліберально-монархічної буржуазії штовхають її в кожний вирішальний момент від революційної боротьби разом з народом до угоди з реакцією.

Яка причина ви́кликала *цілковиту нестійкість* і безхарактерність усіх дрібнобуржуазних (народницьких і трудових) партій і дрібнобуржуазної частини робітничої партії, меншовиків? Чому вони вагалися і хиталися, кидалися направо і наліво, тяглися за кадетами і молилися на кадетів?

Не через особисті якості Сидора чи Карпа, а через те, що дрібний буржуа неминуче тяжіє до того, щоб іти по стопах ліберала, в хвості у нього, не вірячи в себе, не вміючи знести тимчасового «ізолювання», не вміючи спокійно й твердо зустріти виття буржуазних псів, не вірячи в самостійну революційну боротьбу мас, пролетаріату і селянства, відмовляючись від ролі керівника в буржуазній революції, відмовляючись від своїх лозунгів, пристосовуючись і підроблюючись під Мілюкових...

А Мілюкови підроблюються під Столипіна!

Більшовики самостійно визначили свою лінію і піднесли перед народом заздалегідь *свій* прапор, прапор революційного пролетаріату.

Геть лицемірні баєчки про чорносотенну небезпеку, про «боротьбу» шляхом візитів до Столипіних! Хто хоче на ділі свободи народу, хто хоче на ділі перемоги революції,— хай іде за нами і проти чорносотенної зграї, і проти торгашів кадетів.

Ми йдемо *самі* в бій в *усякому разі.* Ми не боїмося «ізолювати» себе від ваших дрібних і поганих, дріб'язкових і нікчемних витівок і угод.

З пролетаріатом за революцію — чи з лібералами за переговори із Столипіним, вибирайте, виборці!

вибирайте, панове народники! вибирайте, товариші меншовики!

І, визначивши *свою* лінію, ми *згорнули руки*. Ми чекали результату колотнечі, яка почалася. 6-го січня наша конференція піднесла *наш* прапор. До 18-го січня плутався Мілюков під ногами у Столипіна, плуталися меншовики, народники і безпартійні під ногами у Мілюкова.

Всі заплуталися. Всі дипломатничали і всі перелаялися і перегризлися так, що *не могли* йти разом.

Ми не дипломатничали, а *лаяли всіх* в ім'я ясно і відкрито виставлених принципів революційної боротьби пролетаріату.

І всі, *здатні на боротьбу*, пішли за нами. Лівий блок став фактом. Гегемонія революційного пролетаріату стала фактом. *Він* повів за собою *всіх* трудовиків і більшу частину меншовиків, навіть інтелігентів.

Його прапор піднісся на виборах у Петербурзі. І, хоч би які були результати цих перших у Росії серйозних виборів з участю всіх партій,— прапор самостійного пролетаріату, який веде свою лінію, уже піднесено. Він майорітиме і над думською і над *усіма іншими* видами боротьби, які поведуть революцію до перемоги.

Привернути до себе силою своєї самостійності, своєї витриманості, своєї твердості масу пригнобленого, забитого селянства, масу хиткої, нестійкої дрібнобуржуазної демократії, що вагається, відірвати її від зрадницької ліберальної буржуазії, контролювати таким чином цю буржуазію і на чолі народного масового руху роздавити прокляте самодержавство,— таке є завдання соціалістичного пролетаріату в буржуазній революції.

Написано 4 (17) лютого 1907 р

Надруковано 11 лютого 1907 р. в газеті «Пролетарий» № 13

Друкується за текстом газети

ПЕРЕДМОВА ДО РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛИСТІВ К. МАРКСА ДО Л. КУГЕЛЬМАНА

Видаючи окремою брошурою повну збірку опублікованих у німецькому соціал-демократичному щотижневику «Neue Zeit» листів Маркса до Кугельмана, ми ставили своїм завданням ознайомити російську публіку ближче з Марксом і з марксизмом. У листуванні Маркса особистим справам його приділено, як і слід було чекати, дуже багато місця. Для біографа все це — надзвичайно цінний матеріал. Але для широкої публіки взагалі і для робітничого класу Росії особливо безконечно важливіші ті місця листів, в яких є теоретичний і політичний матеріал. Саме у нас, в революційну епоху, яку ми переживаємо, особливо повчально вникнути в той матеріал, який малює Маркса як людину, що безпосередньо відгукується на всі питання робітничого руху і всесвітньої політики. Має цілковиту рацію редакція «Neue Zeit», що «нас підносить знайомство з обличчям людей, думка й воля яких склалася в умовах великих переворотів». Для російського соціаліста в 1907 році це знайомство подвійно необхідне, бо воно дає безліч найцінніших вказівок на безпосередні завдання соціалістів у всіх і всяких революціях, які переживає його країна. Росія саме тепер переживає «великий переворот». Політика Маркса в порівняно бурхливі 1860-ті роки дуже й дуже часто повинна бути прямим зразком для політики соціал-демократа в сучасній російській революції.

Тому ми дозволимо собі лише коротко відзначити особливо важливі в теоретичному відношенні місця з

листування Маркса,— і докладніше спинитися на його революційній політиці, як представника пролетаріату.

Визначний інтерес, з точки зору більш повного і глибокого усвідомлення марксизму, становить лист від 11 липня 1868 р. (стор. 42 і дальші) [162]. Маркс викладає тут, у формі полемічних зауважень проти вульгарних економістів, надзвичайно чітко *своє* розуміння так званої «трудової» теорії вартості. Саме ті заперечення проти теорії вартості Маркса, які найприродніше виникають у найменш підготовлених читачів «Капіталу» і які найретельніше підхоплюються через це звичайними представниками «професорської», буржуазної «науки»,— розібрані тут Марксом коротко, просто, надзвичайно ясно. Маркс показує тут, яким шляхом він ішов і яким шляхом треба йти до пояснення закону вартості. Він учить, на прикладі найзвичайніших заперечень, свого *методу*. Він виясняє зв'язок такого суто (здавалося б) теоретичного і абстрактного питання, як теорія вартості, з «інтересами пануючих класів», які вимагають «*увічнення плутанини*». Лишається побажати, щоб кожен, хто починає вивчати Маркса і читати «Капітал», читав і перечитував названий нами лист разом із студіюванням перших і найбільш важких розділів «Капіталу».

Інші, особливо цікаві в теоретичному відношенні, місця листів, це — оцінка Марксом різних письменників. Коли читаєш ці відзиви Маркса, жваво написані, сповнені пристрасті, відзиви, що виявляють захоплюючий інтерес до всіх значних ідейних течій і аналізу їх,— почуваєш себе так, наче слухаєш мову геніального мислителя. Крім мимохідь кинутих відзивів про Діцгена, особливої уваги читачів заслуговують відзиви про прудоністів [163] (стор. 17). «Блискуча» інтелігентська молодь з буржуазії, яка кидається «в пролетаріат» у періоди суспільного піднесення, нездатна пройнятися точкою зору робітничого класу і наполегливо, серйозно працювати «в ряду і в шерензі» пролетарських організацій, змальована кількома штрихами надзвичайно яскраво [164].

Ось відзив про Дюрінга (с. 35) [165], що немов передхоплює зміст написаної через дев'ять років Енгельсом (разом з Марксом) знаменитої книги «Anti-Dühring».

Є російський переклад Цедербаума, на жаль, не тільки з пропусками, але просто поганий переклад, з помилками. Тут же відзив про Тюнена, відзив, який зачіпає так само теорію ренти Рікардо [166]. Маркс уже тоді, в 1868 році, рішуче відкидав «помилки Рікардо», що їх він остаточно спростував у третьому томі «Капіталу», який вийшов у 1894 році, і що їх досі повторюють ревізіоністи — починаючи від нашого ультрабуржуазного і навіть «чорносотенного» п. Булгакова і кінчаючи «майже ортодоксом» Масловим.

Цікавий також відзив про Бюхнера з оцінкою вульгарного матеріалізму і списаної у Ланге (звичайне джерело «професорської» буржуазної філософії!) «поверхової балаканини» (стор. 48) [167].

Перейдемо до революційної політики Маркса. У нас в Росії на диво поширено серед соціал-демократів якесь міщанське уявлення про марксизм,— ніби революційний період з його особливими формами боротьби і спеціальними завданнями пролетаріату є ледве не аномалією, а «конституція» і «крайня опозиція» — правилом. В жодній країні в світі нема в дану хвилину такої глибокої революційної кризи, як в Росії,— і в жодній країні нема «марксистів» (що принижують і вульгаризують марксизм), які б так скептично, по-філістерському ставилися до революції. З того, що зміст революції буржуазний, у нас роблять банальний висновок про буржуазію, як *рушій* революції, про підсобні, несамостійні завдання пролетаріату в цій революції, про неможливість пролетарського керівництва нею!

Як викриває це банальне розуміння марксизму Маркс у листах до Кугельмана! Ось лист від 6-го квітня 1866 року. Маркс у цей час закінчив свою головну працю. Оцінку німецької революції 1848 року він дав уже остаточно за 14 років до цього листа [168]. Свої соціалістичні ілюзії про близьку соціалістичну революцію в 1848 році він сам спростував у 1850 році [169]. І в 1866 році він пише, тільки ще починаючи спостерігати наростання нових політичних криз:

«Чи зрозуміють, нарешті, наші філістери (мова йде про німецьких ліберальних буржуа), що без революції,

яка усуне Габсбургів і Гогенцоллернів, справа кінець кінцем повинна привести знову до тридцятирічної війни...» (13—14 стор.) [170].

Ані тіні ілюзій відносно того, що найближча революція (вона відбулася згори, а не знизу, як сподівався Маркс) усуне буржуазію і капіталізм. Найбільш ясне й чітке констатування того, що вона усуне лише пруську і австрійську монархію. І яка віра в цю буржуазну революцію! Яка революційна пристрасність пролетарського борця, що розуміє величезну роль буржуазної революції для соціалістичного руху вперед!

Через три роки, констатуючи напередодні краху наполеонівської імперії у Франції «дуже цікавий» суспільний рух, Маркс *прямо з захопленням* говорить про те, що «парижани починають прямо-таки студіювати своє недавнє революційне минуле, щоб підготуватися до майбутньої нової революційної боротьби». І, описавши боротьбу класів, що виявилася при цій оцінці минулого, Маркс закінчує (стор. 56): «І ось кипить увесь казан у чарівниці-історії! Колись *у нас* (в Німеччині) дійде до цього!» [171].

Ось чого повчитися слід було б у Маркса російським інтелігентським марксистам, що розслаблені скептицизмом, отуплені педантством, схильні до покаянних промов, швидко втомлюються від революції, мріють, як про свято, про похорон революції і заміну її конституційною прозою. Їм слід було б повчитися у теоретика — вождя пролетарів віри в революцію, вміння кликати робітничий клас до відстоювання до кінця своїх безпосередньо-революційних завдань, твердості духу, яка не допускає малодушного хникання після тимчасових невдач революції.

Педанти марксизму думають: це все етичне базікання, романтика, відсутність реалізму! Ні, панове, це — поєднання революційної теорії з революційною політикою, те поєднання, без якого марксизм стає брентанізмом [172], струвізмом, зомбартизмом [173]. Доктрина Маркса зв'язала в одно нерозривне ціле теорію і практику класової боротьби. І той не марксист, хто теорію, яка тверезо констатує об'єктивне становище, перекручує

у виправдання існуючого, доходячи до намагання пристосуватися якнайскоріше до кожного тимчасового занепаду революції, кинути якнайскоріше «революційні ілюзії» і взятися за «реальне» крохоборство.

Маркс у найбільш мирні, здавалося б, «ідилічні», за його висловом,— «безвідрадно-болотні» (за словами ред. «Neue Zeit») часи вмів намацувати близькість революції і *піднімати* пролетаріат до усвідомлення ним його передових, революційних завдань. Наші російські інтелігенти, які по-філістерському спрощують Маркса, в найреволюційніші часи вчать пролетаріат політики пасивності, покірного руху «за водою», несміливої підтримки найбільш нестійких елементів модної ліберальної партії!

Оцінка Марксом Комуни — вінець листів до Кугельмана. І ця оцінка особливо багато дає при зіставленні її з прийомами російських с.-д. правого крила. Плеханов, який малодушно покликнув після грудня 1905 р.: «Не треба було братися до зброї», мав скромність порівнювати себе з Марксом. Маркс теж, мовляв, гальмував революцію в 1870 році.

Так, Маркс *теж* гальмував її. Але подивіться, яка безодня відкривається при цьому, самим Плехановим взятому, порівнянні між Плехановим і Марксом.

Плеханов у листопаді 1905 р., за місяць до апогею першої російської революційної хвилі, не тільки не остерігав рішуче пролетаріат, а, навпаки, прямо говорив про необхідність *учитися володіти зброєю і озброюватися.* А коли через місяць боротьба спалахнула,— Плеханов без тіні аналізу її значення, її ролі в загальному ході подій, її зв'язку з попередніми формами боротьби, поспішив розіграти покаянного інтелігента: «Не треба було братися до зброї».

Маркс у *вересні 1870* року, *за півроку* до Комуни, прямо попередив французьких робітників: повстання буде *безумством,* сказав він у відомому адресі Інтернаціоналу [174]. Він викрив *наперед* націоналістичні ілюзії щодо можливості руху в дусі 1792 р. Він умів *не заднім числом,* а за багато місяців сказати: «Не треба братися до зброї».

І як він повівся, коли ця *безнадійна,* за його власною вересневою заявою, справа почала здійснюватися в березні 1871 року? Може, Маркс використав це (як Плеханов грудневі події) тільки для «ущемлення» своїх ворогів, прудоністів і бланкістів, які керували Комуною? Може, він став бурчати, як класна дама: я говорив, я попереджав, ось вам ваша романтика, ваша революційна бредня? Може, він проводив комунарів, як Плеханов грудневих борців, повчанням самовдоволеного філістера: «Не треба було братися до зброї»?

Ні. 12-го квітня 1871 року Маркс пише *захопленого* листа Кугельману,— листа, який ми повісили б охоче на стіні у кожного російського соціал-демократа, у кожного російського письменного робітника.

Маркс, який назвав у вересні 1870 року повстання безумством, у квітні 1871 року, бачачи народний, масовий рух, ставиться до нього з величезною увагою учасника великих подій, що знаменують крок вперед у всесвітньо-історичному революційному русі.

Це — *спроба,* каже він, зруйнувати бюрократично-військову машину, а не просто передати її в інші руки. І він співає справжню осанну керованим прудоністами і бланкістами паризьким «*геройським*» робітникам. «Яка гнучкість,— пише він,— яка історична ініціатива, яка здатність самопожертви у цих парижан!» (стор. 88)... «Історія не знає ще прикладу такого героїзму».

Історичну ініціативу мас Маркс цінить вище за все. Ох, коли б повчились у Маркса наші російські с.-д. в оцінці *історичної ініціативи* російських робітників і селян у жовтні й грудні 1905 року!

Схиляння найглибшого мислителя, що передбачив за півроку невдачу, перед *історичною ініціативою* мас,— і безживне, бездушне, педантське: «Не треба було братися до зброї»! Хіба це не небо і земля?

І, як *учасник* масової боротьби, яку він переживав з усім властивим йому запалом і пристрастю, сидячи у вигнанні в Лондоні, Маркс береться критикувати *безпосередні кроки* «безумно-хоробрих» парижан, «*готових штурмувати небо*».

О, як насміхалися б тоді з Маркса наші нинішні «реальні» мудреці з марксистів, які громлять у Росії 1906—1907 рр. революційну романтику! Як знущалися б люди з *матеріаліста, економіста,* ворога утопій, який схиляється перед «спробою» штурмувати *небо!* Скільки сліз, поблажливого сміху або співчуття пролили б усякі людці в футлярі з приводу бунтарських тенденцій, утопізму та ін. та ін., з приводу цієї оцінки руху, який до неба рветься!

А Маркс не пройнявся премудрістю піскарів, що бояться обговорювати *техніку* вищих форм революційної боротьби. Він обговорює саме *технічні* питання повстання. Оборона чи наступ? — каже він, немовби воєнні дії точилися під Лондоном. І він вирішує: неодмінно наступ, «*треба було зараз же йти на Версаль*...».

Це писано в квітні 1871 року, за кілька тижнів до великого кривавого травня...

«Треба було зараз же йти на Версаль» — повстанцям, що почали «безумну» (вересень 1870 р.) справу штурмування неба.

«Не треба було братися до зброї» в грудні 1905 року, щоб відстояти силою перші замахи відняти захоплені свободи...

Так, Плеханов недарма порівняв себе з Марксом!

«Друга помилка»,— продовжує свою *технічну* критику Маркс,— «Центральний Комітет» (*військове начальство* — зауважте це — мова йде про ЦК національної гвардії) «ЦК *надто рано* склав свої повноваження...».

Маркс умів остерігати *ватажків* від передчасного повстання. Але до *пролетаріату,* що штурмує небо, він ставився як практичний порадник, як учасник *боротьби* мас, що підносять *увесь* рух на *вищий ступінь,* незважаючи на хибні теорії і помилки Бланкі і Прудона.

«Як би там не було,— пише він,— паризьке повстання, якщо воно навіть і буде придушене вовками, свиньми і підлими псами старого суспільства, є найславнішим подвигом нашої партії з часу червневого повстання» [175].

І Маркс, не приховуючи від пролетаріату *ні однієї* помилки Комуни, присвятив цьому *подвигові* твір, який

досі є найкращим керівництвом у боротьбі за «небо»,— і найстрашнішим пугалом для ліберальних і радикальних *«свиней»* [176].

Плеханов присвятив грудневі «твір», який став майже євангелієм кадетів.

Так, Плеханов недарма порівнював себе з Марксом.

Кугельман відповів Марксу, видимо, якимись висловленнями сумніву, вказівками на безнадійність справи, на реалізм у протилежність романтиці, — принаймні він порівняв Комуну — *повстання* з мирною демонстрацією 13 червня 1849 р. у Парижі.

Маркс негайно (17 квітня 1871 року) читає сувору одповідь Кугельману.

«*Творити світову історію,* — пише він,— *було б, звичайно, дуже зручно, якби боротьба розпочиналася тільки з умовою непогрішно-сприятливих шансів*».

Маркс у вересні 1870 року називав повстання безумством. Але коли *маси* повстали, Маркс хоче йти з ними, вчитися разом з ними, в ході боротьби, а не читати канцелярські повчання. Він розуміє, що спроба врахувати наперед шанси *з повною точністю* була б шарлатанством або безнадійним педантством. Він *вище за все* ставить те, що робітничий клас по-геройськи, самовіддано, ініціативно *творить* світову історію. Маркс дивився на цю історію з точки зору тих, хто її *творить,* не маючи можливості наперед *непогрішно* врахувати шанси, а не з точки зору інтелігента-міщанина, який моралізує «легко було передбачити... не треба було братися...».

Маркс умів оцінити і те, що бувають моменти в історії, коли одчайдушна боротьба *мас* навіть за безнадійну справу *необхідна* в ім'я дальшого виховання цих мас і підготовки їх до *наступної* боротьби.

Нашим нинішнім квазімарксистам, які люблять цитувати Маркса всує, щоб брати тільки оцінку минулого в нього, а не вміння творити майбутнє,— зовсім незрозуміла, навіть чужа в принципі така *постановка* питання. Плеханов і не подумав про неї, коли приступав після грудня 1905 р. до завдання *«гальмувати...»*.

Але Маркс якраз це питання і ставить, не забуваючи нітрохи того, що у вересні 1870 року він сам визнав безумство повстання.

«Буржуазні версальські каналії,— пише він,— поставили перед парижанами альтернативу: або прийняти виклик до боротьби, або здатися без боротьби. *Деморалізація робітничого класу* в останньому випадку була б *значно більшим* лихом, ніж загибель якого завгодно числа ватажків» [177].

Цим ми й закінчимо короткий огляд уроків гідної пролетаріату політики, які дає Маркс у листах до Кугельмана.

Робітничий клас Росії довів уже раз і доведе ще не раз, що він здатний «штурмувати небо».

5-го лютого 1907 р.

Надруковано в 1907 р. у брошурі, виданій у Петербурзі видавництвом «Новая дума»

Друкується за текстом брошури вид. 1907 р., звіреним з текстом брошури вид. 1920 р.

ДРУГА ДУМА І ДРУГА ХВИЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ

Петербург, 7 лютого 1907 р.

Події розгортаються із швидкістю, яку не можна не назвати прямо революційною. Чотири дні тому ми писали з приводу виборчої кампанії в Петербурзі *, що політичне групування вже намітилося: революційна соціал-демократія одна тільки підносить самостійно, рішуче й гордо прапор нещадної боротьби проти насильств реакції, проти лицемірства лібералів. Дрібнобуржуазна демократія (включаючи сюди і дрібнобуржуазну частину робітничої партії) вагається, повертаючи то до лібералів, то до революційних с.-д.

Сьогодні вибори в Петербурзі. Результати їх не можуть змінити вказаного співвідношення суспільних сил. А вчорашні вибори до Думи, які дали вже 217 членів з 524, тобто більше двох п'ятих, малюють ясно склад другої Думи, малюють ясно політичну ситуацію, яка складається у нас перед очима.

За даними «Речи» [178], схильної, звичайно, підкрашувати справу на користь кадетів, 205 виборних членів Думи розподіляються так: правих — 37, націоналістів-автономістів [179] — 24, кадетів — 48, прогресистів і безпартійних — 16, безпартійних лівих — 40, народників — 20 (13 трудовиків, 6 с.-р. і 1 н.-с.) і с.-д. — 20.

Перед нами, безсумнівно, лівіша Дума, ніж попередня. Якщо дальші вибори дадуть такі ж результати, то ми матимемо на 500 членів Думи такі значні цифри: правих — 90, націоналістів — 50, кадетів — 125, прогресистів — 35, безпартійних лівих — 100, народників і с.-д. — по 50. Звичайно, це — приблизний розра-

---

* Див. цей том, стор. 340—344. *Ред.*

хунок, який ми робимо лише для наочності, але правильність значних підсумкових цифр навряд чи можна тепер взяти під сумнів.

П'ята частина правих; дві п'ятих — поміркованих лібералів (ліберально-монархічні буржуа, включаючи сюди націоналістів, кадетів і частину, коли не всіх, прогресистів); дві п'ятих лівих (у тому числі одна п'ята безпартійних, одна п'ята — партійних, народників і с.-д. порівну),— ось який склад другої Думи вимальовується перед нами на підставі попередніх даних.

Що ж це значить?

Найдикіша, найбезсоромніша сваволя чорносотенного уряду, найбільш реакційного в усій Європі. Найреакційніший виборчий закон у всій Європі. Найреволюційніший в Європі склад народного представництва в найвідсталішій країні!

Ця суперечність, що б'є в очі, виражає з цілковитою наочністю основну суперечність усього сучасного російського життя, виражає всю революційність моменту, що його ми переживаємо.

З великого дня 9-го січня 1905 р. минуло два роки революції. Ми пережили довгі і тяжкі періоди шаленої реакції. Ми пережили короткі «світлі проміжки» свобод. Ми пережили два великі народні вибухи страйкової і збройної боротьби. Ми пережили одну Думу і двічі повторені вибори, які оформили остаточно партійне групування, дали надзвичайно різке групування населення, що недавно поняття не мало ні про які політичні партії.

За два роки ми зжили наївну — у одних, грубо корисливу — у інших віру в єдність визвольного руху, зжили ряд ілюзій про мирний, конституційний шлях, набули досвіду масових форм боротьби, дійшли до найбільш жорстоких і крайніх, до останніх можливих способів боротьби, до збройної боротьби однієї частини населення проти другої. Озлобилася й розлютилася буржуазія і поміщики. Втомився обиватель. Розм'як і розкис російський інтелігент. Підвела голову партія ліберальних балакунів і ліберальних зрадників, кадетів, спекулюючи на втомі від революції, видаючи за свою

гегемонію свою фамусовську готовність підло запобігати до неможливості.

А внизу, у глибокій товщі пролетарських мас і мас розореного, голодного селянства, революція йшла вперед, нечутно й непомітно підкопуючи підвалини, пробуджуючи найбільш сонних громом громадянської війни, розштовхуючи найбільш нерухливих швидкою зміною «свобод» і звірячих насильств, затишшя і парламентського пожвавлення, виборів, мітингів, гарячки «союзної» роботи.

У результаті — нова, ще лівіша, Дума, і попереду — нова, ще грізніша і безсумнівніша *революційна* криза.

Сліпі повинні побачити тепер, що перед нами саме революційна, а не конституційна криза. Сумніви неможливі. Дні російської конституції лічені. Новий бій насувається невблаганно: або перемога революційного народу, або таке ж безславне зникнення другої Думи, як і першої, а потім скасування виборчого закону і повернення до чорносотенного самодержавства sans phrases *.

Які мізерні стали раптом наші недавні «теоретичні» спори, коли їх освітив, пробившись тепер, яскравий промінь революційного сонця, що вже сходить! Чи не смішні крики жалюгідного, зляканого, малодушного інтелігента про чорносотенну небезпеку на виборах? Чи не підтвердилося блискуче сказане нами *в листопаді* (№ 8 «Пролетария»): «своїми криками про чорносотенну небезпеку кадети водять за ніс меншовиків, щоб відхилити від себе небезпеку зліва»? **

Революція учить. Революція силою повертає на революційну колію тих, хто через безхарактерність або слабоумство раз у раз збивається вбік. Меншовики хотіли блоків з к.-д., єдності «опозиції», можливості «використати Думу як ціле». Вони робили все можливе (і все неможливе аж до розколу партії, як у Петербурзі), щоб створити суцільну ліберальну Думу.

Нічого не вийшло. Революція сильніша, ніж думають опортуністи-маловіри. Революція може тільки лежати

* — без фраз. *Ред.*
** Див. цей том, стор. 110. *Ред.*

в поросі при гегемонії кадетів, вона може перемагати тільки при гегемонії більшовицької соціал-демократії.

Дума виходить саме така, як ми малювали її в полеміці з меншовиками в № 8 «Пролетария» (листопад 1906 р.). Це — Дума гострих крайностей, Дума розмитої революційним потоком поміркованої і акуратної середини, Дума Крушеванів і революційного народу. Більшовицька соціал-демократія високо піднесе в цій Думі свій прапор і скаже масі дрібнобуржуазних демократів,— як сказала вона їй на петербурзьких виборах: вибирайте між кадетським торгашеством із Столипіними і спільною боротьбою в рядах народних мас! Ми, пролетаріат усієї Росії, йдемо на цю боротьбу. За нами — всі, хто хоче свободи народові, землі для селянства!

Кадет уже чує, що подув вітер з іншого боку, що падає швидко політичний барометр. Недаром рознервувалися до того всякі Мілюкови, що роздяглися догола і закричали про «червоні ганчірки» — на вулиці (в кабінетах Столипіних ці суб'єкти завжди лаяли тайкома «червону ганчірку»!). Недаром говорить сьогоднішня «Речь» (7 лютого) про «стрибки» політичного барометра, про хитання уряду — не то «між відставкою міністерства, не то між якимсь пронунціаменто, чорносотенно-військовим погромом, самий строк якого вже призначається на 14-е». І плаче, нудьгує вихолощена душа російського ліберала: невже, мовляв, знов «політика стихійних рефлексів»...

Так, жалюгідні герої жалюгідного безчасся! *Знов* революція. Ми з захопленням вітаємо хвилю стихійного народного гніву, яка наближається. Але ми зробимо все, від нас залежне, щоб нова боротьба була якнайменш стихійною, якнайбільш свідомою, витриманою, стійкою.

Уряд давно вже пустив у хід всі колеса своєї машини насильств, погромів, дикого звірства, обману і отуплень. І тепер уже всі колеса розхитані, все випробувано аж до артилерії в селах і містах. А народні сили не тільки не вичерпані, а саме тепер і будуються все більш широко, могутньо, відкрито і сміливо. Чорносотенне самодержавство і — ліва Дума. Становище безумовно

революційне. Боротьба в найгострішій формі безумовно неминуча.

Але саме тому, що вона неминуча, нам нема чого форсувати, підганяти, підхльостувати її. Про це хай турбуються Крушевани і Столипіни. Наша турбота — з усією ясністю, прямо, нещадно-відверто *викривати* правду перед пролетаріатом і селянством, розкрити їм очі на значення шквалу, що наближається, допомогти їм організовано, з спокоєм людей, що йдуть на смерть, зустріти ворога,— як зустрічає ворога солдат, який лежить за окопом і готовий після перших пострілів перейти в шалений наступ.

«Стріляйте перші, панове буржуа!»—говорив Енгельс у 1894 р. на адресу німецького капіталу [180]. «Стріляйте перші, панове Крушевани і Столипіни, Орлови і Романови!» — скажемо ми. Наша справа — допомогти робітничому класові і селянству *роздавити* чорносотенне самодержавство, коли воно кинеться само на нас.

Тому — ніяких передчасних *закликів* до повстання! Ніяких урочистих маніфестів до народу. Ніяких пронунціаменто, ніяких «проголошень». Буря сама йде на нас. Не треба брязкати зброєю.

Треба готувати зброю,— і в прямому, і в переносному значенні слова. Треба готувати насамперед і найбільше згуртовану і міцну своєю свідомістю, своєю рішучістю армію пролетаріату. Треба подесятерити роботу нашої агітації і організації серед селянства — і того, яке голодує на селі, і того, яке послало на військову службу минулої осені своїх синів, що пережили великий рік революції. Треба зірвати всі і всякі ідеологічні прикриття і затушовування революції, треба усунути всякі сумніви і вагання. Треба просто, спокійно, в найдоступнішій народові, нехитрій формі сказати якомога голосніше і яскравіше: боротьба неминуча. Пролетаріат прийме бій. Пролетаріат усе віддасть, усі сили свої кине в цей бій за свободу. Хай знає розорене селянство, хай знають солдати і матроси, що вирішується доля російської свободи.

*«Пролетарий» № 13,
11 лютого 1907 р.*

*Друкується за текстом
газети «Пролетарий»*

ПІДСУМКИ ВИБОРІВ ПО РОБІТНИЧІЙ КУРІЇ В ПЕТЕРБУРЗІ

Незважаючи на те, що збирання точних матеріалів про хід виборів у робітничій курії посувається повільно (більшовики видали друкований опитний листок і поширили його), все ж загальний характер виборів виявився.

Немає сумніву, що есери посилилися більше, ніж ми чекали. Це визнають навіть меншовики («Наш Мир» [181] № 1). У губернській робітничій курії вони відвоювали 4-х виборщиків з 10. У міській вони переможені с.-д-ами, які завоювали всіх 14 виборщиків, але число голосів за кандидатів с.-р. було значне (110—135 за с.-р.; 145—159 за с.-д. з 269 тих, що голосували).

Далі. Той факт, що есери перемогли нас особливо на найбільших заводах, так само ніким не заперечується.

Меншовики заперечують *ось який* і найважливіший для з'ясування причин наших невдач факт, а саме: що *есери перемагали переважно меншовиків.*

В № 1 «Нашего Мира», у спеціальній статті про вибори по робітничій курії, вони *замовчують* це питання, лицемірно посилаючись на ослаблення с.-д-тії фракційною боротьбою і затушовуючи, що саме меншовики довели цю фракційну боротьбу *до розколу* і до такого «кадетизму» в своїй тактиці, який *відштовхнув* передових робітників.

Але навіть ті дані, які зібрані тепер, *доводять* все більше й більше правильність нашого первісного (№ 12

«Пролетария») висновку,— а саме, що есери перемагали *меншовиків* *.

Про Невський район це доведено даними по окремих заводах у № 12 «Пролетария». Протилежна, голослівна, заява в № 1 «Нашего Мира» є простий курйоз.

Відносно Московського району це доводить вміщувана в цьому номері кореспонденція [182].

Відносно Виборзького району самі меншовики («Наш Мир» № 1) дають такі цифри: по *місту* (меншовики) 17 с.-д., 12 с.-р. і 2, що не визначилися. По *губернській* частині району, де працювали тільки більшовики, 7 с.-д., ні одного есера.

Ці цифри ще не остаточно доказові. Але загалом вони *цілком підтверджують* наш висновок, що саме меншовики розбиті есерами. Спроба «Нашего Мира» послатися на те, що в губернській частині Виборзького району есери зовсім не виступали і, «значить, не було ніякої конкуренції», явно неспроможна. По-перше, постає питання, чому саме в цьому передмісті С.-Петербурга не виступали есери, а в інших виступали? Чи не грало тут роль те, що «конкуренція» есерів заздалегідь усією попередньою роботою була виключена звідси? По-2-е, точних даних про те, хто був кандидатом, меншовики не дають. Даних по заводах вони теж не дають. По-3-є, ми знаємо з газет, що *саме* у Виборзькому районі есери *на зборах* побивали меншовиків за їхній «кадетизм».

Так, «Речь» від 24 січня повідомляє про збори 21 січня в будинку Нобеля (Нюстадтська, 11). Говорив, за звітом «Речи», с.-д. Гурвич, який винуватив крайні ліві партії в бойкоті Думи («Речь» пише курсивом про цю допомогу, яка подається кадетам на зборах лівих!). Гурвич обвинувачував народників у «*дрібних торгах*», що зірвали блок з к.-д. Народник Бікерман, відповідаючи Гурвичу, назвав «*заяву попереднього промовця про дрібні торги — наклепом*». Народник Смирнов доводив, що меншовик Гурвич «нічим не відрізняється від к.-д.». Смирнов посилався на те, як кадет Гредескул публічно «*хвалив*» Гурвича.

---

* Див. цей том, стор. 319. *Ред.*

Такий є звіт «Речи». З нього ясно видно, що есери побивали меншовика перед робітниками саме за їх ставлення до кадетів.

По Невському, Московському і Виборзькому районах успіх есерів особливо впадав усім в очі. І саме по цих районах виясняється тепер причина цього успіху: опортуністи с.-д. підривають престиж соціал-демократії перед передовим пролетаріатом.

Але якщо нам довелось поплатитися за правих с.-д. втратою 4-х місць з 10 в губернській робітничій курії, зате ми поправили діло в міській робітничій курії. І поправили ми його, як видно з дальшого, *саме тим,* що розгорнули перед усіма уповноваженими тактику революційної, а не опортуністичної соціал-демократії.

Усього робітничих уповноважених по місту було 272. З них с.-д. і співчуваючих с.-д. налічували 147, тобто більше половини. Решта були тільки почасти виразні есери (54), почасти невиразні (55), безпартійні (6), *правий* 1 і 9 трудовиків, «лівих» (двоє з них к.-д.) і т. п.

Петербурзький комітет розгорнув найенергійнішу діяльність серед уповноважених. Було поставлено на обговорення питання про вибори в СПБ, яке всіх цікавить, про тактику: з кадетами чи проти кадетів. Представники ПК РСДРП виясняли уповноваженим позиції революційної соціал-демократії, меншовики виступали із захистом своєї тактики.

28-го січня відбулися *вирішальні* збори уповноважених усіх партій. Були присутні 200—250 чоловік. Більшістю проти 10—12 була прийнята резолюція, яка цілком схвалювала *більшовицьку тактику,* вимагала підтримки *лівого блоку і була спрямована прямо проти меншовиків,* проти «*прихованої*» підтримки кадетів.

Ось текст цієї резолюції:

«Беручи до уваги:

1) що успіх лівих списків, уже виставлених с.-д., с.-р., трудовиками і нар.-соц., на противагу спискам чорносотенним і кадетським, по міській курії має надзвичайну політичну вагу;

2) що такий успіх можливий лише при дружній підтримці лівих списків усіма лівими партіями,—

збори уповноважених від робітників різних фабрик і заводів пропонують усім лівим партіям підтримувати спільні ліві списки

і ні в якому разі, ні в одному районі м. Петербурга не виставляти будь-яких окремих списків і не подавати хоча б у прихованому вигляді підтримки кадетам.

Збори уповноважених, спираючись на думку мас, висловлюють побажання, щоб товариші соц.-дем. меншовики ввійшли в угоду лівих і сприяли успіхові лівого списку на виборах у Петербурзі».

Отже, по *місту* Петербургу, який хотіли відокремити від губернії меншовики, представники *всього* пролетаріату *осудили тактику меншовиків!*

Перевага співчуваючих більшовицькій тактиці свідомих робітників у Петербурзі, яка виступила ясно вже на с.-д. конференції, *остаточно доведена* цим рішенням уповноважених.

28-го січня представники робітничих мас востаннє заклйкали меншовиків кинути тактику «*прихованих*» підтримок кадетам, тактику *штрейкбрехерства* щодо лівого блоку.

Але меншовики навіть тепер не підкорилися волі пролетаріату. 1-го лютого в «Речи» з'явилися уривки з їхньої відозви, в якій вони кидають палки під колеса лівому блокові. *29-го січня пізно вночі* безпартійні прогресисти Коломенського району *порвали* свій писаний договір з меншовиками після того, як *усі* представники лівого блоку з'ясували прогресистам неприйнятність меншовицької умови («свобода дій» для виборщиків, тобто свобода перекидатися до кадетів!).

30 січня відбулися збори уповноважених від робітників, які належать до РСДРП і співчувають цій партії. З числа таких уповноважених була присутня більшість — 98 чол. Представник ПК РСДРП тов. В. запропонував розглянути питання про підкорення майбутніх виборщиків с.-д-тів директивам ПК при виборах членів Держ. думи. Він указав, що питання це при нормальних умовах не могло б вйкликати ніяких сумнівів чи незгод, бо директиви ПК, звичайно, обов'язкові для всіх членів петербурзької організації. Але, тепер, значна частина організації, більшість меншовиків,— відкололася і заявила, що виборщики меншовики зберігають за собою свободу дій. Представник ПК відзначив, що підкорення виборщиків від робітників цій директиві

юридично неоформленої частини організації, яка відкололася, означало б довершення початого меншовиками розколу і суперечило б прийнятому переважною більшістю рішенню загальних зборів уповноважених сприяти у виборчій кампанії лівому блокові. Проти цього заперечували меншовики — члени ПК, товариші М. і А., які наполягали на тому, що виборщики від робітників повинні зважати тільки на думку уповноважених. Переважною більшістю була прийнята запропонована від імені ПК резолюція такого змісту: «Збори визнають обов'язковим для виборщиків підкорення при виборах директивам ПК».

Меншовики всіма силами *боролися* проти цієї резолюції. Найбільш видатні й *відповідальні* меншовики не посоромились іти навіть в таку хвилину, напередодні виборів, проти ПК. Вони внесли «поправку»: замість ПК сказати «Петербурзької організації».

Але робітники зрозуміли вже меншовицьку тактику розколу заради кадетів. Промовцям меншовикам кричали «годі!». Поправка, яка потай вводила виправдання розколу, була *відкинута* переважною більшістю.

Після цього перейшли до питання про призначення кандидатів у виборщики від РСДРП. Петербурзький комітет подав на розгляд зборів список рекомендованих ним 14-ти кандидатів, обраних з 21-го, намічених порайонними зборами уповноважених. Запропоновано було взяти за основу цей список, що й було переважною більшістю прийнято, незважаючи на заперечення меншовиків, які вбачали в цьому «урядовий тиск»; при цьому представником ПК тов. В. було роз'яснено, що ніякого урядового тиску тут нема, що ПК має авторитет лише остільки, оскільки він йому даний довір'ям організованого соціал-демократичного петербурзького пролетаріату і, подаючи рекомендований список, виконує тільки обов'язок, що лежить на ньому, як на керівному центрі організації. Всі кандидатури були обговорені, причому один з кандидатів, на пропозицію представника ПК, був замінений іншим, і потім проведено було голосування, в результаті якого виявилося, що весь список ПК був прийнятий значною більшістю голосів.

Список ПК напередодні виборів з'явився в усіх газетах.

Вибори (1-го лютого) дали перемогу с.-д., що згуртувалися. *Весь список ПК пройшов повністю.* Всі 14 виборщиків — с.-д.!

З цих 14-ти — *вісім* більшовиків, чотири меншовики (один, власне, синдикаліст, а не меншовик) і два нефракційні с.-д., *які стоять за лівий блок.*

По міській робітничій курії більшовики надолужили втрату, якої зазнала с.-д-тія в губернській робітничій курії.

Нехай скаженіє тепер скільки завгодно «Речь» (див. № від 3 лютого), яка говорить про те, що більшовики не дали есерам навіть пропорціональної меншості.

Ми ніколи не обіцяли пропорціональності есерам,— та й не довів її ще ніхто, бо нема даних про кількість голосів. Тільки ми ж перші *почали* збирати ці дані.

Ми залишили за собою *повну* свободу боротьби в робітничій курії проти всіх партій.

І, завдяки виступові *революційної* соціал-демократії, з усіх виборщиків від робітників по Петербургу і Петербурзькій губернії було тільки 4 есери, 20 с.-д.

На наступних виборах ми завоюємо *всі* місця соціал-демократії.

«Пролетарий» № 13,
11 лютого 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ДО ЗВІТУ МОСКОВСЬКОГО РАЙОНУ м. ПЕТЕРБУРГА ПРО ВИБОРИ В II ДУМУ

Звертаємо увагу читачів на те, що дані про обрання робітниками в С.-Петербурзі уповноважених дедалі більше викривають, *яким чином* набирали собі меншовики голоси на с.-д. конференцію. Так, з Франко-російського підрайону вони «принесли» на конференцію **370** меншовицьких голосів. Більшовики не рахували там ні одного дійсно партійного голосу. І що ж вийшло? В уповноважені від Франко-російського заводу пройшов *більшовик,* якого обрано тепер і у виборщики!

Ось з якого боку прийшло несподіване викриття меншовиків.

Далі. Про Московський район меншовицький щотижневик «Наш Мир» (№ 1, 28 січня) мав... сміливість писати: «у більшовицьких Невському і Московському районах в уповноважені пройшли самі тільки с.-р.» (стор. 14). Що це *кричуща неправда* відносно Невського району, де якраз меків розбили с.-р., це доведено вже в № 12 «Пролетария».

Візьмемо Московський район. Меншовики вважають його *тепер* більшовицьким, коли треба скинути з себе відповідальність за поразку! Але даремно забувають меншовики, що їх можна на цей раз *перевірити*. Беремо *офіціальну* заяву 31-го меншовика до ЦК про причини залишення конференції (друкований листок, розглянутий нами в № 12 «Пролетария» *). Читаємо підпис в числі 31-го: «*п'ять від Московського району*».

---

* Див. цей том, стор. 285—288. *Ред.*

А конференція затвердила мандати по Московському району 4 більшовиків і 4 меншовиків.

А правда ж, повчально?

Коли треба набирати меншовицькі голоси на конференцію, тоді меншовики рахують *п'ять* меків проти 3 або 4 беків. *Тоді* меншовики хочуть мати перевагу!

А коли треба скинути з себе політичну відповідальність, тоді Московський район оголошується «більшовицьким»...

Більшовики рахували своїх голосів по Московському району 185, і самі меншовики в тому ж листку визнають, що вони опротестовували ці голоси лише «умовно», що на ділі ці голоси *підлягають затвердженню* (стор. 7 того ж листка).

Меншовики рахували своїх голосів у Московському районі 48 плюс 98 плюс 97 всього 243. З них 195 було оспорено, але самі меншовики вперто заявляли тоді (стор. 7 їх листка), що **всі 243** голоси підлягають затвердженню!

Отже, меншовики вважали, що вони мають велику перевагу в Московському районі: 243 голоси проти 185.

...Так, «Наш Мир» *дуже* необережно вчинив: з його слів виходить, що меншовики чинили на конференції *несумлінно*.

Нагадаємо, на закінчення, товаришеві, що надіслав нам звіт по Московському району, про надзвичайну важливість *повних* даних, по кожному заводу окремо, про обрання уповноважених і про кількість одержаних різними кандидатами голосів.

«Пролетарий» № 13, 11 лютого 1907 р.

Друкується за текстом газети «Пролетарий»

ДЕЯКІ ДАНІ ПРО ВИБОРИ ПО РОБІТНИЧІЙ КУРІЇ НА ПІВДНІ РОСІЇ

Наш заклик до всіх російських с.-д. організувати збирання точних даних про вибори по робітничій курії не лишився безрезультатним. Ми одержали вже 93 заповнені друковані бланки, які роздали петербурзьким товаришам. По районах ці 93 листки розподіляються так: Петербурзька Сторона — 7, Васильєвський Острів — 22, Виборзький район — 18, Московський — 18, Міський — 28. Просимо товаришів поспішити з доставленням решти листків, щоб відомості були повні, особливо по великих заводах. Тоді ми надрукуємо підсумки даних.

З провінції нам доставлено відомості по шести заводах Катеринославської губернії. Наводимо ці відомості у формі таблички, щоб показати товаришам, які дані цікавлять партію і які висновки повинні ми робити з досвіду перших партійних виборів по робітничій курії.

Назва заводу	Число робітників	Число уповноважених	Хто обраний в уповноваж.	Число робітників, що голосували	Число голосів, поданих за				
					с.-д. б.	с.-д. м.	с.-р.	безп.	прав.
Завод Езау	350	1	С.-д. менш.	130	—	112	15	—	3
Паровозн. майстерня	2 700	2	С.-д. менш.	800	—	650	—	—	—
Паровозн. депо	700	1	С.-д.	230	230		—	—	—
Цвяховий	700	1	С.-д. більш.	250	250	—	—	—	—
Трубопрокатний	850	1	С.-д. менш.	200	—	195	—	—	5
Брянськ. рейкопрок.	4 350	4	С.-р.	1 100	—	300	800	—	—
Разом по 6 заводах	9 650	10	6 с.-д. 4 с.-р.	2 710	250	1 257	815	—	8
					230 1 737				

Звичайно, ми не знаємо, наскільки типові ці дані і наскільки можна поширювати одержувані з них висновки на всю Катеринославську губернію. Треба зібрати повні дані для остаточних висновків.

Поки що можна відзначити тільки дві обставини. Процент робітників, що беруть участь в голосуванні, не високий. Очевидно, соціал-демократична робота не досить глибока, не досить захоплює масу. Загалом, менш як третина загальної кількості робітників бере участь у виборах. Найнижчий процент тих, що беруть участь, на Трубопрокатному заводі: 200 з 850, тобто менш як чверть. Найвищий на заводі Езау: 130 з 350, тобто більш як третина.

Конкуренція есерів виступає на двох заводах: Езау і Брянському. На останньому *есери перемогли меншовиків!* Найбільший завод дав *чотирьох есерів* в уповноважені.

Таким чином, первісні (правда, дуже часткові) дані про південь підтверджують висновок півночі: *есери б'ють меншовиків* — немов на науку опортуністам! немов на повчання людям, які з непростимою легковажністю відмахуються від революційної буржуазної демократії і тягнуться за ліберально-монархічною буржуазною демократією!

В загальній кількості уповноважених (10) есери становлять 40 проц., тобто дві п'ятих. Але загальне число голосів, поданих за есерів, становить *менш як третину,* 815 з 2710. Варто відзначити, що, незважаючи на перемогу по найбільшому заводу, есери, як виявляється, дістали меншу частину голосів, ніж частина уповноважених, що дісталася їм. Це показує, наскільки безпідставні й голослівні були претензії петербурзьких есерів, які запевняли, що у них повинна бути більша частина голосів, ніж проведена ними частина уповноважених. Без документальної статистики по заводах з відомостями про кількість поданих голосів висувати таких тверджень не можна.

Будемо сподіватися, що товариші по всій Росії продовжать збирання відомостей за вказаними зразками, щоб уся партія могла ясно й точно уявити собі результати своєї кампанії і навчитися пізнавати причини своїх порівняних невдач.

«Пролетарий» № 13,
11 лютого 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ПІДСУМКИ ВИБОРІВ У ПЕТЕРБУРЗІ

Петербург, 9 лютого 1907 р.

На виборах у Петербурзі перемогли кадети. Вони провели 151 виборщика по 11 дільницях. Лівий блок переміг тільки в одній дільниці, Виборзькій, провівши 9 виборщиків з 160.

Основні особливості петербурзьких виборів: збільшення процента тих, що голосували, майже по всіх дільницях, потім ослаблення правих. Кадети йдуть на першому місці, зібравши 28 798 голосів (рахуючи по максимальних числах голосів за їх кандидатів). На другому місці йде лівий блок, який зібрав 16 703 голоси. На третьому — октябристи, 16 613 голосів. На четвертому — монархісти, 5270 голосів.

Отже, в порівнянні з Москвою, великий крок вперед. Відвойовано одну дільницю. З третього місця в ряді списків ліві пересунулися на друге. Процент голосів, поданих за лівий блок, становив 13 проц. по Москві. В Петербурзі майже вдвоє більше — 25 проц.

Звичайно, тут відіграли роль і трохи ширша агітація і політичний вплив загальних виборів до Думи, що дали значно більше лівих, ніж сподівалися. В Москві жодна щоденна газета не друкувала списків виборщиків лівого блоку. В Петербурзі — кілька газет: «Товарищ» збільшив навіть, кажуть, свій тираж набагато саме з часу його «полівішання». В Москві не було бюро для довідок і заповнення лівих списків. У Петербурзі були. В Москві більшість дрібнобуржуазних обивателів по-

вірила кадетській байці про чорносотенну небезпеку. В Петербурзі явно вже позначилося, що ця віра дрібних буржуа і опортуністів підірвана.

Наводимо дані по дільницях, беручи скрізь максимальні числа голосів, що їх дістали кандидати різних списків (цифри «Речи»):

Дільниці міста Петербурга	Найбільше число голосів, поданих за				Різниця в числі голосів між к.-д. і лівими	Скільки голосів треба було нам відірвати від к.-д., щоб перемогти?
	Кадетів	Лівий блок	Октябристів	Монархістів		
Спаська	3 397	1 644	1 514	624	—1 753	877
Нарвська	2 377	1 643	1 326	307	— 734	**368**
Литейна	2 776	919	2 153	667	—1 857	929
Коломенська	1 318	1 122	1 068	236	— 196	**99**
Вас.-Островська	2 313	1 949	2 102	418	— 364	**183**
Рождественська	2 784	1 325	1 195	537	—1 459	730
Казанська	1 749	589	998	201	—1 160	581
Адміралтейська	955	246	725	196	— 709	355
Московська	4 100	1 702	2 233	706	—2 398	1 200
Ол.-Невська	2 735	1 421	799	588	—1 314	**658**
Петербурзька	3 282	2 754	1 851	541	— 528	**265**
Виборзька	1 012	1 389	649	249	+ 377	—
Всього	28 798	16 703	16 613	5 270		По п'яти не безнадійних дільниц. **1 573** гол.

Ці дані дають можливість зробити ряд цікавих висновків.

Насамперед,— про «чорносотенну небезпеку». Вибори довели, що її немає. Наші багаторазові заяви й попередження, повторені всіма більшовиками аж до «Терниев Труда» [183] і до «Зрения», *справдилися цілком. Не могли* пройти чорні по Петербургу *ні при якому* розділенні голосів між кадетами і лівими!

Мало того. Навіть коли б октябристи і монархісти йшли разом (річ неможлива особливо в Петербурзі, де німці октябристи на Васильєвському Острові мало не посварилися навіть із «Союзом 17 октября»),— навіть тоді чорні не могли б *перемогти* в Петербурзі! Це побачить кожен, хто потрудиться провести дуже нехитрі обчислення з наведеними цифрами. Сума кадетських і лівих голосів (45 з половиною тис.) *більше ніж удвоє* перевищує суму октябристських і монархістських голосів (22 тис.). При всякому мислимому розділенні голосів між даними чотирма списками, при всяких «кроках» правих, чорносотенної небезпеки не було.

Дрібні буржуа — народники і опортуністи с.-д., що кричали слідом за кадетами про чорносотенну небезпеку,— *обманули народ*. Ми це сказали до виборів. Вибори *довели* нашу правоту.

Петербурзька безхарактерність і політична короткозорість, властива дрібнобуржуазному інтелігентові і обивателеві, виявили себе на ділі. Хоч і далеко не в такій мірі, як у Москві, вибори в Петербурзі все ж були виборами *заляканих і одурених кадетами міщан*. В усій літературі перед виборами в Петербурзі, починаючи від «Речи» і кінчаючи «Товарищем», який тоскно захищав лівий блок (і який виправдується у своєму співчутті до лівих?), дуже багато даних, що свідчать про те, як залякували кадети і кадетські підголоски обивателя привидом вигаданої ними небезпеки чорносотенного голосування.

Кадети відвертали від себе небезпеку зліва криками про небезпеку чорносотенного голосування, а самі в цей час ходили до Столипіна і обіцяли йому порозумнішати, лояльнішими стати, від лівих відділитися. Столипін сам визнав, за словами сьогоднішнього (9 лютого) «Товарища», що він *знає* дещо про цей поворот кадетів вправо!

Далі. Результати петербурзьких виборів дають змогу відповісти на питання: що принесли нам ці вибори? чи вдалося нам своєю прямою, антикадетською, проповіддю розбудити *нові* верстви байдужих раніше виборців і залучити їх до політичного життя? наскільки *відірвали*

ми дрібних буржуа, що плентаються за лібералами, від лібералів і перетягли їх на сторону пролетаріату?

Щоб скласти думку про це, зіставимо насамперед дані про кадетські і ліві голоси (як і раніше, maxima) в 1906 і в 1907 роках.

Числа поданих голосів (найбільші)

Дільниці міста Петербурга	В 1906 р.	В 1907 році			Різниця між останнім і першим стовпцями
	За к.-д.	За к.-д.	За лівих	Разом	
Спаська	5 009	3 397	1 644	5 041	+ 32
Нарвська	3 578	2 377	1 643	4 020	+ 442
Литейна	3 767	2 776	919	3 695	— 72
Коломенська	2 243	1 318	1 122	2 440	+ 197
Вас.-Островська	3 777	2 313	1 949	4 262	+ 485
Рождественська	3 393	2 784	1 325	4 109	+ 716
Казанська	2 242	1 749	589	2 338	+ 96
Адміралтейська	1 553	955	246	1 201	— 352
Московська	5 124	4 100	1 702	5 802	+ 678
Олекс.-Невська	2 991	2 735	1 421	4 156	+ 1 165
Петербурзька	4 946	3 282	2 754	6 036	+ 1 090
Виборзька	1 988	1 012	1 389	2 401	+ 413
Разом	40 611	28 798	16 703	45 501	+ 4 890

З цих даних цілком ясно випливає співвідношення голосувань за опозицію і за революцію в 1906 р. і в 1907 р. Із завойованих нами 17 тисяч голосів (у круглих цифрах) ми *тисяч 12* відірвали від кадетів, *тисяч 5* залучили з байдужої раніше (частково бойкотистської) маси.

При цьому відразу висувається різниця між «безнадійними» дільницями, тобто такими, де ми, видимо, не могли перемогти в 1907 р. ні при якому напруженні сил, і небезнадійними дільницями. Наприклад, на чолі

«безнадійних» дільниць Адміралтейська і Литейна. Перевага кадетських голосів над нашими величезна. Чим це пояснюється?

Причина ясна. Склад населення — чиновницький у першій, великобуржуазний у другій (на це вказували *до* виборів «Тернии Труда» [184]). Де нема торгово-промислового пролетаріату, де переважають чиновники, там не могла перемогти соціал-демократія, підтримана трудовиками. Тут знизилася навіть кількість тих, що голосували: інтересу нема! Тут ми *тільки* відірвали близько четвертої частини кадетських голосів на сторону лівого блоку.

На другому полюсі стоять небезнадійні дільниці, де соціал-демократія, підтримана трудовиками, розбудила *масу* нових елементів, підняла з болота і сплячки до політики міську бідноту. Це — Олександро-Невська і Петербурзька дільниці. Тут приріст числа голосів *проти* чорних, тобто і к.-д. і лівих разом, становить *більше тисячі* в кожній дільниці. Тут *більша* частина лівих голосів не відірвані від к.-д., а *нові*. Голос боротьби, голос соціал-демократії і трудовиків розбудив того, кого не міг підняти солоденько співаючий голос кадета.

В Петербурзькій дільниці нам треба було відірвати від к.-д. всього 265 голосів,— і ми б перемогли. 265 на додаток до 2754, — ясно, що перемога була цілком можлива. І ясно також, що міська біднота далеко не пролетарського типу, прикажчики, візники, дрібні квартиронаймачі *піднялися* тут за лівих. Ясно, що заклик соціал-демократії, підтриманої трудовиками, не пропав даремно, що елементи населення, здатні йти далі від кадетів, лівіше від кадетів, тут є в дуже значній кількості.

В Олександро-Невській дільниці боротьба була незрівнянно важча. Треба було відірвати від к.-д. 658 голосів для перемоги. 658 на додаток до 1421 — досить велике число, але все ж *менше половини*. Такі дільниці, де збільшення числа наших голосів у півтора раза дало б нам перемогу, вважати безнадійними ми не маємо права.

Дільниця Коломенська легко змогла б дати нам перемогу: для цього треба було відірвати всього 99 го-

лосів від к.-д. У дільниці Василеостровській, де майже нарівні йшли три головні списки — кадетський, октябристський і лівий,— ми перемогли б, коли б відірвали 183 голоси від кадетів. У дільниці Нарвській для перемоги треба було відірвати 368 голосів від к.-д.

Підсумок. Лівий блок у Петербурзі — *безперечно*, залучив прикажчика і міського дрібного буржуа, *підняв* частину їх уперше до політичного життя, *відірвав* досить значну частину їх від кадетів.

Безнадійно сумну точку зору на недоступність соціал-демократичних ідей, при проміжній стадії підтримки соціалістів трудовиками, для торгово-промислового службовця *спростували безповоротно* петербурзькі вибори. Ми *можемо,* якщо захочемо й зуміємо, сотні і тисячі міської бідноти по кожній дільниці столиці пробуджувати до політичної *боротьби*. Ми *можемо* відривати сотні прикажчиків, конторників і т. д. по кожній дільниці від партії ліберальних буржуа, що торгуються із Столипіним. Працювати не покладаючи рук у цьому напрямі — і гегемонія зрадника кадета над міською біднотою — *буде зламана*. Ще одного виборного бою з лівим блоком у Петербурзі кадети не знесуть! Вони будуть розбиті вщент при даному виборчому законі, коли ще раз підуть на бій після нових місяців «столипінської» агітації і мілюковського торгашества!

Справді. Легко бачити, що й на цих виборах лівому блокові дуже небагато чого не вистачало для перемоги. Безнадійні були тільки дільниці Адміралтейська, Литейна, Спаська, Рождественська, Казанська і Московська. В усіх цих шести дільницях нам слід було б збільшити число своїх голосів *більш як у півтора раза,*— річ навряд чи можлива при будь-якому напруженні виборної агітації, поширенні літератури та ін. (тобто, вірніше, можлива, але не при столипінській військово-польовій свободі виборів!). Дві перші з цих дільниць соціально недоступні для с.-д. і для трудовиків. Чотири останні доступні, але наша робота серед торгово-промислових службовців тут ще була надто, надто слаба.

З інших шести дільниць в одній ми перемогли при першому ж виступі лівого блоку. В чотирьох нам не виста-

чало для перемоги відірвати від к.-д. всього 99—368 голосів. В одній треба було відірвати 658 голосів. Всього в цих п'яти дільницях досить було відірвати 1573 *голоси* від кадетів,— і лівий блок переміг би, *завоював би весь Петербург!*

Навряд чи хто зважиться сказати, що відірвання 1573-х голосів у п'яти дільницях було б не під силу с.-д., якби вони працювали дружно,— якби опортуністи, що торгувалися з кадетами, не відтягли укладення лівого блоку на дуже довгий час,— якби *частина меншовиків, що відкололася, не відіграла роль штрейкбрехерів щодо лівого блоку*.

Що таке штрейкбрехер? Людина, яка зв'язана з пролетаріатом, що веде боротьбу, і яка підставляє йому ногу в момент колективної боротьби.

Чи підходить під ці ознаки меншовик, що відколовся? Звичайно, так, бо він зірвав єдність с.-д. організації в Петербурзі, вніс розлад в ряди тих, що ведуть боротьбу, перекидався до кадетів у самому розпалі боротьби, нарешті, *прямо заважав* нам навіть після укладення лівого блоку. Досить згадати, що лівий блок укладено 25-го січня, а 28-го січня меншовики, що відкололися, в «Товарище» кликали утримуватися в п'яти дільницях! 1-го лютого ті самі меншовики («Речь») друкували відозву, що лякала міщанина чорною небезпекою!

Та мало ще того. В сьогоднішній «Речи» ми читаємо на 3-ій сторінці, де описано вибори по *Петербурзькій* частині: на одному з бюлетенів значилось: «*Утримуюсь від голосування. Меншовик*».

Хай подумають читачі гарненько над значенням цього прикладу!

28-го січня меншовики надрукували в «Товарище» постанови виконавчого органу частини, що відкололася. В пункті VI цих постанов *Петербурзька* дільниця була прямо *виключена* з числа тих дільниць, де є чорносотенна небезпека.

В п. VI прямо заявлялося, що в Петербурзькій дільниці доцільною є угода з лівими. В пункті III прямо говорилося, що, коли навіть угода з лівими не відбудеться, меншовики кличуть голосувати за лівих, де нема

«явної» чорносотенної небезпеки. *І все-таки* «меншовик» *утримується* по Петербурзькій дільниці!! Як же чинили меншовики, що відкололися, по інших дільницях?

Як же можна після цього ухилитися від визнання того *факту*, що са́ме штрейкбрехерство частини меншовиків *зірвало* виборчу перемогу лівого блоку в Петербурзі при цілковитій відсутності чорносотенної небезпеки?

Хай же учиться пролетаріат на хитаннях і зрадах дрібної буржуазії. Ми завжди будемо твердо і сміливо підносити *свій* прапор раніше від інших. Ми завжди будемо кликати дрібних буржуа з-під крильця лібералів на сторону пролетаріату. І ця тактика — єдина революційна пролетарська тактика в буржуазній революції — дасть нам перемогу при всякому пожвавленні масової політичної боротьби.

Саратов, Нижній — перша перемога [185]; Москва, Петербург — перший натиск. Годі, панове кадети! Приходить кінець обманюванню міської бідноти ліберальними поміщиками і буржуазними адвокатами. Хай Столипіни з Мілюковими лають «червону ганчірку». Соціал-демократія стоїть на своєму посту з червоним прапором перед усіма трудящими і експлуатованими.

«Пролетарий» № 13,
11 лютого 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

ДОПОВІДЬ НА КОНФЕРЕНЦІЇ ПЕТЕРБУРЗЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПИТАННІ ПРО ДУМСЬКУ КАМПАНІЮ І ДУМСЬКУ ТАКТИКУ [186]

КОРОТКИЙ ГАЗЕТНИЙ ЗВІТ

Доповідач указав, що питання про думську тактику є безумовно центральним питанням політики тепер, а значить, і головним пунктом, навколо якого обертатиметься з'їздівська кампанія. Два питання, намічені Центральним Комітетом в його проекті з'їздівського порядку денного,— відомого з газет,— висуваються при цьому на перший план, а саме: питання про «найближчі політичні завдання» і про Держ. думу.

Щодо першого питання, то його формульовано дуже невиразно. Можливо, що меншовики розуміють під цим підтримку кадетського міністерства, не бажаючи висловити цього прямо. В усякому разі, помітне їх бажання знов усунути, як і на IV (Об'єднавчому) з'їзді, основні *принципіальні* питання с.-д. тактики в російській революції. Тим часом усунення цих питань, як показав уже тепер і досвід, веде тільки до відсутності всякої витриманої партійної тактики с.-д. Досить згадати, що тактику ЦК в питанні про підтримку думського, тобто кадетського, міністерства (червень 1906 р.) не підтримала не тільки партія взагалі, але й думська с.-д. фракція зокрема. Після розгону Думи знамениті «масові часткові прояви протесту», запропоновані Центральним Комітетом, мали ту саму долю. Тепер на виборах ставлення до к.-д. виявилося до того неусталеним у партії, що серед найбільш впливових і відповідальних меншовиків виділилися Череванін до Всеросійської листопадової (1906 р.) конференції РСДРП і Плеханов (не кажучи вже про Васильєва) після неї.

При такому стані справи революційні с.-д. безумовно повинні скористатися повнотою представництва на V партійному з'їзді, де вперше братимуть участь поляки, латиші і бундівці, для порушення основних принціпіальних питань про тактику с.-д. в буржуазній російській революції. Не можна з користю для справи говорити про «найближчі політичні завдання», коли не вияснено основних питань про завдання пролетаріату в нашій революції взагалі, про те, чи є об'єктивні умови для дальшого розвитку революції, про сучасне групування класів і партій і про класовий характер партії к.-д. особливо. Без вияснення цих питань, що його полегшує багатий досвід першої Думи і виборів до другої, неможливим є принципіальне, свідоме розв'язання питання про кадетське міністерство, про тактику в разі розгону другої Думи та ін. та ін.

Тому доповідач спинився коротко на намічених ним питаннях. Економічне становище широких мас населення, безперечно, свідчить про те, що основні завдання революції не розв'язані; об'єктивний грунт для безпосередніх масових рухів є. В політиці це відбивається загостренням суперечності між самодержавством, яке зближається з організацією чорносотенних поміщиків, і масою не тільки пролетаріату, але й сільської бідноти (селянська курія дала *найвищий*, після робітничої, звичайно, процент лівих виборщиків!) і міської бідноти (гегемонія кадетів над дрібнобуржуазною міською демократією, безперечно, серйозно підірвана на виборах до другої Думи). Звідси випливає, що зростає і насувається не конституційна, а революційна криза, що думська боротьба знов породжує — в силу об'єктивних умов — тим ближчий перехід до позадумської боротьби, чим успішніше розгорнеться діяльність с.-д. і буржуазної демократії в Думі. Завдання пролетаріату, як вождя демократичної революції, полягають у розвиненні революційної свідомості, рішучості й організованості мас, у вириванні дрібної буржуазії з-під керівництва лібералів. Про підтримку нібито відповідального перед Думою ліберального міністерства, а на ділі залежного від чорносотенної царської зграї, не може бути й мови.

Можливість використати таке міністерство (якби воно було реальністю, а не такою ж дутою обіцянкою з метою обманути кадетів, як столипінська обіцянка легалізації к.-д. в січні 1907 р., зроблена для того, щоб відвернути к.-д. від блоків з лівими) — ця можливість цілком залежить від сили *революційних* класів, їх свідомості і згуртованості.

Щодо класового змісту різних партій, то загальним явищем треба визнати поправішання вищих класів і полівішання нижчих за останній рік. Середина—центр—слабшає, його вимиває потік революційного розвитку, що йде вперед. Чорносотенці посилилися й організувалися, зблизилися з найбільшою економічно-класовою силою старої Росії, саме з кріпосниками поміщиками. Октябристи лишаються партією контрреволюційної великої буржуазії. Кадети зробили значний поворот вправо. Все більше виясняється, що їх соціальна опора — ліберальний (середній) поміщик, середня буржуазія і велика буржуазна інтелігенція. Міську бідноту вони ведуть за собою в силу традиції, обманюючи її дзвоном слів про «народну свободу». Вибори до другої Думи показали відразу, що перший же натиск лівих, при найнесприятливіших умовах, відриває «низи» міської демократії від кадетів у дуже значній мірі.

Кадети пішли вправо, до октябристів. Демократична дрібна буржуазія, міська і особливо сільська, найбільше зміцніли і полівішали. Доповідач нагадав, що навесні 1906 р. не було ніякого масового політичного досвіду щодо відкритої партійної організації цієї дрібної буржуазії. Тепер досвід уже дуже значний є, починаючи від трудовиків у першій Думі і кінчаючи несподівано великою кількістю «лівих» і «трудовиків», що пройшли у II Думу.

Більшовицькі погляди на російську революцію, здійснити яку може не лібералізм, а тільки пролетаріат, якщо він спроможний буде перетягти до себе масу селянства, чудово підтверджені досвідом 1906—1907 років.

Думська тактика революційної соціал-демократії випливає цілком з попередніх посилок. С.-д. повинні роз-

глядати Думу як одно із знарядь революції, підносячи рішуче, відкрито і чітко перед масами свій послідовний пролетарсько-революційний прапор, ведучи агітаційну, пропагандистську і організаційну роботу з метою розвинення революції, роз'яснюючи масам неминучість нової великої боротьби за стінами Думи. Фрази кадетів про «висадження Думи в повітря» є мерзотна провокація ліберала, який розмовляє потай із Столипіним. Не «висадити в повітря» Думи — не дати розігнати Думи — значить: не зробити нічого дуже неприємного Столипіну і К⁰. С.-д. повинні роз'яснювати провокаторський характер цього поліцейсько-кадетського лозунга і показувати, що вже в першій Думі поведінка с.-д. партії (як меншовиків, так і більшовиків) виключала всякі штучні революційні «шляхи», «проголошення» і т. п. Кадети знають це і суто по-нововременському підмінюють тактику розвинення масової, народної революції тактикою «вибухів».

С.-д. в Думі повинні робити так, як ми робили на виборах у Петербурзі: підносити свій революційний прапор; змушувати хитку дрібну буржуазію вибирати між нами і к.-д.; в моменти рішучих виступів не відмовлятися від часткових угод, від нагоди до нагоди, з тими дрібнобуржуазними демократами, які підуть за нами і проти чорних і проти к.-д. З'ясовуючи, таким чином, значення і умови застосування «лівого блоку» в Думі, доповідач особливо застерігав від погляду на нього, як на постійну угоду, що в чому-небудь зв'язує с.-д., як на скільки-небудь тривалий, наперед укладений, договір. Якби с.-д. в Петербурзі зв'язали себе постійною угодою чи хоча б навіть попереднім договором з народниками, які аж до «революційних» есерів ходили разом з меншовиками продавати демократію кадетам, то лівого блоку не вийшло б у Петербурзі на виборах! Тільки самостійною і твердою політикою,— а не дипломатниченням, не дрібними угодами,— може соціал-демократія забезпечити собі в необхідні моменти сприяння тих елементів буржуазної демократії, які дійсно здатні на боротьбу.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Доповідач у заключному слові висловився проти цього [187]. З одного боку, навіть у найбільш бойові моменти, с.-д. повинні неодмінно лишатися самостійною і незалежною партією з окремою організацією навіть всередині «спільних» Рад робітничих, селянських депутатів і т. п. З другого боку, с.-д. не повинні помилятися як меншовики, що протиставлять «політичний блок» «бойовій угоді», бо всі і всякі угоди допустимі лише в межах певної *політичної* лінії. Зрозуміло, що с.-д., виступивши в Думі у певному питанні проти кадетів, *не зможуть* відмовитися від угод з лівими, якщо ліві підуть у цьому питанні за с.-д. і якщо для парламентської перемоги над кадетами (наприклад, виправлення закону; усунення якого-небудь підлого пункту із звернення, заяви, рішення і т. п.) така угода буде потрібна. Але зв'язати собі руки скільки-небудь постійною, що скільки-небудь зв'язувала б соціал-демократію, угодою, з ким завгодно, було б безумством і злочином.

«Пролетарий» № 14,
4 березня 1907 р.

Друкується за текстом
газети «Пролетарий»

СПИСОК НЕ РОЗШУКАНИХ ПРАЦЬ В. І. ЛЕНІНА

ПРИМІТКИ

ПОКАЖЧИКИ

ДАТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ В. І. ЛЕНІНА

СПИСОК ПРАЦЬ В. І. ЛЕНІНА, ЯКІ ДОСІ НЕ РОЗШУКАНІ

(Вересень 1906 — лютий 1907)

1906 р.

ЛИСТ ОРГАНІЗАТОРАМ СКЛИКАННЯ ПЕРШОЇ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ І БОЙОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ РСДРП

Про цей лист повідомляє О. М. Ярославський у своїх спогадах про Першу конференцію військових і бойових організацій РСДРП, що відкрилася 16 (29) листопада 1906 року: «Я умовляв Володимира Ілліча побувати на цій конференції. Пізніше ми навіть написали йому листа від імені Бюро військових і бойових організацій по скликанню цієї конференції. Він відповів нам на наше запрошення листом, який, на жаль, не зберігся, але зміст якого я добре пам'ятаю і зараз. Він дякував за запрошення, висловив своє позитивне ставлення до конференції, вважаючи її надзвичайно важливою, схвалив порядок дня конференції і разом з тим дуже обережно, але дуже наполегливо перестерігав нас від будь-яких рішень, які розходилися б з усією нашою принципіальною більшовицькою лінією» (Спогади про Володимира Ілліча Леніна. Ч. 1, К., 1957, стор. 334; див. також зб. Первая конференция военных и боевых организаций РСДРП. Ноябрь 1906 г. М., 1932, стор. XXIV—XXV).

1907 р.

СТАТТЯ ПРО ПЕРЕГОВОРИ КАДЕТІВ З СТОЛИПІНИМ

У статті «Політична лідваліада», опублікованій 4 (17) лютого 1907 року, Ленін писав: «Ми вже вказували в газеті «Труд», що Мілюков *приховує від народу* в чому полягали «умови» Столипіна» (цей том, стор. 338). Ленін уважно стежив за переговорами кадетів з царським урядом і в ряді статей викрив їх політику угоди з самодержавством. Ці дані дають можливість зробити висновок про те, що стаття про переговори кадетів з Столипіним, опублікована в газеті «Труд», була написана Леніним. Більшовицької газети «Труд» досі не знайдено.

СПИСОК ВИДАНЬ І ПРАЦЬ, В РЕДАГУВАННІ ЯКИХ БРАВ УЧАСТЬ В. І. ЛЕНІН

ГАЗЕТА «ПРОЛЕТАРИЙ»

№ 5—30 вересня 1906 р.
№ 6—29 жовтня 1906 р.
№ 7—10 листопада 1906 р.
№ 8—23 листопада 1906 р.
№ 9—7 грудня 1906 р.
№ 10—20 грудня 1906 р.
№ 11—7 січня 1907 р.
№ 12—25 січня 1907 р.
№ 13—11 лютого 1907 р.

ГАЗЕТА «ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНИК»

№ 1—30 листопада 1906 р.

У своїх спогадах Л. Г. Ханін повідомляє, що в 1906 році Залізничний райком Москви поставив перед ЦК питання про видання нелегальної партійної газети для залізничників. «Ці пропозиції райкому,— пише Ханін,— були принципіально схвалені ЦК і особисто В. І. Леніним, який взяв на себе редагування газети... У вересні 1906 р. мені було доручено відвезти матеріали для першого номера залізничної газети...» («Исторический Архив», 1958, № 2, стор. 154). У Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС зберігаються документи, які свідчать про участь Леніна в редагуванні матеріалів для газети «Железнодорожник». Так, на одній із статей, надісланій для вміщення в газеті, є напис Леніна: «NB. «Железнодорожник»» і його підкреслювання в тексті. У № 1 газети ця стаття не була надрукована; можливо, що її готували для № 2, який, за словами Л. Г. Ханіна, потрапив до рук поліції.

К. КАУТСКИЙ. «ДВИЖУЩИЕ СИЛЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИИ»

Москва, «Новая эпоха», 1907

Праця вперше була опублікована німецькою мовою в журналі «Die Neue Zeit» 1906—1907, Jahrg. 25, Bd. 1, №№ 9 і 10. Російський переклад брошури вийшов за редакцією і з передмовою Леніна.

К. МАРКС. «ПИСЬМА К Л. КУГЕЛЬМАНУ»

Петербург, «Новая дума», 1907

Листи вперше були опубліковані німецькою мовою в журналі «Die Neue Zeit», 1901—1902, Jahrg. 20, Bd. 2, №№ 1—4, 6, 7, 12, 13, 15, 17, 19, 25 з передмовою редакції журналу. Російський переклад листів був зроблений М. І. Ульяновою (М. Ільїною). Брошура вийшла за редакцією і з передмовою Леніна.

СПИСОК ПРАЦЬ, ЯКІ, МОЖЛИВО, НАЛЕЖАТЬ В. І. ЛЕНІНУ

«ПАРТІЙНА КОНФЕРЕНЦІЯ»

Стаття «Партійна конференція» опублікована 11 грудня 1906 року в № 5 масової нелегальної робітничої газети «Вперед». Вона являє собою більшовицький звіт про Другу конференцію РСДРП («Першу Всеросійську»), що відбулася 3—7 (16—20) листопада 1906 року. У статті в популярній формі дається докладний аналіз роботи конференції.

За своїм змістом стаття «Партійна конференція» подібна до ленінських праць «Проект звернення до виборців», «Про блоки з кадетами», «Боротьба з кадетствуючими с.-д. і партійна дисципліна» (див. цей том, стор. 98—102, 103—114, 115—118). Стаття майже дослівно збігається з окремими місцями тексту «Окремої думки» — більшовицької платформи, написаної і внесеної Леніним на конференцію. У статті «Партійна конференція» роз'яснюється значення і глибокий смисл запропонованої Леніним на конференції поправки до резолюції меншовиків «Про єдність виборчої кампанії на місцях». Текст поправки наведений Леніним у статті «Боротьба з кадетствуючими с.-д. і партійна дисципліна» (див. цей том, стор. 117).

ПРИМІТКИ

[1] *Кадети* — члени конституційно-демократичної партії, провідної партії ліберально-монархічної буржуазії в Росії. Партія кадетів була створена в жовтні 1905 року; до її складу входили представники буржуазії, земські діячі з поміщиків і буржуазні інтелігенти. Визначними діячами кадетів були: П. М. Мілюков, С. А. Муромцев, В. О. Маклаков, А. І. Шингарьов, П. Б. Струве, Ф. І. Родичев та ін. Для обману трудящих мас кадети присвоїли собі фальшиву назву «партія народної свободи», насправді вони не йшли далі вимоги конституційної монархії. Своєю головною метою кадети вважали боротьбу з революційним рухом і прагнули поділити владу з царем і поміщиками-кріпосниками. В роки першої світової війни кадети активно підтримували загарбницьку зовнішню політику царського уряду. В період Лютневої буржуазно-демократичної революції вони намагалися врятувати монархію. Займаючи керівне становище в буржуазному Тимчасовому уряді, кадети проводили антинародну, контрреволюційну політику, бажану американо-англо-французьким імперіалістам. Після перемоги Жовтневої соціалістичної революції кадети виступали непримиренними ворогами Радянської влади, брали активну участь у всіх збройних контрреволюційних виступах і походах інтервентів. Перебуваючи після розгрому інтервентів і білогвардійців в еміграції, кадети не припиняли своєї антирадянської контрреволюційної діяльності.— *2.*

[2] «*Беззаглавці*»—напівкадетська, напівменшовицька група російської буржуазної інтелігенції (С. М. Прокопович, К. Д. Кускова, В. Я. Богучарський, В. В. Португалов, В. В. Хижняков та ін.), яка склалася в період, коли почався спад революції 1905—1907 років. Свою назву група дістала за політичним щотижневиком «Без Заглавия», який видавався у Петербурзі в січні — травні 1906 року за редакцією Прокоповича; пізніше «беззаглавці» групувалися навколо

лівокадетської газети «Товарищ». Прикриваючись своєю формальною безпартійністю, «беззаглавці» були проповідниками ідей буржуазного лібералізму і опортунізму, підтримували ревізіоністів російської і міжнародної соціал-демократії.— *2*.

3 *Кишинівський погром* — один з найкривавіших єврейських погромів у царській Росії, організований царським міністром внутрішніх справ В. К. Плеве у квітні 1903 року. У результаті погрому було вбито і поранено кілька сот чоловік, зруйновано і пограбовано понад тисячу квартир.

Єврейський погром у Сєдлеці був організований в кінці серпня 1906 року. Під час погрому місто було піддано обстрілу з гармат і гвинтівок; було вбито і поранено сотні людей.— *3*.

4 *Кавказьку експропріацію* було проведено в місті Душеті Тифліської губернії. В ніч на 13 (26) квітня 1906 року шість озброєних осіб, одягнених у форму солдатів розташованого в Душеті піхотного новобаязетського полку, проникли під виглядом варти в місцеву скарбницю і захопили 315 тисяч карбованців.

Московську експропріацію було проведено есерами 7 (20) березня 1906 року в банку купецького товариства взаємного кредиту. Група озброєних осіб близько 20 чоловік, обеззброївши охорону банку, експропріювала 875 тисяч карбованців.— *4*.

5 *Бланкізм* — течія у французькому соціалістичному русі, яку очолював видатний революціонер, визначний представник французького утопічного комунізму — Луї Огюст Бланкі (1805—1881). Бланкісти чекали «визволення людства від найманого рабства не шляхом класової боротьби пролетаріату, а шляхом змови невеликої інтелігентної меншості» (В. І. Ленін. Твори, 5 вид., том 13, стор. 73). Підміняючи діяльність революційної партії виступами таємної купки змовників, вони не враховували конкретної обстановки, необхідної для перемоги повстання, і нехтували зв'язком з масами.— *4*.

6 «*Новое Время*» — щоденна газета; виходила в Петербурзі з 1868 по 1917 рік; належала різним видавцям і неодноразово змінювала свій політичний напрям. Спочатку помірковано-ліберальна, газета, після того як її видавцем у 1876 році став О. С. Суворін, перетворилася в орган реакційних дворянських і чиновно-бюрократичних кіл. З 1905 року — орган чорносотенців. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року газета підтримувала контрреволюційну політику буржуазного Тимчасового уряду і вела шалене цькування більшовиків. Закрита Військово-рево-

люційним комітетом при Петроградській Раді 26 жовтня (8 листопада) 1917 року. В. І. Ленін називав «Новое Время» зразком продажних газет. ««Нововременство»,— писав він,— стало виразом, однозначним з поняттями: відступництво, ренегатство, підлабузництво» (Твори, 4 вид., том 18, стор. 241).— *5*.

7 Мається на увазі газета «Zihņa» («Ciņa») («Боротьба») — центральний орган латиської соціал-демократії; заснована в березні 1904 року. Виходила нелегально в Ризі з великими перервами до серпня 1909 року, а потім — за кордоном. У 1910 році в зв'язку з виходом сотого номера газети в ній була опублікована стаття В. І. Леніна «Ювілейному номеру» «Zihņa»», в якій дано високу оцінку революційній діяльності латиських соціал-демократів (див. Твори, 4 вид., т. 16, стор. 227—230). Газета публікувала також ряд партійних документів, написаних Леніним. Серед активних і постійних співробітників газети були один з організаторів Комуністичної партії Латвії П. І. Стучка, народний поет Я. Райніс та ін.

З квітня 1917 року «Ziņa» стала легальною газетою, видавалась у Петрограді, Ризі та ін. місцях, а з серпня 1919 року, після тимчасової перемоги контрреволюції в Латвії, знову почала виходити нелегально в Ризі. Після встановлення Радянської влади в Латвії у червні 1940 року газета стала органом ЦК Комуністичної партії Латвії і Верховної Ради Латвійської РСР.— *5*.

8 *ППС* — Польська соціалістична партія (Polska Partia Socjalistyczna) — реформістська націоналістична партія, створена в 1892 році. Виступаючи під лозунгом боротьби за незалежну Польщу, ППС, очолювана Пілсудським та його прихильниками, вела сепаратистську, націоналістичну пропаганду серед польських робітників і прагнула відвернути їх від спільної з російськими робітниками боротьби проти самодержавства і капіталізму.

На протязі всієї історії ППС під впливом рядових робітників всередині партії виникали ліві групи. Деякі з них згодом примикали до революційного крила польського робітничого руху.

У 1906 році ППС розкололась на ППС-«лівицю» і на праву, шовіністську, так звану ППС-«революційну фракцію».

ППС-«лівиця» під впливом партії більшовиків, а також під впливом СДКПіЛ (Соціал-демократія Королівства Польського і Литви) поступово переходила на послідовно революційні позиції. У роки першої світової війни більша частина ППС-«лівиці» зайняла інтернаціоналістську позицію; в грудні 1918 року вона об'єдналася з СДКПіЛ. Об'єднані партії утворили Комуністичну робітничу партію Польщі (так до 1925 року називалась Комуністична партія Польщі).

Права ППС продовжувала під час першої світової війни політику націонал-шовінізму; нею були організовані на території Галичини польські легіони, які воювали на боці австро-німецького імперіалізму.

З утворенням польської буржуазної держави права ППС у 1919 році об'єдналась з частинами ППС, що перебували на території Польщі, раніше захопленій Німеччиною і Австрією, і знову прибрала назву ППС. Ставши на чолі уряду, вона сприяла переходові влади до рук польської буржуазії, систематично вела антикомуністичну пропаганду і підтримувала політику агресії проти Радянської країни, політику загарбання і пригноблення Західної України і Західної Білорусії. Окремі групи в ППС, незгодні з цією політикою, вливалися в Комуністичну партію Польщі.

Після фашистського перевороту Пілсудського (травень 1926 року) ППС формально перебувала в парламентській опозиції, але фактично активної боротьби з фашистським режимом не вела і продовжувала антикомуністичну і антирадянську пропаганду. Ліві елементи ППС в ці роки співробітничали з польськими комуністами, підтримуючи в ряді кампаній тактику єдиного фронту.

Під час другої світової війни ППС знову розкололась. Реакційна, шовіністська її частина, яка прибрала назву «Wolność, Równość, Niepodległość» («Свобода, Рівність, Незалежність»), брала участь в реакційному польському емігрантському лондонському «уряді». Друга, ліва частина ППС, що назвала себе «Робітничою партією польських соціалістів» (РППС), під впливом створеної в 1942 році Польської робітничої партії (ППР) включилася в народний фронт боротьби проти гітлерівських окупантів, вела боротьбу за визволення Польщі від фашистського поневолення і стала на позиції встановлення дружніх зв'язків з СРСР.

У 1944 році, після визволення східної частини Польщі від німецької окупації і утворення Польського комітету національного визволення, РППС знову прибрала назву ППС і разом з ППР брала участь у будівництві народно-демократичної Польщі. У грудні 1948 року ППР і ППС об'єднались і утворили Польську об'єднану робітничу партію (ПОРП).— *8*.

9 «*Партийные Известия*» — нелегальна газета, орган Об'єднаного ЦК РСДРП, створеного після злиття більшовицького Центрального Комітету і меншовицької Організаційної комісії. Газета виходила в Петербурзі напередодні IV (Об'єднавчого) з'їзду партії. Вийшло всього 2 номери — 7 (20) лютого і 20 березня (2 квітня) 1906 року. Редакція «Партийных Известий» була створена з однакової кількості редакторів більшовицького («Пролетарий») і меншовицького (нова «Искра») органів. Від більшовиків до редакції входили В. О. Базаров, В. В. Воровський і А. В. Луначарський. За підписом «Боль-

шевик» у «Партийных Известиях» були надруковані статті Леніна «Сучасне становище Росії і тактика робітничої партії» (№ 1) та «Російська революція і завдання пролетаріату» (№ 2). Після IV з'їзду РСДРП видання «Партийных Известий» було припинено.— *9*.

10 Мається на увазі *«Доповідь про Об'єднавчий з'їзд РСДРП (Лист до петербурзьких робітників)»* (див. В. І. Ленін. Твори, 5 вид., том 13, стор. 1—63).

Четвертий (Об'єднавчий) з'їзд РСДРП відбувся у Стокгольмі 10—25 квітня (23 квітня — 8 травня) 1906 року. Перед з'їздом, у другій половині лютого, В. І. Ленін розробив тактичну платформу більшовиків — проект резолюцій з'їзду в усіх основних питаннях революції. Резолюції більшовиків закликали трудящі маси до підготовки нового революційного натиску на самодержавство. Меншовики висунули до з'їзду свою тактичну платформу, в якій по суті відмовлялися від революційної боротьби. За цими платформами відбувалися вибори на з'їзд. Кампанія по обговоренню обох платформ і виборах делегатів на з'їзд тривала близько двох місяців. У результаті її більшість партійних організацій висловилася за більшовицьку платформу.

На з'їзді було 112 делегатів з ухвальним голосом, які представляли 57 місцевих організацій РСДРП, і 22 делегати з дорадчим. На з'їзді були представлені національні організації: по три представники від соціал-демократії Польщі і Литви, Бунду і Латиської соціал-демократичної робітничої партії, по одному представнику від Української соціал-демократичної робітничої партії і Фінляндської робітничої партії. Крім цього, на з'їзді був представник Болгарської соціал-демократичної робітничої партії.

Серед делегатів-більшовиків були В. І. Ленін, В. В. Воровський, К. Є. Ворошилов, М. І. Калінін, Н. К. Крупська, А. В. Луначарський, Ф. А. Сергєєв (Артем), І. І. Скворцов-Степанов, Й. В. Сталін, М. В. Фрунзе, С. Г. Шаумян, О. М. Ярославський.

Більшість на з'їзді належала меншовикам. Це пояснювалось тим, що багато більшовицьких партійних організацій, які очолювали збройні виступи мас, були розгромлені і не змогли прислати своїх делегатів. Центр, Урал, Сибір, Північ — оплоти більшовиків — були представлені невеликою кількістю делегатів. А меншовики, які мали найбільш численні організації в непромислових районах країни, де не було масових революційних виступів, дістали змогу послати більше делегатів.

З'їзд прийняв такий порядок денний: 1) Перегляд аграрної програми; 2) Про сучасний момент і класові завдання пролетаріату; 3) Питання про тактику щодо підсумків виборів у Державну думу і щодо самої Думи; 4) Збройне повстання; 5) Партизанські виступи; 6) Тимчасовий революційний уряд

і революційне самоврядування; 7) Ставлення до Рад робітничих депутатів; 8) Професійні спілки; 9) Ставлення до селянського руху; 10) Ставлення до різних несоціал-демократичних партій і організацій; 11) Ставлення до вимоги окремих установчих зборів для Польщі в зв'язку з національним питанням у партійній програмі; 12) Організація партії; 13) Об'єднання з національними соціал-демократичними організаціями (СДКПіЛ, ЛСДРП, Бунд); 14) Звіти; 15) Вибори. Проте порядок денний повністю не був вичерпаний. З'їзд обговорював питання: 1) Перегляд аграрної програми; 2) Оцінка поточного моменту і класові завдання пролетаріату; 3) Ставлення до Державної думи; 4) Збройне повстання; 5) Партизанські виступи; 6) Об'єднання з національними с.-д. партіями і 7) Статут партії.

З усіх питань на з'їзді точилася запекла боротьба між більшовиками і меншовиками. Ленін виступав з доповідями і промовами в аграрному питанні, про оцінку сучасного моменту і класові завдання пролетаріату, про ставлення до Державної думи, про збройне повстання та в інших питаннях; брав участь у комісії по виробленню проекту статуту РСДРП. Кількісна перевага меншовиків на з'їзді визначила характер рішень з'їзду. Після впертої боротьби з'їзд затвердив меншовицькі резолюції про Державну думу, про збройне повстання, прийняв аграрну програму меншовиків. У питанні про ставлення до буржуазних партій з'їзд обмежився підтвердженням резолюції міжнародного Амстердамського конгресу. Без обговорення з'їзд прийняв компромісну резолюцію про професійні спілки і резолюцію про ставлення до селянського руху.

Разом з тим на вимогу партійних мас з'їзд прийняв ленінське формулювання першого параграфа статуту, відкинувши, таким чином, опортуністичне формулювання Мартова. Вперше було включено до статуту більшовицьке формулювання про демократичний централізм.

На з'їзді було розв'язано питання про об'єднання з Соціал-демократією Королівства Польського та Литви і з Латиською соціал-демократичною робітничою партією, які ввійшли до складу РСДРП як територіальні організації, що ведуть роботу серед пролетаріату всіх національностей даної території. З'їзд прийняв також проект умов об'єднання з Бундом, але в спеціальній резолюції рішуче висловився проти організації пролетаріату за національностями. На з'їзді з ініціативи Української соціал-демократичної робітничої партії було поставлено питання про об'єднання з УСДРП, проте угода з нею не відбулася через її дрібнобуржуазний націоналістичний характер.

До складу Центрального Комітету, обраного на з'їзді, ввійшли 3 більшовики і 7 меншовиків. Редакція Центрального Органу, газети «Социал-Демократ», складалася лише з меншовиків.

З'їзд увійшов в історію партії як «Об'єднавчий». Але на з'їзді було здійснено лише формальне об'єднання РСДРП. На ділі меншовики і більшовики мали свої погляди, свою платформу у найважливіших питаннях революції і фактично являли собою дві партії. Боротьба на з'їзді розкрила перед партійними масами зміст і глибину принципіальних незгод між більшовиками і меншовиками. Матеріали з'їзду давали можливість членам партії і свідомим робітникам розібратись в ідейній боротьбі, ясніше і глибше зрозуміти революційну лінію більшовиків.

Відразу ж після з'їзду Ленін написав від імені делегатів-більшовиків звернення до партії, в якому дав принципіальну оцінку рішень IV з'їзду, викрив опортунізм меншовиків.— *9*.

11 Мова йде про лист О. І. Гучкова «Відповідь князеві Є. М. Трубецькому», надрукований у газеті «Русские Ведомости» № 224, 10 (23) вересня 1906 року.

24 серпня (6 вересня) 1906 року царський уряд опублікував повідомлення про запровадження військово-польових судів і відкрито оголосив своєю програмою ліквідацію всіх поступок, вирваних революційним піднесенням у жовтні — грудні 1905 року. Лідер октябристів Гучков в інтерв'ю, вміщеному в газеті «Новое Время», схвалив як запровадження військово-польових судів, так і всю контрреволюційну програму уряду. Беззастережне приєднання Гучкова до політики уряду викликало невдоволення деяких представників буржуазії. Зокрема, один з організаторів партії «мирного оновлення» князь Трубецкой звернувся до Гучкова з листом, в якому запитував його, належить він до партії «мирного» чи «воєнного оновлення». У своєму листі-відповіді, про який згадує Ленін, Гучков повністю підтвердив свою згоду з політикою уряду і схвалив розпуск І Державної думи.— *12*.

12 *Всеросійський жовтневий страйк* — загальний політичний страйк у Росії в жовтні 1905 року, який був одним з найважливіших етапів революції 1905—1907 років. Страйк був підготовлений усім попереднім ходом революційної боротьби пролетаріату в 1905 році. Прологом до Всеросійського жовтневого страйку були вересневі страйки в Москві, які охопили всі найбільші підприємства міста. 6 (19) жовтня збори представників більшовицьких організацій Казанської, Ярославської і Курської залізниць відповідно до вказівки Московського комітету більшовиків ухвалили розпочати 7 (20) жовтня страйк залізничників. Незабаром страйк перекинувся на всі залізниці країни, пошту і телеграф, фабрики і заводи. Страйк став всеросійським; до робітників-страйкарів приєдналися дрібні службовці, студенти, адвокати, лікарі та ін. У страйку взяли участь робітники різних національностей Росії. «*Всеросійський політичний страйк,* — писав Ленін,— охопив

на цей раз дійсно всю країну, об'єднавши в геройському піднесенні найбільш пригнобленого і найбільш передового класу *всі народи* проклятої «імперії» Російської» (Твори, 5 вид., том 12, стор. 2). Кількість страйкарів перевищила два мільйони чоловік. Жовтневий страйк відбувався під лозунгами повалення самодержавства, активного бойкоту булигінської Думи, скликання установчих зборів і встановлення демократичної республіки. Страйк супроводжувався масовими мітингами і демонстраціями, які часто переростали у збройні сутички з поліцією і військами. В ході Всеросійського жовтневого страйку в багатьох містах країни виникли Ради робітничих депутатів. Народжені революційною творчістю робітничого класу, Ради створювалися спочатку для керівництва економічними і політичними страйками; в ході боротьби вони перетворилися в органи підготовки повстання і були зародком нової влади. Створення Рад було величезним історичним завоюванням робітничого класу.

Наляканий розмахом революційного руху царський уряд 17 (30) жовтня опублікував маніфест, який обіцяв «громадянські свободи» і «законодавчу» Думу. Більшовики рішуче викривали брехливість царського маніфесту і закликали робітників продовжувати боротьбу. В той же час меншовики і есери з задоволенням зустріли появу маніфесту і вимагали негайно припинити страйк. Діставши після опублікування маніфесту підтримку з боку буржуазії і використовуючи зраду меншовиків і есерів, царський уряд повів рішучий наступ проти революції. По країні прокотилася хвиля погромів і провокацій. В умовах наступу всіх контрреволюційних сил страйковий рух поступово почав спадати. Враховуючи обстановку, що склалася, Московська загальноміська партійна конференція РСДРП 22 жовтня (4 листопада) прийняла рішення припинити загальний страйк і взятись за підготовку нового загального політичного страйку з тим, щоб, виступивши в більш сприятливий момент, перетворити його у збройне повстання.

Всеросійський жовтневий страйк показав силу і зрослу політичну свідомість робітничого класу, він дав поштовх до розгортання революційної боротьби на селі, в армії і флоті, підвів пролетаріат до збройного повстання.— *12.*

13 *17 (30) жовтня 1905 року,* в дні найвищого піднесення Всеросійського жовтневого політичного страйку, був опублікований царський маніфест. У маніфесті цар обіцяв «громадянські свободи» і «законодавчу» Думу. Маніфест був політичним маневром самодержавства, смисл якого полягав у тому, щоб виграти час, розколоти революційні сили, зірвати страйк і придушити революцію. Оцінюючи обстановку, в якій з'явився маніфест, В. І. Ленін писав: «Самодержавство *вже* не в силі відкрито виступити проти революції. Революція *ще* не в силі завдати рішучого удару ворогові. Це коливання май-

же врівноважених сил неминуче породжує розгубленість влади, викликає переходи від репресій до поступок, до законів про свободу друку і свободу зборів» (Твори, 5 вид., том 12, стор. 3). Маніфест був поступкою, вирваною у царизму революцією, але ця поступка зовсім не вирішувала долі революції, як твердили ліберали і меншовики. Більшовики виступили з викриттям справжнього змісту маніфесту. 18 (31) жовтня 1905 року ЦК РСДРП випустив відозву «До російського народу!», в якій роз'яснював усю брехливість царського маніфесту і закликав до продовження боротьби. «Страйк нам ще потрібен,— говорилось у відозві,— потрібен, щоб вороги бачили, що нас не можна заспокоїти папірцем, що ви хочете мати справжні права і справжню силу» («Листовки большевистских организаций в первой русской революции 1905—1907 гг.», ч. 1, М., 1956, стор. 185).

Про маніфест 17 жовтня див. праці В. І. Леніна «Перша перемога революції» і «Наближення розв'язки» (Твори, 5 вид., том 12, стор. 24—31, 67—74).— *12.*

14 *Октябристи* — члени партії «Союз 17 октября», що утворилася в Росії після опублікування царського маніфесту 17 жовтня 1905 року. Це була контрреволюційна партія, яка представляла і захищала інтереси великої буржуазії і поміщиків, що хазяйнували по-капіталістичному; очолювали її відомий промисловець і московський домовласник О. І. Гучков та великий поміщик М. В. Родзянко. Октябристи повністю підтримували внутрішню і зовнішню політику царського уряду.— *12.*

15 Мова йде про збройне повстання в Москві у грудні 1905 року. Московська загальноміська конференція більшовиків 5 (18) грудня 1905 року, виражаючи волю робітників, вирішила оголосити загальний страйк і почати збройну боротьбу. На заклик Московської Ради 7 (20) грудня почався загальний політичний страйк. Вже у перші два дні в Москві страйкувало понад 150 тисяч чоловік. На заводах і фабриках влаштовувались численні мітинги, на вулицях — демонстрації. Почались сутички з козаками і поліцією. Спішно мобілізуючи сили, власті переходили в наступ. Пролетаріат відповів на дії властей спорудженням барикад. 10 (23) грудня страйк переріс у збройне повстання. Центрами повстання стали Пресня, Замоскворіччя, Рогозько-Симоновський район і район Казанської залізниці. Боротьба тривала дев'ять днів. Пресня стала головною фортецею повстання, її центром; тут були зосереджені кращі бойові дружини робітників Москви. Московські робітники бились самовіддано, але у повсталих не було ще досвіду збройної боротьби, не вистачало потрібної зброї, недостатньо був налагоджений зв'язок з військами. На початку грудня московський гарнізон вагався, але царському урядові вдалося перетягти його на свій бік. В руках

уряду залишалась залізниця, що зв'язувала Петербург з Москвою. Петербурзька Рада, очолювана меншовиками, була проти повстання. Московське повстання не переросло в загальноросійське. Керівництво повстанням у цілому відставало від руху мас, що стихійно наростав. На початку повстання були заарештовані керівні працівники Московського комітету більшовиків. Загальномосковське повстання перетворилось у повстання окремих районів. У ході боротьби проводилась тактика оборони, а не наступу. Меншовики і есери зривали розгортання бойових дій, вимагаючи припинення збройної боротьби. Капітулянтська позиція меншовиків і есерів сприяла поразці повстання. Царський уряд перекинув у Москву війська з Петербурга, Твері і Західного краю. 17 (30) грудня почався штурм Пресні, вона була залита кров'ю. Московський комітет партії і Московська Рада прийняли рішення припинити збройний опір з 19 грудня 1905 року (1 січня 1906) з тим, щоб зберегти революційні сили і підготуватись до дальшої боротьби. Слідом за Москвою в грудні 1905 року і в січні 1906 року повстання спалахнули і в ряді інших місць: Нижньому Новгороді, Ростові-на-Дону, Новоросійську, Донбасі, Катеринославі, Пермі (Мотовилиха), Уфі, Красноярську, Читі. Великі збройні виступи відбулись у Закавказзі, Польщі, Прибалтиці, Фінляндії. Але всі ці розрізнені повстання царський уряд жорстоко придушив. Грудневе збройне повстання було найвищим пунктом першої російської революції.

Більшовики і меншовики докорінно розійшлися в оцінці повстання. Меншовики засудили героїчну боротьбу російського пролетаріату, який піднявся на збройне повстання. «Не треба було братися за зброю»,— заявив Плеханов. Навпаки, говорили більшовики, треба було братися за зброю більш рішуче, роз'яснюючи масам, що перемога революції може бути завойована тільки збройною боротьбою. Високо оцінюючи значення грудневого повстання, Ленін писав: народ «дістав бойове хрещення. Він загартувався в повстанні. Він підготував ряди бійців, які перемогли в 1917 р.» (Твори, 4 вид., том 31, стор. 478). Про грудневе збройне повстання див. статтю Леніна «Уроки московського повстання» (Твори, 5 вид., том 13, стор. 346—353).— *14*.

16 Мова йде про І Державну думу (так звану віттевську Думу), скликану 27 квітня (10 травня) 1906 року за положенням, розробленим головою Ради міністрів С. Ю. Вітте.

Всеросійський жовтневий страйк 1905 року змусив царя видати 17 жовтня маніфест, в якому, на відміну від зметеної революцією дорадчої булигінської Думи, оголошувалось про скликання Державної думи з законодавчими функціями. Царський уряд розраховував шляхом скликання нової Думи розколоти і ослабити революційний рух, перевести розвиток країни на мирний конституційно-монархічний шлях. Даючи

конституційні обіцянки, уряд в той же час вишукував такі форми організації Державної думи, які забезпечили б бажаний склад її. На це були спрямовані закон по виборах до Думи від 11 (24) грудня 1905 року і закон від 20 лютого (5 березня) 1906 року (див. примітки №№ 18, 19).

Вибори до I Державної думи відбувались у лютому—березні 1906 року. Більшовики оголосили бойкот виборам. Бойкот значно підірвав авторитет Державної думи і ослабив віру в неї частини населення, проте зірвати вибори не вдалось. Основна причина невдачі бойкоту полягала в тому, що не було масового революційного піднесення, яке могло б зірвати скликання Думи. Невдачі бойкоту сприяли також дезорганізаторські настанови меншовиків і наявність сильних конституційних ілюзій у селянства. Коли Дума все-таки зібралась, Ленін висунув завдання використати її з метою революційної агітації і пропаганди, з метою викриття Думи як грубого підроблення народного представництва.

До I Державної думи було обрано 478 депутатів, з них: кадетів — 179, автономістів — 63 (сюди входили члени Польського кола, української, естонської, латиської, литовської та інших буржуазно-національних груп), октябристів — 16, безпартійних — 105, трудовиків — 97 і соціал-демократів — 18. Таким чином понад третина місць у Думі належала кадетам.

Серед питань, які обговорювались на засіданнях I Державної думи, були питання про недоторканність особи, про скасування смертної кари, про свободу совісті і зборів, про рівноправність громадян та ін. Проте законопроекти з цих питань, внесені переважно кадетами, являли собою по суті «каторжні законопроекти і *проти* свободи слова, і *проти* свободи зборів, і проти інших хороших речей» (В. І. Ленін. Твори, 5 вид., том 13, стор. 268). Центральне місце в Державній думі займало аграрне питання. У Думі були висунуті дві основні аграрні програми: законопроект кадетів, підписаний 42 депутатами, і законопроект трудовиків, відомий під назвою «проекту 104-х». На противагу трудовикам кадети прагнули зберегти поміщицьке землеволодіння, допускаючи відчуження за викуп, «за справедливою оцінкою», лише тих поміщицьких земель, які оброблялись переважно селянським реманентом або здавались в оренду.

I Державна дума при всій її слабості і половинчатості рішень не виправдала сподівань уряду. 8 (21) липня 1906 року вона була розпущена царським урядом.— *14.*

17 Ленін має на увазі дорадчу Державну думу, проект закону про скликання якої був складений за дорученням царя міністром внутрішніх справ О. Г. Булигіним. 6 (19) серпня 1905 року були опубліковані царський маніфест, закон про заснування Державної думи і положення про вибори до неї. Виборчі права для виборів до Думи були надані тільки

поміщикам, капіталістам і невеликій кількості селян-господарів. З установлених законом 412 депутатських місць селянам надавалось лише 51 місце. Більшість населення — робітники, селяни-бідняки, батраки, демократична інтелігенція були позбавлені виборчих прав; від участі у виборах усувалися жінки, військовослужбовці, студенти, особи, що не досягли двадцятип'ятирічного віку, і ряд пригноблених національностей царської Росії. Державна дума не мала права приймати ніяких законів, а могла лише обговорювати деякі питання як дорадчий орган при царі. Ленін писав, що булигінська Дума — «найзухваліше знущання з «народного представництва»» (Твори, 5 вид., том 11, стор. 172).

Більшовики закликали робітників і селян до активного бойкоту булигінської Думи, зосередивши всю агітаційну кампанію навколо лозунгів: збройне повстання, революційна армія, тимчасовий революційний уряд. Меншовики вважали можливим взяти участь у виборах до Думи і виступали за співробітництво з ліберальною буржуазією.

Кампанію бойкоту булигінської Думи більшовики використали для мобілізації всіх революційних сил, для проведення масових політичних страйків і підготовки збройного повстання. Вибори до булигінської Думи не відбувались, і урядові не вдалося скликати її. Наростаюче піднесення революції і Всеросійський жовтневий політичний страйк 1905 року змели Думу.

Про булигінську Думу див. статті В. І. Леніна: «Конституційний базар», «Бойкот булигінської Думи і повстання», ««Єднання царя з народом і народу з царем»», «В хвості у монархічної буржуазії чи на чолі революційного пролетаріату і селянства?» та ін. (Твори, 5 вид., том 10, стор. 62—66; том 11, стор. 156—164, 169—177, 185—196).— *15*.

18 *Закон 11 (24) грудня 1905 року* — виборчий закон по виборах до Державної думи, виданий царським урядом у розпалі московського збройного повстання як деяка поступка робітникам; закон створював тільки видимість розширення виборчих прав.

На відміну від «дорадчої» булигінської Думи закон передбачав створення «законодавчої» Думи. До раніше встановлених курій — землевласницької (поміщики), міської (буржуазія) і селянської — долучалась робітнича курія і дещо розширювався склад міських виборців при збереженні загальної кількості виборщиків від міської курії. Вибори були не загальними. Були позбавлені права голосу жінки, понад 2 мільйони чоловіків — робітників дрібних підприємств, кочові народи, військовослужбовці, молодь до 25 років. Вибори були нерівні. 1 виборщик припадав на 2 тис. виборців землевласницької курії, 7 тис. міської, 30 тис. селянської, 90 тис. робітничої, тобто 1 голос поміщика прирівнювався до 3 голосів міської буржуазії, до 15 голосів селян і 45 голо-

сів робітників. Виборщики від робітничої курії становили лише 4% усіх виборщиків до Державної думи. По робітничій курії до виборів допускалися робітники з підприємств, які мали не менше 50 робітників. Підприємства з кількістю робітників від 50 до 1000 посилали одного уповноваженого. Великі підприємства посилали одного уповноваженого від кожної тисячі чоловік. Вибори були не прямі, а багатоступневі. Для робітників встановлювалася триступнева, а для селян — чотириступнева виборча система. Фактично вибори були не таємні. Виборчий закон 11 (24) грудня, який забезпечував величезну перевагу в Думі поміщиків і капіталістів, Ленін вважав «найгрубішою підробкою народного представництва» (Твори, 5 вид., том 12, стор. 189).— *15.*

19 *20 лютого (5 березня) 1906 року* був виданий закон і два укази Сенату про Державну думу і Державну раду. Цим законом і указами царський уряд по суті скасовував свій маніфест 17 жовтня.

За новим законом Державна рада, склад якої наполовину призначався царською владою і наполовину обирався з чорносотенних верств дворян, великих капіталістів і вищого духовенства, була перетворена з дорадчого в законодавчий орган. Державна рада дістала право відхиляти будь-яке рішення Думи.— *15.*

20 Ця замітка була надрукована як приписка «Від редакції» до резолюції Московського комітету РСДРП про партизанську війну, прийнятої у вересні 1906 року. У пункті 3 мотивувальної частини резолюції, який згадує Ленін, було сказано: «...революція, не будучи в силі одночасним народним виступом зломити владу, настільки, однак, сильна, що не може залишатися пасивною і стихійно переходить у партизанські напади на ворога, чого особливо слід чекати в селах, коли почнеться рекрутський набір».— *18.*

21 Ленін має на увазі резолюцію «Міжнародні правила соціалістичної тактики», прийняту Амстердамським міжнародним соціалістичним конгресом II Інтернаціоналу в серпні 1904 року. У резолюції було виражено ставлення соціалістів до буржуазних партій; вона забороняла соціалістам брати участь у буржуазних урядах і засуджувала «всяке прагнення до затушовування існуючих класових суперечностей, що полегшує зближення з буржуазними партіями».— *19.*

22 *Прогресивно-промислова партія* виникла в жовтні 1905 року у Москві; об'єднувала представників великої торгово-промислової буржуазії і за своїми політичними поглядами близько примикала до «Союза 17 октября». Партія цілком підтримувала політику царського уряду. В інтересах буржуазії вона добивалась розширення бюджетних прав Думи, більш

широкого економічного законодавства, деяких реформ в галузі освіти і суду. Аграрні вимоги партії зводились до захисту політики Столипіна, спрямованої на утворення опори царському самодержавству в особі сільської буржуазії, куркулів. Згодом Прогресивно-промислова партія злилася з октябристами.— *20.*

23 *«Диск»* («Демократичний союз конституціоналістів») — контрреволюційна організація; виникла в Петербурзі незабаром після появи царського маніфесту 17 жовтня; об'єднувала представників великого дворянства, консервативних верств промислової буржуазії і вищої бюрократії. Програма «Диску» мало чим відрізнялася від програми октябристів. Вона визнавала конституційну монархію найбільш відповідною для Росії формою державного устрою. Щоб привернути на свій бік куркульство, «Диск» демагогічно заявляв, що на перше місце своєї діяльності ставить розв'язання аграрного питання. Повторюючи основні положення аграрної програми кадетів, «Диск» висував вимогу збільшення площі селянського землекористування за рахунок відчуження за викуп земель, які не мають господарського значення для землевласників. У кінці 1905 року «Диск» ввійшов до партії октябристів.— *20.*

24 *Партія правового порядку* — контрреволюційна партія великої торгово-промислової буржуазії, поміщиків і вищих верств бюрократії; утворилася восени 1905 року, остаточно оформилась після опублікування маніфесту 17 жовтня. Прикриваючись прапором «правового порядку», партія в дійсності рішуче виступала на захист царського режиму. Вона вітала розпуск I Державної думи; під час виборів до II Державної думи вступила у блок з чорносотенним «Союзом істинно руських людей», запропонувавши ввійти до цього ж блоку і октябристам. У 1907 році партія розпалась, частина її членів відійшла до октябристів, частина — до відвертих чорносотенців.— *20.*

25 *«Союз руського народу»* — надзвичайно реакційна, чорносотенна організація монархістів; утворилася в жовтні 1905 року в Петербурзі для боротьби з революційним рухом. «Союз» об'єднував реакційних поміщиків, великих домовласників, купців, чинів поліції, духовенство, міське міщанство, куркулів, декласовані і кримінальні елементи. На чолі «Союзу» стояли В. О. Бобринський, О. І. Дубровін, П. О. Крушеван, М. Є. Марков 2-й, В. М. Пурішкевич та ін. Друкованими органами «Союзу» були газети «Русское Знамя», «Объединение» і «Гроза». Відділення «Союзу» були відкриті в багатьох містах Росії.

«Союз» відстоював непорушність царського самодержавства, збереження напівкріпосницького поміщицького господарства, дворянських привілеїв. Його програмним лозунгом був монархічний націоналістичний лозунг часів кріпосного права — «православ'я, самодержавство, народність». Головним методом боротьби проти революції «Союз» обрав погроми і вбивства. Члени його при допомозі і потуранні поліції відкрито і безкарно били і вбивали з-за рогу передових революційних робітників і представників демократично настроєної інтелігенції, розганяли і розстрілювали мітинги, організовували єврейські погроми, шалено цькували неруські національності.

Після розгону II Думи «Союз» розпався на 2 організації: «Палату Михаїла Архангела» на чолі з Пурішкевичем, яка виступала за використання III Думи для контрреволюційних цілей, і власне «Союз руського народу» на чолі з Дубровіним, який продовжував тактику відкритого терору. Обидві чорносотенні організації були ліквідовані під час Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року. Після Жовтневої соціалістичної революції колишні члени цих організацій брали активну участь у контрреволюційних заколотах і змовах проти Радянської влади.— *20.*

26 Ленін має на увазі членів Російської монархічної партії — контрреволюційної чорносотенної організації, яка остаточно оформилась у Москві восени 1905 року для боротьби з революційним рухом. До неї входили великі землевласники, царські сановники і вище духовенство. На чолі партії стояли реакційний публіцист В. А. Грінгмут, протоієрей І. Восторгов, князь Д. М. Долгоруков, барон Г. Г. Розен та ін., близьким до неї був запеклий реакціонер протоієрей Іоанн Кронштадтський. Друкованими органами партії були газета «Московские Ведомости» і щомісячник «Русский Вестник». За своїм напрямом Російська монархічна партія близько стояла до погромно-чорносотенного «Союзу руського народу»; вона виступала з захистом необмеженого самодержавства, за збереження всіх привілеїв дворянства, православної церкви і великоруської національності. Монархісти були проти будь-яких законодорадчих установ, проти скликання Державної думи. У 1911 році партія була перейменована в «Російський монархічний союз».— *20.*

27 «*Мирнооновленці*» — члени партії «мирного оновлення», конституційно-монархічної організації великої буржуазії і поміщиків, яка остаточно оформилась у 1906 році після розпуску І Державної думи. Партія об'єднувала «лівих» октябристів і правих кадетів. Лідерами мирнооновленців були П. О. Гейден, М. М. Львов, П. П. Рябушинський, М. О. Стахович, Є. М. та Г. М. Трубецькі, Д. М. Шипов та ін. За своєю програмою партія близько примикала до

октябристів; захищала інтереси торгово-промислової буржуазії і поміщиків, які вели господарство по-капіталістичному. Ленін називав партію «мирного оновлення» «партією мирного пограбування», бо її діяльність була спрямована на те, «як би надійніше, хитріше, спритніше, міцніше зсередини, непомітніше ззовні, захистити *права* благородного російського дворянства на кров і піт мільйонів «мужичні»...» (Твори, 4 вид., том 13, стор. 38). У III Державній думі партія «мирного оновлення» об'єдналася з так званою партією «демократичних реформ» у фракцію «прогресистів».— *20.*

28 *Партія демократичних реформ* — партія ліберально-монархічної буржуазії; утворилась на початку 1906 року під час виборів до I Державної думи з тих елементів, для яких програма кадетів здавалась дуже лівою. Найближчу участь у керівництві партії брали К. К. Арсеньєв, І. І. Іванюков, М. М. Ковалевський, В. Д. Кузьмін-Караваєв, О. С. Посников та ін. На кінець 1907 року партія перестала існувати.— *20.*

29 *«Вільнодумні»* — члени партії «вільнодумних», нечисленного буржуазного інтелігентського угруповання, що виникло в листопаді 1905 року. Своїм основним завданням партія вважала «піднесення морального і культурного рівня» російського суспільства. Програма «вільнодумних» була близькою до програми партії кадетів, вимагала встановлення конституційної монархії. В аграрному питанні «вільнодумні» захищали відчуження приватновласницьких земель за компенсацію. Після розгону II Державної думи партія «вільнодумних» перестала існувати.— *20.*

30 *Радикали-демократи* — дрібнобуржуазна організація; оформилась у листопаді 1905 року; займала проміжну позицію між кадетами і меншовиками. Радикали-демократи зробили спробу видавати газету «Радикал» (вийшов один номер). Вони висували вимогу демократичної республіки, хоча мирились і з конституційною монархією при умові відповідального перед парламентом кабінету міністрів; в аграрному питанні висловлювались за відчуження державних, удільних, кабінетських, монастирських і церковних земель без усякої винагороди і за відчуження приватновласницьких земель за мінімальну винагороду. На початку 1906 року організація радикал-демократів розпалась, колишні її члени примкнули до напівкадетських органів преси «Без Заглавия» і «Товарищ».— *20.*

31 *Трудові народні соціалісти* (енеси) — члени дрібнобуржуазної Трудової народно-соціалістичної партії, яка виділилася з правого крила партії соціалістів-революціонерів (есерів) у 1906 році. Енеси виступали за блок з кадетами. Ленін на-

зивав їх «соціал-кадетами», «міщанськими опортуністами», «есерівськими меншовиками», які хитаються між кадетами і есерами, підкреслюючи, що ця партія «дуже мало відрізняється від кадетів, бо усуває з програми і республіку і вимогу всієї землі» (див. цей том, стор. 21). На чолі партії стояли О. В. Пєшехонов, М. Ф. Анненський, В. О. Мякотін та ін. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року партія народних соціалістів злилася з трудовиками, активно підтримувала діяльність буржуазного Тимчасового уряду, пославши до його складу своїх представників. Після Жовтневої соціалістичної революції енеси брали участь у контрреволюційних змовах і збройних виступах проти Радянської влади. Партія припинила своє існування в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни.— *20.*

32 *Соціалісти-революціонери* (есери) — дрібнобуржуазна партія в Росії; виникла в кінці 1901 — на початку 1902 року в результаті об'єднання різних народницьких груп і гуртків («Союз соціалістів-революціонерів», «Партія соціалістів-революціонерів» та ін.). Її офіціальними органами стали газета «Революционная Россия» (1900—1905) і журнал «Вестник Русской Революции» (1901—1905). Есери не бачили класових відмінностей між пролетаріатом і дрібним власником, затушовували класове розшарування і суперечності всередині селянства, заперечували керівну роль пролетаріату в революції. Погляди есерів являли собою еклектичну мішанину ідей народництва і ревізіонізму; есери намагалися, за висловом В. І. Леніна, «проріхи народництва» залагоджувати «латками модної опортуністичної «критики» марксизму» (Твори, 5 вид., том 11, стор. 269). Тактика індивідуального терору, яку есери проповідували як основний метод боротьби з самодержавством, завдавала великої шкоди революційному рухові, утруднювала справу організації мас для революційної боротьби.

Аграрна програма есерів передбачала знищення приватної власності на землю і перехід її в розпорядження общин, проведення «трудового начала» і «зрівняльності» землекористування, а також розвиток кооперації. У цій програмі, яку есери називали «соціалізацією землі», насправді не було нічого соціалістичного. Аналізуючи есерівську програму, Ленін показав, що збереження товарного виробництва і приватного господарства на спільній землі не усуває панування капіталу, не звільняє трудящих селян від експлуатації і розорення; не може бути рятівним засобом для дрібних селян і кооперація в умовах капіталізму, бо вона служить збагаченню сільської буржуазії. Разом з тим Ленін відзначав, що вимоги зрівняльного землекористування, як несоціалістичні, мали історично прогресивний революційно-демократичний характер, оскільки вони були спрямовані проти реакційного поміщицького землеволодіння.

Партія більшовиків викривала спроби есерів маскуватися під соціалістів, вела наполегливу боротьбу з есерами за вплив на селянство, розкривала шкідливість їх тактики індивідуального терору для робітничого руху. Разом з тим більшовики йшли, при певних умовах, на тимчасові угоди з есерами в боротьбі проти царизму.

Класова неоднорідність селянства зумовила політичну і ідейну нестійкість й організаційний розбрід у партії есерів, їх постійні хитання між ліберальною буржуазією і пролетаріатом. Уже в роки першої російської революції від партії есерів відкололось праве крило, яке утворило легальну Трудову народно-соціалістичну партію (енеси), близьку своїми поглядами до кадетів, і ліве крило, яке оформилось в напіванархістський союз «максималістів». У період столипінської реакції партія есерів переживала повний ідейний і організаційний розвал. У роки першої світової війни більшість есерів стояла на позиціях соціал-шовінізму.

Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року есери разом з меншовиками і кадетами були головною опорою контрреволюційного буржуазно-поміщицького Тимчасового уряду, а лідери партії (Керенський, Авксентьєв, Чернов) входили до його складу. Партія есерів відмовилась від підтримки селянської вимоги ліквідації поміщицького землеволодіння, виступила за збереження поміщицької власності на землю; есерівські міністри Тимчасового уряду посилали каральні загони проти селян, які захоплювали поміщицькі землі.

В кінці листопада 1917 року ліве крило есерів утворило самостійну партію лівих есерів. Прагнучи зберегти свій вплив у селянських масах, ліві есери формально визнали Радянську владу і вступили в угоду з більшовиками, але незабаром стали на шлях боротьби проти Радянської влади.

У роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни есери вели контрреволюційну підривну роботу, активно підтримували інтервентів і білогвардійців, брали участь у контрреволюційних змовах, організовували терористичні акти проти діячів Радянської держави і Комуністичної партії. Після закінчення громадянської війни есери продовжували ворожу діяльність проти Радянської держави всередині країни і в таборі білогвардійської еміграції.— *20.*

33 «*Максималісти*» — дрібнобуржуазна напіванархістська терористична група, яка відкололась від партії есерів у 1904 році і організаційно оформилася в «Союз соціалістів-революціонерів максималістів» у жовтні 1906 року на установчому з'їзді в Або (Фінляндія). «Максималісти» ігнорували буржуазно-демократичний етап революції; поряд з есерівською вимогою «соціалізації» землі вони наполягали також на негайній «соціалізації» фабрик і заводів. Вважаючи трудове селянство головною рушійною силою революції, «максималісти» в той

же час заявляли, що в революційному русі вирішальне значення належить «ініціативній меншості», а основним засобом боротьби є індивідуальний терор. Відзначаючи політичну непослідовність «максималістів», В. І. Ленін писав: «Виділення максималістів, які весь час протягом революції виділялись і не могли виділитися з есерів остаточно, тільки підтверджувало класову нестійкість народницької революційності» (Твори, 4 вид., том 15, стор. 122). У 1907 році, після цілого ряду невдалих терористичних дій і масових арештів, організації «максималістів» почали розпадатися.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року партія «максималістів» знову відроджується. Після перемоги Жовтневої соціалістичної революції «максималісти» деякий час входили до Рад і до ВЦВК. Незабаром партія «максималістів» розкололась: одні з них стали на шлях боротьби проти Радянської влади, інші, визнавши програму більшовиків, у квітні 1920 року вступили до РКП(б).— *20.*

34 *Трудова група* (трудовики) — група дрібнобуржуазних демократів у Державних думах Росії, що складалася з селян та інтелігентів народницького напряму. Фракція трудовиків утворилася в квітні 1906 року з селянських депутатів І Державної думи.

Трудовики висували вимоги скасування всіх станових і національних обмежень, демократизації земського і міського самоврядування, здійснення загального виборчого права для виборів до Державної думи. Аграрна програма трудовиків виходила з народницьких принципів зрівняльності землекористування: утворення загальнонародного фонду з казенних, удільних, кабінетських, монастирських земель, а також приватновласницьких, якщо розмір володіння перевищував встановлену трудову норму; за відчужувані приватновласницькі землі передбачалась винагорода. В. І. Ленін відзначав, що типовий трудовик — селянин, якому «не чужі прагнення до угоди з монархією, до заспокоєння на *своєму* клаптику землі в рамках буржуазного ладу, але тепер його головна сила йде на боротьбу з поміщиками за землю, на боротьбу з кріпосницькою державою за демократію» (цей том, стор. 22).

У Державній думі трудовики хитались між кадетами і соціал-демократами. Ці хитання зумовлювалися самою класовою природою дрібних хазяїв — селян. Через те, що трудовики все-таки представляли селянські маси, більшовики в Думі проводили тактику угод з ними в окремих питаннях для спільної боротьби з царським самодержавством і кадетами. У 1917 році Трудова група злилася з партією «народних соціалістів», активно підтримувала буржуазний Тимчасовий уряд. Після Жовтневої соціалістичної революції трудовики виступали на боці буржуазної контрреволюції.— *20.*

35 *«Социал-Демократ»* — газета, нелегальний орган ЦК РСДРП; виходила в Петербурзі з 17 (30) вересня по 18 листопада (1 грудня) 1906 року, всього вийшло 7 номерів. Редакція газети, обрана на IV (Об'єднавчому) з'їзді РСДРП, складалася з самих меншовиків (Ф. І. Дан, Л. Мартов, О. С. Мартинов, П. П. Маслов, О. М. Потресов). Фактично газета була фракційним органом меншовиків.— *26*.

36 *«Пролетарий»* — більшовицька нелегальна газета. Виходила з 21 серпня (3 вересня) 1906 року по 28 листопада (11 грудня) 1909 року за редакцією В. І. Леніна; вийшло 50 номерів. У роботі редакції активну участь брали М. Ф. Владимирський, В. В. Воровський, І. Ф. Дубровінський, А. В. Луначарський; технічну роботу в справі видання газети проводили О. Г. Шліхтер, Є. С. Шліхтер та ін. Перші двадцять номерів газети були підготовлені до друку і набрані у Виборгу (друкування з матриць, які присилалися, було організовано в Петербурзі; з конспіративною метою в газеті було вказано, що вона виходить у Москві). Потім, через надзвичайне погіршення умов видання нелегального органу в Росії, редакція «Пролетария», за рішенням Петербурзького і Московського комітетів РСДРП, перенесла видання газети за кордон (№№ 21—40 вийшли в Женеві, №№ 41—50 — у Парижі).

№№ 1—2 «Пролетария» виходили як орган Московського і Петербурзького комітетів РСДРП; №№ 3—4 — як орган Московського, Петербурзького і Московського окружного комітетів РСДРП; №№ 5—11 — як орган Московського, Петербурзького, Московського окружного, Пермського і Курського комітетів РСДРП; №№ 12—20 — як орган Московського, Петербурзького, Московського окружного, Пермського, Курського і Казанського комітетів РСДРП; з № 21 (з моменту переїзду редакції за кордон) і до кінця — знову як орган Московського і Петербурзького комітетів РСДРП.

Фактично «Пролетарий» був Центральним Органом більшовиків. Всю основну роботу в редакції «Пролетария» проводив Ленін. В більшості номерів газети є по кілька його статей. У «Пролетарии» було опубліковано понад 100 статей і заміток Леніна в найважливіших питаннях революційної боротьби робітничого класу. В газеті широко висвітлювались тактичні і загальнополітичні питання, в ній публікувались звіти про діяльність ЦК РСДРП, рішення конференцій і пленумів ЦК, листи ЦК з різних питань партійної діяльності та ряд інших документів. У додатку до № 46 газети були надруковані повідомлення про нараду розширеної редакції «Пролетария», яка відбулася в Парижі 8—17 (21—30) червня 1909 року, а також резолюції цієї наради. Газета була тісно зв'язана з місцевими партійними організаціями.

В роки столипінської реакції «Пролетарий» відіграв видатну роль у збереженні і зміцненні більшовицьких організацій, у боротьбі проти ліквідаторів, одзовістів, ультима-

тистів і богобудівників. На пленумі ЦК РСДРП у січні 1910 року меншовикам за допомогою примиренців вдалося під виглядом боротьби з фракційністю провести рішення про закриття газети «Пролетарий».— *26.*

37 *Ткачовізм* — напрям у революційному народництві, близький до бланкізму, названий за ім'ям його ідеолога П. М. Ткачова (1844—1885). Ткачовісти вважали політичну боротьбу необхідною передумовою революції, але недооцінювали вирішальної ролі народних мас. На думку Ткачова, революційна меншість повинна захопити політичну владу, створити нову державу і провести революційні перетворення в інтересах народу, якому залишається тільки скористатися готовими результатами.

З критикою дрібнобуржуазної революційності Ткачова виступив Ф. Енгельс у статті «Емігрантська література» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 18, стор. 506—525).— *26.*

38 *Бунд* («Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії») був організований у 1897 році на установчому з'їзді єврейських соціал-демократичних груп у Вільно; об'єднував переважно напівпролетарські елементи єврейських ремісників західних областей Росії. На I з'їзді РСДРП (1898) Бунд увійшов до складу РСДРП «як автономна організація, самостійна лише в питаннях, що стосуються спеціально єврейського пролетаріату» («КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1954, стор. 16).

Бунд був носієм націоналізму і сепаратизму в робітничому русі Росії. У квітні 1901 року IV з'їзд Бунду ухвалив змінити організаційні відносини з РСДРП, встановлені I з'їздом РСДРП. З'їзд заявив у своїй резолюції, що він розглядає РСДРП як федеративне об'єднання національних організацій і що Бунд повинен входити до неї як федеративна частина.

На II з'їзді РСДРП, після того, як було відкинуто вимогу Бунду визнати його єдиним представником єврейського пролетаріату, Бунд вийшов з партії. У 1906 році, на підставі рішення IV (Об'єднавчого) з'їзду партії, Бунд знову ввійшов до складу РСДРП.

Всередині РСДРП бундівці весь час підтримували опортуністичне крило партії («економістів», меншовиків, ліквідаторів), вели боротьбу проти більшовиків і більшовизму. Програмній вимозі більшовиків про право націй на самовизначення Бунд протиставляв вимогу культурно-національної автономії. В роки столипінської реакції Бунд займав ліквідаторську позицію, брав активну участь у створенні Серпневого антипартійного блоку. Під час першої світової війни 1914—1918 років бундівці стояли на позиціях соціал-шовінізму. У 1917 році Бунд підтримував буржуазний

Тимчасовий уряд, боровся на боці ворогів Жовтневої соціалістичної революції. У роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни керівники Бунду остаточно злилися з силами контрреволюції. Одночасно з цим серед рядових членів Бунду намітився перелом на користь співробітництва з Радянською владою. У березні 1921 року Бунд самоліквідувався, частина його членів була прийнята до РКП(б) на загальних підставах.— *28.*

39 «*Товарищ*» — щоденна буржуазна газета; виходила в Петербурзі з 15 (28) березня 1906 по 30 грудня 1907 року (12 січня 1908). Формально газета не була органом якоїсь партії, а фактично була органом лівих кадетів. Найближчу участь в газеті брали С. М. Прокопович і К. Д. Кускова. В газеті співробітничали і меншовики.— *30.*

40 *Бернштейніанці* — представники ворожої марксизмові, опортуністичної течії в міжнародній соціал-демократії, що виникла в кінці XIX століття в Німеччині і названа за ім'ям Е. Бернштейна, найбільш відкритого виразника ревізіонізму.

У 1896—1898 роках Бернштейн виступив у теоретичному органі німецької соціал-демократії журналі «Die Neue Zeit» («Новий Час») з серією статей «Проблеми соціалізму», в яких піддав ревізії філософські, економічні і політичні основи революційного марксизму. «Заперечувалась можливість науково обгрунтувати соціалізм і довести, з точки зору матеріалістичного розуміння історії, його необхідність і неминучість; заперечувався факт зростаючих злиднів, пролетаризації і загострення капіталістичних суперечностей; оголошувалось неспроможним саме поняття про «*кінцеву мету*» і безумовно відкидалась ідея диктатури пролетаріату; заперечувалась принципіальна протилежність лібералізму і соціалізму; заперечувалась *теорія класової боротьби...*» (В. І. Ленін. Твори, 5 вид., том 6, стор. 7). Ревізія марксизму бернштейніанцями була спрямована на те, щоб перетворити соціал-демократію з партії соціальної революції в партію соціальних реформ.

Ліві елементи німецької соціал-демократії почали боротьбу проти Бернштейна на сторінках своїх газет. На захист бернштейніанства виступило праве, опортуністичне крило. Центральний комітет партії займав примиренську позицію щодо бернштейніанства і не давав йому відсічі. У журналі «Die Neue Zeit» полеміка з приводу статей Бернштейна була відкрита в липні 1898 року статтею Г. В. Плеханова «Бернштейн і матеріалізм», спрямованою проти ревізіонізму.

У 1899 році статті Бернштейна вийшли окремою книгою під заголовком «Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії».

На з'їздах Німецької соціал-демократичної партії — Штутгартському (жовтень 1898), Ганноверському (жовтень

1899) і Любекському (вересень 1901) — бернштейніанство було засуджено, але, через примиренську позицію більшості лідерів, партія не відмежувалась від Бернштейна. Бернштейніанці продовжували відкрито пропагувати ревізіоністські ідеї в журналі «Sozialistische Monatshefte» («Соціалістичний Щомісячник») і в партійних організаціях.

Бернштейніанство зустріло підтримку опортуністичних елементів інших партій II Інтернаціоналу. В Росії бернштейніанські теорії були підтримані «легальними марксистами» і «економістами». Царська цензура пропустила три видання книги Бернштейна, перекладеної на російську мову, а начальник московського охоронного відділення Зубатов включив її в число книг, рекомендованих для читання робітникам.

Тільки революційні марксисти Росії, більшовики на чолі з Леніним вели рішучу і послідовну боротьбу проти бернштейніанства і його прибічників. Ленін уже в 1899 році виступив проти бернштейніанців у «Протесті російських соціал-демократів» і в статті «Наша програма»; розгорнутій критиці Ленін піддав бернштейніанство в книзі «Що робити?» і в своїх статтях «Марксизм і ревізіонізм», «Незгоди в європейському робітничому русі» (див. Твори, 5 вид., том 4, стор. 155—168, 174—178; том 6, стор. 1—180; 4 вид., том 15, стор. 15—25; том 16, стор. 304—310) та ін.— *30.*

41 «*Наша Жизнь*» — щоденна газета ліберального напряму; виходила в Петербурзі з перервами з 6 (19) листопада 1904 по 11 (24) липня 1906 року.— *31.*

42 Мається на увазі IV з'їзд кадетської партії, що відбувся в Гельсінгфорсі 24—28 вересня (7—11 жовтня) 1906 року.— *34.*

43 «*Столичная Почта*» — щоденна газета; виходила в Петербурзі з жовтня 1906 по лютий 1908 року. Спочатку орган лівих кадетів, з лютого 1907 року стала трибуною Трудової групи. Була заборонена царським урядом.— *34.*

44 *Виборзька відозва* — звернення «Народові від народних представників», прийняте на нараді 9—10 (22—23) липня 1906 року в місті Виборгу, куди, після розпуску Думи, приїхало близько 200 колишніх депутатів I Державної думи, здебільшого кадетів. Текст відозви підготувала створена на цій нараді комісія, до якої ввійшли кадети, трудовики і меншовики. Відозва закликала населення на знак протесту проти розпуску Думи відмовлятись від сплати податків, не давати рекрутів, не визнавати позик, укладених без санкції Думи. Такими заходами «пасивного опору» кадети сподівались відвести потік масового революційного руху в спокійне русло. Пізніше В. І. Ленін відзначав: «У першій Думі лібералізм фразерствував про народну свободу, нишком забігаючи з задніх

дверей до Трепова і борючись з трудовиками і робітничими депутатами. Виборзьким маніфестом він старався вбити двох зайців, лавірувати так, щоб можна було витлумачити його поведінку — залежно від потреби — і в дусі підтримки революції і в дусі боротьби з революцією» (Твори, 4 вид., том 15, стор. 48). У вересні 1906 року на своєму з'їзді кадети вже відкрито висловились проти застосування «пасивного опору» і зреклися закликів Виборзької відозви.

Незабаром після наради у Виборгу її учасники були притягнені царським урядом до судової відповідальності. У грудні 1907 року відбувся суд, який засудив тих, що прийняли відозву, на три місяці ув'язнення.— *34.*

45 «*Речь*» — щоденна газета, центральний орган партії кадетів; виходила в Петербурзі з 23 лютого (8 березня) 1906 року за фактичною редакцією П. М. Мілюкова і Й. В. Гессена, з найближчою участю М. М. Вінавера, П. Д. Долгорукова, П. Б. Струве та інших. Газета була закрита Військово-революційним комітетом при Петроградській Раді 26 жовтня (8 листопада) 1917 року. До серпня 1918 року виходила під різними назвами «Наша Речь», «Свободная Речь», «Век», «Новая Речь», «Наш Век».— *38.*

46 «*Полярная Звезда*» — щотижневий журнал, орган правого крила кадетської партії; виходив у Петербурзі з 15 (28) грудня 1905 року по 19 березня (1 квітня) 1906 року за редакцією П. Б. Струве з участю М. О. Бердяєва, В. М. Гессена, О. С. Ізгоєва, Д. С. Мережковського, І. І. Петрункевича та ін. Всього вийшло 14 номерів. «Полярная Звезда» відкрито заявляла про свою ненависть до революції, вела боротьбу з революційно-демократичною інтелігенцією.— *39.*

47 Ленін має на увазі страйки робітників, селянські виступи, що посилилися в липні 1906 року, а також великі збройні повстання солдатів і матросів у Свеаборгу, Кронштадті і Ревелі.— *39.*

48 «*Русское Богатство*» — щомісячний журнал, який виходив з 1876 по 1918 рік у Петербурзі. З початку 90-х років перейшов до рук ліберальних народників на чолі з М. К. Михайловським; у 1906 році «Русское Богатство» стає органом Трудової народно-соціалістичної партії (енесів). «Русское Богатство» кілька разів змінювало назву («Современные Записки», «Современность», «Русские Записки»; з квітня 1917 року знову — «Русское Богатство»).— *40.*

49 «*Наше Дело*» — щотижневий журнал меншовиків; виходив у Москві з вересня по листопад 1906 року, всього вийшло 10 номерів. У журналі активну участь брали Н. Валентинов (М. В. Вольський), П. П. Маслов, Н. Череванін (Ф. А. Лип-

кін) та інші меншовики. Журнал захищав угоди з кадетами на виборах до II Думи, пропагував ідею «робітничого з'їзду».

У січні — лютому 1907 року замість «Нашего Дела» виходив журнал «Дело Жизни».— *41.*

50 *Винятковий закон проти соціалістів* був запроваджений у Німеччині в 1878 році урядом Бісмарка з метою боротьби з робітничим і соціалістичним рухом. Цим законом були заборонені всі організації соціал-демократичної партії, масові робітничі організації, робітнича преса, конфісковувалась соціалістична література; соціал-демократів переслідували, висилали. Проте репресії не зламали соціал-демократичної партії, діяльність якої була перебудована відповідно до умов нелегального існування: за кордоном видавався Центральний Орган партії газета «Социал-Демократ» і регулярно (в 1880, 1883 і 1887 роках) збиралися партійні з'їзди; в Німеччині, в підпіллі, швидко відроджувались соціал-демократичні організації і групи, на чолі яких стояв нелегальний ЦК. Одночасно партія широко використовувала легальні можливості для зміцнення зв'язку з масами,— її вплив безперервно зростав: кількість голосів, поданих за соціал-демократів на виборах у рейхстаг, зросла з 1878 року по 1890 рік більш як у три рази.

Величезну допомогу німецьким соціал-демократам подавали К. Маркс і Ф. Енгельс. У 1890 році під тиском масового і все зростаючого робітничого руху винятковий закон проти соціалістів був скасований.— *44.*

51 «*Искра*» (стара) — перша загальноросійська нелегальна марксистська газета, яка була заснована В. І. Леніним у 1900 році і відіграла вирішальну роль у створенні революційної марксистської партії робітничого класу Росії.

Перший номер ленінської «Искры» вийшов у грудні 1900 року в Лейпцігу, наступні номери виходили в Мюнхені, з липня 1902 року в Лондоні і з весни 1903 року — в Женеві. Велику допомогу в постановці газети (організації таємної друкарні, придбанні російського шрифту тощо) подали німецькі соціал-демократи К. Цеткін, А. Браун та ін., польський революціонер Ю. Мархлевський, який жив тоді в Мюнхені, і Г. Квелч — один з керівників англійської соціал-демократичної федерації.

До редакції «Искры» входили: В. І. Ленін, Г. В. Плеханов, Л. Мартов, П. Б. Аксельрод, О. М. Потресов і В. І. Засулич. Секретарем редакції спочатку була І. Г. Смідович-Леман, а потім, з весни 1901 року, Н. К. Крупська, яка відала також усім листуванням «Искры» з російськими соціал-демократичними організаціями. У центрі уваги «Искры» стояли питання революційної боротьби пролетаріату і всіх трудящих Росії проти царського самодержавства, велика увага приділялась найважливішим подіям міжнародного життя, головним

чином міжнародного робітничого руху. Ленін був фактично головним редактором і керівником «Искры», виступав із статтями з усіх основних питань будівництва партії і класової боротьби пролетаріату Росії.

«Искра» стала центром об'єднання партійних сил, згуртування і виховання партійних кадрів. У ряді міст Росії (Петербург, Москва, Самара та ін.) були створені групи і комітети РСДРП ленінсько-іскрівського напряму; у січні 1902 року на з'їзді іскрівців у Самарі була заснована російська організація «Искры». Іскрівські організації виникали і працювали під безпосереднім керівництвом учнів і соратників В. І. Леніна — М. Е. Баумана, І. В. Бабушкіна, С. І. Гусєва, М. І. Калініна, П. А. Красікова, Г. М. Кржижановського, Ф. В. Ленгніка, П. М. Лепешинського, І. І. Радченка та ін.

З ініціативи Леніна і за його безпосередньою участю редакція «Искры» розробила проект програми партії (опублікований у № 21 «Искры») і підготувала II з'їзд РСДРП. На час скликання з'їзду більшість місцевих соціал-демократичних організацій Росії приєдналася до «Искры», схвалила її тактику, програму і організаційний план, визнала її своїм керівним органом. У спеціальній постанові з'їзд відзначив виняткову роль «Искры» в боротьбі за партію і оголосив її Центральним Органом РСДРП. Незабаром після II з'їзду партії меншовики при підтримці Плеханова захопили «Искру» в свої руки. З п'ятдесят другого номера «Искра» перестала бути бойовим органом революційного марксизму.— *47.*

52 «*Заря*» — марксистський науково-політичний журнал; видавався легально в 1901—1902 роках у Штутгарті редакцією «Искры». Всього вийшло чотири номери (три книги) «Зари»: № 1 — у квітні 1901 року (фактично вийшов 10 (23) березня), № 2—3 — у грудні 1901 року, № 4 — в серпні 1902 року. Завдання журналу були визначені у «Проекті заяви редакції «Искры» і «Зари»», написаному В. І. Леніним у Росії (див. Твори, 5 вид., том 4, стор. 308—318). У 1902 році, коли виникли незгоди і конфлікти всередині редакції «Искры» і «Зари», Г. В. Плеханов висунув проект відокремлення журналу від газети (для того, щоб залишити за собою редагування «Зари»), але ця пропозиція не була прийнята, і редакція цих органів була весь час спільною.

Журнал «Заря» виступав з критикою міжнародного і російського ревізіонізму, на захист теоретичних основ марксизму. В «Заре» були надруковані праці В. І. Леніна: «Випадкові замітки», «Гонителі земства і Аннібали лібералізму», «Пани «критики» в аграрному питанні» (перші чотири розділи праці «Аграрне питання і «критики Маркса»»), «Внутрішній огляд», «Аграрна програма російської соціал-демократії», а також праці Плеханова: «Критика наших критиків. Ч. 1.

Пан П. Струве в ролі критика марксової теорії соціального розвитку», «Cant проти Канта або заповіт п. Бернштейна» та інші.— *47.*

53 Ленін має на увазі брошуру Л. Мартова «Політичні партії в Росії», у якій він називав буржуазні партії «ліберально-демократичними».— *47.*

54 Брошура «*Виступ Мартова і Череваніна в буржуазній пресі*» була видана у жовтні 1906 року в Петербурзі. У 1912 році розглядалась у Комітеті в справах друку за поданням начальника єнісейського губернського жандармського управління. Комітет наклав на брошуру арешт, а Петербурзька судова палата ухвалила брошуру знищити. Проте на той час усі примірники брошури вже розійшлись.— *50.*

55 «*Новый Путь*» — щоденна газета лівокадетського напряму; виходила в Москві з 15 (28) серпня по 3 (16) листопада 1906 року. В газеті брали участь К. Д. Кускова, С. М. Прокопович, Тан (В. Г. Богораз) та ін.— *50.*

56 Маються на увазі 33 депутати (головним чином трудовики) I Державної думи, які підписали «Проект основного земельного закону», розроблений на приватній нараді депутатів Трудової групи. «Проект 33-х» був складений за безпосередньою участю есерів і виражав їх погляди в аграрному питанні. Як основну вимогу «проект 33-х» висував негайне і повне скасування приватної власності на землю, проголошував рівне право всіх громадян на користування землею і принцип общинного землекористування із зрівняльними переділами землі за споживчою і трудовою нормою. «Проект 33-х» порівняно з іншими проектами трудовиків більш рішуче вимагав негайного знищення приватної власності на землю і передбачав конфіскацію поміщицьких земель без викупу.

Внесений 6 (19) червня 1906 року на розгляд Думи «проект 33-х» зустрів запеклий опір з боку кадетів і був відкинутий більшістю 140 проти 78 голосів.— *53.*

57 В. І. Ленін має на увазі Дрезденський з'їзд Німецької соціал-демократичної партії, що відбувся 13—20 вересня (н. ст.) 1906 року. З'їзд прийняв резолюцію, що забороняла членам партії співробітничати в буржуазній пресі.— *55.*

58 Мова йде про вірш І. С. Тургенєва «Житейське правило» (з циклу «Вірші в прозі»), персонаж якого приписував противникові свої власні недоліки.— *56.*

59 Стаття «*Соціал-демократія і виборча кампанія*» була надрукована без підпису в більшовицькій газеті «Пролетарий» № 7 від 10 (23) листопада 1906 року. Автора статті не встановлено.— *64.*

60 Брошура «*Соціал-демократія і виборчі угоди*» була надрукована в листопаді 1906 року в Петербурзі. У 1912 році, через 5 років після її видання, Комітет у справах друку наклав на неї арешт. Петербурзька судова палата арешт затвердила. 30 січня (12 лютого) 1912 року в друкарні петербурзького градоначальства примірники брошури, які залишились, були знищені.— *67*.

61 «*Око*» — щоденна ліберально-буржуазна газета кадетського напряму; видавалась у Петербурзі з 6 (19) серпня по 31 жовтня (13 листопада) 1906 року, замість газет: «Русь», «Молва», «Двадцатый Век», що видавались раніше і зміняли одна одну.— *69*.

62 В. І. Ленін має на увазі рішення IV з'їзду кадетської партії, який відбувся 24—28 вересня (7—11 жовтня) 1906 року в Гельсінгфорсі. При обговоренні питання про тактику центральний комітет партії кадетів запропонував резолюцію, яка відкидала «пасивний опір», проголошений Виборзькою відозвою (див. примітку № 44). Ліві кадети (в основному представники провінціальних організацій партії) запропонували свою резолюцію, в якій «пасивний опір» визнавався найближчим завданням партії. Більшістю голосів з'їзд прийняв резолюцію центрального комітету кадетської партії, яка закликала не проводити в життя Виборзької відозви.— *73*.

63 В. І. Ленін має на увазі статтю В. Голубєва «До завдань партії к.-д.», надруковану в «Товарище» № 73 від 28 вересня (11 жовтня) 1906 року. У статті говорилось про те, що кадетська «партія була багата на генералів, але бідна на солдатів та інструкторів».— *73*.

64 *Чотирихвістка* — скорочена назва демократичної виборчої системи, що включала чотири вимоги: загальне, рівне, пряме і таємне виборче право.— *73*.

65 Мова йде про кадетський журнал «*Вестник Партии Народной Свободы*»; виходив щотижнево в Петербурзі з 22 лютого (7 березня) 1906 року по 3 (16) лютого 1908 року. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року журнал почав виходити знову; був закритий скоро після Жовтневої соціалістичної революції.— *77*.

66 *Гедисти* — революційна марксистська течія у французькому соціалістичному русі кінця XIX — початку XX століття, очолювана Ж. Гедом і П. Лафаргом. В 1882 році, після розколу Робітничої партії Франції на Сент-Етьєннському конгресі, гедисти утворили самостійну партію, зберігши стару назву. Гедисти залишились вірними прийнятій у 1880 ро-

ці Гаврській програмі партії, теоретична частина якої була написана К. Марксом, відстоювали самостійну революційну політику пролетаріату. Вони користувались великим впливом у промислових центрах Франції, об'єднували передові елементи робітничого класу.

В 1901 році прихильники революційної класової боротьби на чолі з Ж. Гедом об'єдналися в Соціалістичну партію Франції (членів якої також почали називати за ім'ям її вождя — гедистами). У 1905 році гедисти об'єдналися з реформістською Французькою соціалістичною партією. Під час імперіалістичної війни 1914—1918 років керівники цієї партії (Гед, Самба та ін.), зрадивши справу робітничого класу, перейшли на позиції соціал-шовінізму.— *81.*

67 *Жоресисти* — прихильники французького соціаліста Ж. Жореса, який утворив у 90-х роках разом з А. Мільєраном групу «незалежних соціалістів» і очолював праве, реформістське крило французького соціалістичного руху. Під виглядом вимоги «свободи критики» жоресисти виступали з ревізією основних положень марксизму, проповідували класове співробітництво пролетаріату з буржуазією. У 1902 році вони утворили Французьку соціалістичну партію, яка стояла на реформістських позиціях.— *81.*

68 «*Сознательная Россия*» — есерівський збірник; видавався легально в Петербурзі восени 1906 року за редакцією В. М. Чернова. Вийшло 4 випуски. З третього випуску виходив з підзаголовком «Сборник на современные темы».— *83.*

69 *Друга конференція РСДРП* («*Перша Всеросійська*») відбулася в Таммерфорсі 3—7 (16—20) листопада 1906 року. На конференції було 32 делегати з ухвальним голосом: 11 від меншовиків, 7 від бундівців, 6 від більшовиків, 5 від Соціал-демократії Польщі і Литви, 3 від Соціал-демократії Латиського краю. Члени ЦК і редакції ЦО були присутні з правом дорадчого голосу.

Конференція прийняла такий порядок денний: 1. Виборча кампанія. 2. Партійний з'їзд. 3. Робітничий з'їзд. 4. Боротьба з чорною сотнею і погромами. 5. Партизанські виступи.

Меншовицький ЦК, організувавши представництво ряду фіктивних організацій, забезпечив меншовикам більшість на конференції. Це дало можливість нав'язати конференції меншовицькі резолюції в ряді питань. Більшовицьку лінію на конференції захищали 14 делегатів від Петербурга, Москви, Центрально-Промислової області, Поволжя, польських і латиських соціал-демократів. У питанні про виборчу кампанію до II Державної думи конференція заслухала чотири доповіді. На захист більшовицької тактики проти блоків з кадетами з доповідями виступили В. І. Ленін і представник соціал-демократії Польщі і Литви А. Варський

(А. С. Варшавський). Меншовицьку тактику блоку з кадетами обстоювали Л. Мартов і бундівець Р. А. Абрамович.

Після обговорення доповідей конференція 18 голосами (меншовики і бундівці) проти 14 прийняла меншовицьку резолюцію «Про тактику РСДРП у виборчій кампанії», що допускала блоки з кадетами. На противагу цій опортуністичній резолюції Ленін від імені 14 делегатів вніс «Окрему думку» — більшовицьку платформу у виборчій кампанії, в якій підкреслювалась необхідність організаційної та ідейної самостійності партії робітничого класу. «Окрема думка» допускала можливість тимчасових угод тільки з трудовиками й есерами як представниками дрібнобуржуазної демократії (див. цей том, стор. 95—97). Ленін виступив на конференції з критикою меншовицького проекту виборчої платформи, поданого ЦК на затвердження конференції, і висунув ряд поправок до нього. Під тиском більшовиків конференція прийняла резолюцію про внесення поправок у проект виборчої платформи.

Конференція прийняла резолюцію «Про єдність виборчої кампанії на місцях» з поправкою Леніна. Ця поправка обмежувала меншовицький ЦК у проведенні на місцях тактики блоку з кадетами (див. цей том, стор. 117—118).

Ленін обстоював на конференції необхідність екстреного з'їзду партії. Конференція ухвалила скликати черговий з'їзд не пізніше 15 (28) березня 1907 року. Незважаючи на те, що більшовики вимагали обговорити питання про «робітничий з'їзд», вважаючи агітацію за нього порушенням партійної дисципліни, конференція цього питання не обговорювала, обмежившись прийняттям компромісної резолюції «До питання про межі агітації за робітничий з'їзд».

Питання про боротьбу з чорною сотнею та погромами і про партизанські виступи за браком часу не обговорювались. Конференція доручила ЦК опублікувати в короткому звіті про конференцію всі проекти резолюцій і окремі думки. Проте меншовицький ЦК у своєму органі «Социал-Демократ» опублікував лише резолюції конференції, виключивши «Окрему думку» більшовиків.

Аналіз і критику роботи конференції Ленін дав у статтях «Про блоки з кадетами» і «Боротьба з кадетствуючими с.-д. і партійна дисципліна» (див. цей том, стор. 103—114, 115—118).— *89.*

70 В основу доповіді Леніна покладено більшовицьку резолюцію, подану потім на конференцію як «Окрему думку» від імені делегатів соціал-демократії Польщі, Латиського краю, Петербурга, Москви, Центрально-Промислової області і Поволжя (див. цей том, стор. 95—97).— *91.*

71 Мова йде про більшовицький проект декларації думської соціал-демократичної фракції, написаний Леніним. Цей про-

ект з незначними скороченнями наведений Леніним у статті «З приводу декларації нашої думської фракції» (див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 209—214).— *93.*

72 Ленін має на увазі резолюцію «Про тактику», прийняту VII з'їздом Бунду, який відбувся в кінці серпня — на початку вересня 1906 року.— *95.*

73 *Сіоністи-соціалісти* — члени Сіоністсько-соціалістичної робітничої партії, дрібнобуржуазної єврейської націоналістичної організації, яка утворилася в 1904 році. Головним завданням єврейського пролетаріату сіоністи-соціалісти вважали боротьбу за здобуття власної території і створення своєї національної держави. Вони проповідували класове співробітництво з єврейською буржуазією, прагнули ізолювати єврейських робітників від революційного руху російського і міжнародного пролетаріату, намагались сіяти ворожі почуття серед робітників різних національностей. Націоналістична діяльність сіоністів-соціалістів затемнювала класову свідомість єврейських робітників, завдавала великої шкоди робітничому рухові. Міжнародне соціалістичне бюро у жовтні 1908 року відмежувалось від сіоністів-соціалістів.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року Сіоністсько-соціалістична робітнича партія об'єдналася з Соціалістичною єврейською робітничою партією («Серп») в Об'єднану єврейську соціалістичну робітничу партію.— *97.*

74 Ленін має на увазі «селянську реформу» 1861 року, яка була проведена царським урядом в інтересах кріпосників-поміщиків. 19 лютого 1861 року Олександр II підписав Маніфест і «Положення» про селян, що вийшли з кріпосної залежності. Необхідність реформи зумовлювалась усім ходом економічного розвитку країни і зростанням масового селянського руху проти кріпосницької експлуатації. «Селянська реформа» була буржуазною реформою, яку проводили кріпосники. Поміщицьке землеволодіння було збережене. Селянин міг одержати наділ землі тільки за встановленою законом нормою (і то за згодою поміщика), за викуп. За приблизними підрахунками, землі у дворян після реформи було 71,5 млн. дес., у селян — 33,7 млн. дес. В результаті реформи поміщики відрізали собі понад $^1/_5$ і навіть $^2/_5$ селянської землі. В руках поміщиків залишались кращі частини селянських наділів («відрізані землі», ліси, луки, водопої, вигони та інші), без яких селяни не могли вести самостійного господарства. Викуп селянами своїх наділів у власність був прямим пограбуванням їх поміщиками і царським урядом. Для сплати селянами боргу царському урядові встановлювалась розстрочка на 49 років з платежем 6%. Недоїмки по викупній

операції зростали з року в рік. Тільки колишні поміщицькі селяни виплатили царському урядові по викупній операції 1,9 млрд. крб., тимчасом як ринкова ціна землі, що перейшла до селян, не перевищувала 544 млн. крб. Фактично селяни були змушені за свої землі платити сотні мільйонів карбованців, що вело до розорення селянських господарств і масового зубожіння селянства.

В. І. Ленін назвав «селянську реформу» 1861 року першим масовим насильством над селянством в інтересах капіталізму, що народжувався в землеробстві, поміщицькою «чисткою земель» для капіталізму. Про реформу 1861 року див. праці Леніна «П'ятдесятиріччя падіння кріпосного права», «З приводу ювілею», ««Селянська реформа» і пролетарсько-селянська революція» (Твори, 4 вид., том 17, стор. 61—64, 80—87, 88—96).— *101.*

75 Мова йде про «Листи про тактику і безтактність» Г. В. Плеханова, в яких була визначена меншовицька тактика щодо Державної думи (див. Г. В. Плеханов. Сочинения, том XV, 1926, стор. 91—145).— *105.*

76 Див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 134.— *108.*

77 Ленін має на увазі промову Ф. І. Родичева на 26 засіданні І Державної думи 13 (26) червня 1906 року.— *109.*

78 Мова йде про передову статтю, а також про статтю К. Д. Кускової «До листа Г. В. Плеханова», опублікованих у газеті «Товарищ» № 102 від 1 (14) листопада 1906 року. Статті схвалювали «Відкритий лист до свідомих робітників» Г. В. Плеханова, в якому містився заклик до соціал-демократів іти на угоду з буржуазними партіями під час виборів до II Державної думи. В статтях висувалась вимога згуртування «всієї російської демократії» «без розрізнення партій».— *112.*

79 Ленін має на увазі передову статтю про Другу конференцію РСДРП («Першу Всеросійську»), вміщену в № 46 газети «Век» 15 (28) листопада 1906 року.

«*Век*» — газета лівокадетського напряму; виходила в Москві з перервою з січня 1906 року по січень 1907 року.— *112.*

80 «*Дневник Социал-Демократа*» — неперіодичний орган, що його видавав Г. В. Плеханов у Женеві з березня 1905 по квітень 1912 року (з великими перервами). Вийшло 16 номерів. Видання його було відновлено в 1916 році в Петрограді, але вийшов тільки один номер. У перших восьми номерах (1905—1906) Плеханов проводив крайньо праві меншовицькі, опортуністичні погляди, виступав із захистом блоку соціал-демо-

кратії з ліберальною буржуазією, заперечував союз пролетаріату з селянством, засуджував грудневе збройне повстання. В 1909—1912 роках Плеханов виступав проти меншовиків-ліквідаторів, які стали на шлях ліквідації нелегальних партійних організацій («Дневник Социал-Демократа» №№ 9—16). Проте в основних питаннях тактики він залишався на меншовицьких позиціях. У № 1 «Дневника Социал-Демократа», що вийшов у 1916 році, були яскраво виражені соціал-шовіністські погляди Плеханова.— *113.*

81 Мова йде про «Відкритий лист до свідомих робітників» Г. В. Плеханова, опублікований у кадетській газеті «Товарищ» № 101 від 31 жовтня (13 листопада) 1906 року. Про цей лист див. «Постскриптум до статті «Соціал-демократія і виборча кампанія»» (цей том, стор. 64—66).— *116.*

82 Текст, виділений курсивом, являє собою поправку Леніна до резолюції меншовиків «Про єдність виборчої кампанії на місцях», внесену ним на Другій конференції РСДРП («Першій Всеросійській»).— *118.*

83 «*Волна*» — щоденна більшовицька газета; виходила легально в Петербурзі з 26 квітня (9 травня) по 24 травня (6 червня) 1906 року. Вийшло 25 номерів. З № 9 «Волну» фактично редагував В. І. Ленін. У роботі редакції брали участь: В. В. Воровський, А. В. Луначарський, М. С. Ольмінський, І. І. Скворцов-Степанов та ін. В газеті було опубліковано близько 25 ленінських статей, багато з них друкувались як передові. «Волна» відіграла велику роль у керівництві більшовиків революційною боротьбою мас, у підвищенні свідомості й організованості пролетаріату.

Значну частину газети займав суспільно-політичний відділ, матеріали цього відділу присвячувались аналізові і роз'ясненню політичних подій, виробленню і пропаганді тактики пролетаріату в революції. Відділ партійного життя був представлений двома рубриками: «З життя політичних партій» і «В районах». Під першою рубрикою публікувались переважно резолюції та інші керівні документи партії, а також інформації про діяльність національних соціал-демократичних організацій. Під другою — матеріали про життя районних і первинних партійних організацій. Багато уваги приділяла газета висвітленню робітничого руху в країні. Ці матеріали вміщувалися під рубриками: «На фабриках і заводах», «У професійних спілках», «Серед безробітних». У відділі «Державна дума» друкувалися звіти про думські засідання, репортажі з кулуарів Думи. Огляди преси публікувались у відділі «Серед газет і журналів».

Царський уряд переслідував «Волну»: редактора не раз притягали до суду, на багато номерів газети наклали арешт; №№ 10, 18, 19, 22—25 Петербурзька судова палата 26 червня

(9 липня) 1913 року ухвалила знищити разом із стереотипами, заготовленими для їх надрукування. 24 травня (6 червня) 1906 року газета була закрита царським урядом. Після закриття «Волны» робітники петербурзького заводу Коппеля писали: «Визнаючи, що закрита поліцією с.-д. газета «Волна», цілком виражаючи і захищаючи остаточні вимоги і цілі робітничого класу, разом з тим найбільш ясно і просто говорила нам, робітникам, про наше класове завдання в переживаний нами момент, найбільш зрозуміло і правильно роз'яснювала нам поведінку кадетів і наше ставлення до них і до Держ. думи, ми висловлюємо своє товариське співчуття закритій «Волне» і з нетерпінням чекаємо газети, яка вийде їй на зміну» («Вперед» № 2, 27 травня 1906 р.). Замість «Волны» почала виходити газета «Вперед», а потім «Эхо».— *119.*

84 «*Армавирский Пролетарий*» — газета, нелегальний орган Армавірського комітету РСДРП; виходила в 1906—1907 роках.— *119.*

85 «*Русские Ведомости*» — газета; виходила в Москві з 1863 року, виражала погляди поміркований-ліберальної інтелігенції. У 80—90-х роках в газеті брали участь письменники демократичного табору (В. Г. Короленко, М. Є. Салтиков-Щедрін, Г. І. Успенський та ін.), друкувались твори ліберальних народників. З 1905 року газета була органом правого крила партії кадетів. Ленін відзначав, що «Русские Ведомости» своєрідно поєднали «*правий* кадетизм з народницьким нальотом» (Твори, 4 вид., том 19, стор. 109). У 1918 році «Русские Ведомости» були закриті разом з іншими контрреволюційними газетами.— *120.*

86 Листівка «*Кого обирати до Державної думи?*» написана перед виборами до II Думи. В статті «Підроблення урядом Думи і завдання соціал-демократії» Ленін назвав цю листівку плакатом «про три *головні* партії», що брали участь у виборах до Думи (див. цей том, стор. 183). Листівка була надрукована у Виборгу редакцією «Пролетария» як додаток до № 8 газети; вийшла в 1906 році у Петербурзі трьома виданнями (одне повне і два скорочених). У скороченому вигляді листівку видали також Іваново-Вознесенський, Костромський і Харківський комітети РСДРП, Обська група РСДРП, ЦК соціал-демократії Латиського краю та ЦК соціал-демократії Латвії.— *121.*

87 Мова йде про лист Г. В. Плеханова «Гласна відповідь одному з читачів «Товарища»», надрукований у газеті «Товарищ» № 122 від 24 листопада (7 грудня) 1906 року. Ленін іронічно порівнює опортуністичний лист Плеханова з брошурою Ф. Лассаля «Гласна відповідь Центральному Комітетові, затвердженому для скликання загального німецького робітничого конгресу в Лейпцігу», написаною в 1863 році.— *129.*

88 *Ноздрьов* — один з героїв поеми М. В. Гоголя «Мертві душі», в образі якого виведено тип самовпевненої, безцеремонної, брехливої людини.— *129.*

89 Див. К. Маркс. «Громадянська війна у Франції» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 17, стор. 334).— *131.*

90 «*Знаменита паризька угода*» — угода про «основні принципи та вимоги» у боротьбі з самодержавством була прийнята в листопаді 1904 року на Паризькій конференції, в якій брали участь представники партії соціалістів-революціонерів, Польської соціалістичної партії (ППС), грузинської буржуазно-націоналістичної партії («Сакартвело»), вірменської буржуазно-націоналістичної партії («Дрошак»), Польської національної ліги («Ліга народова»), Фінляндської партії активного опору, «Союза освобождения» та ін.

Скликана Радою РСДРП нарада делегатів РСДРП і національних соціал-демократичних організацій відмовилася взяти участь в Паризькій конференції, тому що вважала неможливим укладення угоди з класово обмеженою, половинчатою і непослідовною в своїх політичних вимогах буржуазною демократією.— *135.*

91 «*Голос Труда*» — меншовицька щоденна легальна газета; видавалась у Петербурзі з 21 червня (4 липня) до 7 (20) липня 1906 року замість газети «Курьер», що виходила раніше. Вийшло 16 номерів.— *137.*

92 «*Отклики Современности*» — меншовицький легальний журнал; виходив у Петербурзі з березня по червень 1906 року. Вийшло 5 номерів журналу.— *137.*

93 В. І. Ленін має на увазі проект резолюції більшовиків до IV (Об'єднавчого) з'їзду РСДРП «Сучасний момент демократичної революції» (див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 99—100).— *137.*

94 Мова йде про резолюцію III з'їзду РСДРП «Про збройне повстання» (див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 73).— *140.*

95 В. І. Ленін має на увазі проект резолюції більшовиків до IV (Об'єднавчого) з'їзду РСДРП «Збройне повстання» (див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 101—102).— *140.*

96 «*Народная Свобода*» — газета, орган партії кадетів; виходила у Петербурзі в грудні 1905 року за редакцією П. М. Мілюкова та Й. В. Гессена.— *142.*

97 *Іван Федорович Шпонька* — герой повісті М. В. Гоголя «Іван Федорович Шпонька та його тітонька», в образі якого автор показав обмежену, благодушну людину, що нічим не цікавиться.— *142.*

98 В. І. Ленін має на увазі народні повстання в південно-західній Німеччині, що спалахнули в травні 1849 року. Революційно-демократичним рухом були охоплені Рейнська провінція, баварський Пфальц і Баден; він проходив під лозунгом боротьби за імперську конституцію, в якій повсталі бачили засіб звільнення від государів та об'єднання Німеччини. В липні 1849 року повстання були придушені прусськими військами внаслідок нерішучості і боягузливості дрібної буржуазії, яка керувала рухом.— *146.*

99 Мова йде про повстання робітників Парижа 18 березня 1871 року, в результаті якого вперше в історії було створено уряд диктатури пролетаріату — Паризька Комуна. Про Паризьку Комуну див. у працях В. І. Леніна «Три конспекти доповіді про Паризьку Комуну», «План читання про Комуну», «Уроки Комуни», «Пам'яті Комуни», «Держава і революція», розд. III (Твори, 5 вид., том 8, стор. 463—468; том 9, стор. 314—316; 4 вид., том 13, стор. 420—423; том 17, стор. 106—110; том 25, стор. 373—391).— *146.*

100 *Бельгійський загальний страйк* був оголошений у квітні 1902 року на підтримку вимоги загального виборчого права, висунутого в парламенті представниками робітничої, ліберальної і демократичної партій. В страйку взяли участь понад 300 тис. робітників; по всій країні відбувалися робітничі демонстрації. Проте після того, як парламент відхилив законопроект про виборчу реформу, а війська стріляли у демонстрантів, опортуністичне керівництво робітничої партії (Вандервельде та ін.) капітулювало і, під тиском своїх «союзників» з табору ліберальної буржуазії, відмінило загальний страйк. Поразка робітничого класу Бельгії у квітні 1902 року стала уроком для робітничого руху всього світу. «Соціалістичний пролетаріат побачить,— писала «Искра» в № 21 від 1 червня 1902 року,— до яких практичних результатів веде опортуністична тактика, що жертвує революційними принципами, сподіваючись на швидкий успіх. Пролетаріат ще раз переконається, що ні один із застосовуваних ним засобів політичного тиску на ворога не може досягти мети, коли у нього немає готовності довести цей засіб до логічного кінця».— *146.*

101 Ленін має на увазі § 1 другого розділу праці К. Маркса «Злиденність філософії. Відповідь на «Філософію злиднів» пана Прудона» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, том 4, стор. 125—143).— *147.*

102 *Робочомисленці* — група «економістів», що видавала газету «Рабочая Мысль» (виходила з жовтня 1897 по грудень 1902 року, редагував К. М. Тахтарєв та ін.).

Група проповідувала відверто опортуністичні погляди. Вона виступала проти політичної боротьби робітничого класу, обмежуючи його завдання «інтересами хвилини», вимогами окремих часткових реформ, головним чином економічного характеру. Схиляючись перед стихійністю робітничого руху, робочомисленці виступали проти створення самостійної пролетарської партії, принижували значення революційної теорії, свідомості і твердили, що соціалістична ідеологія може виникнути з стихійного руху.

Критику поглядів групи «Рабочая мысль» як російського різновиду міжнародного опортунізму Ленін дав у статті «Назадній напрям у російській соціал-демократії», у книзі «Що робити?» (див. Твори, 5 вид , том 4, стор. 230—262; том 6, стор. 1—180), а також у статтях, опублікованих в газеті «Искра».

Акімовці — прихильники одного з представників «економізму», крайнього опортуніста В. П. Акімова (Махновця).— *149.*

103 «*Білоруська соціалістична громада*» — націоналістична організація, яка виникла в 1902 році під назвою «Білоруська революційна громада». Вона відстоювала інтереси білоруської буржуазії, поміщиків і куркулів, заперечувала революційну класову боротьбу, намагалась відірвати, відокремити білоруський народ від російського революційного робітничого класу. Ці спроби не мали ніякої підтримки у трудящих масах білоруського народу. В національному питанні виступала з вимогою «культурно-національної автономії». Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року «Білоруська соціалістична громада» підтримувала політику буржуазного Тимчасового уряду. Після Жовтневої соціалістичної революції Білоруська громада розпалась на ряд контрреволюційних груп, які вели разом з білогвардійцями та іноземними інтервентами активну боротьбу проти Радянської влади.— *151.*

104 Ленін має на увазі резолюцію про «робітничий з'їзд», прийняту в перших числах вересня 1906 року зборами робітників від різних районів Петербурга, які скликав Петербурзький комітет РСДРП. У другому пункті цієї резолюції вказувалося, що агітація за «робітничий з'їзд» «практично найбільш корисна як дрібнобуржуазним напрямам, що стирають відмінність між пролетаріатом і дрібними виробниками («Трудова група», «Трудова народно-соціалістична партія», есери і т. д.), так і справжнім ворогам пролетаріату» («Пролетарий» № 3 від 8 вересня 1906 року).— *153.*

105 Ленін має на увазі статтю «Меншовики і угоди з кадетами», опубліковану в газеті «Пролетарий» № 9 від 7 (20) грудня 1906 року.— *154.*

106 «*Вперед*» — нелегальна більшовицька щотижнева газета; видавалася в Женеві з 22 грудня 1904 року (4 січня 1905) по 5(18) травня 1905 року. Вийшло 18 номерів. Організатором, ідейним натхненником і безпосереднім керівником газети був В. І. Ленін. До складу редакції входили В. В. Воровський, А. В. Луначарський, М. С. Ольмінський. Все листування газети з місцевими комітетами в Росії і кореспондентами вела Н. К. Крупська. Ленін, визначаючи зміст газети, писав: «Напрям газети «Вперед» є *напрям старої «Искры»*. В ім'я старої «Искры» «Вперед» рішуче бореться з новою «Искрой»» (Твори, 5 вид., том 9, стор. 223). Ленін не тільки писав керівні статті до «Вперед», його перу належить також велика кількість різних заміток і опрацьованих ним статей. Деякі статті написані Леніним у співробітництві з іншими членами редакції (Воровським, Ольмінським та ін.). На частині рукописів різних авторів, що збереглися, є сліди великих правок і значних вставок Леніна. Кожний номер в полосах обов'язково переглядав Ленін. Навіть будучи цілком зайнятий роботою на III з'їзді в Лондоні, Ленін все-таки знайшов час, щоб переглянути гранки № 17 «Вперед». І тільки № 18, мабуть, вийшов без редакторського перегляду Леніна, в зв'язку з переїздом його з Лондона в Женеву. В газеті «Вперед» було опубліковано понад 60 статей і заміток Леніна. Деякі номери газети, як, наприклад, №№ 4 і 5, присвячені подіям 9 січня 1905 року і початку революції в Росії, майже цілком написані Леніним.

Газета «Вперед» дуже скоро після виходу завоювала симпатії місцевих партійних комітетів, які визнали її своїм органом. Згуртовуючи місцеві партійні комітети на основі ленінських принципів, газета «Вперед» відіграла велику роль у підготовці III з'їзду партії, в основу рішень якого були покладені настанови, висунуті і обгрунтовані Леніним на сторінках газети. Тактична лінія газети «Вперед» стала тактичною лінією III з'їзду. Газета «Вперед» мала постійний зв'язок з партійними організаціями Росії. Особливо тісний зв'язок був з Петербурзьким, Московським, Одеським, Катеринославським, Бакинським та іншими комітетами, а також з Кавказьким союзним комітетом РСДРП. Статті Леніна з газети «Вперед» часто передруковувалися в місцевих органах більшовицької преси, видавались окремими листівками або брошурами. Стаття Леніна «Початок революції в Росії» з № 4 «Вперед» була видана окремою листівкою Одеським, Саратовським і Миколаївським комітетами РСДРП, стаття «Пролстаріат і селянство» («Вперед» № 11) — Петербурзьким комітетом РСДРП. Кавказький союзний комітет РСДРП видав статтю Леніна «Революційна демократична диктатура

пролетаріату і селянства» («Вперед» № 14) окремою брошурою грузинською, російською та вірменською мовами. Третій з'їзд партії в спеціальній резолюції відзначив видатну роль газети «Вперед» у боротьбі проти меншовизму, за відновлення партійності, у постановці і висвітленні висунутих революційним рухом питань тактики, у боротьбі за скликання з'їзду і висловив подяку редакції газети. За рішенням III з'їзду замість газети «Вперед» почала видаватись газета «Пролетарий».— *155.*

107 Ленін має на увазі брошуру «Робітники та інтелігенти в наших організаціях», яка вийшла під псевдонімом «Рабочий» в Женеві у 1904 році з передмовою П. Б. Аксельрода. Автор брошури, виступаючи проти ленінського організаційного плану побудови партії, змушений був визнати, що «демократизм» меншовиків по суті зводиться до боротьби за керівні місця в партії. Докладну характеристику брошури дав В. І. Ленін у статті «Солов'я байками не годують». «Ця брошура,— писав Ленін,— чудовий зразок того, як викривають рицарів «красивого слова» їх власні прихильники» (Твори, 5 вид., том 9, стор. 154).— *157.*

108 «*Новая Жизнь*» — перша легальна більшовицька газета; виходила щодня з 27 жовтня (9 листопада) по 3 (16) грудня 1905 року в Петербурзі. Офіціальним редактором-видавцем газети «Новая Жизнь» вважався поет М. М. Мінський, а видавцем М. Ф. Андрєєва. З приїздом В. І. Леніна з еміграції в Петербург на початку листопада 1905 року газета почала виходити під його безпосереднім керівництвом. Склад редакції і співробітників був змінений. «Новая Жизнь» була фактично Центральним Органом РСДРП. Найближчими співробітниками газети були В. Д. Бонч-Бруєвич, В. В. Воровський, А. В. Луначарський, М. С. Ольмінський та інші. Активну участь в «Новой Жизни» брав О. М. Горький, який надавав газеті також і велику матеріальну допомогу.

В «Новой Жизни» було надруковано 14 статей Леніна. Газета відігравала велику роль у справі політичної освіти і організації мас, мобілізовувала маси на збройне повстання. Вона була тісно зв'язана з партійними організаціями і революційними робітниками, користувалась у них великою популярністю. Листи в редакцію йшли з різних кінців країни, авторами листів були робітники, селяни, службовці, військові, студенти. Приміщення редакції було місцем партійних явок, зборів, нарад. Щоденний тираж газети досягав 80 тисяч примірників. З приводу «Новой Жизни» Ленін писав у жовтні 1905 року: «*Тепер* найширшою трибуною для нашого впливу на пролетаріат є *щоденна* пітерська газета» (Твори, 4 вид., том 34, стор. 313).

«Новая Жизнь» зазнавала численних репресій. Після виходу в світ 27 номера 2 грудня газета була закрита царським урядом. Останній, 28-й, номер вийшов нелегально.— *157.*

109 Мається на увазі, на відміну від старої, ленінської «Искры», *меншовицька «Искра»*.

На II з'їзді РСДРП «Искру» було визнано Центральним Органом партії, з'їзд затвердив редакцію у складі В. І. Леніна, Г. В. Плеханова і Л. Мартова. Проте меншовик Мартов, всупереч рішенню з'їзду, відмовився ввійти до редакції без старих редакторів-меншовиків (П. Б. Аксельрода, О. М. Потресова і В. І. Засулич), не обраних II з'їздом, і №№ 46—51 «Искры» вийшли за редакцією Леніна і Плеханова. Потім Плеханов перейшов на позиції меншовизму і поставив вимогу ввести до складу редакції відхилених з'їздом старих редакторів-меншовиків. Ленін не міг погодитись з цим і 19 жовтня (1 листопада) 1903 року вийшов з редакції «Искры»; він був кооптований в ЦК партії і звідти повів боротьбу з опортуністами-меншовиками. Номер 52 «Искры» вийшов за редакцією одного Плеханова, а 13 (26) листопада 1903 року Плеханов одноособово, порушивши волю II з'їзду партії, кооптував до складу редакції «Искры» колишніх її редакторів-меншовиків Аксельрода, Потресова і Засулич. З п'ятдесят другого номера «Искра» перестала бути бойовим органом революційного марксизму. Меншовики перетворили її в орган боротьби проти марксизму, проти партії, в трибуну для проповіді опортунізму. Видання газети припинилося в жовтні 1905 року.— *158*.

110 Ленін має на увазі свою статтю «Криза меншовизму», опубліковану в «Пролетарии» № 9 від 7 (20) грудня 1906 року (див. цей том, стор. 137—159).— *160*.

111 Ленін має на увазі відозву ЦК «До всіх партійних організацій і до всіх робітників соціал-демократів» про скликання IV з'їзду РСДРП. Відозва була прийнята за пропозицією Леніна і опублікована в № 9 газети «Новая Жизнь» 10 (23) листопада 1905 року (див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. I, 1954, стор. 91—93).— *160*.

112 Мається на увазі Перша конференція РСДРП, яка відбувалася в Таммерфорсі (Фінляндія) 12—17 (25—30) грудня 1905 року. Революційна обстановка, яка створилась у зв'язку з Всеросійським жовтневим політичним страйком, а також вимоги низових організацій про партійне об'єднання більшовиків і меншовиків поставили на порядок денний скликання чергового з'їзду партії. За пропозицією В. І. Леніна ЦК звернувся з відозвою «До всіх партійних організацій і до всіх робітників соціал-демократів» про скликання IV з'їзду 10 (23) грудня 1905 року. Відозва була прийнята одноголосно повним складом Центрального Комітету. Проте з'їзд не зміг відбутися внаслідок залізничного страйку, московського збройного повстання, яке почалося, і революцій-

них подій в інших містах Росії. Делегати, що з'їхалися в Таммерфорс, організували конференцію. У конференції брали участь представники 26 організацій. Ленін був обраний головою конференції. Серед учасників були: Л. М. Кніпович, Л. Б. Красін, Н. К. Крупська, П. Ф. Куделлі, С. А. Лозовський, П. М. Мостовенко, В. І. Невський, В. О. Радус-Зеньковнч, Й. В. Сталін, В. Ю. Фрідолін, О. М. Ярославський та інші. Представником від меншовиків був Е. Л. Гуревич (В. Даневич).

Порядок денний конференції був такий: 1) Доповіді з місць; 2) Доповідь про поточний момент; 3) Організаційний звіт ЦК; 4) Про об'єднання обох частин РСДРП; 5) Про реорганізацію партії; 6) Аграрне питання; 7) Про Державну думу.

Ленін виступив з доповідями про поточний момент і в аграрному питанні. Конференція висловилась за відновлення єдності партії і злиття практичних центрів більшовиків і меншовиків та їх літературних Центральних Органів на началах рівності, а також за злиття на місцях паралельних організацій і доручила об'єднаному ЦК скликати об'єднавчий з'їзд. В резолюції «Реорганізація партії» конференція рекомендувала проводити широке виборне начало і принцип демократичного централізму. Відступи від цього принципу були визнані допустимими лише в разі непереборних практичних перешкод. В «Аграрній резолюції» (на доповідь Леніна) конференція, розвиваючи рішення III з'їзду, запропонувала пункт аграрної програми партії про «відрізки» замінити вимогою конфіскації всіх державних, поміщицьких і церковних земель. Конференція прийняла резолюцію про активний бойкот I Державної думи. Зважаючи на те, що в Москві уже відбувалося збройне повстання, конференція за пропозицією Леніна спішно закінчила свою роботу, і делегати роз'їхалися на місця, щоб особисто брати участь у повстанні.— *160*.

113 «*L'Humanité*» («Людство») — щоденна газета, заснована в 1904 році Ж. Жоресом як орган Французької соціалістичної партії. В 1905 році газета вітала революцію, що почалася в Росії, виражаючи солідарність французького народу «з російською нацією, яка творить свій 89 рік». Редакція газети організувала збір коштів на користь російської революції. В роки першої світової війни (1914—1918) газета, перебуваючи в руках крайньо правого крила Французької соціалістичної партії, займала шовіністську позицію.

У 1918 році на чолі газети, її політичним директором став видатний діяч французького і міжнародного робітничого руху Марсель Кашен. У 1918—1920 роках газета виступала проти імперіалістичної політики французького уряду, який послав свої збройні сили для боротьби проти Радянської республіки. З грудня 1920 року, після розколу Французької соціалістичної партії і утворення Комуністичної партії

Франції, газета стала її центральним органом. На початку другої світової війни, у серпні 1939 року, французький уряд заборонив газету, і вона перейшла на нелегальне становище. В період окупації Франції гітлерівськими військами (1940—1944) газета виходила нелегально. Вона відіграла величезну роль у боротьбі за визволення Франції від фашистських загарбників.

У післявоєнний період газета веде безустанну боротьбу за зміцнення національної незалежності країни, за єдність дій робітничого класу, за зміцнення миру і дружби між народами, за демократію і соціальний прогрес.— *161.*

114 «*La Tribune Russe*» («Російська Трибуна») — закордонний бюлетень партії есерів, видавався в Парижі французькою мовою з січня 1904 по грудень 1909 року і з жовтня 1912 по липень 1913 року; у 1904 році виходив два рази на місяць, потім — щомісячно.— *161.*

115 «*Die Neue Zeit*» («Новий Час») — теоретичний журнал Німецької соціал-демократичної партії; виходив у Штутгарті з 1883 року по 1923 рік. До жовтня 1917 року редагував К. Каутський, потім — Г. Кунов. В «Die Neue Zeit» були вперше опубліковані деякі твори К. Маркса і Ф. Енгельса: «Критика Готської програми» К. Маркса, «До критики проекту соціал-демократичної програми 1891 р.» Ф. Енгельса та ін. Енгельс весь час допомагав своїми порадами редакції журналу і часто критикував її за відступи від марксизму, що допускалися в журналі. В «Die Neue Zeit» співробітничали видатні діячі німецького і міжнародного робітничого руху кінця XIX — початку XX століття: А. Бебель, В. Лібкнехт, Р. Люксембург, Ф. Мерінг, К. Цеткін, П. Лафарг, Г. В. Плеханов та ін. З другої половини 90-х років, після смерті Ф. Енгельса, в журналі почали систематично друкуватись статті ревізіоністів, серед них серія статей Е. Бернштейна «Проблеми соціалізму», яка відкрила похід ревізіоністів проти марксизму. В роки першої світової війни (1914—1918) журнал займав центристську позицію, підтримуючи фактично соціал-шовіністів.— *162.*

116 Ленін посилається на статтю О. В. Пєшехонова «Питання про викуп», опубліковану в 1906 році у другому збірнику (випуск 2) «Народно-Социалистического Обозрения».

«*Народно-Социалистическое Обозрение*» — збірники, що їх видавала напівкадетська «народно-соціалістична» партія; виходили в Петербурзі в 1906—1907 роках. Вийшло 11 збірників.— *165.*

117 Ленін має на увазі виступи Г. В. Плеханова на IV (Об'єднавчому) з'їзді РСДРП в аграрному питанні. Не віривчи в пере-

могу буржуазно-демократичної революції, Плеханов виступив проти більшовицької програми націоналізації землі, відстоював з деякими поправками меншовицьку програму муніципалізації землі, розраховану на можливість розв'язання аграрного питання мирним шляхом при збереженні самодержавства (див. Четвертый (Объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель — май) 1906 года. Протоколы, М., 1959, стор. 58—61, 137—143).— *166.*

118 «*Современная Жизнь*» — меншовицький журнал; виходив у Москві з квітня 1906 року по березень 1907 року. В журналі співробітничали Г. В. Плеханов, Л. Мартов та інші меншовики.— *166.*

119 В. І. Ленін має на увазі статтю К. Маркса «Криза і контрреволюція» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 5, стор. 410).— *171.*

120 Мова йде про статті «З Польщі» і «Латиська соціал-демократія про партизанську боротьбу», опубліковані в газеті «Пролетарий» № 3 від 8 (21) вересня, № 6 від 29 жовтня (11 листопада) і № 7 від 10 (23) листопада 1906 року.— *173.*

121 «*Volkszeitung*» («Народна Газета») — щоденна газета, орган Бунду; видавалась єврейською мовою у Вільно з 19 лютого (4 березня) 1906 року по 19 серпня (1 вересня) 1907 року.— *173.*

122 Мається на увазі резолюція Другої конференції РСДРП («Першої Всеросійської») «Поправка до проекту виборчої платформи, запропонованого Центральним Комітетом» (див. «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 134).— *175.*

123 Маються на увазі роз'яснення закону 11 (24) грудня 1905 року про вибори до Державної думи, видані Правительствуючим сенатом перед виборами до II Думи. Цими роз'ясненнями сенат додатково до закону позбавляв виборчих прав нові групи населення з робітників, селян і представників неруських національностей. В. І. Ленін назвав їх «чудовими столипінськими роз'ясненнями «суті конституції»».— *180.*

124 Мова йде про інструкцію міністерства внутрішніх справ, опубліковану 12 (25) грудня 1906 року. За цією інструкцією міські і земські управи повинні були видавати бланки виборчих записок «тільки розпорядникам або правлінням тих товариств і союзів та їх відділень, які мали політичні цілі і були внесені в реєстри», тобто легалізовані урядом. Тим самим за новою інструкцією виборчі бланки одержували тільки чорносотенні партії.— *180.*

125 *Балалайкін* — персонаж з твору М. Є. Салтикова-Щедріна «Сучасна ідилія»; ліберальний базіка, авантюрист і брехун.— *181.*

126 9 (22) травня 1906 року в Петербурзі у Народному домі Паніної був організований мітинг у зв'язку з адресою-відповіддю Думи на тронну промову царя. На мітингу було близько трьох тисяч чоловік, значну частину яких становили робітники. На цьому мітингу перший раз в Росії відкрито виступив В. І. Ленін під прізвищем Карпова. Промова Леніна, присвячена тактиці РСДРП щодо Державної думи, була відповіддю попереднім промовцям — кадетам В. В. Водовозову і М. О. Огородникову, які намагалися спростувати в своїх виступах пред'явлені кадетам обвинувачення в таємній змові з царським урядом, а також «народному соціалістові» В. О. Мякотіну і меншовику Ф. І. Дану, що захищали блок з кадетами. Ленін викрив кадетську політику угоди з самодержавством за рахунок народу. Присутній на мітингу О. Г. Шліхтер у своїх спогадах писав: «Та ось Ілліч заговорив:

За словами Огородникова, не було угоди, були лише переговори. Але що таке переговори? Початок угоди. А що таке угода? Кінець переговорів.

Я добре пам'ятаю той подив від несподіваності, який охопив усіх, геть чисто всіх слухачів, від цього такого простого, але такого ясного, карбованого формулювання суті суперечки. Ще кілька фраз, кілька історичних довідок про переговори, що завершувалися домовленістю і угодами,— і у величезному залі настала та характерна, особлива тиша, яка звичайно буває лише в тих випадках, коли слухачі завмирають в напруженій увазі до того, хто говорить... Величезний мітинг був завойований більшовицькою аргументацією Ілліча» (О. Шліхтер. Учитель і друг трудящих. Із спогадів про Леніна. К., 1958, стор. 9, 10). Учасники мітингу величезною більшістю голосів прийняли запропоновану Леніним резолюцію (див. Твори, 5 вид., том 13, стор. 90).

Промова Леніна стривожила реакційні кола і лібералів. У відповідь на нападки з боку кадетів Ленін виступив із статтею «Резолюція і революція», в якій писав: «Народні збори в домі Паніної особливо обурили пп. кадетів. Промови соціал-демократів на цих зборах скаламутили це загниле болото» (Твори, 5 вид., том 13, стор. 100). Царський уряд притягнув до відповідальності редакторів газет «Волна» і «Призыв» за надрукування звітів про мітинг і прийнятої на ньому резолюції, оголосив про притягнення до суду учасників мітингу і заборонив мітинги.— *182.*

127 Ленін має на увазі статтю Г. В. Плеханова «Час порозумітися (Лист до редакції)», опубліковану в газеті «Товарищ» № 139 від 14 (27) грудня 1906 року. В цій статті Плеханов назвав кадетську партію партією «народної напівсвободи», яка обстоювала ідею думського напіввладдя.— *182.*

128 Мова йде про депутатів Франкфуртських національних зборів — загальнонімецьких Національних зборів, що були скликані після березневої революції 1848 року в Німеччині і почали свої засідання 18 травня 1848 року у Франкфурті-на-Майні. Головне завдання Зборів полягало в ліквідації політичної роздробленості і у виробленні загальнонімецької конституції. Проте через полохливість і хитання ліберальної більшості Зборів, нерішучість і непослідовність дрібнобуржуазного лівого крила, Збори побоялися взяти в свої руки верховну владу в країні і не зуміли зайняти рішучої позиції в основних питаннях німецької революції 1848—1849 років. Вони нічого не зробили для полегшення становища робітників і селян, не підтримали національно-визвольний рух у Польщі і Чехії і схвалювали політику гноблення, яку проводили Австрія і Пруссія щодо поневолених народів. Депутати Зборів не наважились мобілізувати сили народу для відсічі наступу контрреволюції і для захисту виробленої ними в березні 1849 року імперської конституції. Вони «приймали всякі демократичні «рішення», «встановлювали» всякі свободи, а на ділі лишали владу в руках короля» (В. І. Ленін. Твори, 5 вид., том 11, стор. 19).

Незабаром австрійський, а потім пруссквий уряди відкликали своїх депутатів, а слідом за ними Франкфуртські збори покинули ліберальні депутати і інших німецьких держав. Депутати лівого, дрібнобуржуазного, крила, які залишилися в складі Зборів, перенесли їх місцеперебування в Штутгарт. Збори в червні 1849 року було розігнано військами вюртембергського уряду.— *184.*

129 *Націонал-лібераали* — партія німецької, в першу чергу прусської, буржуазії, яка утворилась восени 1866 року в результаті розколу буржуазної партії прогресистів. Націонал-лібераали ставили своєю основною метою об'єднання німецьких держав під зверхністю Пруссії; їх політика відображала капітуляцію німецької ліберальної буржуазії перед Бісмарком. У 1878 році вони голосували за запровадження виняткового закону проти соціалістів. Потім націонал-лібераали стали партією німецького монополістичного капіталу. Вони були прихильниками імперіалістичної зовнішньої політики Німеччини, виступали за збільшення озброєнь і розширення колоніальних загарбань. Після Листопадової революції 1918 року більша частина національно-ліберальної партії прибрала нову назву — «Народна партія», що сприяла захопленню влади фашистами в 1933 році.— *184.*

130 Ленін наводить положення з праці К. Маркса «Критика Готської програми» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 19, стор. 29).— *184.*

131 «*Освобождение*» — двотижневий журнал, який видавався за кордоном з 18 червня (1 липня) 1902 по 5 (18) жовтня 1905 року

за редакцією П. Б. Струве. Журнал був органом російської ліберальної буржуазії і послідовно проводив ідеї помірковано-монархічного лібералізму. В 1903 році навколо журналу склався (і в січні 1904 року оформився) «Союз освобождения», який проіснував до жовтня 1905 року. Поряд з земцями-конституціоналістами «освобожденці» утворили ядро конституційно-демократичної партії (кадетів), що утворилася в жовтні 1905 року.— *190.*

132 Стаття «*Завдання робітничої партії і селянство*» написана В. І. Леніним на прохання самарських більшовиків для більшовицької легальної газети «Самарская Лука», фактичним редактором якої був М. Т. Єлізаров. В рукопису Ленін перед заголовком статті зробив таку приписку: «Надаю редакції право переробляти статтю і змінювати заголовок. Прошу надіслати мені кілька примірників, якщо надрукуєте». Статтю Ленін надіслав з Петербурга в Самару на адресу редакції газети, але жандарми перехопили її. Рукопис був знайдений лише в грудні 1927 року в архівних матеріалах самарського губернського жандармського управління.— *193.*

133 Ленін, мабуть, має на увазі статтю: «З Москви через Твер у Петербург», опубліковану в газеті «Volkszeitung» № 235 від 18 (31) грудня 1906 року, а також статті «До питань тактики», «Непрохане посередництво. Повість про те, як «Товарищ» об'єднував кадетів з есдеками і що з цього вийшло» і «До питання про угоди», опубліковані в «Нашей Трибуне» № 1 від 13 (26) грудня 1906 року і № 3 від 27 грудня 1906 року (9 січня 1907 року). У цих статтях бундівці критикували позицію Г. В. Плеханова про допустимість блоків з кадетами.

«*Наша Трибуна*» — щотижневик Бунду; виходив у Вільно з грудня 1906 року по березень 1907 року. Вийшло 12 номерів.— *199.*

134 Ленін має на увазі статтю І. В. Жилкіна «До виборів», опубліковану в №№ 139, 140, 142 газети «Товарищ» 14 (27), 15 (28) і 17 (30) грудня 1906 року.

В № 138 тієї ж газети 13 (26) грудня 1906 року були вміщені уривки з інтерв'ю одного з лідерів трудовиків С. В. Анікіна, який вважав «необхідним якнайширше єднання перед виборами груп і партій яскраво опозиційного напряму». До таких партій він відносив і партію кадетів.— *214.*

135 Мова йде про статтю П. М. Мілюкова «Критик чи конкурент?», опубліковану за підписом М. в газеті «Речь» № 214 від 11 (24) листопада 1906 року. Стаття була написана з приводу критики кадетської партії одним з організаторів партії «народних соціалістів» В. О. Мякотіним.— *214.*

136 Ленін має на увазі статтю «З приводу останньої статті Плеханова», опубліковану в газеті «Ціп» № 1 від 8 (21) грудня 1906 року.

«Цін» («Вперед») — щоденна легальна меншовицька газета, орган Обласного комітету закавказьких організацій РСДРП, видавалась у Тифлісі грузинською мовою з грудня 1906 по березень 1907 року. Вийшло 28 номерів: №№ 1, 2 — в грудні 1906 року, №№ 1—26 у січні — березні 1907 року. Газета була закрита царським урядом.— *217*.

137 *Загальноміська і губернська конференція петербурзької організації РСДРП* зібралась 6 (19) січня 1907 року в Теріоках. Конференція конституювалась у складі 70 делегатів з ухвальним голосом (42 більшовики і 28 меншовиків). З дорадчим голосом було 4 представники меншовицьких ЦК і ЦО, по одному представнику від Петербурзького комітету РСДРП і редакції більшовицької газети «Пролетарий» та інші. При перевірці мандатів виявилось, що в деяких підрайонах, від яких пройшли в основному меншовики, була порушена постанова Петербурзького комітету, яка вимагала, щоб вибори делегатів на конференцію відбувалися обов'язково після обговорення членами партії питання про те, чи слід укладати угоди з кадетами. Такі мандати конференція визнала недійсними. Конференція більшістю голосів відкинула пропозицію представника ЦК розділити конференцію на дві частини (міську і губернську) відповідно до існуючих виборчих округів, бо вона була спрямована на створення штучної переваги меншовиків на конференції. Ці рішення меншовики використали як привід до того, щоб розірвати з революційною соціал-демократією і піти на угоду з кадетами; вони залишили конференцію і цим розкололи петербурзьку організацію напередодні виборів.

Делегати, які залишились, ухвалили продовжувати роботу конференції. Доповідь в питанні про виборчі угоди на виборах до Думи зробив Ленін. Після обговорення доповіді конференція підтвердила «Окрему думку», внесену більшовиками на Другій конференції РСДРП («Першій Всеросійській») (див. цей том, стор. 95—97). Конференція відкинула блоки з кадетами і прийняла рішення запропонувати на час виборів угоду есерам і трудовикам, якщо вони відмовляться від усякого об'єднання з кадетами.

Роботу Петербурзької конференції Ленін докладно висвітлив у брошурах «Соціал-демократія і вибори до Думи», ««Почуєш дурня суд»... (Із заміток с.-д. публіциста)», в статтях «Виборча кампанія робітничої партії в Петербурзі», «Виборна кампанія соціал-демократії в Петербурзі», «Протест 31-го меншовика» та ін. (див. цей том, стор. 231—254, 255—272, 224—230, 273—280, 285—288).— *223*.

138 Стаття «*Виборча кампанія робітничої партії в Петербурзі*» надрукована як передова в № 1 більшовицького органу «Простые Речи».

«Простые Речи» — більшовицька легальна щотижнева газета; видавалась у 1907 році в Петербурзі за найближчою участю В. І. Леніна. Вийшло всього три номери: № 1 — 14 (27) січня, № 2 — 21 січня (3 лютого), № 3 — 30 січня (12 лютого). Крім названої статті в газеті були надруковані статті Леніна «Виборна кампанія соціал-демократії в Петербурзі» (№ 2), «Вибори по робітничій курії в Петербурзі» і «Боротьба с.-д. і с.-р. на виборах у робітничій курії в С.-Петербурзі» (№ 3). Газета була заборонена царським урядом.— *224.*

139 Брошура *«Соціал-демократія і вибори до Думи»* була надрукована в Петербурзі у січні 1907 року книговидавництвом «Новая дума» в легальній більшовицькій друкарні «Дело» і поширена Петербурзьким комітетом РСДРП кількістю 4300 примірників. У 1912 році брошура була заборонена царським урядом.— *231.*

140 *Лідваліада* — справа Е. Лідваля, великого афериста і спекулянта, і В. Й. Гурка — товариша міністра внутрішніх справ. Лідваль з допомогою Гурка уклав угоду з урядом на поставляння протягом жовтня — грудня 1906 року 10 мільйонів пудів жита в охоплені голодом губернії Росії. Одержавши від Гурка як аванс значні суми державних коштів, Лідваль до середини грудня 1906 року підвіз до залізниць лише менше $^1/_{10}$ частини загальної кількості хліба. Викриття казнокрадства і спекуляції на голоді набули широкого розголошення і змусили царський уряд довести справу до суду. Проте ніяких наслідків для Гурка, крім усунення від посади, ця судова справа не мала. Лідваліада сприяла викриттю антинародної політики царського уряду, провалові правих партій на виборах до II Державної думи.— *249.*

141 Ленін має на увазі комедію суду, яку влаштував царський уряд над убивцями члена I Державної думи кадета М. Я. Герценштейна (вбитий чорносотенцями у Фінляндії 18 (31) липня 1906 року). Незважаючи на те, що широким колам громадськості були відомі винуватці вбивства, царський уряд вжив усіх заходів для того, щоб убивці залишились безкарними. Слідство навмисно затягувалось, суд кілька разів відкладався і, нарешті, 3 (16) квітня 1907 року справу було припинено.— *249.*

142 Брошура *««Почуєш дурня суд» ... (Із заміток с.-д. публіциста)»* була надрукована в Петербурзі у січні 1907 року видавництвом «Новая дума» в легальній більшовицькій друкарні «Дело». Незабаром майже всі примірники брошури були конфісковані поліцією. В 1912 році брошура була заборонена царським урядом.— *255.*

143 *«Сегодня»* — щоденна вечірня ліберально-буржуазна газета; виходила в Петербурзі з серпня 1906 по січень 1908 року.

В газеті було багато хронікального матеріалу і слабо висвітлювалися політичні питання. Ленін називав «Сегодня» бульварною газетою.— *255.*

144 «*Родная Земля*» — щотижнева газета, яка займала позицію, близьку до трудовиків; видавалась у Петербурзі з січня по квітень 1907 року. Вийшло 15 номерів. У газеті співробітничали кадети. Газета була заборонена царським урядом.— *255.*

145 В. І. Ленін наводить слова Чацького, головної дійової особи комедії О. С. Грибоєдова «Горе з розуму».— *265.*

146 В. І. Ленін наводить останній рядок вірша В. Я. Брюсова «Близьким».— *268.*

147 Маються на увазі випущені в липні 1906 року, після розгону І Думи, відозви: «До армії і флоту»,— видано від імені Трудової групи і соціал-демократичної фракції Державної думи, «Маніфест до всього російського селянства», підписаний комітетом соціал-демократичної фракції Державної думи, комітетом Трудової групи Державної думи, ЦК РСДРП, ЦК партії есерів, Всеросійськими селянською, залізничною і учительською спілками, «До всього народу» за підписами комітетів соціал-демократичної фракції Державної думи, Трудової групи, ЦК РСДРП, ЦК партії есерів, ЦК ППС і ЦК Бунду. У відозвах підкреслювалась необхідність збройного повстання.— *268.*

148 Мова йде про відозву «До всіх робітників, солдатів і громадян!», прийняту 6 (19) грудня 1905 року за пропозицією більшовиків IV пленумом Московської Ради. Відозва, яка закликала до загального політичного страйку і збройного повстання, була підписана Московською Радою робітничих депутатів, Московським комітетом РСДРП, Московською групою і Московською окружною організацією РСДРП, а також Московським комітетом партії соціалістів-революціонерів.— *269.*

149 В. І. Ленін має на увазі анкетні дані, зібрані редакцією лівокадетської газети «Век» і професійною спілкою торгово-промислових службовців «В єднанні — сила» для виясненння ставлення виборців до політичних партій.

Редакція газети «Век» розіслала своїм передплатникам відривний листок, в якому було дано список партій, що беруть участь у виборах. Читач повинен був указати партію, за яку він має намір голосувати на майбутніх виборах, і надіслати відривний листок в редакцію. Результати цього опитування були вміщені в газеті «Век» № 5 від 9 (22) січня 1907 року під заголовком «Наша анкета»; з 1523 чоловік за кадетів висловилося 765, за соціал-демократів — 407,

за есерів — 127 і за інші партії і групи — незначна кількість читачів.

15 000 таких опитних листків було розповсюджено серед членів спілки «В єднанні — сила» в листопаді 1906 року. З 1907 одержаних на 9 (22) грудня 1906 року відповідей за кадетів висловилось 996 чоловік, за соціал-демократів — 633, за есерів — 95, всі інші партії одержали невелику кількість голосів, що залишились.

Професійна спілка торгово-промислових службовців «В єднанні — сила» була утворена в Москві у жовтні 1905 року. У липні 1906 року діяльність спілки була легалізована. Постійні репресії, які обрушились на спілку з боку царського уряду, зменшили кількість її членів з 3000 у жовтні 1905 року до 900 чоловік у жовтні 1906 року. В грудні 1906 року спілка була розпущена царським урядом.— *270.*

150 Брошура В. І. Леніна «*Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика*» була надрукована в Петербурзі у видавництві «Новая дума» і поширена Петербурзьким комітетом РСДРП кількістю 3000 примірників. За цю брошуру меншовицький ЦК, не зваживши на обурення партійних організацій, притягнув Леніна до «партійного суду», який відбувся у березні 1907 року. На суді Ленін виступив з яскравою обвинувальною промовою. Він викрив дезорганізаторську діяльність і опортуністичну політику меншовиків і перетворив суд над собою в суд над меншовиками (див. Твори, 4 вид., том 12, стор. 367—377). Переконавшись у своїй поразці, ЦК змушений був припинити судову справу.— *289.*

151 «*Русь*» — щоденна ліберально-буржуазна газета; виходила у Петербурзі з грудня 1903 року. Редактором-видавцем газети був О. О. Суворін. Під час революції 1905 року «Русь» була близькою до кадетів, займаючи, проте, ще більш поміркований позицію. «Русь» була закрита 2 (15) грудня 1905 року. Згодом газета виходила з перервами під різними назвами: «Русь», «Молва», «XX Век», «Око», «Новая Русь».— *305.*

152 «*Страна*» — щоденна газета, орган партії демократичних реформ; виходила в Петербурзі з 19 лютого (4 березня) 1906 року по 1907 рік.— *305.*

153 «*Голос Приказчика*» — щотижнева газета професійної спілки прикажчиків; виходила в Петербурзі з квітня по жовтень 1906 року. Вийшло 14 номерів; №№ 3, 6 і 12 були конфісковані. Газета ставила своїм завданням об'єднання сил торгово-промислових службовців для боротьби за поліпшення їх економічного і політичного становища. «Голос Приказчика» закликав службовців підтримувати робітників у їх боротьбі проти підприємців. На сторінках газети гостро критикува-

лись кадети. Вироком Петербурзької судової палати в листопаді 1906 року видання газети було заборонено.— *309.*

154 Стаття «*Вибори по робітничій курії в Петербурзі*» була вперше надрукована у «Пролетарии» № 12, 25 січня (7 лютого) 1907 року. Більш повний текст статті був опублікований у газеті «Простые Речи» № 3 від 30 січня (12 лютого) 1907 року.— *316.*

155 *Партія народовців* (народова демократія, націонал-демократія, ендеки) — головна реакційна, націоналістична партія польських поміщиків і буржуазії, тісно зв'язана з католицькою церквою; утворилася в 1897 році, її лідерами були Р. Дмовський, З. Балицький, В. Грабський та ін. Ендеки, висуваючи лозунги «класової гармонії» і «національних інтересів», прагнули підпорядкувати своєму впливові народні маси і втягти їх у русло своєї реакційної політики. Проповідуючи запеклий войовничий націоналізм і шовінізм, як засіб боротьби з соціалістичним і загальнодемократичним рухом польського народу, ендеки намагались ізолювати його від російського революційного руху. В період революції 1905—1907 років, добиваючись угоди з царизмом на грунті автономії Королівства Польського, ендеки відкрито стали на шлях підтримки царизму і боротьби з революцією «всіма засобами, до доносів і вбивств включно» (В. І. Ленін. Твори, 4 вид., том 12, стор. 165). П'ятий (Лондонський) з'їзд РСДРП у спеціальній резолюції «Про народову демократію» підкреслив необхідність «невтомного і нещадного викривання контрреволюційної, чорносотенної фізіономії і діяльності націонал-демократів, як союзників царизму в боротьбі з революцією» («КПРС у резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, 1954, стор. 157). Під час першої світової війни (1914—1918) ендеки беззастережно підтримували Антанту, розраховуючи на перемогу царської Росії, з'єднання польських земель, що перебували під ярмом Австрії і Німеччини, й надання Польщі автономії в рамках Російської імперії. Падіння царського режиму штовхнуло ендеків на шлях профранцузької орієнтації. Проте запеклі вороги Жовтневої соціалістичної революції і Радянської держави, ендеки, згідно з своєю традиційною антинімецькою позицією, не завжди цілком підтримували авантюристичну антирадянську зовнішню політику кліки пілсудчиків, яка правила в Польщі з 1926 року. Тепер окремі групи партії ендеків діють серед реакційних елементів польської еміграції.— *317.*

156 «*Биржевые Ведомости*» — буржуазна газета; заснована в 1880 році з комерційною метою. Видавалась у Петербурзі спочатку три рази на тиждень, потім чотири, а згодом щоденно. З листопада 1902 року виходила двічі на день: вранці і ввечері. Пристосовництво, продажність, безпринципність зробили назву газети прозивною («біржовка»). «Биржевые Ве-

домости» були закриті Військово-революційним комітетом при Петроградській Раді в кінці жовтня 1917 року.— *331.*

157 *«Зрение»* — більшовицька легальна щотижнева газета; видавалась за найближчою участю В. І. Леніна в 1907 році у Петербурзі під час виборної кампанії до II Державної думи; в газеті співробітничав В. В. Воровський. Всього вийшло два номери (№ 1 — 25 січня (7 лютого) тиражем 11 000 примірників і № 2 — 4 (17) лютого — 25 000 примірників), у яких було вміщено чотири статті Леніна. За розпорядженням Петербурзького комітету в справах друку обидва номери були конфісковані. Постановою Петербурзької судової палати видання газети було припинено.— *332.*

158 Плюси в цій графі таблиці означають виборщиків, які могли б дістатись чорносотенцям у тому разі, якби голоси на виборах розділились пополам між кадетами і лівим блоком.— *336.*

159 *«Телеграф»* — щоденна ліберально-буржуазна газета; виходила в Петербурзі з 20 січня (2 лютого) по 18 лютого (3 березня) 1907 року. Вийшло 26 номерів.— *337.*

160 *«Труд»* — більшовицька щотижнева газета, яка виходила у Петербурзі в 1907 році. Номерів газети досі не знайдено.— *338.*

161 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 36, стор. 101.— *342.*

162 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 436—438.— *346.*

163 *Прудоністи* — прихильники антинаукової, ворожої марксизмові течії дрібнобуржуазного соціалізму, названої за ім'ям її засновника французького анархіста Прудона. Критикуючи велику капіталістичну власність з дрібнобуржуазних позицій, Прудон мріяв увічнити дрібну приватну власність, пропонував організувати «народний» і «обмінний» банки, з допомогою яких робітники нібито зможуть придбати власні засоби виробництва, стати ремісниками і забезпечити «справедливий» збут своїх продуктів. Прудон не розумів історичної ролі і значення пролетаріату, негативно ставився до класової боротьби, пролетарської революції і диктатури пролетаріату; з анархістських позицій заперечував необхідність держави. Маркс і Енгельс вели послідовну боротьбу з спробами Прудона нав'язати свої погляди I Інтернаціоналу. Прудонізм був підданий нищівній критиці у праці Маркса «Злиденність філософії». Рішуча боротьба з прудонізмом з боку Маркса, Енгельса та їх прихильників закінчилась повною перемогою марксизму над прудонізмом в I Інтернаціоналі.

Ленін називав прудонізм «тупоумством міщанина і філістера», нездатного пройнятися точкою зору робітничого класу. Ідеї прудонізму широко використовуються буржуазними «теоретиками» для проповіді класового співробітництва.— *346.*

164 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 31, стор. 431.— *346.*

165 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 425.— *346.*

166 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 425.— *347.*

167 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 458.— *347.*

168 Погляди основоположників марксизму в найважливіших питаннях німецької революції 1848—1849 років були викладені у праці Ф. Енгельса «Революція і контрреволюція в Німеччині», надрукованій як серія статей в газеті «New-York Daily Tribune» («Нью-Йоркська Щоденна Трибуна») з 25 жовтня 1851 по 23 жовтня 1852 року за підписом К. Маркса, який переглядав статті перед відправленням їх в газету. Тільки в 1913 році, у зв'язку з опублікуванням листування між Марксом і Енгельсом, стало відомо, що цю працю написав Енгельс (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 8, стор. 3—106).— *347.*

169 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. «Третій міжнародний огляд. З травня по жовтень» (Твори, т. 7, стор. 442—443).— *347.*

170 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 31, стор. 419.— *348.*

171 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 471.— *348.*

172 *Брентанізм* — «ліберально-буржуазне вчення, яке визнає нереволюційну «класову» боротьбу пролетаріату» (В. І. Ленін. Твори, 4 вид., том 28, стор. 205), яке проповідує можливість розв'язання робітничого питання в рамках капіталізму шляхом фабричного законодавства і організації робітників у профспілки. Дістало свою назву за ім'ям німецького буржуазного економіста Л. Брентано.— *348.*

173 *Зомбартизм* — ліберально-буржуазна течія, названа так за ім'ям одного з ідеологів лібералізму, німецького вульгарного буржуазного економіста В. Зомбарта. Зомбарт, писав Ленін, підміняв «марксизм брентанізмом, вживаючи термінологію Маркса, посилаючись на окремі твердження Маркса, підробляючись під марксизм» (Твори, 5 вид., том 12, стор. 312).— *348.*

174 Ленін має на увазі «Другу відозву Генеральної Ради Міжнародного Товариства Робітників про франко-прусську війну», написану К. Марксом (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 17, стор. 268—276).— *349.*

175 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 33, стор. 163.— *351.*

176 В. І. Ленін має на увазі працю К. Маркса «Громадянська війна у Франції» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 17, стор. 309—359).— *352.*

177 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 33, стор. 166.— *353.*

178 В. І. Ленін має на увазі замітку «Державна дума другого скликання», опубліковану в газеті «Речь» № 31 від 7 (20) лютого 1907 року.— *354.*

179 *Націоналістами-автономістами* В. І. Ленін називає депутатів Польщі у II Державній думі.— *354.*

180 Див. працю Ф. Енгельса «Соціалізм у Німеччині», написану у 1891 році (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 22, стор. 241). Цю ж думку Енгельс повторив у 1895 році у «Вступі» до брошури К. Маркса «Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 р.» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 22, стор. 518).— *358.*

181 «*Наш Мир*» — щотижневий меншовицький журнал; виходив у Петербурзі в січні — лютому 1907 року. Вийшло чотири номери.— *359.*

182 Мається на увазі звіт Московського району м. Петербурга про вибори до II Державної думи, вміщений у № 13 «Пролетария» 11 (24) лютого 1907 року. У звіті сказано: «...є деякі заводи, на яких поразку с.-д. слід приписати виключно агітації меншовиків за блок з кадетами. Характерним у цьому відношенні випадком є провал с.-д. кандидата на заводі Рєчкіна, де вплив меншовиків був особливо сильним. Там на питання, чому в них пройшов не с.-д., деякі робітники прямо відповідали, що есера вони обрали тому, що не хотіли обирати «кадета». Незважаючи на те, що у меншовиків на цьому заводі було близько 250 самих тільки членів партії, крім співчуваючих,— за них було подано всього 94 голоси (в тому числі 10 більшовицьких голосів, які не виставляли свого кандидата), а за кандидата есерів подано 500 голосів».— *360.*

183 «*Тернии Труда*» — більшовицький легальний щотижневик; видавався в Петербурзі з 24 грудня 1906 року (6 січня 1907 року) по 6 (19) січня 1907 року з активною участю Леніна. Всього вийшло 3 номери. № 1 починається статтею Леніна «Політичне становище і завдання робітничого класу», в № 2 надрукована стаття Леніна «Як ставляться до виборів у Думу партії буржуазні і партія робітнича?» (див. цей том,стор. 186—192, 211—215). Всі номери щотижневика були конфісковані поліцією, постановою Петербурзької судової палати видання було заборонено.— *370.*

184 Ленін має на увазі статтю «Чи існує чорносотенна небезпека в Петербурзі?», надруковану в «Терниях Труда» № 3, 6 (19) січня 1907 року.— *373.*

185 В Саратові і Нижньому Новгороді на першій стадії виборів до II Державної думи перемогу здобули кандидати лівого блоку. В Саратові з 80 виборщиків було обрано 65 лівих і 15 кадетів, у Нижньому Новгороді — 39 лівих, 38 кадетів і 3 октябристи.— *376.*

186 *Конференція петербурзької (міської і окружної) соціал-демократичної організації* відбулася в лютому 1907 року. В роботі конференції брали участь тільки більшовики — 27 чоловік з ухвальним голосом і 14 з дорадчим. Конференція затвердила такий порядок денний: 1) Вибори депутатів до Державної думи, що мають бути в місті Петербурзі, і робітнича курія. 2) Думська кампанія і думська тактика соціал-демократії. 3) З'їздівська кампанія, тобто підготовка до партійного з'їзду. 4) Реорганізація петербурзької організації. 5) Суд у справі Н. Леніна (мається на увазі притягнення Леніна меншовицьким ЦК до відповідальності за опублікування своєї брошури «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика»). 6) Ставлення до меншовиків, які відкололися. 7) Літературна агітація в Петербурзі.

Обговоривши перше питання, конференція намітила двох кандидатів у депутати Державної думи і обрала комісію для вироблення проекту наказу робітничим уповноваженим, виборщикам і депутатам.

По другому питанню з доповіддю виступив Ленін. Конференція схвалила доповідь Леніна; затвердила основні принципи організаційної побудови петербурзької організації, вироблені Петербурзьким комітетом.

У питанні про притягнення Леніна до суду меншовицьким ЦК конференція повністю підтримала Леніна, визнала винність меншовиків у розколі петербурзької соціал-демократичної організації напередодні виборів до II Державної думи і засудила розкольницькі дії члена ЦК меншовика Ф. І. Дана. Конференція вирішила утворити комісію для контролю за партійною пресою і делегувати представників петербурзької організації до редакцій газет «Пролетарий» і «Вперед». На конференції були обрані делегати на нараду представників кількох більшовицьких організацій для вироблення платформи до V з'їзду РСДРП.— *377.*

187 В дебатах по доповіді В. І. Леніна було порушено питання про те, чи не слід обмежити угоди соціал-демократичної партії з революційною демократією виключно бойовими моментами (повстання, страйк) і «чи не потрібна в таких випадках спільна і єдина революційна організація».— *381.*

ПОКАЖЧИК ЛІТЕРАТУРНИХ ПРАЦЬ І ДЖЕРЕЛ, ЦИТОВАНИХ І ЗГАДУВАНИХ В. І. ЛЕНІНИМ

Богучарский, В. Одумайтесь — пока еще не поздно! — «Товарищ», Спб., 1907, № 167, 17 (30) січня, стор. 1—2.— *279.*

Брюсов, В. Я. Близким.— 268.

«Буржуазная демократия» и социал-демократия.— «Речь», Спб., 1906, № 217, 15 (28) листопада, стор. 2. Підпис: Л. Н.— *112.*

В зале гражданских инженеров. Кадеты и левые.— «Телеграф», Спб., 1907, № 6, 26 січня (8 лютого), стор. 4. Під заг. загол.: Предвыборные собрания.— *337.*

Вадимов, В. К вопросу о программе-максимум и программе-минимум. (Е. Таг—ин. Принципы трудовой теории). [Рецензия].— «Сознательная Россия». Вып. I. Спб., 1906, стор. 26—42.— *83.*

— *Postscriptum.* (По поводу одной «досадной описки»).— «Сознательная Россия». Вып. I. Спб., 1906, стор. 42—46.— *83.*

Васильев, Н. В. Что делать? (Письмо в редакцию).— «Товарищ», Спб., 1906, № 142, 17 (30) грудня, стор. 2.— *203—204, 218—221, 377.*

«Век», М.— *120.*

— 1906, № 46, 15 листопада, стор. 1.— *112.*

— 1907, № 5, 9 січня, стор. 4.— *270.*

«Вестник Партии Народной Свободы», Спб., 1906, № 5, 28 березня, ствп. 318—320.— *77.*

— 1906, № 7, 19 квітня, ствп. 545—546.— *77.*

Вниманию членов РСДРП! Первый опыт. (К вопросу о проведении с.-д. кандидатов в Думу).— «Волна», Спб., 1906, № 14, 11 травня, стор. 1—2. Підпис: Петр Ал.— *119.*

[Воззвание к рабочим и социал-демократическим избирателям исполнительного органа выделившейся части общегородской Петербургской конференции РСДРП].— «Товарищ», Спб., 1907, № 170, 20 січня (2 лютого), стор. 5, у відділі: Из жизни партий.— *289—299.*

«Волна», Спб., 1906, № 14, 11 травня, стор. 1—2.— *119.*

«Вперед», Женева.— *155, 170.*

— 1905, № 1, 4 січня (22 грудня 1904), стор. 2—3.— *157.*

* Зірочкою позначено книги, газети, статті і документи з помітками В. І. Леніна, які зберігаються в Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

Избирательная арифметика.— «Товарищ», Спб., 1906, № 131, 5 (18) грудня, стор. 2. Підпис: Избиратель.— *183, 195.*

Избирательная платформа Российской социал-демократической рабочей партии. [Листовка]. Б. м., тип. ЦК РСДРП, [1906]. 2 стор. (РСДРП).— *257.*

Извещение о VII съезде Бунда. Женева, тип. Бунда, сентябрь 1906. 17 стор. (Всеобщий еврейский рабочий союз в Литве, Польше и России (Бунд)).— *28—29, 95.*

Изгоев, А. С. «Левый блок», — «Речь», Спб., 1907, № 28, 3 (16) лютого, стор. 2.— *364.*

Инструкция о выборах в Государственную думу.— «Речь», Спб., 1906, № 240, 12 (25) грудня, стор. 3.— *180, 182, 183, 184, 185.*

«*Искра*» (стара, ленінська), [Лейпціг — Мюнхен —Лондон — Женева].— *47, 134.*

«*Искра*» (нова, меншовицька), [Женева].— *134.*

— 1905, № 110, 10 вересня, стор. 1—2.— *158.*

К армии и флоту. От социал-демократической фракции и Трудовой группы Государственной думы. 12 июля 1906 г. [Листовка]. Спб., тип. ЦК РСДРП, 1906. 2 стор.— *268, 269.*

К вопросам тактики.— «Наша Трибуна», Вільно, 1906, № 1, 13 грудня, стор. 9—11. Підпис: Г. Р. Ф.— *199, 216—217, 274.*

К избирателям. [Листовка]. Изд. Армавирского комитета РСДРП. Ноябрь 1906.— *120.*

К созыву 4-го съезда РСДРП. Ко всем партийным организациям и ко всем рабочим социал-демократам.— «Новая Жизнь», Спб., 1905, № 9, 10 листопада, стор. 2.— *160.*

К характеристике момента.— «Социал-Демократ», Спб., 1906, № 1, 17 вересня, стор. 3—4.— *46, 48, 58—59.*

Каутский, К. Движущие силы и перспективы русской революции. Пер. с немецкого. («Neue Zeit», №№ 9 і 10. 25. Jg., Bd. I). Под ред. и с предисл. Н. Ленина. М., «Новая эпоха», 1907. 32 стор.— *162, 205—210.*

— *Общественные реформы.* Пер. с немецкого. М., «Колокол», 1905. 237 стор. (Первая б-ка, № 2).— *164—165.*

Кто виноват: ситуация или позиция? — «Социал-Демократ», Спб., 1906, № 3, 13 жовтня, стор. 3—5.— *60—61.*

«*Курьер*», Спб., 1906, № 4, 20 травня (2 червня), стор. 2—3; № 5, 21 травня (3 червня), стор. 2—3.— *31, 105.*

Кускова, Е. К письму Г. В. Плеханова.— «Товарищ», Спб., 1906, № 102, 1 (14) листопада, стор. 2.— *112.*

— *Чем это кончится?* — «Товарищ», Спб., 1907, № 161, 10 (23) січня, стор. 1.— *248.*

Credo.— У кн.: [Ленин, В. И.] Протест российских социал-демократов. С послесл. от ред. «Рабочего Дела». Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899, стор. 1—6. (РСДРП. Оттиск из № 4—5 «Рабочего Дела»).— *113, 218, 219, 248.*

Ларин, Ю. [Письменное заявление в бюро IV (Объединительного) съезда РСДРП].— У кн.: Протоколы Объединительного съезда РСДРП, состоявшегося в Стокгольме в 1906 г. М., тип. Иванова, 1906, стор. 197.— *158.*

— *Широкая рабочая партия и рабочий съезд.* [М.], «Новый мир», [1907]. 95 стор.— *137—159, 160, 161, 184, 217, 274.*

Лассаль, Ф. Гласный ответ Центральному Комитету общего германского рабочего конгресса в Лейпциге. Спб., Врублевский, 1906. 65—98 стор.— *129.*

Латышская социал-демократия о партизанской борьбе.— «Пролетарий», [Выборг], 1906, № 6, 29 жовтня, стор. 4—5. Підпис: Латышский социал-демократ. На газ. місце вид.: М.— *173.*

Латышская социал-демократия о партизанской борьбе.— «Пролетарий», [Виборг], 1906, № 7, 10 листопада, стор. 3—5.— Підпис: Б. На газ. місце вид.: М.— *173.*

Левицкий, В. [Выступление на собрании прогрессивных избирателей в театре Неметти 19 января 1907 г. Краткий газетный отчет].— «Товарищ», Спб., 1907, № 170, 20 січня (2 лютого), стор. 4, у відділі: Вечерние известия.— *296, 297.*

— *Петербургский пролетариат на выборах.*— «Наш Мир», Спб., 1907, № 1, 28 січня, стор. 5—7. На № 1 дата: 28 січня 1906 р.— *359.*

[Ленин, В. И. Большевистский проект думской декларации РСДРП].— «Эхо», Спб., 1906, № 1, 22 червня, стор. 2—3, у ст.: [Ленин, В. И.] По поводу декларации нашей думской фракции.— *108.*

[*Ленін, В. І.*] *Проект обращения к избирателям.*— «Пролетарий», [Виборг], 1906, № 8, 23 листопада, стор. 1. На газ. місце вид.: М.— *103, 108.*

— *Протест российских социал-демократов.* С послесл. от ред. «Рабочего Дела». Изд. Союза русских социал-демократов. Женева, тип. «Союза», 1899. 15 стор. (РСДРП. Оттиск из № 4—5 «Рабочего Дела»).— *218, 248.*

— *Протест 31-го меньшевика.*— «Пролетарий», [Виборг], 1907, № 12, 25 січня, стор. 4. На газ. місце вид.: М.— *365—366.*

— *Резолюция о вооруженном восстании,* [*принятая на III съезде РСДРП*].—У кн.: Третий очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, 1905, стор. XVII—XVIII. (РСДРП). Під заг. загол.: Главнейшие резолюции.— *140, 157—158, 221.*

— *Роспуск Думы и задачи пролетариата.* М., «Новая волна», 1906. 16 стор. Перед загол. авт.: Н. Ленин.— *158.*

— *Современный момент демократической революции.* [Проект резолюции к IV (Объединительному) съезду РСДРП].— «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 березня, стор. 5—6. Під заг. загол.: Проект резолюций. К Объединительному съезду Российской социал-демократической рабочей партии.— *137.*

— [*Тактическая платформа к Объединительному съезду РСДРП.* Проект резолюций к Объединительному съезду РСДРП].— «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 березня, стор. 5—9.— *9, 137, 140.*

— *Что делать?* Наболевшие вопросы нашего движения. Stuttgart, Dietz, 1902. VII, 144 стор. Після загол. авт.: Н. Ленин.— *153.*

— *Шаг вперед, два шага назад.* (Кризис в нашей партии). Женева, тип. партии, 1904. VIII, 172 стор. (РСДРП). Перед загол. авт.: Н. Ленин.— *157.*

— *Эсеровские меньшевики.*— «Пролетарий», [Виборг], 1906, № 4, 19 вересня, стор. 3—6. На газ. місце вид.: М.— *40, 151—152.*

Либкнехт, В. Никаких компромиссов, никаких избирательных соглашений! Пер. с немецкого Д. Лещенко. С предисл. Н. Ленина. Спб., «Новая дума», 1907. 64 стор.— *198—204.*

«*Листок «Освобождения»*», Париж, 1904, № 17, 19 листопада (2 грудня), стор. 1—2.— *135.*

— *Политические партии в России.* Спб., «Новый мир», 1906. 32 стор.— *39, 47—48, 73.*

[Маслов, П. Проект аграрной программы].— «Партийные Известия», [Спб.], 1906, № 2, 20 березня, стор. 12. Під заг. загол.: Проекты аграрной программы к предстоящему съезду.— *165.*

Медем, В. К вопросу о соглашениях.— «Наша Трибуна», Вільно, 1906, № 3, 27 грудня, ствп. 1—7.— *199, 216, 274.*

— *Платформа избирательной кампании.*— «Фольксцейтунг», Вільно, 1906, № 208, 16 (29) листопада, стор. 2. Підпис: М. Єврейською мовою.— *173—177, 179.*

Мельгунов, С. Единение— сила.— «Товарищ», Спб., 1906, № 136, 10 (23) грудня, стор. 2.— *162—163.*

Меньшевики и соглашения с кадетами.— «Пролетарий», [Виборг], 1906, № 9, 7 грудня, стор. 6—8. На газ. місце вид.: М.— *154.*

Меринг, Ф. История германской социал-демократии. Пер. со 2-го нем. изд. М. Е. Ландау. Спб.— М., Гранат, 1906—1907. 4 т.

* Т. 1. До революции 1848 г. [Спб.], 1906. 397 стор.— *198.*

* Т. 2. До прусского конституционного конфликта (1862 г.). М., 1906. 387 стор.— *198.*

* Т. 3. До франко-прусской войны. М., 1906. 416 стор.— *198.*

Т. 4. До выборов 1903 года. М., 1907. 400 стор.— *198.*

М[еч], В. «Наше Дело» № 1.— «Современная Жизнь», [М.], 1906, вересень — жовтень, стор. 254—255, у відділі: Критика и библиография. Під заг. загол.: Периодическая печать. Среди журналов.— *166.*

[Милюков, П. Н.] Критик или конкурент? — «Речь», Спб., 1906, № 214, 11 (24) листопада, стор. 2. Підпис: М.— *214.*

— *Мое «соглашение» с П. А. Столыпиным.* (Ответ «Слову» и В. В. Водовозову).— «Речь», Спб., 1907, № 19, 24 січня (6 лютого), стор. 1.— *329, 337—338.*

Мітава.— «Новое Время», Спб., 1906, № 10952, 9 (22) вересня, стор. 1, у відділі: Телеграммы наших корреспондентов.— *5.*

Небольшая поправка.— «Наш Мир», Спб., 1907, № 1, 28 січня, стор. 14. На № 1 дата: 28 січня 1906 р.— *359, 360, 365, 366.*

Некрасов, Н. А. Рыцарь на час.— *222.*

Непрошенное посредничество. Повесть о том, как «Товарищ» объединял кадетов с эсдеками и что из этого вышло.— «Наша Трибуна», Вільно, 1906, № 1, 13 грудня, стор. 14—17. Підпис: Д. Э.— *199, 216, 274.*

Неудача соглашения и ее последствия.— «Речь», Спб., 1907, № 16, 20 січня (2 лютого), стор. 2.— *289.*

«*Новая Жизнь*», Спб., 1905, № 9, 10 листопада, стор. 2—3.— *157, 160.*

— 1905, № 13, 15 листопада, стор. 2; № 14, 16 листопада, стор. 2.— *157.*

«*Новое Время*», Спб.— *314—315.*

— 1906, № 10952, 9 (22) вересня, стор. 1.— *5.*

— 1906, № 10955, 12 (25) вересня, стор. 2.— *5.*

«*Новый Путь*», М.— *50, 69.*

— 1906, № 46, 10 жовтня, стор. 1.— *50, 51.*

Нужна ли нам «полновластная» Дума? — «Речь», Спб., 1906, № 227, 26 листопада (9 грудня), стор. 2.— *135, 274.*

[*О блоках с буржуазными партиями.* Резолюция Всероссийской конференции РСДРП].— «Пролетарий», [Виборг], 1906, № 8, 23 листопада, стор. 2. На газ. місце вид.: М.— *103, 105—108, 112, 115, 116—117, 118, 128, 175—177, 184—185, 202, 274, 290.*

О завоевании власти и участии во временном правительстве. [Резолюция первой общерусской конференции партийных работников].— У кн.: Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева, тип. партии, 1905, стор. 23—24. (РСДРП).— *170—171.*

[*О заметке Г. И. Жилкина «Странички жизни» в газете «Товарищ»].*— «Речь», Спб., 1907, № 14, 18 (31) січня, стор. 2, у відділі: Печать.— *279.*

---

[1] Проект не зберігся.

Плеханов, Г. В. [Вопросы к нерусским социал-демократам о характере русской революции и о тактике, которой должны держаться русские социал-демократы].— У кн.: Каутский, К. Движущие силы и перспективы русской революции. Пер. с немецкого. («Neue Zeit», №№ 9 і 10. 25. Jg., Bd. I). Под ред. и с предисл. Н. Ленина. М., «Новая эпоха», 1907, стор. 29.—*205—210.*

— *Еще о нашем положении.* (Письмо к товарищу X.).— «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1905, № 4, грудень, стор. 1—12.— *348—350, 351, 352.*

— *К вопросу об избирательных соглашениях.* Гласный ответ одному из читателей «Товарища».— «Товарищ», Спб., 1906, № 122, 24 листопада (7 грудня), стор. 2.— *129—135, 156, 175—177, 182, 184—185, 203—204, 216—219, 274, 312, 377—378.*

— *Наше положение.*— «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1905, № 3, листопад, стор. 1—23.— *348—349.*

— *О чрезвычайном партийном съезде.*— «Социал-Демократ», Спб., 1906, № 1, 17 вересня, стор. 6.— *28, 42—43, 57, 66, 155.*

— *«Общее горе».*— «Дневник Социал-Демократа», [Женева], 1906, № 6, серпень, стор. 1—12.— *64—65, 113—114, 133.*

— *Открытое письмо к сознательным рабочим.*— «Товарищ», Спб., 1906, № 101, 31 жовтня (13 листопада), стор. 2. Під заг. загол.: Г. В. Плеханов об избирательных соглашениях.— *59, 64—65, 87—88, 94, 112—113, 114, 116, 185, 199, 216—219, 274, 312.*

— *Письма о тактике и о бестактности.* Письмо первое.— «Курьер», Спб., 1906, № 4, 20 травня (2 червня), стор. 2—3; № 5, 21 травня (3 червня), стор. 2—3.— *31— 32, 105.*

— *Письма о тактике и о бестактности.* С прилож. статьи: «Где же правая сторона и где «ортодоксия»?». [Прилож. к журн. «Дневник»]. Б. м., Малых, [1906]. 69 стор.— *105, 164, 200—201.*

— *Пора объясниться.* (Письмо в редакцию).— «Товарищ», Спб., 1906, № 139, 14 (27) грудня, стор. 2—4.— *182, 218, 219—220, 221, 274.*

— *Vademecum для редакции «Рабочего Дела».* Сборник материалов, изданный группой «Освобождение труда». С предисл. Г. Плеханова. Женева, тип. Группы старых народовольцев, 1900. II, 67 стор.— *217—218, 248.*

16 + 1/2*

[Предисловие редакции «Товарища» к статье Л. Мартова «К вопросу «о блоке левых»»].—«Товарищ», Спб., 1906, № 81, 7 (20) жовтня, стор. 2.— *55—56.*

Предисловие редакции «Neue Zeit» [к книге К. Маркса «Письма к Л. Кугельману»].— У кн.: Маркс, К. Письма к Л. Кугельману. С предисл. редакции «Neue Zeit». Пер. с немецкого М. Ильиной под ред. и с предисл. Н. Ленина. Спб., [«Новая дума»], 1907, стор. 1—7.— *345, 349.*

[Прения по докладу В. И. Ленина на конференции петербургской организации по вопросу о думской кампании и думской тактике. Краткий газетный отчет].— «Пролетарий», [Виборг], 1907, № 14, 4 березня, стор. 1—2, у ст.: Третья сессия конференции спб. с.-д. организации. На газ. місце вид.: М.— *380.*

Приветственное слово [Николая II] Государственному совету и Государственной думе.— «Правительственный Вестник», Спб., 1906, № 94, 28 квітня (11 травня), стор. 1.— *38.*

[Примечание к резолюции петербургского комитета партии с.-р. от 16 января 1907 г.].— «Товарищ», Спб., 1907, № 170, 20 січня (2 лютого), стор. 5, у відділі: Из жизни партий.— *290—291, 292.*

Программа и организационный устав партии социалистов-революционеров, утвержденные на первом партийном съезде. Изд. центрального комитета п. с.-р. Б. м., тип. партии соц.-рев., 1906. 32 стор. (Партия социалистов-революционеров).— *40.*

Программа конституционно-демократической партии, выработанная учредительным съездом партии 12—18 октября 1905 г. [Листовка]. Б. м., [1905]. 1 стор.— *201—202.*

Программа Российской соц.-дем. рабочей партии, принятая на Втором съезде партии.— У кн.: Второй очередной съезд Росс. соц.-дем. рабочей партии. Полный текст протоколов. Изд. ЦК. Женева, тип. партии, [1904], стор. 1—6. (РСДРП).— *43—44, 132—133.*

Программа трудовой (народно-социалистической) партии. (Подлежит утверждению учредительного съезда партии).— «Народно-Социалистическое Обозрение». Вып. 1. Спб., 1906, стор. 1—14.— *21—22, 40.*

Проект избирательной платформы, предложенный Центральным Комит[етом] РСДРП.— «Социал-Демократ», Спб., 1906, № 6, 3 листопада, стор. 1—2. На газеті дата: 3 жовтня 1906 р.— *93, 107—109, 175, 253.*

— *Социализм в Германии.* Близько 24 жовтня і кінець грудня 1891 р.— *358.*

— *Философия. Политическая экономия. Социализм.* (Переворот в науке, произведенный Дюрингом). Пер. с 3-го немецкого издания. Спб., Яковенко, 1904. XXIV, 478, II стор.— *346.*

Эсперов, П. Москва выбирает выборщиков.— «Биржевые Ведомости». Вечерний выпуск, Спб., 1907, № 9720, 29 січня, стор. 3.— *312.*

«Эхо», Спб., 1906, № 1, 22 червня, стор. 2—3.— *119.*

Юдин, И. Настоящий момент и его задачи.— «Наша Трибуна», Вільно, 1906, № 1, 13 грудня, стор. 1—7.— *290.*

---

* *Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx und A. an F. A. Sorge u. Andere.* Stuttgart, Dietz, 1906. XII, 422 S.— *342.*

Engels, F. [Der Brief an F. A. Sorge]. 7. März 1884.— In: Briefe und Auszüge aus Briefen von Jon. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx und A. an F. A. Sorge u. Andere. Stuttgart, Dietz, 1906, S. 193—195. Unterschrift: F. E.— *342.*

— *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft.* 3-te durchgesehene und vermehrte Auflage. Stuttgart, Dietz, 1894. XX, 354 S.— *346.*

Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Vom 21. Oktober 1878.— «Reichs-Gesetzblatt», Berlin, 1878, N 34, S. 351—358.— *44.*

«L'Humanité», Paris, 1906, N 974, 17 decembre, p. 2.— *161.*

Internationale Regeln der sozialistischen Taktik. [Die Resolution des Internationalen Sozialistenkongresses zu Amsterdam].— In: Internationaler Sozialistenkongreß zu Amsterdam. 14. bis 20. August 1904. Berlin, Expedition der Buchhandlung «Vorwärts», 1904, S. 31—32.— *19, 205—207, 209.*

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

Анненський, М. Ф.(1843—1912) — економіст-статистик і публіцист, видатний діяч ліберально-народницького руху; керував земською статистикою в ряді губерній, під його керівництвом і за його редакцією видано багато статистичних праць. Брав участь у двотомному збірнику «Вплив урожаїв і хлібних цін на деякі сторони російського народного господарства» (1897), співробітничав у журналах: «Дело», «Отечественные Записки»; входив до складу редакції ліберально-народницького журналу «Русское Богатство». У 1904—1905 роках був одним з керівників ліберально-монархічного «Союза освобождения». У 1906 році був в числі організаторів і керівників близької до кадетів дрібнобуржуазної партії «народних соціалістів», які виділилися з правого крила есерів. В останні роки життя відійшов від політичної діяльності.— *40, 214, 280.*

Б

Бадамшин, Г. С. (народився в 1865 р.) — лівий кадет, депутат I і II Державних дум від Казанської губернії; підписав так званий «Проект 33-х», внесений трудовиками на розгляд I Думи.— *73.*

Бебель (Bebel), *Август* (1840—1913) — один з найвидатніших діячів німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу. За професією робітник-токар. Політичну діяльність почав у першій половині 60-х років; був членом I Інтернаціоналу. У 1869 році разом з В. Лібкнехтом заснував Соціал-демократичну робітничу партію Німеччини («ейзенахці»); не раз обирався депутатом рейхстагу, боровся за демократичний шлях об'єднання Німеччини, викривав реакційну внутрішню і зовнішню політику кайзерівського уряду. Під час франко-прусської війни зайняв інтернаціоналістську позицію, підтримував Паризьку Комуну. У 90-і роки і на початку 900-х років виступав проти реформізму і ревізіонізму в рядах німецької соціал-демократії. В. І. Ленін вважав його промови проти бернштейніанців «зразком відстоювання марксистських поглядів і боротьби за справді соціалістичний характер робітничої партії» (Твори, 4 вид., том 19, стор. 261). Талановитий публіцист і чудовий оратор, Бебель зробив значний вплив на розвиток німецького і європейського робітничого руху. В останній період своєї діяльності Бебель допустив ряд помилок центристського характеру (недостатня боротьба з опортуністами, переоцінка значення парламентських форм боротьби та ін.).— *146.*

Беннігсен (Bennigsen), *Рудольф* (1824—1902) — німецький реакційний політичний діяч, лідер правого крила націонал-ліберальної партії; у 1873—1883 і 1887—1898 роках — депутат німецького рейхстагу; беззастережно підтримував внутрішню і зовнішню політику Бісмарка; був завзятим прихильником

виняткового закону проти соціалістів. У своїй діяльності був захисником інтересів монополістичного капіталу.— *147*.

Бердяєв, М. О. (1874—1948) — реакційний філософ-ідеаліст і містик. Уже в перших літературних працях стояв на позиціях «легального марксизму», виступав з неокантіанською ревізією вчення Маркса, потім став відкритим ворогом марксизму. У 1905 році вступив у партію кадетів; у роки реакції був одним з представників ворожої марксизмові релігійно-філософської течії богошукання, брав участь в контрреволюційному збірнику «Вехи». Після Жовтневої соціалістичної революції виступив апологетом феодалізму і середньовічної схоластики, вбачаючи в них єдиний порятунок від зростаючого комунізму. В 1922 році за контрреволюційну діяльність був висланий за кордон, де продовжував проповідь філософського містицизму, був одним з ідеологів контрреволюції.— *14*.

Бернштейн (Bernstein), *Едуард* (1850—1932) — лідер крайнього опортуністичного крила німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу, теоретик ревізіонізму і реформізму. В соціал-демократичному русі брав участь з середини 70-х років, перебував під впливом Дюрінга. З 1881 по 1889 рік — редактор нелегального центрального органу соціал-демократичної партії Німеччини «Der Sozialdemokrat» («Соціал-Демократ»). У 1896—1898 роках опублікував у журналі «Die Neue Zeit» («Новий Час») серію статей під назвою «Проблеми соціалізму», виданих потім книгою «Передумови соціалізму і завдання соціал-демократії» (1899), де відкрито виступив з ревізією філософських, економічних і політичних основ революційного марксизму. Бернштейн заперечував марксистську теорію класової боротьби, вчення про неминучість краху капіталізму, про соціалістичну революцію і диктатуру пролетаріату. «Про революцію пролетаріату опортуніст розучився й думати»,— писав В. І. Ленін, маючи на увазі Бернштейна (Твори, 4 вид., том 25, стор. 388). Єдиним завданням робітничого руху Бернштейн проголосив боротьбу за реформи, спрямовані на «поліпшення» економічного становища робітників при капіталізмі, висунув опортуністичну формулу: «рух — усе, кінцева мета — ніщо». Теоретичні погляди і практична опортуністична діяльність Бернштейна та його послідовників призвели до прямої зради інтересів робітничого класу, яка завершилась у період першої світової війни крахом II Інтернаціоналу. В наступні роки Бернштейн і далі вів боротьбу проти марксизму, підтримував політику імперіалістичної буржуазії, виступав проти Жовтневої соціалістичної революції і Радянської держави.— *210*.

Бікерман, Й. М. (народився в 1867 р.) — буржуазний публіцист і громадський діяч; за своїми політичними поглядами був близький до «народних соціалістів»; співробітничав у журналі «Русское Богатство» і в ліберально-буржуазній газеті «День»,

редагував заснований ним у 1908 році журнал «Бодрое Слово». Після Жовтневої соціалістичної революції емігрував за кордон, де брав участь у різних емігрантських антирадянських організаціях.— *360.*

Бісмарк (Bismarck), *Отто-Едуард-Леопольд* (1815—1898) — державний діяч і дипломат Пруссії і Німеччини, перший канцлер Німецької імперії, прозваний «залізним канцлером». У 1862 році — міністр-президент і міністр закордонних справ Пруссії. Основною метою Бісмарка було об'єднання «кров'ю і залізом» дрібних роз'єднаних німецьких держав і створення єдиної Німецької імперії під гегемонією юнкерської Пруссії. В січні 1871 року Бісмарк зайняв пост рейхсканцлера Німецької імперії. З 1871 по 1890 рік він керував всією зовнішньою і внутрішньою політикою Німеччини, спрямовуючи її в інтересах поміщиків-юнкерів, намагаючись в той же час забезпечити союз юнкерства з великою буржуазією. Не змігши придушити робітничого руху з допомогою проведеного ним у 1878 році виняткового закону проти соціалістів, Бісмарк виступив з демагогічною програмою соціального законодавства, запровадивши закони про обов'язкове страхування деяких категорій робітників. Однак спроба розкласти робітничий рух жалюгідними подачками була безрезультатною. В березні 1890 року Бісмарк дістав відставку.— *13, 147, 184.*

Бланкі (Blanqui), *Луї-Огюст* (1805—1881) — видатний французький революціонер, визначний представник утопічного комунізму, учасник паризьких повстань і революцій протягом 1830—1870 років, очолював ряд таємних революційних товариств. Понад 36 років Бланкі провів у тюрмах. Добиваючись захоплення влади невеликою групою революціонерів-змовників, він не розумів вирішальної ролі організації мас для революційної боротьби. Високо цінячи революційні заслуги Бланкі, Маркс і Ленін разом з тим гостро критикували його помилки і порочність змовницької тактики. «Бланкізм,— писав Ленін,— є теорія, яка заперечує класову боротьбу. Бланкізм сподівається визволення людства від найманого рабства не шляхом класової боротьби пролетаріату, а шляхом змови невеликої інтелігентної меншості» (Твори, 5 вид., том 13, стор. 73).— *351.*

*Богучарський (Яковлєв, В. Я.**) (1861—1915) ліберально-буржуазний діяч і історик народницького руху в Росії. В 90-х роках приєднався до «легального марксизму». У 1902—1905 роках брав активну участь в журналі «Освобождение», очолюваному П. Б. Струве. У 1905 році вийшов з цього журналу і разом з К. Д. Кусковою і С. М. Прокоповичем почав видавати журнал «Без Заглавия» і газету «Товарищ». У 1906—1907 роках, за участю В. Л. Бурцева, видавав журнал «Былое». У 1914—

* В дужках курсивом вказуються справжні прізвища.

1915 роках працював ученим секретарем Вільного економічного товариства. Автор і редактор багатьох праць з історії революційного руху в Росії. Найбільша з них — збірник офіціальних матеріалів: «Державні злочини в Росії в XIX ст.» (1906).— *209, 279.*

Бріан (Briand), *Арістід* (1862—1932) — французький державний діяч і дипломат; за професією адвокат. Деякий час примикав до лівого крила соціалістів. У 1902 році пройшов у парламент і став відкрито ворожим робітничому класові реакційним буржуазним політиком. У 1906 році Бріан увійшов до буржуазного уряду як міністр освіти. Виключений з соціалістичної партії, він приєднався до групи «незалежних соціалістів», яка в 1911 році прибрала назву «республіканської соціалістичної партії». У 1909 році Бріан став прем'єром «кабінету трьох ренегатів» (Бріан — Мільєран — Вівіані). У 1910 році Бріан жорстоко придушив страйк залізничників, оголосивши залізниці на воєнному стані. У 1913, 1915—1917, 1921—1922 роках — прем'єр-міністр; у 1924 році був представником Франції в Лізі націй. У 1925 році взяв участь в укладенні Локарнських угод, спрямованих проти СРСР. У 1926—1931 роках керував французькою зовнішньою політикою. У 1931 році Бріан, зазнавши поразки на президентських виборах, відійшов від політичної діяльності.— *54.*

Брюсов, В. Я. (1873—1924) — відомий російський поет і перекладач. У 90-і роки виступив як один з основоположників декадентства і символізму в російській поезії. У 1904—1909 роки керував провідним органом символістів — журналом «Весы». Під впливом революційних подій початку XX століття поезія Брюсова наближається до реального життя; він виступає проти міщанського задоволення буржуазною дійсністю, перший з російських поетів пише про капіталістичне місто, про велич творчої праці людини, разом з тим він розкриває соціальні суперечності капіталістичного суспільства. Брюсов співчутливо зустрів першу російську революцію, але до оцінки її підходив з анархоіндивідуалістичних позицій; бачив у ній тільки руйнівну силу.

Брюсов вітав Жовтневу соціалістичну революцію, закликав буржуазну інтелігенцію активно співробітничати з Радянською владою. У 1919 році він вступив до більшовицької партії. З 1921 року був професором МДУ і очолював заснований ним Вищий літературно-художній інститут.— *268.*

Булацель, П. Ф. (1867—1919) — великий поміщик, адвокат, один з лідерів чорносотенців; співробітничав у буржуазних газетах: «Свет», «Россия», «Юридическая Газета». З часу заснування чорносотенного «Союзу руського народу» Булацель ввійшов до його ради і редагував його орган — газету «Русское Знамя».— *184.*

В

згодом — у торговому представництві СРСР в Парижі. В 1930 році емігрував за кордон. Виступає в буржуазній пресі проти комуністичної партії і Радянської держави.— *41.*

Вандервельде (Vandervelde), *Еміль* (1866—1938) — лідер бельгійської робітничої партії, голова Міжнародного соціалістичного бюро II Інтернаціоналу, крайній ревізіоніст і опортуніст. Під час першої світової війни (1914—1918) — соціал-шовініст; увійшов до буржуазного уряду, займав різні міністерські пости. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року приїздив у Росію для агітації за продовження імперіалістичної війни. Вандервельде дуже вороже поставився до Жовтневої соціалістичної революції, активно сприяв збройній інтервенції проти Радянської Росії, доклав немало зусиль для відновлення II Інтернаціоналу. У 1925—1927 роках — міністр закордонних справ Бельгії, брав участь в укладенні Локарнських угод (1925), спрямованих проти СРСР, активно боровся проти створення єдиного антифашистського фронту комуністів і соціалістів. Вандервельде є автором ряду книг і брошур. У працях Вандервельде, як указував В. І. Ленін, «міщанський еклектицизм» виступає «проти марксизму, софістика проти діалектики, філістерський реформізм проти пролетарської революції» (Твори, 4 вид., том 28, стор. 292).— *146.*

Васильєв, М. В. (1857—1920) — меншовик, за професією лікар; за участь у страйку на Новій Бумагопрядильні (Петербург, 1878) був висланий в Архангельську губернію. З заслання незабаром утік в Швейцарію. Деякий час жив у Лондоні, де познайомився з Марксом. Брав активну участь у швейцарському соціал-демократичному русі. У 1905 році повернувся в Росію. Під час виборів до II Державної думи займав крайньо праву меншовицьку позицію. У роки першої світової війни (1914 — 1918) — оборонець. У 1917 році входив до плехановської групи «Єдність». Після Жовтневої соціалістичної революції працював у Союзі споживчих товариств.— *203, 216, 218, 219, 220—221, 315, 377.*

Вергежський, О.— див. Тиркова, А. В.

Виноградов, П. Г. (1854—1925) — історик, професор Московського, а потім Оксфордського університетів. Більшість його наукових праць присвячена середньовічній історії Англії. За своїми політичними поглядами примикав до кадетів. Революцію 1905—1907 років розглядав з позицій ліберальної буржуазії, що дістало свій вираз в його «Політичних листах», опублікованих в газеті «Русские Ведомости» 5 серпня 1905 року. В цих листах, як указував В. І. Ленін, він «з рідкою рельєфністю відобразив інтереси, тактику, психологію своєкорисливої буржуазії...» (Твори, 5 вид., том 11, стор. 212). До Жовтневої соціалістичної революції поставився вороже.

Автор праць: «Дослідження з соціальної історії Англії в середні віки», «Середньовічне помістя в Англії» та інших.— *14*.

Вівіані (Viviani), *Рене* (1863—1925) — французький політичний і державний діяч; за професією адвокат. З 1893 року не раз обирався членом парламенту, де примикав до так званих «незалежних соціалістів», які відкрито співробітничали з буржуазними партіями; у 1906—1910 роках Вівіані — міністр праці, спочатку в кабінеті Клемансо, потім в кабінеті Бріана. У 1906 році порвав з соціалістичною партією і разом з Мільєраном та іншими ренегатами створив у 1911 році буржуазну так звану «республіканську соціалістичну партію». У 1914 році — прем'єр-міністр і міністр закордонних справ, потім — міністр юстиції. У 1920—1921 роках був представником Франції у Лізі націй, в 1921—1922 роках представляв Францію на Вашінгтонській конференції.— *53*.

Вінавер, М. М. (1863—1926) — адвокат, один із засновників партії кадетів, на протязі ряду років член її ЦК. Разом з В. Д. Набоковим редагував буржуазний журнал «Вестник Права»; брав активну участь в заснуванні спілки адвокатів. У 1906 році обраний членом І Державної думи.

Після Жовтневої соціалістичної революції активно боровся проти Радянської влади, входив до Кримського крайового уряду як міністр зовнішніх зносин. Перед евакуацією Криму в 1919 році разом з іншими членами уряду передав французам коштовності крайового банку і севастопольської скарбниці. Емігрував у Париж, де очолював паризький комітет кадетів, співробітничав у емігрантській газеті «Последние Новости».— *309*.

Вітте, С. Ю. (1849—1915) — російський державний діяч, що виражав інтереси «військово-феодального імперіалізму» царської Росії, переконаний прихильник самодержавства, який прагнув зберегти монархію шляхом незначних поступок і обіцянок ліберальній буржуазії і жорстоких репресій щодо народу; один з організаторів придушення революції 1905—1907 років. Як міністр шляхів (лютий — серпень 1892), міністр фінансів (1892—1903), голова Ради міністрів (жовтень 1905 — квітень 1906), Вітте своїми заходами в галузі фінансів, митної політики, залізничного будівництва, фабричного законодавства, всілякою підтримкою іноземних капіталовкладень сприяв розвиткові капіталізму в Росії і посиленню її залежності від імперіалістичних держав. «Міністр-маклер», «агент біржі» — так охарактеризував його В. І. Ленін.— *181, 307*.

Водовозов, В. В. (1864—1933) — економіст і публіцист ліберально-народницького напряму. З 1904 року — член редакції газети «Наша Жизнь»; у 1906 році співробітничав у лівокадетській газеті «Товарищ», в період виборної кампанії до II Державної думи стає трудовиком. У 1912 році друкувався в журналі «За-

Г

рював з ним план створення друкарні «Искры» в Росії. У травні 1901 року організував у Кишиневі нелегальну друкарню, в якій друкувалась «Искра» та інші соціал-демократичні видання. У березні 1902 року був арештований, потім висланий у Сибір. У 1905 році втік із заслання в Женеву, примкнув до меншовиків; був секретарем редакції меншовицької «Искры». У 1905 році входив від меншовиків до Петербурзького комітету РСДРП, на IV (Об'єднавчому) з'їзді РСДРП був обраний до ЦК. У 1907 році працював на Уралі. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року — голова Іркутської Ради і член меншовицького ЦК. З 1921 року від політичної діяльності відійшов, перебував на господарській і редакційно-видавничій роботі.— *362.*

Гредескул, М. А. (народився у 1864 р.) — юрист і публіцист, професор, кадет. У 1905 році брав участь у виданні газети «Мир», яка в грудні цього ж року була закрита за публікування статей «протиурядового» характеру, а Гредескул заарештований і в 1906 році висланий в Архангельську губернію. Перебуваючи на засланні, заочно обирається членом І Державної думи, повернувшись у Петербург, був товаришем голови Думи. Після розпуску І Державної думи підписав Виборзьку відозву, за що був арештований. Співробітничав у ряді буржуазно-ліберальних газет. У 1916 році вийшов з партії кадетів. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року брав участь у виданні буржуазної газети «Русская Воля», яка вела агітацію проти партії більшовиків. Після Жовтневої соціалістичної революції був професором у вищих учбових закладах Ленінграда. У 1926 році видав свої записки «Росія колись і тепер», у яких визнав Жовтневу революцію і її завоювання.— *37, 308, 360.*

Громан, В. Г. (народився в 1874 р.) — соціал-демократ, меншовик. Автор одного з проектів аграрної програми, представлених IV (Об'єднавчому) з'їздові РСДРП; брав участь у редагуванні меншовицького журналу «Наше Дело». В роки реакції — ліквідатор. З початку Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року стояв на чолі продовольчої справи у Петрограді. Після Жовтневої соціалістичної революції кілька років перебував на адміністративно-господарській роботі. У 1931 році засуджений за контрреволюційну діяльність.— *41, 314.*

Гурвич, Ф. І.— див. Дан, Ф. І.

Гурко, В. Й. (1863—1927) — реакційний діяч царської Росії. У 1902 році був призначений керуючим земським відділом міністерства внутрішніх справ, а в 1906 році — товаришем міністра внутрішніх справ. У І Державній думі виступав проти аграрних законопроектів, відстоюючи інтереси кріпосників-поміщиків. Відігравав значну роль в уряді Горемикіна, який

Д

риці та Європі, працював на різних підприємствах, займався філософськими дослідженнями. З 1864 по 1868 рік Діцген жив у Росії, працював на шкіряному заводі в Петербурзі. Тут він написав книгу «Суть головної роботи людини» і рецензію на перший том «Капіталу» К. Маркса. У 1869 році Діцген повернувся в Німеччину, познайомився з К. Марксом, почав брати активну участь в роботі німецької соціал-демократичної партії. Маркс відзначав, що Діцген, незважаючи на допущені ним деякі помилки і неточності в розумінні діалектичного матеріалізму, висловив «багато прекрасного і, як продукт самостійного мислення робітника, навіть гідного подиву» (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 32, стор. 457). У 1884 році Діцген знову поїхав у США, де редагував газету «Соціаліст» — орган Виконавчого комітету американської Соціалістичної робітничої партії та чікагську «Arbeiterzeitung» («Робітнича Газета»), написав ряд філософських праць. У боротьбі проти реакційної філософії махізму В. І. Ленін часто посилався на Діцгена і наводив його влучні характеристики офіціальної буржуазної філософії та попівщини.

Основні праці Діцгена: «Суть головної роботи людини», «Екскурсії соціаліста в галузь теорії пізнання», «Листи про логіку, зокрема про пролетарсько-демократичну логіку», «Аквізит філософії», «Релігія соціал-демократії». Зібрання творів Діцгена вийшло в 1919 році у Штутгарті в 3-х томах.— *346.*

Доррер, В. Ф. (1862—1909) — граф, курський губернський предводитель дворянства, один із засновників чорносотенного «Союзу руського народу»; депутат III Державної думи від Курської губернії.— *184.*

Дурново, П. М. (1844—1915) — один з найреакційніших державних діячів царської Росії. У 1884—1893 роках був директором департаменту поліції; у 1900—1905 роках — товариш міністра внутрішніх справ. У жовтні 1905 року був призначений міністром внутрішніх справ, застосовував жорстокі заходи для придушення першої російської революції, надихав чорносотенні організації на погроми. З 1906 року — член Державної ради.— *307.*

Дюрінг (Dühring), *Євген* (1833—1921) — німецький філософ і економіст, дрібнобуржуазний ідеолог. Філософські погляди Дюрінга являли собою еклектичну суміш позитивізму, метафізичного матеріалізму та ідеалізму. Його реакційно-утопічна система «соціалітарного» господарства ідеалізувала прусські напівкріпосницькі форми господарства. Погляди Дюрінга, які знайшли підтримку серед частини німецької соціал-демократії, Енгельс піддав критиці у книзі «Анти-Дюрінг. Переворот в науці, учинений паном Євгеном Дюрінгом» (1877—1878). Ленін у своїй книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» (1909) і в ряді інших творів не раз критикував еклектичні погляди Дюрінга.

«легальним марксистом», деякий час примикав до соціал-демократів. У 1905 році ввійшов до партії кадетів. Виступав з лютими нападками на більшовиків у центральному органі кадетів — газеті «Речь», у кадетських журналах «Южные Записки», «Русская Мысль» і контрреволюційному збірнику «Вехи». Після Жовтневої соціалістичної революції Ізгоєв співробітничав у журналі декадентствуючої групи інтелігентів — «Вестник Литературы». За контрреволюційну публіцистичну діяльність у 1922 році висланий за кордон.— *14, 146, 168, 209.*

Іорданський, М. І. (Мик. І—ський) (1876—1928) — соціал-демократ; після II з'їзду РСДРП — меншовик. У 1904 році — постійний співробітник меншовицької газети «Искра»; у 1905 році входив до Виконкому Петербурзької Ради. У 1906 році — делегат IV (Об'єднавчого) з'їзду РСДРП з дорадчим голосом, представник об'єднаного ЦК РСДРП (від меншовиків). У роки реакції був близький до меншовиків-партійців — плехановців. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року — прихильник крайньо правої плехановської групи меншовиків-оборонців «Єдність», комісар буржуазного Тимчасового уряду при арміях Південно-Західного фронту. У 1921 році вступив в ряди РКП (б); у 1922 році працював у Народному комісаріаті закордонних справ і Держвидаві, потім був повпредом в Італії. З 1924 року займався літературною діяльністю.— *184, 274.*

К

Каутський (Kautsky), *Карл* (1854—1938) — один з лідерів німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу, спочатку марксист, згодом ренегат марксизму, ідеолог найбільш небезпечного і шкідливого різновиду опортунізму — центризму (каутськіанства). Редактор теоретичного журналу німецької соціал-демократії «Die Neue Zeit» («Новий Час»).

В соціалістичному русі почав брати участь з 1874 року. Його погляди в той час являли собою суміш лассальянства, неомальтузіанства та анархізму. В 1881 році познайомився з К. Марксом і Ф. Енгельсом і під їх впливом перейшов до марксизму, проте уже в цей період виявляв хитання в бік опортунізму, за що його гостро критикували К. Маркс і Ф. Енгельс. У 80—90-і роки написав кілька праць з питань марксистської теорії: «Економічне вчення Карла Маркса», «Аграрне питання» та ін., які, незважаючи на помилки, допущені в них, відіграли позитивну роль у пропаганді марксизму. Пізніше, в період широко розгорнутого революційного руху, перейшов на позиції опортунізму. Проповідував ідеологію центризму, тобто прихованого опортунізму, виступав за залишення відкритих опортуністів у партії. Під час першої світової війни (1914—1918) Каутський стояв на позиціях соціал-шовінізму, прикриваючи його фразами про інтернаціоналізм. Автор теорії ультраімперіаліз-

му, реакційну суть якої викрив Ленін у працях «Крах II Інтернаціоналу», «Імперіалізм, як найвища стадія капіталізму» та інших. Після Жовтневої соціалістичної революції відкрито виступив проти пролетарської революції і диктатури пролетаріату, проти Радянської влади.

В. І. Ленін у своїх творах «Держава і революція», «Пролетарська революція і ренегат Каутський» та деяких інших піддав каутськіанство нищівній критиці. Розкриваючи небезпеку каутськіанства, В. І. Ленін у 1915 році в статті «Соціалізм і війна» писав: «Робітничий клас не може здійснити своєї всесвітньо-революційної ролі, не ведучи нещадної війни з цим ренегатством, безхарактерністю, прислужництвом опортунізмові і безприкладним теоретичним опошленням марксизму» (Твори, 4 вид., том 21, стор. 272).— *2, 3, 10, 162, 163, 164—165, 166, 167—168, 169—171, 205—206, 207—208, 209—210.*

Клемансо (Clemenceau), *Жорж-Бенжамен* (1841—1929) — політичний і державний діяч Франції, протягом багатьох років лідер партії радикалів. Політичну діяльність почав як лівий республіканець, вороже настроєний до імперії Наполеона III. У дні Паризької Комуни 1871 року, бувши мером одного з округів Парижа, добивався примирення пролетаріату з буржуазією. Протягом наступних років займався муніципальною діяльністю, був обраний головою паризького муніципалітету, а в 1876 році — членом Палати депутатів Франції. З 80-х років — один з керівників радикалів. У 1902 році був обраний у Сенат, а з 1906 по 1909 рік очолював французький уряд. Захищаючи інтереси великого капіталу, проводив політику жорстоких репресій щодо робітничого класу. В. І. Ленін писав, що «Клемансо, радикал, який править Францією від імені капіталістів, з незвичайною ретельністю працює над зруйнуванням останніх залишків республікансько-буржуазних ілюзій у пролетаріаті. Розстріл робітників військами, що діють з наказу «радикального» уряду,— при Клемансо став чи не частішим явищем, ніж раніше» (Твори, 4 вид., том 15, стор. 155). Напередодні першої світової війни (1914—1918) порвав з партією радикалів. Під час війни — запеклий шовініст. З листопада 1917 року Клемансо знову очолив французький уряд, ввів режим військової диктатури в країні. Був одним з організаторів і натхненників збройної інтервенції проти Радянської Росії, підтримував російську контрреволюцію, прагнув здійснити «економічне оточення» й задушення Радянської республіки. У 1919 році на Паризькій мирній конференції відстоював інтереси французьких імперіалістів, але не досяг у повній мірі своєї мети. У 1920 році зазнав поразки на президентських виборах і відійшов від політичної діяльності.— *54.*

Кокошкін, Ф. Ф. (1871—1918) — буржуазний політичний діяч і публіцист; приват-доцент Московського університету по кафедрі державного права. Був одним із засновників кадетської

Кускова, К. Д. (1869—1958) — російський буржуазний громадський діяч і публіцист. У середині 90-х років, перебуваючи за кордоном, зблизилась з групою «Визволення праці», проте незабаром під впливом бернштейніанства стала на шлях ревізії марксизму. Написаний Кусковою в дусі бернштейніанства документ, що дістав назву «Credo», найбільш яскраво виразив опортуністичну суть «економізму» і викликав гострий протест з боку групи російських марксистів на чолі з В. І. Леніним (див. Твори, 5 вид., том 4, стор. 155—168). Напередодні революції 1905—1907 років Кускова ввійшла до ліберального «Союза освобождения». У 1906 році разом з С. М. Прокоповичем видавала напівкадетський журнал «Без Заглавия», була активним співробітником газети лівих кадетів «Товарищ». Кускова закликала робітників до відмовлення від революційної боротьби, намагалася підпорядкувати робітничий рух політичному керівництву ліберальної буржуазії. Після Жовтневої соціалістичної революції виступала проти більшовиків, у 1921 році входила до «Громадського комітету допомоги голодуючим», разом з іншими керівниками цієї організації намагалася використати її для боротьби проти Радянської влади. У 1922 році була вислана за кордон, де стала активним діячем білої еміграції.— *113, 129, 168, 209, 248, 312.*

Кутлер, М. М. (1859—1924) — визначний діяч партії кадетів; працював у міністерстві фінансів, був директором департаменту окладних зборів, пізніше — міністр земельних справ і землевпорядкування; член II і III Державних дум, один з авторів проекту аграрної програми кадетів. Докладну критику цього проекту і позиції Кутлера В. І. Ленін дав у своїх працях «Проект промови з аграрного питання у другій Державній думі» і «Аграрна програма соціал-демократії в першій російській революції 1905—1907 років» (див. Твори, 4 вид., том 12, стор. 238—246; том 13, стор. 213—215, 292—296). Після Жовтневої соціалістичної революції Кутлер працював у Наркомфіні. З 1922 року був членом правління Держбанку СРСР.— *247, 251, 264, 303, 307—308, 309.*

Л

Ланге (Lange), *Фрідріх-Альберт* (1828—1875) — німецький буржуазний філософ-неокантіанець, професор Цюріхського і Марбурзького університетів. Один з ініціаторів реакційної течії буржуазної професури «назад до Канта». Ланге був ворогом матеріалізму; він вважав, що матеріалізм, будучи прийнятний як метод дослідження природи, незадовільний як філософське вчення і повинен вести до ідеалізму. Дуалізм кантівської філософії Ланге намагався подолати шляхом перетворення «речі в собі» в суб'єктивне поняття. Стояв на позиціях соціал-дарвінізму, поширюючи закони біології на людське суспільство, був

Теоретичні і політичні погляди лассальянців гостро критикували класики марксизму-ленінізму (див. К. Маркс. «Критика Готської програми», В. І. Ленін «Держава і революція» та інші твори).— *129.*

Левицький, В. (Цедербаум, В. Й.) (народився в 1883 р.) — меншовик. В революційний рух вступив у кінці 90-х років, працював у двінській організації Бунду. На початку 1906 року був членом Петербурзького об'єднаного комітету РСДРП, делегат IV (Об'єднавчого) з'їзду від петербурзької організації. У період виборів до II Державної думи виступав за блок з кадетами. У роки реакції — один з лідерів ліквідаторства; входив до меншовицького центру, був серед тих, що підписали «Відкритий лист» про ліквідацію партії; редагував журнал «Наша Заря», співробітничав у «Голосе Социал-Демократа», «Возрождении» та в інших меншовицько-ліквідаторських періодичних виданнях. У роки першої світової війни (1914—1918) — соціал-шовініст, підтримував крайньо праву групу оборонців. Жовтневу соціалістичну революцію зустрів вороже, активно боровся проти Радянської влади; у 1919 році притягався у справі контрреволюційного «Тактичного центру». Пізніше займався літературною роботою.— *296, 297.*

Ленін, В. І. (Ульянов, В. І., Ленін, Н.) (1870—1924)— біографічні дані.— *8—9, 26, 27, 40, 43—44, 48—49, 50, 51—52, 104—105, 129—130, 133, 155—156, 157, 170, 180, 183, 218, 319, 342—343, 356.*

Ленін, Н.— див. Ленін В. І.

Лібкнехт (Liebknecht), *Вільгельм* (1826—1900) — видатний діяч німецького і міжнародного робітничого руху, один із засновників і вождів Німецької соціал-демократичної партії. Брав активну участь в революції 1848—1849 років у Німеччині, після поразки якої емігрував спочатку в Швейцарію, а потім в Англію, де зблизився з К. Марксом і Ф. Енгельсом; під їх впливом стає соціалістом. У 1862 році повертається в Німеччину. Після організації І Інтернаціоналу — один з найактивніших пропагандистів його революційних ідей і організатор секцій Інтернаціоналу в Німеччині. З 1875 року і до кінця життя Лібкнехт був членом ЦК Німецької соціал-демократичної партії і відповідальним редактором її центрального органу — «Vorwärts» («Вперед»). З 1867 по 1870 рік — депутат Північнонімецького рейхстагу, а з 1874 року неодноразово обирався депутатом німецького рейхстагу; вміло використовував парламентську трибуну для викриття реакційної зовнішньої і внутрішньої політики прусського юнкерства. За революційну діяльність не раз сидів у тюрмі. Брав активну участь в організації II Інтернаціоналу. К. Маркс і Ф. Енгельс цінили Лібкнехта, спрямовували його діяльність, але одночасно критикували його примиренську

М

Н

О

повернувся в Росію; у травні був обраний до Всеросійської Ради селянських депутатів. Буржуазний Тимчасовий уряд призначив його комісаром Свеаборзької фортеці і генеральним комісаром Балтійського флоту. Після Жовтневої соціалістичної революції працював у радянських установах.— *101*.

П

Парвус (Гельфанд, О. Л.) (1869—1924) — меншовик. У кінці 90-х— на початку 900-х років працював у рядах соціал-демократичної партії Німеччини, примикаючи до її лівого крила; був редактором «Sächsische Arbeiter-Zeitung» («Саксонська Робітнича Газета»); написав кілька праць з питань світового господарства. Після II з'їзду РСДРП приєднався до меншовиків. У період першої російської революції перебував у Росії, співробітничав у меншовицькій газеті «Начало», закликав до участі в булигінській Думі, обстоював тактику дрібних угод з кадетами і т. п. Парвус висунув антимарксистську «теорію перманентної революції», яку потім Троцький перетворив у знаряддя боротьби проти ленінізму. В роки реакції відійшов від соціал-демократії; під час першої світової війни — соціал-шовініст, агент німецького імперіалізму, займався великими спекуляціями, наживаючись на воєнних поставках. З 1915 року видавав журнал «Die Glocke» («Дзвін»), що його Ленін характеризував як «орган ренегатства і брудного лакейства в Німеччині» (Твори, 4 вид., том 21, стор. 373).— *158*.

Петрункевич, І. І. (1844—1928) — поміщик, земський діяч, кадет. У 1904 році був головою ліберально-монархічного «Союза освобождения». Учасник земських з'їздів 1904—1905 років. Один із засновників і визначних лідерів партії кадетів, голова її ЦК, видавець центрального органу партії — газети «Речь». Був членом І Державної думи. Громадська діяльність Петрункевича була найтиповішим виразом політичного плазування ліберальної буржуазії перед самодержавством. Після Жовтневої соціалістичної революції — білоемігрант.— *164, 309*.

Пєшехонов, О. В. (1867—1933) — буржуазний громадський діяч і публіцист. У 90-х роках — ліберальний народник; співробітник, а з 1904 року — член редакції журналу «Русское Богатство»; співробітничав у ліберально-буржуазному журналі «Освобождение» і газеті есерів «Революционная Россия». У 1903—1905 роках входив до «Союза освобождения», з 1906 року — один з керівників дрібнобуржуазної партії «народних соціалістів» (енесів). Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року—міністр продовольчих справ буржуазного Тимчасового уряду. Після Жовтневої соціалістичної революції боровся проти Радянської влади; з 1922 року — білоемігрант.— *21, 40, 42—43, 44, 267*.

Плеве, В. К. (1846—1904) — реакційний державний діяч царської Росії, у 1881—1884 роках — директор департаменту поліції; з 1902 року — міністр внутрішніх справ. При ньому були жорстоко придушені селянські заворушення в Полтавській і Харківській губерніях, розгромлено ряд земств; Плеве заохочував реакційну русифікаторську політику на окраїнах Росії. Щоб відвернути маси від боротьби з самодержавством, сприяв розв'язуванню російсько-японської війни; з тією ж метою організовував єврейські погроми, заохочував «зубатовщину». Своєю політикою викликав ненависть до себе в широких верствах російського суспільства. 15 липня 1904 року був убитий есером Є. С. Сазоновим.— *79.*

Плеханов, Г. В. (1856—1918) — видатний діяч російського і міжнародного робітничого руху, перший пропагандист марксизму в Росії. У 1875 році, ще студентом, установив зв'язок з народниками, з робітниками Петербурга і включився в революційну діяльність; у 1877 році вступив до народницької організації «Земля і воля», а в 1879 році, після її розколу, став на чолі новоствореної організації народників «Чорний переділ». У 1880 році емігрував у Швейцарію, порвав з народництвом і в 1883 році у Женеві створив першу російську марксистську організацію — групу «Визволення праці». У 90-х роках XIX століття Плеханов боровся з народництвом, виступав проти ревізіонізму в міжнародному робітничому русі. На початку 900-х років разом з В. І. Леніним редагував газету «Искра» і журнал «Заря», брав участь у підготовці II з'їзду РСДРП. На з'їзді — делегат від групи «Визволення праці», іскрівець більшості.

З 1883 по 1903 рік Плеханов написав багато праць, що відіграли велику роль у захисті матеріалістичного світогляду і являли собою цінний вклад у скарбницю наукового соціалізму: «Соціалізм і політична боротьба» (1883), «Наші незгоди» (1885), «До питання про розвиток моністичного погляду на історію» (1895), «Нариси з історії матеріалізму» (1896), «До питання про роль особи в історії» (1898) та ін.

Проте уже в той час у нього були серйозні помилки, які стали зародком його майбутніх меншовицьких поглядів. Після II з'їзду РСДРП Плеханов став на позиції примиренства з опортунізмом, а потім приєднався до меншовиків. У період революції 1905—1907 років у всіх основних питаннях стояв на меншовицьких позиціях; недооцінював революційної ролі селянства, виступав з вимогою союзу з ліберальною буржуазією; визнаючи на словах ідею гегемонії пролетаріату, на ділі виступав проти суті цієї ідеї. Засуджував грудневе збройне повстання 1905 року. У роки реакції і нового революційного піднесення виступав проти махістської ревізії марксизму і ліквідаторства, очолював групу «меншовиків-партійців». Під час першої світової війни (1914—1918) став на позиції соціал-шовінізму, захищав меншовицьку тактику оборонства, остаточно порвав з марксизмом. Повернувшись після Лютневої буржуазно-демократичної ре-

Р

даткування» (1817), «Про протегування землеробству» (1822) та ін. праць, в яких дістала завершення класична буржуазна політична економія. Виступаючи на захист інтересів буржуазії в її боротьбі з залишками феодалізму, Рікардо обстоював принцип вільної конкуренції, вимагав усунення всіх обмежень, які гальмували розвиток капіталістичного виробництва. Історичне значення Рікардо для економічної науки полягає насамперед в його теорії трудової вартості, яку він намагався покласти в основу всієї політичної економії. Розвиваючи теорію вартості А. Сміта, довів, що вартість визначається працею, затраченою на виробництво товару, і з цього джерела постають як заробітна плата робітника, так і нетрудові доходи — прибуток і рента. Відкрив протилежність між заробітною платою робітника і прибутком капіталіста, тобто виявив зіткнення інтересів пролетаріату і буржуазії в сфері обігу.

Проте класова обмеженість Рікардо перешкодила йому дати справді науковий аналіз капіталізму, розкрити таємницю капіталістичної експлуатації. Рікардо вважав товарне виробництво і капіталізм вічною і природною формою суспільного виробництва. Він не розкрив соціальної природи вартості, не бачив різниці між вартістю і ціною виробництва і не міг зрозуміти походження й суті грошей.

Критику теоретичних поглядів Рікардо дав К. Маркс у «Капіталі», «Теоріях додаткової вартості» та ін. творах.— *347*.

Родичев, Ф. І. (народився в 1856 р.) — тверський поміщик і земський діяч, один з лідерів партії кадетів, член її ЦК. Учасник земських з'їздів 1904—1905 років. Депутат Державної думи всіх скликань. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року був комісаром буржуазного Тимчасового уряду у справах Фінляндії. Після Жовтневої соціалістичної революції — білоемігрант.— *105, 109, 145, 309*.

Романови — династія російських царів і імператорів, що царювала з 1613 по 1917 рік.— *14, 15, 358*.

С

Салтиков-Щедрін, М. Є. (Щедрін, Н.) (1826—1889) — великий російський письменник-сатирик, революційний демократ. У своїх творах піддав нищівній критиці самодержавно-кріпосницький лад Росії, створив цілу галерею образів самодурів-поміщиків, представників царської бюрократії, полохливих лібералів і вперше в російській художній літературі вивів типи буржуазних хижаків. За свої перші повісті «Суперечності» (1847) і «Заплутана справа» (1848) був висланий у квітні 1848 року у Вятку, де пробув більше 7 років. Повернувшись на початку 1856 року в Петербург, виступив з «Губернськими нарисами», а пізніше, в 60—80-х роках, створив ряд великих творів: «Історія

членом РКП (б); у 1921 році з партії вийшов, від політичної діяльності відійшов; працював статистиком у ряді радянських установ.— *83.*

Трубецькой, Є. М. (1863—1920) — князь, один з ідеологів російського буржуазного лібералізму, філософ-ідеаліст. Був професором філософії права в Київському, а потім в Московському університеті. Публіцист, співробітничав у програмному збірнику російських ідеалістів «Проблемы идеализма» (1902), в «Русских Ведомостях» та ін. До 1906 року — кадет. З 1906 року — один з організаторів конституційно-монархічної партії «мирного оновлення». Відігравав значну роль у розправі царизму з революцією 1905—1907 років, у створенні в країні столипінського режиму. Під час першої світової війни (1914—1918) — один з ідеологів російського імперіалізму. Після Жовтневої соціалістичної революції — лютий ворог Радянської влади, активний денікінець. Автор ряду філософських релігійно-містичних праць.— *12, 13.*

Тюнен (Thünen), *Йоганн-Генріх* (1783—1850) — німецький буржуазний економіст, спеціаліст з економіки сільського господарства, великий поміщик. Тюнен проповідував примирення класів, заперечував антагоністичні суперечності між працею і капіталом. Його головна праця: «Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie» («Сільське господарство і політична економія в умовах ізольованої держави»).—*347.*

Х

Х.— див. Чиркін, В. Г.

Хижняков, В. В. (В. В. Х—ов)(1871—1949) — ліберально-буржуазний політичний діяч, член дрібнобуржуазної партії «народних соціалістів» (енесів). У 1903—1905 роках — один із засновників і член ліберально-монархічного «Союза освобождения». У період першої російської революції примикав до так званої «позапартійної» групи кадетствуючих меншовиків-інтелігентів, співробітничав у їх газеті «Наша Жизнь» і щотижневику «Без Заглавия». З 1903 по 1910 рік був секретарем Вільного економічного товариства. У 1917 році — товариш міністра внутрішніх справ буржуазного Тимчасового уряду. Після Жовтневої соціалістичної революції працював у системі радянської кооперації, займався літературною діяльністю.— *30, 32.*

Ц

Цедербаум, Ю. Й.— див. Мартов, Л.

Ч

Череванін, Н. (*Липкін, Ф. А.*) (1868—1938) — один з лідерів меншовизму, крайній ліквідатор. Учасник IV і V з'їздів РСДРП. Співробітник ліквідаторських видань, один з авторів «Відкритого листа» 16 меншовиків про ліквідацію партії (1910); після серпневої антипартійної конференції 1912 року — член меншовицького центру (ОК). Під час першої світової війни (1914—1918) — соціал-шовініст. У 1917 році один з редакторів «Рабочей Газеты», центрального органу меншовиків, і член меншовицького ЦК. До Жовтневої соціалістичної революції поставився вороже.— *41—43, 45, 49, 50, 53—54, 55, 59, 65, 69, 73, 88, 116, 221, 274, 377.*

Чернишевський, М. Г. (1828—1889) — великий російський революційний демократ, учений, письменник, літературний критик; один з видатних попередників російської соціал-демократії. Чернишевський був ідейним натхненником і вождем революційно-демократичного руху 60-х років у Росії. Як соціаліст-утопіст, він вважав можливим перехід до соціалізму через селянську общину, але в той же час, як революційний демократ, «умів впливати на всі політичні події його епохи в революційному дусі, проводячи — через перепони і рогатки цензури — ідею селянської революції, ідею боротьби мас за повалення всіх старих властей» (В. І. Ленін. Твори, 4 вид., том 17, стор. 92). Редагований ним журнал «Современник» був голосом революційних сил Росії. Чернишевський виступав з гнівним викриттям кріпосницького характеру «селянської реформи» 1861 року, закликав селян до повстання. У 1862 році він був арештований царським урядом і ув'язнений у Петропавловську фортецю, де пробув близько двох років, а потім був засуджений на сім років каторжних робіт і на вічне поселення в Сибіру. Тільки на схилі віку Чернишевський був звільнений із заслання. До кінця свого життя він залишався палким борцем проти соціальної нерівності, проти всіх проявів політичного і економічного гніту.

Величезними є заслуги Чернишевського в галузі розвитку російської матеріалістичної філософії. Його філософські погляди були вершиною всієї домарксівської матеріалістичної філософії. Матеріалізм Чернишевського мав революційний, дійовий характер. Чернишевський гостро критикував різні ідеалістичні теорії і прагнув переробити діалектику Гегеля в матеріалістичному дусі. В галузі політичної економії, історії, естетики, художньої критики Чернишевський показав зразки діалектичного підходу до вивчення дійсності. К. Маркс, який вивчав твори Чернишевського, дуже високо цінував їх і називав Чернишевського великим російським ученим. Ленін писав про Чернишевського, що він «єдиний дійсно великий російський письменник, який зумів з 50-х років аж до 88-го року залишитися на рівні цільного філософського матеріалізму... Але Чернишевський не зумів, вірніше: не міг, внаслідок відсталості російського життя, піднятись

до діалектичного матеріалізму Маркса і Енгельса» (Твори, 4 вид., том 14, стор. 332).

Перу Чернишевського належить цілий ряд блискучих творів у галузі філософії, політичної економії, історії, літератури, етики, естетики. Його літературно-критичні твори мали величезний вплив на розвиток російської літератури і мистецтва. На романі Чернишевського «Що робити?» (1863) виховувалось не одне покоління революціонерів у Росії і за кордоном.— *247, 261.*

Чернов, В. М. (1876—1952) — один з лідерів і теоретиків партії есерів. У 1902—1905 роках — редактор центрального органу есерів — газети «Революционная Россия». Виступав із статтями, спрямованими проти марксизму, намагаючись довести незастосовність теорії Маркса до сільського господарства. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року — міністр земельних справ буржуазного Тимчасового уряду, організатор жорстоких репресій проти селян, які захоплювали поміщицькі землі. Після Жовтневої соціалістичної революції — один з організаторів антирадянських заколотів. У 1920 році емігрував; за кордоном продовжував антирадянську діяльність.— *83, 280.*

Чиркін, В. Г. (Х.) (1877—1954) — робітник; у революційний рух вступив з 1903 року. На початку 1905 року примкнув до меншовиків. Підтримував опортуністичну ідею скликання «робітничого з'їзду». Від меншовиків був обраний делегатом V (Лондонського) з'їзду РСДРП. З 1906 року — активний учасник професійного руху. Не раз арештовувався і висилався. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року — делегат I і II з'їздів Рад. У 1918 році відійшов від меншовиків і у 1920 році вступив у партію більшовиків. Працював на відповідальній господарській роботі.— *322.*

Ш

Шипов, Д. М. (1851—1920) — великий поміщик, визначний діяч земського руху, поміркований ліберал. З 1893 по 1904 рік був головою Московської губернської земської управи. В листопаді 1904 року — голова «Приватної наради земських діячів». В листопаді 1905 року — один з організаторів «Союза 17 октября» і голова його ЦК. У 1906 році вийшов із «Союза» і став одним з лідерів партії «мирного оновлення»; у тому ж році був обраний членом Державної ради. У 1911 році відійшов від політичної діяльності. Жовтневу соціалістичну революцію зустрів вороже, був одним з керівників контрреволюційної білогвардійської організації «Національний центр».— *25, 183.*

Щ

Щедрін — див. Салтиков-Щедрін, М. Є.

ДАТИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ В. І. ЛЕНІНА

(Вересень 1906 — лютий 1907)

1906

Вересень 1906 — лютий 1907 року.	Ленін живе у Фінляндії, в Куоккала, на дачі «Ваза»; керує роботою більшовиків. До Леніна приїздять члени редакції більшовицьких органів, представники Петербурзького та інших комітетів РСДРП.
	Ленін редагує нелегальну більшовицьку газету «Пролетарий»; переглядає і готує для надрукування в газеті статті і кореспонденції з місць.
	Ленін керує масовою нелегальною робітничою газетою «Вперед» (видання газети «Пролетарий»).
Вересень, 30 (жовтень, 13).	Статті Леніна «Готується новий державний переворот!» (передова), «Партизанська війна», «Спроба класифікації російських політичних партій» і замітка «До питання про партизанську війну» опубліковані в № 5 газети «Пролетарий».
Початок жовтня.	Ленін пише «Замітки з приводу № 1 «Социал-Демократа»».
Між 10 і 28 жовтня (23 жовтня і 10 листопада).	Ленін пише статтю «Про скликання екстреного партійного з'їзду». Статтю разом з постскриптумом до неї було опубліковано в № 7 газети «Пролетарий» 10 листопада 1906 року.
Жовтень, пізніше 13 (26).	Ленін пише брошуру «Виступ Мартова і Череваніна в буржуазній пресі». Брошура була випущена у жовтні 1906 року в Петербурзі видавництвом «Пролетарское дело».

Жовтень, 18 (31). Стаття Леніна «Російський радикал мудрий по шкоді!» надрукована в легальному більшовицькому журналі «Вестник Жизни» № 12.

Жовтень, 29 (листопад, 11). Статті Леніна «До підсумків кадетського з'їзду» (передова) і «Обивательщина в революційному середовищі» опубліковані в № 6 газети «Пролетарий».

Кінець жовтня. Ленін пише брошуру «Соціал-демократія і виборчі угоди». Брошура була випущена в листопаді 1906 року в Петербурзі видавництвом «Вперед».

Листопад, 2 (15). Ленін бере участь в попередньому засіданні делегатів Другої конференції РСДРП («Першої Всеросійської») в Таммерфорсі по визначенню регламенту роботи конференції.

Листопад, 3(16). Ленін обирається до президії на першому засіданні Другої конференції РСДРП («Першої Всеросійської»).

Ленін виступає в питанні про порядок денний конференції; висловлюється за обговорення питання про те, як проходить в місцевих партійних організаціях об'єднання з Бундом.

Листопад, 3—7 (16—20). У перервах між засіданнями конференції Ленін керує нарадами більшовицької фракції, розмовляє з делегатами-більшовиками про роботу партійних організацій на місцях; у розмові з О. Богдановим (О. Волжським), делегатом від Поволжя, цікавиться роботою більшовиків серед селян.

Листопад, 4 (17). Ленін виступає на конференції з доповіддю і заключним словом у питанні про виборчу кампанію до II Державної думи.

Листопад, 6 (19). Ленін виступає на конференції з критикою меншовицького проекту виборчої платформи, поданого ЦК РСДРП; пропозиції Леніна лягли в основу прийнятої резолюції про внесення поправок до проекту виборчої платформи.

Ленін вносить від імені 14 делегатів конференції «Окрему думку» — більшовицьку платформу у виборчій кампанії.

Ленін виступає в дебатах за скликання екстреного партійного з'їзду.

Листопад, 7 (20).	Ленін наполягає на обговоренні конференцією питання про агітацію за «робітничий з'їзд», «як питання про порушення партійної дисципліни». Поправка Леніна до резолюції «Про єдність виборчої кампанії на місцях» приймається конференцією.
Листопад, 10 (23).	Статті Леніна «Як пишеться історія...», «Постскриптум до статті «Соціал-демократія і виборча кампанія»» опубліковані в № 7 газети «Пролетарий».
Раніше 16 (29) листопада.	До Леніна в Куоккала приїжджають О. М. Ярославський і І. Х. Лалаянц — організатори скликання Першої більшовицької конференції військових і бойових організацій РСДРП в Таммерфорсі. В розмовах з ними Ленін схвалив ідею скликання конференції. На нараді, присвяченій підготовці конференції, Ленін запропонував рекомендувати організаційному бюро запросити на конференцію поряд з представниками військових і бойових організацій представників від найбільших партійних більшовицьких організацій. Ленін одержує лист від організаційного бюро по скликанню конференції з запрошенням взяти участь в роботі конференції. Ленін надсилає листа організаторам Першої більшовицької конференції військових і бойових організацій РСДРП, в якому підкреслювалась важливість питань, поставлених на обговорення конференції.
Між 15 (28) листопада 1906 року і 15(28) січня 1907 року.	Ленін читає лекцію робітникам Семянніковського підрайону Невського району в Петербурзі на тему «Виборчі угоди на заході і у нас».
Листопад, 22 (грудень, 5).	Ленін розмовляє з М. М. Лядовим та І. А. Саммером (Любичем) — учасниками Першої конференції військових і бойових організацій РСДРП — про підсумки конференції.
Пізніше 22 листопада (5 грудня).	Ленін посилає М. М. Лядова на Урал для керівництва участю більшовиків у виборчій кампанії по виборах до II Державної думи, а також для організації виборів делегатів на V з'їзд РСДРП.

Листопад, 23 (грудень, 6). Статті Леніна «Проект звернення до виборців» (передова), «Про блоки з кадетами», «Боротьба з кадетствуючими с.-д. і партійна дисципліна», «Як армавірські соціал-демократи ведуть виборчу кампанію?» надруковані в № 8 газети «Пролетарий».

Написана Леніним листівка «Кого обирати до Державної думи?» надрукована у вигляді додатка до № 8 газети «Пролетарий».

Листопад, 29 (грудень, 12). Група агітаторів Петербурзького комітету прийняла рішення про те, щоб у виборчій кампанії керівництво колегією агітаторів було доручено Леніну.

Раніше 30 листопада (13 грудня). Ленін бере участь у редагуванні № 1 газети «Железнодорожник» — органу залізничного бюро РСДРП Московського вузла (друкувався у Фінляндії в друкарні газети «Пролетарий»).

Грудень, 7 (20). Статті Леніна «Нове сенатське роз'яснення» (передова) і «Криза меншовизму» опубліковані в № 9 газети «Пролетарий».

Грудень, 10 (23). Ленін пише статтю «Пролетаріат і його союзник в російській революції». Стаття опублікована в № 10 газети «Пролетарий» 20 грудня 1906 року.

Грудень, пізніше 10 (23). Ленін редагує російський переклад праці К. Каутського «Рушійні сили і перспективи російської революції» і пише передмову до брошури. Брошура вийшла за редакцією Леніна у 1907 році в Москві.

Грудень, 14 (27). Ленін пише статтю «Підроблення урядом Думи і завдання соціал-демократії». Стаття опублікована передовою в № 10 газети «Пролетарий» 20 грудня 1906 року.

Грудень, 20 (2 січня 1907 р.). Статті Леніна «З приводу однієї статті в органі Бунду», «Робітничий з'їзд і злиття з есерами» опубліковані в № 10 газети «Пролетарий».

Грудень, 24 (6 січня 1907 р.). Стаття Леніна «Політичне становище і завдання робітничого класу» опублікована передовою в № 1 більшовицького щотижневика «Тернии Труда».

Грудень, пізніше 27 (9 січня 1907 р.).	Ленін пише передмову до російського перекладу брошури В. Лібкнехта «Ніяких компромісів, ніяких виборчих угод!». Брошура вийшла в 1907 році у Петербурзі.
Грудень, 28 (10 січня 1907 р.).	Ленін на прохання самарських більшовиків пише статтю «Завдання робітничої партії і селянство» і відсилає її з Петербурга в Самару в редакцію більшовицької газети «Самарская Лука».
Грудень, 31 (13 січня 1907 р.).	Стаття Леніна «Як ставляться до виборів у Думу партії буржуазні і партія робітнича?» опублікована передовою в № 2 щотижневика «Терний Труда».
Кінець грудня.	До Леніна приїжджає сестра, Марія Іллінічна Ульянова.
Грудень.	До Леніна приїжджає Л. Г. Ханін — член Московського залізничного райкому партії, який привозить матеріал для другого номера газети «Железнодорожник». У розмові з Ханіним Ленін цікавиться станом партійної роботи серед московських залізничників.

1907

Січень, 6 (19).	Ленін бере участь у конференції петербурзької організації РСДРП в Теріоках (обраний делегатом від Обводного і Сапожного підрайонів Московського району).
	Ленін обирається до президії конференції, виступає в дебатах у питанні про затвердження мандатів.
	Ленін виступає на конференції з доповіддю про виборчі угоди на майбутніх виборах до Думи.
Між 6 і 14 (19 і 27) січня.	Ленін пише статтю «Виборча кампанія робітничої партії в Петербурзі». Стаття опублікована передовою в № 1 більшовицької щотижневої газети «Простые Речи» 14 січня 1907 року.
Січень, 7 (20).	Стаття Леніна «Плеханов і Васильєв» опублікована в № 11 газети «Пролетарий».
Січень, 13—14 (26—27).	Ленін пише брошуру «Соціал-демократія і вибори до Думи». Брошура була видана у Петербурзі в січні 1907 року.

Січень, 15 (28).	Ленін пише брошуру ««Почуєш дурня суд»... (Із заміток с.-д. публіциста)».
Січень, 16 (29).	Департамент поліції повідомляє петербурзькому охоронному відділенню про те, що у В. І. Леніна, який проживає в Куоккала, «часто відбуваються багатолюдні збори».
Січень, 18 (31).	Ленін пише статтю «Виборна кампанія соціалдемократії в Петербурзі». Стаття опублікована в № 2 газети «Простые Речи» 21 січня 1907 року.
Січень, 19 (лютий, 1).	Ленін пише статтю «З щабля на щабель». Стаття опублікована в № 12 «Пролетария» 25 січня 1907 року.
Січень, 19 або 20 (лютий, 1 або 2).	Ленін пише статтю «Протест 31-го меншовика». Стаття опублікована в № 12 газети «Пролетарий» 25 січня 1907 року.
Січень, 20 (лютий, 2).	Ленін пише брошуру «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика». Брошура була випущена в січні 1907 року видавництвом «Новая дума».
Між 21 і 25 січня (3 і 7 лютого).	Ленін пише статтю «Вибори в Петербурзі і криза опортунізму». Стаття опублікована як передова в № 12 газети «Пролетарий» 25 січня 1907 року.
Січень, 25 (лютий, 7).	Стаття Леніна «Як голосувати на виборах у Петербурзі? (Чи є небезпека перемоги чорносотенців на виборах у Петербурзі?)» опублікована в № 1 газети «Зрение».
Січень, 30 (лютий, 12).	Статті Леніна «Вибори по робітничій курії в Петербурзі» і «Боротьба с.-д. і с.-р. на виборах у робітничій курії в С.-Петербурзі» надруковані в № 3 газети «Простые Речи».
Кінець січня.	Ленін притягається меншовицьким Центральним Комітетом до партійного суду за брошуру «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 меншовика».
Початок лютого.	Ленін пише захисну (або обвинувальну проти меншовицького ЦК) промову для партійного суду, яку підтримали збори 234 більшовиків Петербурга, конференція петербурзької (міської і окружної) с.-д. організації, а також багато районних і заводських зборів петербурзьких більшовиків.

Ленін робить підрахунок кількості голосів, поданих за список виборщиків по міській робітничій курії, що його запропонував Петербурзький комітет РСДРП. Підрахунок був зроблений на листівці Петербурзького комітету РСДРП і використаний Леніним у статті «Підсумки виборів по робітничій курії в Петербурзі».

Раніше 4 (17) лютого. Ленін пише статтю про переговори кадетів з Столипіним. Стаття була опублікована в більшовицькій газеті «Труд».

Лютий, 4 (17). Статті Леніна «Як голосувати на виборах у Петербурзі? (Кому вигідні казки про чорносотенну небезпеку?)», «Попередні дані про московські вибори» і «Політична лідваліада» надруковані в № 2 газети «Зрение».

Ленін пише статтю «Значення виборів у Петербурзі». Стаття опублікована в № 13 «Пролетария» 11 лютого 1907 року.

Лютий, 5 (18). Ленін пише передмову до російського перекладу листів К. Маркса до Л. Кугельмана. Брошура вийшла за редакцією Леніна у Петербурзі в 1907 році.

Лютий, 7 (20). Ленін пише статтю «Друга Дума і друга хвиля революції». Стаття опублікована передовою в № 13 «Пролетария» 11 лютого 1907 року.

Між 7 і 16 (20 і 29) лютого. Ленін виступає на третій сесії конференції петербурзької (міської і окружної) соціал-демократичної організації з доповіддю в питанні про думську кампанію і думську тактику соціал-демократів.

Лютий, 9 (22). Ленін пише статтю «Підсумки виборів у Петербурзі». Стаття опублікована в № 13 «Пролетария» 11 лютого 1907 року.

Ленін проходить у виборщики для виборів депутатів до II Державної думи від блоку лівих партій по Московському району.

Лютий, 11 (24). Статті Леніна «Підсумки виборів по робітничій курії в Петербурзі», «Деякі дані про вибори по робітничій курії на півдні Росії» і «До звіту Московського району м. Петербурга про вибори в II Думу» надруковані в № 13 «Пролетария».

ЗМІСТ

* Зірочкою помічені заголовки, дані Інститутом марксизму-ленінізму при ЦК КПРС.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Російською мовою
том підготували до друку
С. Ф. Буточникова і *М. М. Вассер*
Покажчик літератури підготувала
Л. А. Кашницька
Покажчик імен підготував
О. Є. Іванов
Редактор *К. О. Остроухова*

В. И. Ленин

Полное собрание сочинений

Том 14

(На украинском языке)

Здано на виробництво 4/V 1970 р.
Підписано до друку 6/X 1970 р.
Формат 84×108 1/32. Фіз.-друк. арк. 17 1/4+2 вкл. 1/8 друк. арк. Ум.-друк. арк. 29,19. Облік.-вид. арк. 27,07+вкл. 0,18 арк.
Зам. 1400. Тираж 50 040. Ціна 65 коп.

Видавництво політичної літератури України. Київ, Володимирська, 42.

Надруковано з матриць Київського поліграфічного комбінату на Київській книжковій фабриці Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Воровського, 24.